ՇՆՈՐՀԿ ԱՐԿԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ

ԻՍԹԱՆՊՈՒԼ
1977

ՇՆՈՐՀԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

Ա.
ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆՉԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ

- ՀԱՒԱՏՔԻ ՀԵՐՈՍՆԵՐ -

«Որք հաւատովք պարտեցին զթագաւորութիւնս.
«Գործեցին զարդարութիւն.
«Ձօրացան ի տկարութենէ»:
(Եբր. ԺԱ. 33)

ԻՍԹԱՆՊՈՒԼ
1975

ՄՈՒՏՔ

Եկեղեցական տեսակէտէ դիտուած՝ տարուան օրերը կը բաժնուին երեք խումբերու. ՏԷՐՈՒՆԻ ՕՐԵՐ, ՊԱՀՈՑ ՕՐԵՐ եւ ՍՐԲՈՑ ՕՐԵՐ։ Մենք առաջին երկու խումբերու մասին գրած եղանք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով, մեր ցարդ հրատարակած չորս գրքոյկներով. այսինքն՝

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐՈՒ ՌՍԿԻ ՇՂԹԱՆ - 1971։

ԳՈՒՆԱԳԵՂ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐ ԵՒ ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ - 1972։

ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ - 1974։

ՏԱՂԱՒԱՐ ՏՕՆԵՐ - ընդ մամլով։

Այս հատորով կը ձեռնարկենք ներկայացնելու երրորդ եւ վերջին խումբը, որ պիտի բաղկանայ երեք անջատ գիրքերէ։

Ա. ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ։

Բ. ՀԱՄԱՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ։

Գ. ՀԱՅԱԶԳԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Առաջին այս հատորով մենք կ՚անդրադառնանք Աստուածաշնչական այն սուրբերուն, որոնք անցած են մեր տօնացոյցին, եւ որոնք բնականօրէն կը բաժնուին երկու խումբերու. Հին Կտակարանի Սուրբեր եւ Նոր Կտակարանի Սուրբեր։ Առաջին խումբը կը կազմեն ճշմարիտ միաստուածութեան կրօնքի եթէ ոչ հնարիչները եւ հիմնադիրները, գէթ հետեւողները եւ յայտնաբերիչները. եթէ ոչ տարածիչները՝ գէթ նախանձայոյզ պահապանները եւ ջերմեռանդ պաշտպանները։ Մենք զանոնք կոչած ենք Հաւատքի Հերոսներ։ Իսկ երկրորդ խումբը կը ներկայացնէ Քրիստոնէական կրօնքի առաջին հետեւողները եւ եկեղեցիի հիմքերը եւ անոր անձնդիր տարածիչները եւ վկաները, իրենց խօսքով, գործքով եւ արիւնով։

★

Մակերեսային մտածումով մը կրնայ խորհուիլ, որ ժամանակավրէպ է սուրբերու մասին դրելը, սակայն իրականութեան մէջ ոչ մէկ տեղ այնքան չատ պէտք ունեցած ենք սրբութեան դաղափարին անդրադարձումին եւ այդ դաղափարականը իրագործողներուն, որքան մեր ժամանակներու մէջ, որովհետեւ Քրիստոնէական կրօնքի ծագումէն ասդին դրեթէ ոչ մէկ տեղ այնքան անտեսուած է սրբութեան դաղափարը եւ անոր դրօշակիրները, որքան մեր ժամանակներուն մէջ: Կ'ապրինք աչխարհիկ «բրօֆան»– դարաչրջանի մը մէջ, ուր մարդիկ ոչ միայն կ'անդիտանան այլ նաեւ երբեմն կ'արհամարհեն Քրիստոնէական այս իդէալը, եւ ասիկա կը պատահի ոչ միայն եկեղեցիի չրջանակէն դուրս, այլ մինչեւ իսկ երբեմն անոր չրջանակէն ներս: Այս մտայնութեան եւ սանձարձակ երեւոյթին հակադդելու յատկնութեամբ չէ որ կը ձեռնարկենք այս լատ լուսական ծանր եւ երկար աչխատանքին, այլ պարզապէս յուչարարի եւ մունետիկի դեր կատարելու համար դէթ ըսլոր անոնց, որոնք դեռ լրջութեամբ կ'առնեն Հայց. ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ իրենց անդամակցութիւնը: Արդարեւ մենք այսօր մոռցած ենք ՍՈՒՐԲԵՐԸ, եւ դադրած ենք անոնց հետ հաղորդուելէ. այդ է պատճառը որ մենք դադրած ենք այլեւս սուրբերու հանդիսելէ կեանքի մէջ:

Նման դործի մը ձեռնարկելով մեր նպատակը «Յայտաւուրք» դրել չէ, ոչ ալ հանդամանօրէն անդրադառնալ անոնցմէ իւրաքանչիւրին կեանքին եւ դործին: Մեր յատաջադրութիւնն է յիչատակել դանոնք իրենց մարդկային պիծերուն մէջ և մատնանչել աստուածային յատուկ միջամտութիւնը իրենց կեանքէն ներս, վասն զի առանց աստուածային յատուկ միջամտութեան ոչ ոք կրնայ սուրբ ըլլալ:

★

Աւելորդ է թերեւս յիչեցնել անդամ, թէ Աստուածաչնչական Սուրբերու կեանքին եւ գործունէութեան միակ աղբիւրը նոյն ինքն Ս. Գիրքն է, որմէ համառօտաբար միայն նեղկայացուցած ենք դանոնք: Մեր պատկերացման ընթացքին փորձած ենք երբեմն աւելի լայն եւ տուեր ձգել անոնց վրայ, աւելի ակնարկ ընծայելու համար անոնց դէմքերը եւ կերպարը:

17 · 10 · 1975

ՇՆՈՐՀՔ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

ՈՎ Է ՍՈՒՐԲԸ

Երբ կը փորձենք գրել սուրբերու մասին, բնականաբար առաջին հարցումը որ կը ծագի միտքերու մէջ պիտի ըլլայ. ինչ ըսել է ՍՈՒՐԲ. ինչո՞ւ կարգ մը մարդեր «Սուրբեր» նկատուած են եւ տարեկան յիշատակութեան արժանացած են: Այնպէս կ'ենթադրենք որ շատերու մտքին մէջ կազմուած է արդէն իսկ սուրբի գաղափար մը առաւել կամ նուազ միգամածային կերպով, եւ ինչ ալ ըսուի այդ մասին, դիւրին պիտի չըլլայ փոխել այդ պատկերը, ինչպէս մենք չենք կրնար փոխել անունը եւ պատկերը երկինքի երեսին փակած Ծիր Կաթին կամ Յարդգողի ճանապարհին, մինչեւ որ չանցնինք աստղադիտարանի մը հսկայ խոշորացոյցին առջեւ, որուն մէջէն յանկարծ միգամածային այդ երեւոյթը կը վերածուի բիւրաւոր աստղերու համախմբութեան մը, որուն մաս կը կազմէ կ'ըսեն, գիտնականները նաեւ մեր արեգակնային դրութիւնը:

Շատերու մտքին մէջ կազմուած է այն գաղափարը թէ սուրբ բառը տարաշխարհիկ էակ մըն է. շատ շատ՝ պատմութեան կամ լոկ երկինքի հետ կապ ունեցող անուններ են անոնք: Ոմանց համար սուրբերը իրենց սրբանկարներէն տարբեր չեն. այսինքն մնայուն բնակիչները մեր եկեղեցիներուն, ուրկէ դուրս չեն կրնար գալ, ոչ ալ մենք կը ձգենք որ դուրս գան, որ մի գուցէ չխանգարեն աշխարհի վրայ տիրող գէշ—աղէկ կարգը կամ չվարակուին անոր մէջ վխտացող մեղքի եւ բարոյական ապականութեան միքրոպներէն: Այս ենթադրական տեսութիւնները բնականօրէն կ'առաջնորդեն զմեզ հետեւցնելու, թէ ոմանց մտքերուն մէջ ձեւ առած սուրբերը կէս դիցավիպային էակներ են, որոնք կրնան յիշուիլ ու յարգուիլ, առանց անպատճառ մեզի յարացոյց կամ օրինակ ծառայելու...: Նման գաղափարները սակայն ոչ մէկ կապ ունին իրական սուրբերուն հետ, որոնք մեզի պէս միսէ եւ ոսկորէ կազմուած մարդեր եղած են, նոյն տկարութիւններով եւ նոյն առաւելութիւններով օժտուած են, ապրած են մեր այս անկատար ու չարիքներով լեցուն աշխարհի վրայ, ըմպելով անոր մատուցած անուշ եւ դառն բաժակները: Հիմնական տարբերութիւնը անոնց եւ հասարակ մահկանացուներուն միջեւ այն է, որ անոնք յաղթական բաժնուած են կեանքէն: Ուրեմն սուրբերը ՅԱՂԹԱԿԱՆ դէմքերն են եկեղեցիին:

Ի՞ՆՉ Է ՍՐԲՈՒԹԻՒՆԸ

Նախ քան սուրբերու մասին խօսիլը ընդհանուր ակնարկ մը նետենք ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ գաղափարին վրայ, զոր իրականացուցեր են անոնք իրենց կեանքին մէջ:

Սրբութեան գաղափարը մեծագոյն տեղը գրաւած է Քրիստոնէական կրօնքին մէջ, կազմելու աստիճան անոր գերագոյն նպատակը: Քրիստոնէութիւնը գոյութիւն առած է, եւ այսօր կայ, սուրբեր պատրաստելու համար, սուրբեր արտադրելու համար, մեղաւոր մարդերը սուրբերու վերածելու համար: Սակայն պէտք է ընդունինք որ սրբութեան գաղափարին ստեղծիչը Քրիստոնէութիւնը չէ եղած: Այդ գաղափարականը գոյութիւն ունեցած է իր ծնունդէն դարեր առաջ Հին Ուխտի կամ Հին Կտակարանի մէջ, որուն եւս հիմնական նպատակներէն մէկն է բացատրել սրբութեան ինչ ըլլալը եւ մատնանշել սրբութեան ճանապարհը «բազում մասամբք եւ բազում օրինակօք»:

Այնտեղ արդարեւ կան սուրբ եւ անսուրբ բազմաթիւ դէմքեր, պատմուած են սուրբ եւ անսուրբ բազմաթիւ պատմուածքներ, մարդոց մտքին մէջ դրոշմելու համար այս հիմնական ըմբռնումը իր դրական ու ժխտական դիծերուն մէջ: Աստուածմէ ներշնչեալ մարդերու կողմէ տրուած են անթիւ պատգամներ մարդիկը անսրբութեան ճանապարհէն դուրս կանչելու եւ սրբութեան ճանապարհին հրաւիրելու համար: Այնպէս որ այս դաղափարը ոսկեղէն եւ ամուր թելի մը նման կ'երկարի Հին Կտակարանի մէկ ծայրէն մինչը, եւ առանց ընդհատուելու կ'անցնի Նոր Կտակարանին, ուր անիկա աւելի չեշտ, փայլ եւ մարմին կը ստանայ, վերածուելու համար՝ Քրիստոնէական կեանքի նպատակին:

Ամբողջ Աստուածաշունչին մէջ «Սուրբ, Սրբութիւն եւ Սրբել» բառերը գործածուած են աւելի քան 1200 անգամ. այսինքն միջին հաշուով գրեթէ մէկ անգամ Ս. Գրքի ամէն մէկ էջին վրայ: Հին Կտակարանի մէջ մասնաւոր գիրք մը կայ -անծանօթ՝ չատերուն, սրբութեան գաղափարին պէս ըր գրեթէ ամբողջութեամբ սրբութեան յատկացուած է: Այս գիրքը կը կոչուի ՂԵՒՏԱԿԱՆ, զոր սակայն աւելի յարմարագոյն կրնայինք կոչել «Գիրք Սրբութեան»: Այս փոքր մատենիկին մէջ միայն՝ վերոյիշեալ երեք բառերը գործածուած են 135 անգամ, այսինքն այդ բառերուն ընդհանուր դումարին չուրջ 9էն մէկը, երբ ինքը, գիրքը, կը կազմէ ամբողջ Աստուածաշունչի 40 մասէն մէկը: «Սրբեցէք եւ սուրբ լինիջիք» պատուէրը կը յեղյեղուի չարունակաբար անոր մէջ: «Եղիջիք սուրբք, զի ես սուրբ եմ» կը պատգամէ չարունակ Աստուած այդ գրքին մէջ:

ՍՈՒՐԲ ԿԸ ՆՇԱՆԱԿԷ ՄԱՔՈՒՐ

Իր հնագոյն եւ տառական առումով «սուրբ» ածականը պարզապէս կը նշանակէ «մաքուր»: Ու այլ լմաստը պահած է մինչեւ այսօր, իր լայական ձեւին մէջ: «Սրբել» այսօր ալ կը նշանակէ «մաքրել»· աչքը սրբել, դասատրանի գրատախտակը սրբել, դեմը սրբել եւն.: Հետեւապէս զարմանալի չէ, որ «սուրբ» բառը նախ քան բարոյական եւ կրօնական պատմուճան հագնիլը, պարծանաւած է նիւթական իրերու համար՝ նիւթապէս «մաքուր»ի իմաստով: Օրինակ, այն ոսկին, որով Աստուած հրամայած էր պատել Իսրայէլի ժողովուրդին ամէնէն նուիրական առարկան հանդիսացող Ուխտի Տապանակը, պէտք էր ըլլար «սուրբ ոսկի», ոչ թէ կրօնական իմաստով, այլ՝ մեսալային զուտ լմաստով. այսինքն պիտի զերծած ըլլար անխառն, զուտ, մաքուր ոսկի· այսօրուան բացատրութեամբ 24 քարաթ ոսկի: Նոյնպէս Ցայտնութեան պրքին մէջ երբ «երկինքէն իջած սուրբ Երուսադէմը» կը նկարագրուի, կ'ըսուի որ քարաքը կը պպզար «սուրբ ապակիի նման» (Յա. 18): Այսեղ ապակին, «սուրբ» կը կոչուի պարզապէս բացատրելու համար անոր բնորոշային մաքրութիւնը, զուտութիւնը:

Նոյնն է պարագան «սրբել կամ սրբիլ» բայերուն համար, որոնք նախ քան բարոյական եւ հոգեւոր մաքրագործումի իմաստ ստանալը՝ կը գործածուին ֆիզիքապէս մաքրուելու առումով: Օրինակ, Ցակոբ Նահապետ երբ կը պատրաստուի զոհի սեղան մը կառուցանել Բեթէլի մէջ, կ'ըսէ իր ընտանիքի բոլոր անդամներուն. «Վերցուցէք ձեր մէջէն օտար աստուածները եւ ՄԱՔՐՈՒԵՑԷՔ (գրաբար «սրբեցարուք») ու փոխեցէք ձեր լաթերը». (Ծննդ. 35:2): Երբ Աստուած «անձամբ» պիտի խօսի Իսրայէլի ժողովուրդին, կը պատուիրէ Մովսէսին. «Գնա ժողովուրդին եւ ՍՐԲԻ զանոնք, եւ թող լուան իրենց լաթերը». (Ելք. Ժթ. 10):

ՍՈՒՐԲ ԿԸ ՆՇԱՆԱԿԷ ՆԱԵՒ ԶԱՏՈՒԱԾ

Մաքրութեան սկզբնական այս հասկացողութեան կը զուգորդուի իմաստի ուրիշ եւ կարեւոր երանգ մը, որ աւելի հիմնական եւ տիրական կը դառնայ տակաւ առ տակաւ սրբութեան զաղափարին մէջ: «Սուրբ» կը կոչուի նաեւ ոեւէ իր, առարկայ, եւ անձ, որ կը ԶԱՏՈՒԻ իր տեսակին մէջէն եւ կը յատկացուի նուիրական

նպատակի մը, եւ իրրեւ այդ՝ կը սոսկայ յաւուրէ օրհնութիւն: Ըստ այսմ Արարիչն Աստուած իր սահմանադրութեան ուրբաթ-մէն յետոյ՝ եօթնեկորդ օրը «կը հանգստանայ» իր գործերէն. ուստի՝ «Օրհնեց Աստուած եօթնեկորդ օրը եւ ՍՐԲԵՑ զայն» (Ծննդ. Բ. 3):

Այս պատճառին Շաբաթ օրը «սուրբ» յայտարարուեցաւ, որովհետեւ պատուկաս եօթնեակի մէջ օրերէն ու նուիրուեցաւ հանգստեան ու յաւուրէ պաշտամունքի սրբոյն նպատակին, սոսկնալով իր օրհնութիւնը ուղղակի Աստուծմէ:

ՍՈՒՐԲ Է ԱՅՍՈՒՕՐՈՑ ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ՁԳԱՑՆՈՂ ԱՄԷՆ ԻՆՁ

Սրբութեան դպրոցին մէջ մեզ եւրոպէ երանգ մը եւս, երբ «սուրբ» կոչուեցան յատկապէս այն վայրերը, որոնց մէջ Աստուծոյ ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ պրպլի կամ խմանալի կերպով յայտնուած է: Օրինակ. երբ Մովսէս կը մօտենայ Անկէղ Մարենիին, ձայն մը կուգայ Մարենիին մէջէն. «Մովսէս, Մովսէս, հանէ կօշիկներդ, որովհետեւ այն տեղը որուն վրայ կեցեր ես՝ «ԵՐԿԻՐ ՍՈՒՐԲ Է» (Ելք. Գ. 5): Այս խոկ պատճառով «սուրբ» կոչուեցաւ Սինա լեռը, որուն վրայ Աստուծոյ պրպլի ներկայութիւնը տեսնուած էր, եւ որմէ Աստուծոյ խօսքը յայտած էր: Ինչպէս նաեւ «սուրբ» կոչուեցաւ Իսրայէլի ժողովուրդի ամէնէն նուիրական կրօնական տարկան, Ուխտի Տապանակը, ուրկէ Աստուած իր պատգամները կուտար Մովսէսին, եւ որուն մէջ պրտած էին Տապանաբանեայ պատուիրանները, բարկէն ամֆորաները եւ ուրիշ նուիրականութիւններ: «Սուրբ» կոչուեցան նաեւ վկայութեան Խորանը եւ Սողոմոնի Տաճարը, որոնց վրայ տեսնուած էր Աստուծոյ ներկայութիւնը ամպի ձեւին տակ եւ լուսաւ՝ Անոր ձայնը: Ապա «սուրբ» կոչուեցաւ նաեւ Երուսաղէմը, Աստուծոյ ընտրեալ բնակարանը իր մէջ պարունակած իրրեւ Տաճարին համար: Ու վերջապէս ամբողջ Աստուածայ Ընկերութիւնը, Հին Ուխտաւորը, ուր Աստուած բազմիցս երեւցած ու խօսած էր, եւ ուր ի վերջոյ մարմնաւոր կերպով երեւցած էր Աստուծոյ Որդին, եւ գործած ու քարոզած էր անոր մէջ:

Տակաւ ատ տակաւ սրբութեան այս իմաստը անչափ իրեն անցաւ ու աստուածապէս ոգեշունչ եւ յաւուրէ հանգստեան համար: Ըստ այսմ՝ ժողովուրդ մը սկսաւ «սուրբ» կոչուիլ, որովհետեւ ճշմարիտ Աստուծոյ ճանաչութիւնն պարզաբարոկիրը դարձաւ:

Օրհնուեցան յատկապէս անոր երեք նախահայրերը –Աբրահամ, Իսահակ ու Յակոբ– որոնցմէ փոքր ազգ մը կազմաւորուեցաւ եւ ջոկուեցաւ բոլոր միւս ազգերէն՝ Աստուծոյ պատգամները ընդունարանը դառնալու, ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ եւ ՄԵՍԻՍԱՅի գալստեան առաքելութիւնը հանդիսանալու համար: Աստուած բաւ խօսքը այս ժողովուրդին ուղղելով Սինա լերան առջեւ, առնոյ եւ Աստուծոյ միջեւ ուխտ մը կնքուելու առեն.

«Եւ արդ, եթէ իրաւամբ իմ ձայնիս հնազանդիք, եւ իմ ուխտս պահէք,

Դուք ինձի սեպհական ժողովուրդ մը պիտի ըլլաք՝ բոլոր միւս ազգերէն ՋԱՏՈՒԵԼՈՎ,

Դուք պիտի ըլլաք իմ թագաւորութիւնս, սուրբ ազգ մը». (Ելք. ԺԹ. 5, 6):

Ակնյայտ է Աստուած դարձեալ իր խօսքը այս ժողովուրդին ուղղելով. «Սուրբ մարդեր պիտի ըլլաք ինձի համար». (Ելք. ԻԲ. 31): Այս ժողովուրդին տրուեցաւ բազմաթիւ առողջապահական, ծիսական, բարոյական ու ընկերային օրէնքները, որոնց նպատակն էր վերածել զանոնք ֆիզիքապէս ու բարոյապէս մաքուր՝ այսինքն «սուրբ» ժողովուրդի մը:

Ուրեմն համադրելով մինչեւ հիմայ ըսուածները այս մասին. սուրբ է՝ ինչ որ ՄԱՔՈՒՐ է. այսինքն որուն մէջ իր բնութեան հակառակ կամ օտար տարր չկայ: Սուրբ է այն ինչ որ ՋԱՏՈՒԱԾ է իր տեսակներուն մէջէն եւ ԸՆԾԱՅՈՒԱԾ՝ աստուածային նպատակի մը, որուն համար ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՍՏԱՑԱԾ է ուղղակի Աստուծմէ կամ իր պաշտօնեաներէն՝ յանուն Աստուծոյ: Ու վերջապէս սուրբ է ամէն ինչ որ ԱԱՏՈՒԾՈՑ ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԵԱՆ զգալի նշաններն ունի իր մէջ:

Սուրբին հակառակն է բնականաբար՝ «անսուրբ»: Սակայն Աստուածաշունչի մէջ աւելի յաճախ գործածուած եզրն է «պիղծ», որ եւրոպական լեզուներու մէջ ծանօթ է «բրօֆան» բառով: Օրինակ. ուտելի կամ Աստուծոյ ընծայելի կենդանիները կը կոչուին «սուրբ անասուններ». իսկ անուտելի եւ Աստուծոյ անպոհելի կենդանիները՝ «անսուրբ անասուններ»: Եթէ Իսրայէլը «սուրբ» կը կոչուի, անոր դիմաց հեթանոսները՝ «պիղծ» կ'անուանուին: Մինչեւ իսկ այն հացը որ Աստուծոյ չէ նուիրուած եւ սովորական ուտելի հաց է, կը կոչուի «պիղծ» յարաբերաբար Աստուծոյ ընծայուած հացին: Օրինակ. Դաւիթ իր վախստական չրջանին կը հանդիպի Աքիմելէք քահանայապետին, եւ անկէ հաց կ'ուզէ. քահանայապետը կը պատասխանէ. «Ձեռքիս տակ «պիղծ» հաց չունիմ, այլ՝ սուրբ հաց». այսինքն «առաջաւորութեան հաց» կոչուածը

որ Աստուծոյ ընծայուած հայն էր: (Ա. Թագ. ԻԱ. 4): Աստուծոյ հրեշտակները առ հասարակ «սուրբ» կը կոչուին. իսկ դեւերը՝ «պիղծ»: Քահանաները կարգ մը բացառիկ օրէնքներ պիտի դրծադրէին որպէսզի «սուրբ»ին եւ «պիղծ»ին միջեւ տարբերութիւն դնել սորվէին. (Ղեւտ. ժ. 10):

ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ ԻՄԱՍՏԻՆ ԿԻՐԱԿՈՒՄԸ ՍՈՒՐԲ ՄԱԿԴԻՐԸ ԿՐՈՂՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՑ

Ուրեմն «սուրբ» բառին վերեւ տրուած իմաստը եթէ փնտռենք այն բոլոր էակներուն, անձերուն, իրերուն եւ առարկաներուն վրայ, որոնք սովորաբար եւ յաճախ մեքենաբար «սուրբ» կը կոչուին, պիտի տեսնենք որ վերոյիշեալ երեք երանգներն ալ ներկայ են անոնց մէջ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով: Օրինակներ.

Ամէն բանէ առաջ եւ ամէն բանէ վեր ՍՈՒՐԲ է Աստուած, ինչպէս այնքան յաճախ կ'երգենք պաշտամունքի ընթացքին. «Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հզօր, սուրբ եւ անմահ...» կամ՝ «Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ, Տէր Զօրութեանց»: Արդարեւ Սուրբ է Աստուած նախ՝ որովհետեւ լուսոյ եւ անխառն էութիւն է. «Աստուած լոյս է, եւ Անոր մէջ խաւարի հետք չկայ». (Ա. Յովհ. Ա. 5): Աստուած հոգի է, եւ նիւթական ոչ մէկ տարր գոյութիւն ունի իր մէջ: Երկրորդ՝ Աստուած սուրբ է՝ որովհետեւ անջատ է իր արարչութենէն: Աստուած Տիեզերքի մաս չէ կազմեր, Արարիչն է եւ Տէրը՝ համազօրին: Բայց ասի՝ մեր պաշտած ճշմարիտ Աստուածը, Ամենակալ եւ Յաւիտենական Աստուածը, տարբեր է, այսինքն զատուած է այն բոլորէն, որոնք ի բնէ աստուածներ չեն, բայց սովորաբար այդ անունով կը ճանչցուին. օրինակ՝ կուռքերը, բնութեան ոյժերը եւ անոր զանազան երեւոյթները, որոնք «աստուած» անուան տակ պաշտուած են: Առաջին եւ դերազոյն պատուիրանով Աստուած կը պատգամէ. «Ես եմ քու Տէր Աստուածդ. ինձմէ ՋԱՏ ուրիշ աստուածներ չունենաս»: Վերջապէս Սուրբ է Աստուած պարզապէս որովհետեւ «Աստուած» է, այսինքն մեր պաշտամունքին միակ ու դերազոյն առարկան է. «Քու Տէր Աստուածդ ՄԻՈՑՆ պիտի պաշտես»:

Սուրբ է եկեղեցին, թէ իր քարեղէն ու անշունչ իմաստով, եւ թէ մարդկեղէն ու ընչաւոր նշանակութեամբ: Սուրբ են մեր նիւթական տաճարները, որովհետեւ իրրեւ չէնք զատուած են միւս բոլոր չէնքերէն եւ յատուկ օրհնութեամբ ընծայուած են Աստուծոյ պաշտամունքին: Սուրբ են մեր եկեղեցիները, որովհետեւ կը հաւատանք թէ Աստուած «կը բնակի» անոնց մէջ մանաւանդ եւ

բարոյական առումով. ինչպէս նաեւ անոր համար՝ որ անոր Ս. Հեղանիներուն վրայ, առաքեալներու մէջ դրուած է Քրիստոսի Մարմինը եւ Արիւնը նիւթապէս ներկայացնող Ս. Հաղորդութիւնը: Սուրբ է Քրիստոնէական Եկեղեցին, այսինքն եղբայրութիւնը, որովհետեւ զաւուած է մարդկային բոլոր միւս ընկերութիւններէն, եւ սահմանուած է լինելու Աստուծոյ ժողովուրդը: Պետրոս Առաքեալ կը հաստատէ այս ճշմարտութիւնը երբ կ'ըսէ խօսքը ուղղելով քրիստոնեայ հաւաքականութեան.

«Սակայն դուք ընտրեալ ցեղ մըն էք.
Արքայական քահանայապետութիւն,
ՍՈՒՐԲ Ազգ մը,
Աստուծոյ սեպհական ժողովուրդը.
Որպէսզի հռչակէք յաղթանակներն Անոր,
Որ ձեզ դուրս կանչեց խաւարէն իր սքանչելի լոյսին:
Դուք որ երբեմն իր ժողովուրդը չէիք,
Բայց այժմ Աստուծոյ ժողովուրդը եղաք.
Դուք որ երբեմն դուրս էիք Անոր ողորմութեան սահմաններէն
Այժմ արժանի եղաք Անոր ողորմութեան (Ա. Պետ. Բ. 9-10):

Քրիստոնէական հարատեւ եկեղեցին սուրբ է նաեւ անոր համար, որ Աստուծոյ Սուրբ Հոգին կը բնակի անոր մէջ: Վերջապէս, թէ՛ քարոզչին տաճարը, եւ թէ՛ քրիստոնեայ հաւաքականութիւնը սուրբ են, որովհետեւ իրեն բնակարանները Աստուծոյ, մաքրուած ու յարդարուած են եւ սահմանուած են միշտ պէս մաքուր պահուելու թէ՛ նիւթապէս եւ թէ՛ բարոյապէս:

«Սուրբ» են բոլոր «հայր սուրբ»երը, որովհետեւ զաւուած են միւս մարդերէն եւ ամբողջութեամբ Աստուծոյ ընծայուած են: Անոնք այլեւս ընտանիքի հայր չեն, այլ՝ հասարակաց հայր՝ բոլոր հաւատացեալներու. որոնք իրենց ամբողջ կեանքը, ժամանակը եւ կարողութիւնները ընծայած են Աստուծոյ եւ իր Եկեղեցիի ծառայութեան, սահմանուած են ապրելու աստուածամերձ կեանք առանց խառնակ ու աչխարհիկ «անսուրբ» կենցաղին:

«Սուրբ» են արդարեւ Սկիհը, Խաչը, Աւետարանը, Ս. Գիրքը- բառը վրան փակած է այլեւս- եկեղեցական դպեստները, Սեղանը, Աւազանը, Խորհուրդները, Պատարագը եւ այն բոլորը, որոնք «սուրբ» մակդիրով կ'որակուին գործածութեան ընթացքին, որովհետեւ զաւուած են իրենց տեսակներու մէջէն ու յատկացուած՝ սրբազան նպատակի մը, եւ իրենք այդ սրբագործուած են յատուկ օրհնութեամբ եւ սահմանուած են միշտ մաքուր պահուելու, «սուրբ» մնալու:

Ու վերջապէս «սուրբ» են բոլոր Սուրբերը, որովհետեւ նախ մաքրուած են այն բոլոր աղտոտութիւններէն, որոնք մարդերը անսուրբ կ՚ընեն կամ կը պղծեն: ՄԵՂՔ ըսուածը այն աղտն է, որ նստած է մարդկային բոլոր հոգիներուն մէջ անխտիր: Մեղքը մաս չի կազմեր Աստուծոյ ձեռքէն ելած մեր մարդկային բնութեան, ինչպէս փոշին մաս չի կազմեր մեր սեղաններուն եւ գաւաթներուն, որոնց վրայ մշտապէս նստած կը մնայ եթէ պարբերաբար չմաքրուի: Դժբախտաբար ներկայիս ամէն մարդ մեղքով կը ծնի. «Որովհետեւ մարդուն միտքը դէպի չարը խոտորած է իր մանկութենէն սկսեալ» (Ծննդ. Ը. 21): «Անօրէնութեամբ յղացուեցայ եւ մեղքի մէջ ծնաւ զիս մայր իմ» (Սղմ. Ծ. 5. աշխարհաբար ԾԱ. 5):

Մարդուն այս կերպ ծնունդը նման է այն հանքերուն, ուրկէ ելած ոսկին զուտ չէ, խառնուրդ է: Այս տեսակ ոսկին պէտք է անցնի կարգ մը «բրոցէս»ներէ վերածուելու համար զուտ ոսկիի, «սուրբ ոսկիի»: Արդ սուրբերը նման «բրոցէս»է անցած մարդիկ են, որոնք այլեւս մաքրուած են մեղքի խառնուրդէն եւ վերածուած են զուտ մարդու, սուրբ մարդու, իրական մարդու, այնպէս ինչպէս ան ելած է իր Արարչին ձեռքէն, «Անոր պատկերով»:

Ի՞ՆՉ ԵՆ ԱՅԴ «ԲՐՈՑԷՍ»ՆԵՐԸ ՈՐՈՆՑՄԷ ԱՆՑՆԵԼՈՎ ՄԱՐԴ ԿԸ ՎԵՐԱԾՈՒԻ ՍՈՒՐԲԻ,

Ընդարձակ նիւթ է հարցումին պատասխանը. ինքնին երկար յօդուածաշարքի մը նիւթ կրնայ հայթայթել: Մենք այս առթիւ չենք կրնար այս հարցի մանրամասնութեան մէջ մտնել. սակայն այդ մասին գաղափար մը տալու համար յառաջ պիտի բերենք Եզեկիէլ մարգարէի այնքան պատկերալից, խորհրդանշական եւ բանաստեղծական նկարագրութիւնը այս հոգեկան շրջափոխութեան մասին: Նախ մեղքին պատիժը կը նկարագրէ մարգարէն ըստ հետեւեալի.

«Ասոնք Տիրոջ խօսքերն են.

Մարդու որդի, երբ Իսրայէլացիները իրենց երկրի մէջ կը բնակէին, անոնք պղծեցին զայն իրենց կեանքով ու գործով, իրենց ընթացքը դաշտանաւոր կնոջ պղծութեան պէս զզուելի եղաւ իմ առջեւս: Թափեցի անոնց վրայ իմ բարկութիւնս, որովհետեւ անոնք արիւն հոսեցուցին այդ երկրի վրայ, իրենց կուռքերով պղծեցին զայն: Ցրուեցի զանոնք ազգերու մէջ եւ սփռեցի զանազան երկիրներու մէջ: Դատապարտեցի զանոնք ըստ իրենց գործերուն եւ ընթացքին: Երբ անոնք մտան այս (հեթանոս) ժողովուրդներու մէջ, ուր որ գացին իմ սուրբ

անուանս պղծուելուն պատճառ եղան, երբ մարդիկ ըսին. «Ա-
ռանք Տիրոջ ժողովուրդն են, եւ Անոր երկիրէն ելած են»: Սա-
կայն ես խնայեցի սրտիս իմ սուրբ անունիս համար, զոր Իս-
րայէլացիք պղծեցին այն ազգերու մէջ, ուր գրաւեցան ա-
նոնք» : (Եզեկ. Լ.Զ. 16–21):

Ապա մարգարէն կը նկարագրէ այս ժողովուրդին Փրկութիւնը, կամ վերստին արթնցումը: «Ուստի՝ Իսրայէլի տան այսպէս կ'ըսէ Տէրը. Ոչ թէ ձեզի համար կ'ընեմ զնելիքս, ով տունդ Իսրայէլ, այլ՝ իմ սուրբ անունիս համար, զոր պղծեցիք ան ազգերու մէջ ուր գրաւեցաք: Պիտի սրբեմ իմ մեծ անունիս վրայէն այն պղծութիւնը, զոր դուք բերիք ան ազգերուն մէջ ուր որ գացիք: Ու ազգերը պիտի ճանչնան, թէ ես եմ Տէրը, կ'ըսէ Տէր Աստուած, երբ վերստին սրբանամ ձեր մէջ, ա-նոնց աչքերուն դիմաց: Պիտի վերցնեմ ձեզ հեթանոսներու մէջէն եւ պիտի ժողովեմ ձեզ բոլոր երկիրներէն, եւ պիտի տանիմ ձեզ՝ ձեր երկիրը: Ու ձեր վրայ «սուրբ» ջուր պիտի սրսկեմ եւ դուք պիտի «սրբուիք» ձեր բոլոր պղծութիւններէն. պիտի մաքրեմ կուռքերէն ձեր վրայ մնացած ապականէն: Պիտի տամ ձեզի նոր սիրտ եւ պիտի օժտեմ ձեզ նոր ոգիով: Պիտի հանեմ ձեր մէջէն քարեղէն սիրտը եւ մսեղէն սիրտ պիտի տամ ձեզի: Իմ Հոգիս պիտի դնեմ ձեր մէջ, ու այնպէս մը պիտի ընեմ, որ դուք այլեւս արդար կեանք մը ապրիք, իմ օրէնքներս պահէք եւ զործադրէք զանոնք: Այն ատեն պիտի բնակիք այն երկրի մէջ, զոր ձեր հայրերուն տուի: Ու դուք ինծի ժողովուրդ պիտի ըլլաք եւ ես ձեզի՝ Աստուած: Պիտի ազատեմ ձեզ այն բոլորէն, որ կը պղծեն ձեզ: Զայն պիտի տամ ցորենին եւ պիտի առատացնեմ (այսինքն ձեզի նոր անուն եւ նոր կեանք պիտի տամ) ու այլեւս սով պիտի չկայ ձեր վրայ: Պիտի բազմացնեմ ծառերուն պտուղները եւ արտերուն արդիւնքները (այսինքն հոգեւոր չնորհներով պիտի առատացնեմ ձեզ), որպէսզի այլեւս չզլաք սովի տանջանքը այլ ազգերուն մէջ: Ու պիտի յիշէք ձեր չար ճամբաները եւ ամբարիշտ գործերը եւ պիտի զզուիք ձեր անօրէնութիւններէն եւ ձեր գարշելի գործերէն: Ու այս բոլորը ձեզի համար չէ որ կ'ընեմ, կ'ըսէ Տէրը. այս իրողութիւնը թող բացայայտ ըլլայ ձեզի: Ուրեմն ամչցէք ձեր յոռի ընթացքէն եւ լըջացէք ով Իսրայէլի տունդ» (Եզեկ. Լ.Զ. 22–33):

Ինչպէս ակնարկեցինք, մեզք ըսուածը որ հոգեպէս կ'ապականէ եւ կը պղծէ մարդը, մաս չի կազմեր մարդկային իսկական բնութեան, այնպէս ինչպէս աճ ելած է Աստուծոյ ձեռքէն:

Ինչ որ է ախտը կամ վէրքը մարդկային մարմնի վրայ նոյն է մեղքը մարդուն զգացումներուն եւ մտածումներուն վրայ: Ստեղծագործութեան ընթացքին Աստուած տիեզերքը եւ կենդանական աշխարհը կը գոյացնէ իր խօսքով. «Աստուած ըսաւ» եւ մէջտեղ եկան անոնք: Իսկ մարդու պարագային իրմէ բան մը տուաւ անոր. «Ու Աստուած մարդը ստեղծեց երկրի հողէն, եւ անոր երեսին վրայ փչեց կեանքի շունչը եւ ՄԱՐԴԸ ԵՂԱՒ ՈԳԻ ԿԵՆԴԱՆԻ»: (Ծննդ. Բ. 7):

Եթէ սկզբնական այդ վիճակին մէջ մնացած ըլլար մարդը, միշտ «սուրբ» պիտի ըլլար. դժբախտաբար սակայն, ինչպէս ծանօթ է, մարդ չմնաց իր այդ անմեղութեան բարձրութեան վրայ, այլ ինչպէս այնքան խստաշունչ պատկերացումով կը հաստատէ Սաղմոսաց գիրքը՝

«Մարդ ի պատուի էր, եւ ոչ իմացաւ.

Հաւասարեցաւ անբան անասուններու եւ նմանեցաւ անոնց»:

Մարդ Ֆիզիքական ու կազմական, սերտ նմանութիւններ ունի անասուններու հետ. սակայն ըստ ձեւի եւ ըստ մտաց անբաղդատելիօրէն տարբեր է անոնցմէ: Մարդ ուղղաբերձ է եւ օժտուած բանականութեամբ: Նշանակալից է Աստուածաշունչի այն ակնարկութիւնը, թէ Ադամ «իրեն նման» ընկեր մը չգտաւ անասուններուն մէջ: Սակայն մեղքի հետեւանքով տակաւ առ տակաւ այլասերեցաւ եւ «հաւասարեցաւ անբան անասուններու եւ անոնց նմանեցաւ»: Արդ, սուրբերը անոնք են, որ ելած են այդ անասնական վիճակէն եւ Աստուծոյ շնորհիւ վերակերտած են «ըստ Աստուծոյ պատկերը», որով ստեղծուած էր մարդը: Ասիկա ոչ միայն վերականգնում մը, վերանորոգութիւն մըն է, այլ մինչեւ իսկ վերստեղծում մըն է. այսինքն «նոր արարած» ըլլալ, ինչպէս կը հաստատէ Պօղոս Առաքեալ.

«Ով որ Քրիստոսի հետ միացած է, նոր արարած մը եղած է.

Իր հին կեանքը վերջ գտած է, եւ նոր կեանք մը սկսած է»:

(Բ. Կորնթ. Ե. 17):

Ըստ այսմ սուրբերը ջոկուած են միւս մարդերէն, ըլլալու համար նոր մարդ. զատուած են «մեռեալ» մարդերէն ըլլալու համար «ապրող» մարդ, ինչպէս կը հաստատէ Յովհաննէս Առաքեալ. «Աստուած իր Որդին ղրկեց որպէսզի Անով (նոր) կեանք ունենանք» (Ա. Յովհ. Դ. 9):

Ստոյգ է, սուրբեր ապրած են եւ կը շարունակեն ապրիլ աշխարհի մէջ ու մարդոց հետ. սակայն իրականութեան մէջ «աշխարհէ» չեն, ինչպէս Քրիստոս ինք «աշխարհէ չէր», ըստ իր հաւաստումին (Յովհ. ԺԷ. 14): Աւետարանի բացայայտ վարդապե-

ութեան համաձայն «աշխարհ» ըսուածը, որով կը հասկցուի չար, անաստուած եւ պիղծ ընկերութիւնը, ունի իրեն յատուկ սկզբունքներ եւ օրէնքներ, որոնք խոտոր կը համեմատին Աւետարանի օրէնքներուն եւ սկզբունքներուն հետ: Ըստ այսմ ըսուած է Նոր Կտակարանի մէջ.

«Մի սիրէք աշխարհը եւ անոր մէջ եղածները.
Ով որ աշխարհը կը սիրէ ա՛ծանօթ է Աստուծոյ սիրոյն:
Աշխարհի մէջ եղածը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ՝ մարմնի
ցանկութիւն, աչքի ցանկութիւն եւ երկրաւոր կեանքի ամ-
բարտաւանութիւն, որոնք չեն բխիր Հօրմէ, այլ՝ աշխարհէն:
Պիտի անցնին թէ՛ աշխարհը եւ թէ՛ իր ցանկութիւնները.
Բայց ով որ Աստուծոյ կամքը կը կատարէ յաւիտեանս
Պիտի մնայ»: (Ա. Յովհ. Բ. 15–17):

«Գիտենք որ մենք մաս կը կազմենք Աստուծոյ ընտանիքին.
Իսկ ամբողջ աշխարհը չարի տիրակալութեան ներքեւ է»:
(Ա. Յովհ. Ե. 19):

«Աստուծոյ համար սուրբ կրօնաւորութիւնը այս է.
Ինք զինքը անարատ պահել աշխարհէն» (Յակ. Ա. 27):

«Շնացողներ, չէ՞ք գիտեր որ այս աշխարհիս սէրը թշնամութիւն է Աստուծոյ հանդէպ. ուստի ով՛ որ աշխարհի բարեկամ կ'ըլլայ, թշնամի կը դառնայ Աստուծոյ» (Յակ. Դ. 4):

Մեր տուած սահմանումով «Սուրբ» կոչուածները լոկ տօնացոյցի անցածները չեն, այլ ԲՈԼՈՐ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԱՆԱՑԱԾ ՄԱՐԴԵՐԸ ԵՒ ՀՈԳԻՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ԵՆ. այսինքն այն մարդիկ, որոնք հաւատացած են Աստուծոյ եւ Անոր Որդիին, ընդունած են Քրիստոսը իբրեւ իրենց Տէրը եւ Փրկիչը, զերծ պահած են իրենք զիրենք աշխարհի ապականութիւններէ եւ պղծութիւններէն. եւ որոնց վրայ վերանորոգուած է աստուածային «պատկերը», որ եղծուած էր մեղքով եւ այլասերումով: Օրհնուած են անոնք Աստուծմէ, ինչպէս կը հաստատուի վերջին դատաստանի առակին մէջ, երբ Քրիստոս դատաւորը իր աջ կողմը կեցող արդարացած հոգիներուն կ'ըսէ. «Եկէք Հօրս օրհնածները եւ ժառանգեցէք աշխարհի սկիզբէն ի վեր ձեզի համար պատրաստուած արքայութիւնը». (Մատթ. ԻԵ. 34):

Սուրբ բառին այս իմաստով բոլոր քրիստոնեաները առաջին օրէն կոչուեցան «Սուրբեր»: Պօղոս Առաքեալ իր նամակները կ'ուղղէ «Սուրբ կոչուածներուն», որոնք կը բնակին Հռոմի կամ Կորնթոսի մէջ: Կամ պարզապէս «Սուրբերու» որոնք Եփեսոսի կամ Կողոսիայի մէջ կը գտնուին:

Այս ըլլալով հանդերձ իրականութիւնը, թէ բոլոր արդարացած եւ վրկուած հոգիները «սուրբ» են, այս բառին ընդհանուր եւ լայնատոն իմաստով, սակայն ինչպէս երկինքի երեսը «Աստղ քան զաստղ առաւել է փոխօք», այնպէս է իրականութիւնը նաեւ սուրբերու պարագային: Սուրբ կայ, սուրբ ալ կայ: Մեր երկնակամարին վրայ միլիոնաւոր թէեւս պիլիոնաւոր աստղեր կան: Բայց անոնցմէ քանի՞ հատին անունը գիտենք: Յետոյ, ամէնէն փայլուն երեւցած աստղերն ալ անպատճառ մեծագոյնները չեն. առհասարակ փայլուն են մեզի մօտ եղած աստղերը. հետեւն, եւ այօր երեւցածներուն մէջ յաճախ անհունօրէն աւելի մեծ աստղեր կան: Նոյնն է պարագան սուրբերուն: Քիչերուն անունները գիտենք, եւ մեր գիտցածները անպատճառ մեծագոյնները չեն. «կանանցածիններուն մէջ Յովհաննէսէն (Մկրտիչ) աւելի մեծ մարդարէ չէ ծնած. բայց Աստուծոյ արքայութեան մէջ եղած փոքրիկը անկէ մեծ է» (Ղկ. է. 28):

Որքան ալ չատ սուրբեր աւելցնենք մեր տօնացոյցին մէջ, դարձեալ անթիւ անհամար սուրբեր տօնացոյցէն դուրս պիտի մնան, որոնց անունները Աստուծոյ միայն գիտելի են: Մեզի ծանօթները եւ տօնացոյցի անցածները լոկ ներկայացուցչական բնոյթ ունին եւ գրուած են այնտեղ որպէս ուղեցոյցներ մեզի. իրրեւ այդ՝ աւելի քան բաւարար է անոնց այսօրուան թիւը: Տօնացոյցի անցնելով Սուրբերը բարոյապէս ոչ կ'աւելնան եւ ոչ ալ կը պակսին իրենց եղածէն. մեր ճանչցումը, յարգանքը եւ յայտարարութիւնը, թէ այսինչ հատատացեալը սուրբերու կարգ անցած է, այդ սուրբի հոգեվիճակի վրայ նշանախեց մը տարբերութիւն չընեը:

Տարբերութիւնը մեզի համար է, ապրողներուս համար է, որպէսզի յիշենք եւ տաղտուկնք տանք սուրբի հերոսութեամբ եւ նկարագրի գեղեցիկ դիծերով, կամ յիշենք ու պահենք անոր գրաւոր կամ անգիր դործերը իրրեւ հոգեւոր ժառանգութիւն ու հարստութիւն: Սուրբին համար կեանքը եւ յանկարծին Աստուծոյ վերաբերմունքն է իրեն հանդէպ. իրենց գերագոյն յանկութիւնն է սուրբը ըլլալ Աստուծոյ առջեւ, վաստկի իրենց վարձքը, իրենց գործը Անկէ միայն կրնան ստանալ: Մարդոց յարդանքը իրենց համար այնքան արժէք ունի՝ որքան իրենց նկարին գլխուն չուրջ լուսապսակ դնելը:

Պիտի գայ ժամանակ, երբ ի սպառ պիտի խափանուի սուրբերու յիշատակութիւնը մեր երկրաւոր եկեղեցիներու մէջ. բայց երբեք պիտի չդադրին անոնք Աստուծոյ ներկայութեան եւ չնորհաց մէջ ապրելէ:

ՍՈՒՐԲԵՐՈՒ ՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Պատմական իրողութիւն է, որ կարգ մը սուրբեր առաւել եռանդ եւ արդիւնաւորութիւն ցոյց տուած են եկեղեցիի ծառայութեան մէջ. պերպոյն նուիրումը եւ զոհողութիւնը յանձն առած են անոնք Աստուծոյ սիրոյն՝ եւ իրենց կրօնքի ճշմարտութեան ի վկայութիւն: Ուստի եկեղեցին ալ ի նշան երախտագիտութեան, ու մանաւանդ իր զաւակները անոնց օրինակով խրախուսելու եւ վարակելու համար, զանոնք արժանացուցած է տաբեկան յիշատակութեան: Ոչինչ այնքան վարակիչ է որքան օրինակը: Հետեւաբար սուրբերը ոչնացոյցին անցած են աւելի երախտագիտական եւ դաստիարակչական նպատակով քան ուրիշ նկատումներով: Այժմ կարեւոր հարց է, թէ այդ նպատակը ի զօրո՞ւ է նաեւ մեր ժամանակներու մէջ: Ոչնացուցական սուրբերը կը ծառայե՞ն այն նպատակին, որուն համար ոչնացոյցի անցած են:

Պարտինք խոստովանիլ, որ այսօր մեր եկեղեցիին մէջ սուրբերու յիշատակութիւնը հասած է այնպիսի վիճակի մը, որ ոչ անոնց պատիւ կը բերէ եւ ոչ ալ մեզի: Բացի մեր նուիրապետական չորս կեդրոններէն եւ անոնց անմիջական շրջանակէն, գործնականապէս գրեթէ դադրած է սուրբերու յիշատակութիւնը մեր եկեղեցիներու մէջ, քանի որ դադրած են շաբթուան սովորական օրերու ժամասացութիւնները, որոնց ընթացքին առ հասարակ կը յիշատակուին անոնք: Անոնց անուննները մնացած են լոկ մեր տաբեկան օրացոյցներուն մէջ: Իսկ ուր որ կը յիշատակուին անոնք ամենօրեայ ժամերգութեանց ընթացքին, այդ յիշատակութիւնը երբեմն կը կատարուի այնքան մեքենական, այնքան անոգի եւ յաճախ անպատկառ կերպով, որ ոչ մէկ սուրբ ինքզինքը պատուուած պիտի զգար այդ կերպ յիշատակութեամբ... Ուրիշ խօսքով չինիչ չէ, վարակիչ չէ, թելադրական չէ:

Միւս կողմէն, անոնք գրեթէ դադրած են մեզի ներշնչումի աղբիւր գառնալէ: Ստոյգ է, երբեմն կը խրախուսուինք վարդանանց կամ Ղեւոնդեանց յիշատակով. բայց այդ խրախոյսը անուանական ու մակերեսային ըսուելու աստիճան աննշան ու ժամանակաւոր է. որովհետեւ կեանքի այլասերիչ աղդակներու դէմ պայքարելու եւ քրիստոնէական իտէալներու տէր մնալու անոնց վճռականութենէն քիչ բան կամ գրեթէ ոչինչ կը փոխանցուի ու կը մնայ մեզի հետ: Տարուան մէջ քանի՞ տեղեր մեր ժողովուրդի զաւակները լուր կ'ունենան, որ Համբարձման Հինգշաբթիին յաջորդող վեցերորդ Հինգշաբթին ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊԻ օրն է, որուն ներքեւ Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցի օրացոյցին մէջ ծանօթագրուած

է· «ՏՕՆ ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ, կատարի հանդէս յամենայն եկեղեցիս»· իսկ միւս նուիրապետական Աթոռներու օրացոյցները ունին «ՏՕՆ ԱՋԳԱՑԻՆ»: Իսթանպուլի մեր եկեղեցիներու մէջ ոչ միայն «հանդէս» չի կատարուիր, այլ երբեմն Ս. Պատարագ անդամ չմատուցուիր: Իսկ մեր վարժարաններէն ոչ մէկը բնականաբար կը յանդգնի յիշեցնել իր աշակերտներուն, գէթ անցողակի կերպով, թէ այդ օր մեր դիրերու հնարիչ, մեր Ս. Գրքի թարգմանիչ եւ մեր դպրութեան հիմնադիր երկու սուրբերու յիշատակն է: Ասոնք անգամ չենք կրնար ընել դպրոցական կամ այլ կարգի հանդէսներու մասին: Իսկ արտասահմանի մէջ քանի՛ տեղեր արդեօք կը նչուի այդ օրը իբրեւ «Տօն Ազգային»: Պէյրութի պէս հոծ համայնքի մը մէջ, ու ասոր այնքան ազատ պայմաններու մէջ գործող «ազգային» վարժարաններէն քանի՛ հատը արդեօք «տօն» կամ «հանդէս» կը սարքէ այն օր...:

ՀԵՏԻՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍՐԲՈՑ ՏՕՆԱԿԱՆ ՑԻՇԱՏԱԿՈՒԹԵՆԷՆ

Այս բոլորով հանդերձ, այսինքն սուրբերու տարեկան յիշատակութիւնը կարեւոր չափով կորսնցուցած ըլլալով հանդերձ իր գործնական նչանակութիւնը մեր առօրեայ համայնքային կեանքին մէջ, կը պահէ սակայն իր կարեւորութիւնը սկզբունքային եւ վարդապետական դետնի վրայ: Նախ ՀՈԳԻՆԵՐՈՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ Քրիստոնէական վարդապետութեան գործնական փաստը եւ արտայայտութիւնն է սրբոց տարեկան յիշատակութիւնը: Անոնք աշխարհիկ հերոսներու կամ ազգերու մեծ վարիչներու նման չէ որ կ'ոգեկոչուին: Այս վերջիններու պարագային՝ ազգեր եւ ժողովուրդներ յարգանքով կը կենան անոնց «բարոյական ներկայութեան» եւ կը պանծացնեն, կը ծանօթացնեն ու կ'աչխատին վառ պահել անոնց ոգին եւ ստեղծած դրութիւնները: Իսկ եկեղեցիի համար Սուրբերը կենդանի հոգիներ են, որոնք իրենց դոյութիւնը կը չարունակեն հոգեղէն ոլորտի մէջ մչտապէս եւ ԿՐՆԱՆ մեզի գործնականապէս օգտակար հանդիսանալ: Անոնց դոյութիւնը, թէեւ անտեսանելի, բայց այնքան իրական է, որքան էր երկրի վրայ իրենց ապրած միջոցին: Անոնց դոյութիւնը տարբեր չէ բնաւ երկնային հրեղէն եւ հոգեղէն էակներու՝ հրեչտակներու դոյութենէն: Կ'երդենք Մարտիրոսաց չարականներէն մէկին մէջ սուրբերու մասին.

«Ընդ վերին զօրսն դասակից եւ ղեկեալ ղլոյս.
Եւ զանմահութեան լուեալ ղձայն կենարարին՝ ասելով.
Եկայք վեր օրհնեալք ի հօրէ, ժառանգեցէք զանապատում
ղկեանան»:

Երկրորդ՝ եւ իրրեւ չարունակութիւնը վերեւի դաղափարին, որոց յիշատակութիւնը կը հաստատէ դոյութիւնը «ԵՐԿՆԱՒՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻԻ»: Քանի որ եկեղեցին կը հաւատայ հոդիներու անմահութեան, անկէ ինքնին կը հետեւի որ եկեղեցին իր դոյութիւնը կը չարունակէ նաեւ հոդեղէն աշխարհի մէջ: Ինչպէս այս երկրի վրայ՝ այնպէս ալ այնտեղ՝ եկեղեցին էապէս երկու խումբերէ կը բաղկանայ: Կայ նախ արդարացած հոդիներու խումբը, զոր սովոր ենք կոչել «Յաղթական եկեղեցի»:

Կայ նաեւ, այսպէս ըսենք՝ ապաչխարողներու խումբը որ կը բաղկանայ այն հաւատացեալ հոդիներէ, որոնք թէեւ հաւատացած՝ բայց դժբախտաբար մեղաւոր մնած են անդենական: Ասոնք ալ կը կոչուին «Տառապող եկեղեցի» աստուածաբաններու կողմէ: Այս վերջին խումբին համար կաթոլիկ եկեղեցին ունի «Քաւարանի» վարդապետութիւնը: Իսկ մենք եւ արեւելեան միւս եկեղեցիները՝ Հոգեհանգստեան սովորութիւնը: Եթէ չհաւատանք, այսպէս ըսենք «ապաչխարող» հոգիներու գոյութեան, այն ատեն անիմաստ կը դառնայ հոգեհանգիստը. որովհետեւ կրօնական այս սովորութեան նպատակը երբեք ննջեցեալը յիշել չէ, բառին սովորական եւ աչխարհիկ իմաստով, այլ՝ աղօթել անոր համար, ինչպէս կը հաստատեն մեր հոգեհանգստեան չարականները:

«Որ յանկից ստեղծող գոյից, Արարչակից Հօր, Բանդ Աստուած.
Թողութիւն չնորհեա՛ ննջեցելոց քոց ծառայից»:

Այս իրողութենէն կը հետեւի ուրիշ վարդապետական կարեւոր տեսութիւն մը, զոր կը կոչենք «ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ»: Ըստ այս վարդապետական տեսութեան հոգեւոր հաղորդակցութիւն գոյութիւն ունի երկրաւոր եկեղեցիի եւ երկնաւոր եկեղեցիի մէջեւ: Անոնք որ դուրս են այս հաղորդութենէն, արդէն իսկ դատապարտեալ են: Ըստ այս տեսութեան հոգեւոր չնորհները, արեան պէս, չրջան կ'ընեն եկեղեցիի հաւաքական եւ ընդհանուր մարմինին մէջ, անունդ հայթայթելով այն անդամներուն, որոնք պէտք ունին եւ կրնան ստանալ զայն:

Ըստ այս տեսութեան, եկեղեցին ոչ միայն երկրի վրայ ապրող, չնչող եւ պայքարող քրիստոնեաներու հաւաքականութիւնն է, այլ նաեւ ամբողջութիւնը անոնց, որոնք յաղթական կեանք մը վարելէ յետոյ արդարացած հոգւով անցած են անդենական, եւ կամ՝ թէեւ հաւատացեալ բայց անկատար հեռացած են այս աչխարհէն: Ասոնք բոլորը յաչս Աստուծոյ, եւ իրականութեան մէջ, կը կազմեն մէկ ամբողջութիւն, սա տարբերութեամբ միայն, որ մէկ մասը մարմնաւոր են եւ կ'ապրին երկրի վրայ, իսկ միւս մասը հոգեւոր են եւ կ'ապրին հոգիներու աչխարհին մէջ: Ինչպէս որ

մարմնաւոր եկեղեցիի հարազատ եւ անկեղծ անդամները իրարմով կը հետաքրքրուին, իրարու կ'օգնեն, իրարու համար կ'աղօթեն ու կը բարեխօսեն Աստուծոյ առջեւ, նոյնն է պարագան երկնային եկեղեցիի համար: Անոնք ալ մեզմով կը հետաքրքրուին, եւ իրենց կարողութեան ու կարելիութեան սահմաններուն մէջ կ'օժանդակեն երկրաւոր եկեղեցիին, կամ անդենականի անկատար հաւատացեալներուն: Այս է որ կը կոչենք «Հաղորդութիւն Սրբոց», որ ինքնին ընդարձակ նիւթ մըն է, որուն աւելի մանրամասնութեան չենք կրնար մտնել այս առիթով:

Վերի դաղափարին անմիջական չարունակութիւնը եւ արդիւնքն է «ՍՐԲՈՑ ԲԱՐԵԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ»: Եթէ կը հաւատանք երկնաւոր Քաղթական եկեղեցիի գոյութեան, պէտք է հաւատանք նաեւ «ՍՈՒՐԲԵՐՈՒ ԲԱՐԵԽՕՍՈՒԹԵԱՆ» վրան երկրաւոր եկեղեցիին, որ կը մարտնչի չարին զօրութեան եւ սադրանքներուն դէմ: Ու այս փոխադարձ աղօթքը, փոխադարձ բարեխօսութիւնը միմեանց համար, յատակը կը կազմէ ամբողջ Քրիստոնէական պաշտամունքին, յատկապէս հին պատմական եկեղեցիներուն մէջ: Մեր Մարտիրոսաց չարականներու մէջ ամէնէն աւելի չեչտուած կէտը այս է. նախ միասնաբար՝ այսինքն երկնային եկեղեցին ու երկրաւոր եկեղեցին միացած՝ Աստուծոյ կ'աղօթեն, Աստուած կը փառաբանեն ու միասնաբար Աստուած կը պաչտեն: Եւ ապա՝ կը հայցենք սուրբերուն աղօթքը մեզի համար, ու մենք կ'աղօթենք բոլոր ննջեցեալներու համար: Այսպէս կը ստեղծուի օրհնական եւ ընտանեկան միասնականութիւն մը, համերաշխութիւն մը, որ էութիւնը եւ նպատակը կը կազմէ Աւետարանի մէջ այնքան յեղյեղուած «երկինքի» կամ «Աստուծոյ թագաւորութիւն» գաղափարականին:

Թէ արդարեւ մեր պաչտամունքները Սուրբերուն հետ միասին կը կատարուին՝ կը հաստատեն Մարտիրոսաց չարականներէ քառաչ բերուած հետեւեալ կտորները:

«Զքեզ, ահաւոր թագաւոր յաւիտենից՝
Այսօր ընդ դասս վկայից քոց բարեբանեմք»:
. . . . . .
«Ուստի եւ մեք հաւատացեալքս Քրիստոսի Աստուծոյ,
Ընդ նոսին (Սրբոց) խնդրեմք զթողութիւն մեղաց մերոց»:
. . . . . .
«Ժողովեալքս ի յիշատակ սրբոց մարտիրոսաց,
Միաբանութեամբ (այսինքն սրբոց հետ միանալով)
Երկեսցուք օրհնութիւն ի բարձունս երկնաւոր թագաւորին»:
Սուրբերուն տարած յաղթանակներով եկեղեցին ալ կը պար-

ծնաւ, եւ երգով ու օրհնութեամբ Աստուծոյ փառք կուտայ.

«Քանզի հեղմամբ արեան սոյա (սրբոց) պարտեցաւ թշնամին,
Եւ մեծարեալ պարծի Սիօն, (այսինքն՝ Եկեղեցին)
Երգելով օրհնութիւն ի բարձունս, երկնաւոր Թագաւորին»:

Ստորեւ յիշուելիք համարին մէջ սուրբերը «դասակցեալ» են «երկնաւոր զուարթուններուն», հրեշտակներուն հետ եւ եկեղեցին անոնց «սրբութեան» վրայ «բերկրելով» օրհնութեան երգ կ'երգէ Աստուծոյ:

«Դասակցելոյն ընդ զօրս վերին զուարթնոցն,
Ցնծաստակաւ բերկրելով ի սրբութիւն սոյա,
Երգեսցուք օրհնութիւն ի բարձունս երկնաւոր Թագաւորին»:

ՍՈՒՐԲԵՐՈՒ ՅԱՐԳԱՆՔԻՆ ՈՒՂԻՂ ԸՄԲՌՆՈՒՄԸ

Բողոքական եկեղեցիներ պաշտօնականացած, կամ գործածելով թէքնիք բառը, «կանոնականացած» սուրբերու տարեդարձներ չունին: Այս է կարեւոր տարբերութիւններէն մէկը Բողոքական եկեղեցիներու եւ պատմական Առաքելական եկեղեցիներու միջեւ: Ստոյգ է, թէ Քրիստոնէական եկեղեցիի այս շատ իմաստալից դրութիւնը, սուրբերու յարգանքը, երբեմն չափազանցութիւններու տարուած է, որոնց յարգանքին մէջէն եթէ պարզուի սրբոց հաղորդութեան ազնիւ գաղափարը, կրնայ վերածուիլ սրբապաշտութեան կամ կռապաշտութեան: Սուրբերէն շատերուն շուրջ հիւսուած են հեքիաթային պատմութիւններ եւ մեծագործութիւններ, որոնք սակայն անվաւերական են բոլոր հերոսներուն եւ ժողովրդային դէմքերուն համար: Անոնց մասունքները արժանի ըլլալով հանդերձ լուրջ եւ անկեղծ յարգանքի, եւ մինչեւ իսկ անոնք իրենց մէջ հրաշագործ զօրութիւն մը պարունակելով հանդերձ, ինչպէս կը պատմուի մինչեւ իսկ Աստուածաշունչին մէջ Եղիսէ մարգարէի ոսկորներու մասին. (Դ. Թագ. ԺԳ. 21), երբեմն չափազանցութեանց տարուած եւ պատճառ եղած են զեղծումներու:

Սակայն ընդունուած ճշմարտութիւն է, թէ ոեւէ դրութեան մը մէջ՝ կամ քաղաքական օրէնքի մը շուրջ՝ պատահած չարաշահութիւնները եւ զեղծումները պատճառ մը չեն որ դրութիւնը մերժուի եւ նետուի, կամ այդ քաղաքական օրէնքը մէջտեղէն վերնայ, ինչպէս օրինակ, եղաւ վերջերս Անգլիոյ խորհրդարանին մէջ: Անգլիական օրէնքի մէջ պատիժ սահմանուած էր միասեռականութեան դէմ, սակայն նախ գրեթէ չէր գործադրուեր օրէնքը, եւ ապա մեր օրերու տիրող ապաբարոյ մտայնութեամբ անհատական ազատութեան կաշկանդում նկատուեցաւ այս օրէնքը եւ մէջտեղէն վերցուեցաւ խորհրդարանական որոշումով, ի գայթակղութիւն գրեթէ ամբողջ աշխարհի: Մեր Տէրն ալ երբ այնքան

խիստ բառերով կը ճաղկէ փարիսեցւոց յանուն օրէնքի կատարած չեղումները եւ աննշան օրէնքներու տրուած չափազանցեալ բծախնդրութիւնը, անտեսելով աւելի կարեւորները, երբեք օրէնքը մէկդի չնետեց, այլ՝ ըսաւ. «Չեկայ օրէնքը լուծարքի ենթարկելու, այլ՝ իր կատարումին եւ կատարելութեան բարձրացնելու»: Պօղոս Առաքեալ երբ կը չեշտէր հաւատքով արդարանալու վարդապետութիւնը, չէր ուրանար գործերով կատարելութեան հասնելու կարեւորութիւնը. ուստի կը բացադանչէ. «Արդ մենք հաւատք քարոզելով օրէ՞նքը կը խափանենք. քաւ լիցի». (Հռ. Գ. 31): Այլապէս պիտի չտար այն բաղմաթիւ բարոյական խրատները, աստուածսիրութեան, եղբայրսիրութեան եւ օրինապահութեան, որոնցմով լեցուն են իր թուղթերը:

Այնպէս ալ՝ Սրբոց յարդութեան մէջ եթէ սպրդած էին ինչ ինչ չափազանցութիւններ, պայքարելով հանդերձ այս չեղումներուն դէմ, չիտակ չէր եւ լուրջ պատճառ մը չկար Քրիստոնէական այս հնադարեան օրէնքը եւ ուսուցումը դուրս նետելու անոր գանձարանէն եւ դիւնարանէն: Որովհետեւ Սրբոց Հաղորդութեան սկզբունքը եկեղեցիի մեծ հարստութիւններէն մէկն է, որմէ եթէ դրկուի կ'աղքատանայ: Սրբոց բարեխօսութիւնը եկեղեցիի ամէնէն աղդու դէնքերէն մէկն է, որ եթէ իր ձեռքէն առնուի կը տկարանայ եկեղեցին: Մեր Սրբոց չարականները այնքան գեղեցկօրէն կը բացայայտեն այս ճշմարտութիւնը.

«Ճղնաւորք Քրիստոսի, հեղմամբ արեան ձերոյ
դիւռապաչտութիւն բարձիք յաչխարհէ:

«Ճշմարտութեան քարոզք եւ լուսաւորիչք տիեզերաց,
էք պարծանք եկեղեցւոյ եւ յոյս հաւատացելոց:

«Ցաղթողք նահատակքն Քրիստոսի,
Որք քաջութեամբ մարտեան ընդ թշնամւոյն:

«Ճղնաւորք Քրիստոսի, մոլորելոց առաջնորդք.
Աղբիւր կենաց էք յաչխարհի հեղմամբ սուրբ արեան ձերոյ»:

Բողոքականութիւնը Սրբոց յարդանքը մէկդի նետելով, ոչ միայն իր կապը խզած եղաւ պատմական ու առաքելական եկեղեցիէն, այլ՝ մինչեւ իսկ Սրբոց Հաղորդութենէն (Բդղ. Ա. Ցովհ. Ա. 7): Ահա հասարակ երբ կը խզուի հաղորդութիւնը երկինքի Սրբոց հետ, կը կտրուի նաեւ երկրաւոր սուրբերու՝ այսինքն հաւատակից քրիստոնեաներու հետ, եւ եկեղեցին կը վերածուի բեկորներու, ինչպէս արդարեւ եղած է բողոքականութեան մէջ. հա-

անարատ իրենք ալ չեն դիտեր թէ քանի տեսակ խումբերու բաժնուած են անոնք ներկայիս:

Ստոյգ է. «Մի է Միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան, մարդն Յիսուս Քրիստոս». (Ա. Տիմ. Բ. 5): Այս հաւատամքի ինքնին կը հաստատէ Աւետարանական այն խորունկ ճշմարտութիւնը թէ մարդկութեան փրկութիւնը Քրիստոսով եղաւ, ինչպէս կը լուսաբանէ վերոյիշեալ մէջբերումին յաջորդող տողերը. «Քրիստոս իր անձը փրկանք տուաւ ամէնքի փոխարէն»: Այս երկեք չի նշանակեր որ մենք կամ ուրիշներ չենք կրնար միջնորդել կամ բարեխօսել այլոց համար: Ընդ այս մէջբերումին նախընթաց խօսքերը կը հաստատեն, որ կրնանք: Կ'ըսէ Առաքեալը. «Արդ կ'աղաչեմ ամէն բանէ առաջ աղօթք, խնդրուածք, պաղատանք, գոհութիւն մատուցանել բոլոր մարդերուն համար» (Ա. Տիմ. Բ. 1, 2): Ասիկա «բարեխօսութիւն» բառածին էութիւնն է: Արդարեւ Աստուածաշունչին մէջ Աստուած միշտ հաշուի առած է իր ծառաներուն բարեխօսութիւնը, կամ միջնորդութիւնը՝ այլոց համար: Ըստ այսմ Աստուած պատրաստակամութիւն յայտնեց խնայելու ամբողջ Սոդոմ Գոմորին, ընդառաջելով Աբրահամի միջնորդութեան, եթէ այնտեղ մինչեւ իսկ 5 արդար գտնուէր: (Ծննդ. ԺԸ. 16–31): Աւելի յստակ յիշատակութիւն կայ այս մասին Մակաբայեցւոց Բ. Գիրքի ԺԵ. 12–ի մէջ, ուր Յուդա Մակաբէ կը պատմէ թէ, տեսիլքի մէջ նշմարած է, որ Ոնիա նախկին քահանայապետը «ձեռքերը բարձրացուցած թախանձանքով կ'աղաչէր Աստուծոյ երբայական ժողովուրդին համար». կը տեսնէ նաեւ «փառաւոր ծերունին եւ Աստուծոյ մարգարէն Երեմիան, որ կը սիրէ իր ազգակից հրեաները եւ կը մատուցանէ անպակաս աղօթքներ Աստուծոյ՝ մեր ժողովուրդին եւ սուրբ քաղաքին –Երուսաղէմին– համար»: Ննջեցեալներու հետաքրքրութիւնը ոգիներու մասին բացայայտօրէն կը հաստատուի Ղազարոսի առակին մէջ (Ղկ. ԺՋ. 19–31): Հին կտակարանի արդարները կը ներկայացուին նոր կտակարանի մէջ իբրեւ «բազմութիւն վկայից» (Երր. ԺԲ. 1) զոր Քրիստոնեաները պարտին «յիշել» եւ «անոնց հաւատքին նմանող ըլլալ» (Երր. ԺԳ. 7):

Սակայն սրբոց յիշատակի յարգութիւնը եւ անոնց բարեխօսութեան դիմելը կը հիմնուի առաւելաբար եկեղեցիին Քրիստոսի խորհրդական մարմինն ըլլալու աւետարանական ճշմարտութեան վրայ. «Թէեւ չատուր ենք, բայց ամէնքս մէկ մարմին կը կազմենք

Քրիստոսի մէջ միացած՝ իրաքանչիւրս իրարու անդամ ենք»։ Ու տեսակ տեսակ շնորհները, որոնք տրուած են մարմնի այս կամ այն անդամին՝ տրուած են անոնք ամբողջ մարմինին օգտին համար. (Հռ. ԺԲ. 4–8)։ Այլուր կ'աւելցնէ Առաքեալը. «Այսուհետեւ սուրբերու քաղաքացիներ էք եւ Աստուծոյ ընտանիքը»։ Եւ ընտանիքի անդամները բնականօրէն իրարու ձեռնտու կ'ըլլան ուր որ կրնան։ Սիրոյ բարեխօսութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ընտանիքի կարող ու կատարեալ անդամներու ձեռնտուութիւնը տկար եւ թերաճ անդամներուն։

ՍՐԲՈՑ ՅԻՇԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Այժմ, երբ սուրբերու հետ հեռուէն ու մօտէն առնչութիւն ունեցող ինչ ինչ վարդապետական ու գործնական հարցերուն համառօտ անդրադարձանք, նախ քան անոնցմէ իւրաքանչիւրին մասին խօսիլը՝ ակնարկ մը նետենք նաեւ հետաքրքրական այս հարցին վրայ, թէ ե՞րբ, եւ ինչ պայմաններու տակ այս տօնելի մարդիկը տարեկան յիշատակութեան արժանացած են, ինչպէս սկսած է սրբոց տօնակատարութիւնը։

Բացայայտ է որ Ս. Գրոց մէջ կը թելադրուի յարգել հրեշտակները եւ մտիկ ընել անոնց պատգամներուն։ Սուրբերն ալ հրեշտակներու պէս են, Աստուծոյ ամենահաւատարիմ ծառաները։ Օրինակ. Աստուած կը պատուիրէ. «Հրեշտակ մը պիտի ղրկեմ քու առջեւէդ, պահպանելու համար քեզ ճամբորդութեանդ ընթացքին. զգո՛յշ եղիր եւ մտիկ ըրէ անոր, քանզի իմ անունս –հեղինակութիւնս– անոր վրայ է։ (Ելք. ԻԳ. 20–22, Բղդ. Յես. Ե. 13։ Դան. Ը. 15, Ժ. 10։ Ղկ. Բ. 9. Գործ. ԺԲ. 7 Յայտ. Ե. 11, Է. 1)։

Քրիստոնէական եկեղեցիին մէջ շատ բնականօրէն սկսան յարգուիլ եւ յիշուիլ անոնք որ հալածանքներու ժամանակ իբրեւ Քրիստոնեայ ձերբակալուած ու մահուան դատապարտուած էին, երբ մերժած էին իրենց եղած առաջարկը, ուրանալու զՔրիստոս եւ պաշտելու հին աստուածներուն։ Սուրբերու տօնակատարութիւնը սկսաւ անոնց մարտիրոսական մահուան տարեդարձային յիշատակութեամբ։ Եկեղեցին հոգածութեամբ գրի կ'առնէր առաջին մարտիրոսներու չարչարանաց պարագաները եւ շրջաբերական նամակներու ձեւին տակ կը ղրկէր զանոնք մօտակայ եւ շրջակայ եկեղեցիները, որպէսզի կարդացուէին անոնց հաւաքոյթներու ընթացքին, այսպէս ընդլայնելով անոնց յարգանքի շրջանակը յօրինակ եւ ի քաջալերութիւն բազմաց։ Համաձայն Եւսեբիոս եկեղե-

ցական պատմիչի (260-340) Իզմիրի եկեղեցին շրջաբերական նման նամակով մը կը յանձնարարէ, որ կրօնական արարողութիւններ կատարուին այդ եկեղեցիի առաջին եպիսկոպոսներէն Պոլիկարպոսի մահուան օրը, որ պատահած էր 155 թուին Փետր. 23ին: Ու այս հարցի վերաբերեալ հատուածի բառերը, ճշգրտօրէն կ'արտայայտեն այն նպատակը զոր եկեղեցին ի մտի ունեցած է այսպիսի տարեդարձներու տօնակատարութեանց մէջ: Պոլիկարպոս իր մարտիրոսական կեանքը կնքած էր ողջ-ողջ եւ հրապարակային այրումով, երբ յայտարարեց որ «86 տարիներէ ի վեր (69-155) Քրիստոսի կը ծառայեմ եւ այժմ չեմ կրնար ուրանալ զԱյն»: Այս մարտիրոսական շրջաբերականին մէջ ըսուած է. «Ի վերջոյ հաւաքեցինք իր ոսկորները, որոնք մեզի համար աւելի թանկագին են քան անգին գոհարները եւ աւելի մաքուր են քան ոսկին, եւ դրինք այնպիսի տեղ մը, ուր պատշաճ էր որ հանգչէին այդ ոսկորները: Ու եթէ հնարաւոր ըլլայ մեզի համար նորէն հաւաքուիլ, շնորհէ մեզի Աստուած որ ուրախութեամբ տօնախմբենք իր մարտիրոսութեան տարեդարձը, այսպէս վերյիշելով անոնք, որ մղեցին փառապանծ պատերազմը եւ սորվեցնել ու զօրացնել անոնց օրինակովը յառակայպէս անոնք՝ որ պիտի գան մեզմէ յետոյ»: Մարտիրոսներու յիշատակին ընծայուած այս տարեկան յարգանքը եւ տօնախմբութիւնը առ հասարակ գոհաբանական ու յաղթական արշաւանք մըն էր, եւ ոչ երբեք սգահանդէս:

Ժամանակի ընթացքին մարտիրոսներու միացան «խոստովանողները», այսինքն այն քաջարի քրիստոնեաները, որ յանուն Քրիստոսի եւ իրենց կրօնքին՝ սաստիկ չարչարանքներու եւ բանտերու դատապարտուած էին, բայց ողջ մնացած էին ի վերջոյ եւ համակրանք կը վայելէին եկեղեցիի մէջ. այդ յարգանքը եւ համակրանքը սովորաբար կը շարունակուէր նաեւ յետ մահու, իրենց վկայարաններուն կամ գերեզմաններուն վրայ տարեկան հոգեւոր հանդիսութեամբ: Ասոնց վրայ աւելցան «ԿՈՅՍԵՐԸ» այր կամ կին– որոնք հոգեւոր նկատումներով կամաւորաբար կը հրաժարէին ամուսնական եւ աշխարհիկ կենցաղէ եւ կուսակրօն կեանք մը կ'անցընէին սրբութեամբ: Ասոնց ժուժկալութիւնը եկեղեցիի կողմէ հաւասար նկատուեցաւ մարտիրոսութեան: Ասոնք մեռցուցած էին բարոյապէս իրենց մարմինը՝ Քրիստոսի սիրոյն, ապրելու համար հոգիի կեանքով՝ միացած Քրիստոսի: Ասոնց միացան ՃԳՆԱՒՈՐՆԵՐԸ, որոնք ձգելով աշխարհը իր բոլոր ապականութիւններով, ցանկութիւններով եւ խարդախանքներով քաշուեցան ամայի վայրեր, ապրելու համար Աստուծոյ ներկայու-

թեան եւ շնորհաց մէջ: Մարդիկ որոնք «յօժարութեամբ բարձին զկարիս մարմնոյ», որոնք «վերնական յուսոյն ակն ունելով զերկրաւորս արհամարհեցին» արժանանալու համար երկնաւորին: Ի վերջոյ ասոնց վրայ աւելցան բոլոր անոնք, որ եկեղեցիին բացառիկ ծառայութիւն մատուցած էին, զանազան կերպերով, յատկապէս բարեկարգելով եւ ճոխացնելով անոր պաշտամունքը: Արդարեւ բոլոր անոնք, որ հերոսական առաքինութեամբ եւ բացառիկ նուիրումով ծառայեցին եկեղեցիին, արժանացան բացառիկ յիշատակութեան, թէ՛ հասարակ ժողովուրդի փափաքով եւ թէ՛ եկեղեցական իշխանութեան հաւանութեամբ եւ հաստատումով: Եկեղեցին ասոնց մէջ նշմարած է Աստուծոյ աւելի հաւատարիմ ծառաները եւ աւելի մօտիկ բարեկամներ, որոնց սուրբ կեանքը եւ անձնուէր ծառայութիւնը արժանի ըրած է զիրենք Աստուծոյ մասնաւոր սիրոյն: Եկեղեցին յարգած է ասոնց մէջ յայտնուած աստուածային շնորհները եւ աստուածային զօրութիւնը, որով այս մարդիկ կրցած են իրական եւ բարոյական հրաշքներ գործել իրենց երկրաւոր կեանքին մէջ յօգուտ երկրաւորներուն եւ կը շարունակեն գործել նաեւ իրենց երկնային կեանքին մէջ:

Ժամանակի ընթացքին եկեղեցիի հայրերը հիմնուելով եկեղեցիի օրկանիկ միութեան գաղափարին՝ եւ «Հաղորդութիւն Սրբոց» վարդապետութեան վրայ, սկսան ուսուցանել որ սրբոց աղօթքները ի զօրու էին աստեւոր հաւատացեալներու համար:

Առ հասարակ եկեղեցին հաւաքաբար եւ գրեթէ ինքնաբերաբար իր սէրը եւ յարգանքը կը յայտնէր մարտիրոսներու եւ սուրբերու հանդէպ, եւ թեմին եպիսկոպոսը եթէ հակառակելու լուրջ պատճառ մը չունենար կը հաստատէր հասարակաց այս վճիռը մարտիրոսացեալ կամ բացառիկ սրբութեամբ մահացեալ քրիստոնեաներու մասին: Դարեր ետքն է, որ յատկապէս աւելի կարգապահութեան տէր եկեղեցիներու մէջ, հոգեւոր իշխանութիւնը ձեռք առաւ այս գործը եւ դարձեալ ժողովրդային կամ տեղական ստորադաս հոգեւոր իշխանութեանց խնդրանքը քննութեան ենթարկելով, մարտիրոս մը կամ առաքինի անձ մը սուրբ կը հռչակէր եւ տարեկան տօնախմբութեան արժանի կը կացուցանէր:

Մեր եւ Արեւելեան գրեթէ բոլոր եկեղեցիներու մէջ կանգ առած է սուրբեր կանոնականացնելու կամ տօնացոյցի անցնելու սովորութիւնը: Մեր եկեղեցիին համար այդ ցանկը փակուած է հինգերորդ դարուն, երբ որդեգրեցինք մեր դրացի եկեղեցիներու մէջ արդէն իսկ ի կիրարկութեան եղող ցանկը, որ այդ իսկ պատճառով բաղկացած եղաւ գրեթէ ամբողջութեամբ ոչ Հայ սուրբե-

րէ։ Իսկ հայ սուրբերը, որոնք կը կազմեն մեր տօնացոյցի անցած սուրբերուն ճիշդ մէկ քառորդը, ժամանակի ընթացքին տակաւ առ տակաւ անցան տօնացոյցի հայ կաթողիկոսներու կամ օրացոյցը բարեկարգողներու կողմէ։

Մենք սա պահուս դժբախտաբար չենք կրնար յիշել մեր պատմութենէն ոեւէ պարագայ, որ հաստատէր թէ այս, կամ այն սուրբի տօնելի ըլլալը ճշդած է այս կամ այն Կաթողիկոսը բացի Վրթանէս Կաթողիկոսէն -333-, որուն «Կանոնի» անցուցածները սակայն չեն յիշուիր այսօր։ Մեր Տօնացոյցի վերջին բարեկարգիչը եղած է Սիմէոն Կաթողիկոս (+1780), որուն նախաձեռնութեամբ օրացոյցի անցան մեր վերջինագոյն սուրբերը, Յովհաննէս Որոտնեցի (1315–1388) եւ Մովսէս Տաթեւացի (1346–1410) Մեծ վարդապետները։

Հռոմէական եկեղեցին երբեք չէ դադրած սուրբեր կանոնականացնելէ եւ կը շարունակէ զայն ցայսօր։ Ասով Հռոմէական եկեղեցին ըսել կ՚ուզէ, որ եկեղեցին չէ դադրած սուրբեր արտադրելէ, ինչ որ անոր կարեւոր նպատակներէն մէկն է։ Արդարեւ այն եկեղեցին որ դադրած է սուրբեր ծնելէ՝ դադրած է կենսունակ եկեղեցի ըլլալէ։ Սակայն կը կրկնենք, սուրբերը լոկ տօնացոյցի անցածները չեն, ոչ ալ լոկ հրաշագործ կամ բացառիկ շնորհներով օժտուածները. սուրբ են՝ եթէ ոչ բառին թէքնիք իմաստով, գէթ այդ բառին նախնական, հիմնական եւ աւետարանական նշանակութեամբ բոլոր այն հաւատացեալ քրիստոնեաները որոնք արժանացած են փրկութեան, եւ աշխարհի մէջ ապրելով հանդերձ դադրած են ըստ աշխարհի ապրելէ եւ իրենց հոգեկան կեանքը անխզելիօրէն կը շարունակեն պահել Աստուծոյ հետ, պաշտելով զայն հոգւով եւ ճշմարտութեամբ։ Այն եկեղեցին, որ այսպէս հասարակ, համեստ եւ անանուն սուրբեր կը պատրաստէ իր մէջ, կենդանի մարմինն է Քրիստոսի, եւ որուն մէջ Աստուծոյ Հոգին կը բնակի։ Ներկայիս, այս կարգի եկեղեցի՞ մըն է Հայաստանեայց Եկեղեցին։ Աստուած միայն գիտէ. մենք կասկածողներէն ենք. երանի անհիմն ըլլային մեր կասկածները։ Սակայն հիմնուելով մեր ներկայ հոգեւորականութեան իմացական եւ հոգեւոր կազմաւորութեան վրայ, մենք կը կասկածինք որ անոնց քարոզութեամբ եւ առաջնորդութեամբ սուրբեր կրնայ արտադրել մեր Եկեղեցին։ Սուրբեր միայն՝ կրնան ծնիլ սուրբեր։ Եթէ կան արդարեւ «սուրբեր» մեր եկեղեցիի մէջ, մենք այնպէս կը կարծենք, որ անոնք այդ վիճակին հասած են ընդհանրապէս Աւետարանի ընթերցումով, կամ արտաքոյ Հայ եկեղեցիի՝ իրենց եկած ազդումէ մը։

ՏՕՆԵԼԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Տօնելի սուրբերը կարելի է բաժնել զանազան խումբերու դիտելով զանազան տեսակէտներէ :

Կրնան ներկայացուիլ, օրինակ. ժամանակագրական կարգով, եւ կոչուիլ Հին Կտակարանի Սուրբեր, Նոր Կտակարանի Սուրբեր, Առաքելական դարու Սուրբեր, Հալածանքի դարու, Նախամիջնադարեան, Միջնադարու եւ Նոր Ժամանակներու սուրբեր :

Կրնան անոնք ջոկուիլ ըստ տեսակի եւ կրնան կոչուիլ Նահատակներ, Մարգարէներ, Առաքեալներ, Աշակերտներ, Հայրապետներ, Մարտիրոսներ, Ճգնաւորներ, Կոյսեր, Թագաւորներ, Զինուորներ են. :

Կրնան խմբուիլ աշխարհագրական տեղերով. Արեւելեան, Արեւմտեան, Ասիական, Եւրոպական, Ափրիկեան են. :

Կրնան կոչուիլ ազգագրական անուններով. Հրէական, Հայկական, Յունական, Հռովմէական, Ասորական, Եգիպտական սուրբեր են. :

Եւ դեռ նման տասնեակ մը չափանիշներով կարելի է խմբաւորել զանոնք: Մենք պիտի հետեւինք առաջին երկու կարգերու: Նախ նկատի պիտի ունենանք աստուածաշնչական սուրբերը եւ պիտի ներկայացնենք զանոնք ժամանակագրական կարգով: Եւ երբ դուրս գանք Աստուածաշունչի էջերէն պիտի ներկայացնենք մնացեալները ըստ իրենց պատկանած դարաշրջանին կամ ըստ այն ճիւղին ուր տուեալ դէմքը ինքզինքը իրագործած է իբրեւ սուրբ:

Ըստ մեր տօնացոյցին՝ տարուան մէջ ՍՈՒՐԲԵՐՈՒ յիշատակին յատկացուած են շուրջ 130 օրեր, որոնց մէջ կը յիշատակուին 415 անուն սուրբեր կամ սուրբերու խմբակցութիւններ: (Սակայն կանխենք ըսել որ ՍՈՒՐԲԵՐԸ լոկ տօնացոյցի մէջ անցածները չեն. եկեղեցին ունի հազարաւոր -թերեւս բիւրաւոր- ուրիշ սուրբեր, որոնց անունները Աստուած միայն գիտէ):

Մաան Առաջին

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Գլուխ Առաջին

ՆԱԽԱՀԱՐՔ

Աստուածաշնչական սուրբերը բնականօրէն կը բաժնուին երկու մեծ խումբերու. Հին Կտակարանի եւ Նոր Կտակարանի սուրբեր։ Երկուքէն ալ դրեթէ իրարու հաւասար թիւով 40 - 45 անուն սուրբեր անցած են մեր Տօնացոյցին։ Կը սկսինք Հին Կտակարանի սուրբերու ներկայացումով։

Հին Կտակարանի սուրբերը մենք բաժնած ենք հետեւեալ խումբերու. 1. Նախահարք. 2. Նահապետք. 3. Անապատի Առաջնորդներ. 4. Դատաւորք. 5. Գործիչ Մարգարէներ. 6. Գիրք ուղղող Մարգարէներ. 7. Զանազան ուրիշ Հին Ուխտի սուրբեր, որոնք վերոյիշեալ ստորաբաժանումներէն ոեւէ մէկին ներքեւ չեն իյնար։

Կը սկսինք առաջին խումբով, որ ներկայացուած է Ծննդոց Գրքի առաջին 10 գլուխներուն մէջ եւ կը բաղկանայ եօթ անուններէ։

1. Ա Դ Ա Մ

Վստահ ենք որ շատեր պարզապէս սիրտի դայթակղին իմանալով որ Ադամն ալ սուրբերու կարգ անցած է։ Երեւակայել որ առաջին մեղաւորը, մեղքը աշխարհ մտցնողը, ու զայն տարածողը ամբողջ իր սերունդին վրայ՝ ժառանգական ախտի մը նման, սուրբերու կարգ անցած է։ Հեղնական չէ՞։ Անոր գործած մեղքի հետեւանքէն ներծ չէ մնացած ոչ մէկ աղամորդի, որուն բնական ու բացայայտ հակումը դէպի չարութիւն կոչուած է քրիստոնէական աստուածաբանութեան մէջ «Ադամային մեղք»։

Միայն է որ արդարները միայն իրաւունք ունին սուրբերու կարգ անցնելու, բայց, ինչպէս կը հաստատուի մեր եկեղեցիի յատուկ «դռնբացէք»ի արբազան տրամայի մէջ, «ոչ միայն պղծարբք, այլ նաեւ մեղաւորք խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ» կը մտնեն սուրբերու կարգը։ Ադամ ապաշխարե՞ց։ Աստուածաշունչէն ոչ մէկ յստակ պատասխան կը ստանանք այս հարցումին.

ընդհակառակը մեղանչելէն յետոյ տակաւին անդիմչ է Ադամ։ Աստուծոյ յանդիմանական հարցումին իր տուած պատասխանէն յայտնի է, որ բոլոր անապաչխար մարդերուն պէս, մեղքը վրան չառնելու ուրիշին կը վերադրէ. «Սա կինը որ ինծի տուիր», ան եղաւ պատճառը իմ մեղանչելուս։ Շիտակ էր ըսածը, սակայն զղջացող մեղաւորի մը պատասխանը չէր...։

Այս հարցին վրայ լոյսի նշոյլ մը կը ձգէ Աստուածաշունչի «պարականոն» կամ աւելի չիտակ՝ «երկրորդականոն» դիրքերէն մէկին մէջ եղած անցողակի ակնարկութիւն մը։ Փակագծի մէջ ըսենք, որ պատմական եկեղեցիներու՝ այսինքն Յունաց, Հռոմայեցւոց, Հայոց եւ բոլոր միւս Արեւելեան Հին եկեղեցիներու դործածած Ս. Գրքին մէջ, որ կը կոչուի «եօթանասնից» թարգմանութիւն, կան դիրքեր, որոնք չեն դտնուիր Հրէից դործածած Ս. Գրքին մէջ, դոր թարգմանաբար կը կիրարկեն բոլոր Բողոքականները։ Յաւելուածական այս դիրքերը կը կոչուին «երկրորդականոն», այսինքն Աստուածաշունչի դիրքերու «կանոն»ին –ցանկին. մէջ եռքէն անցած դիրքեր։ Առնց մէջ կայ «Իմաստութիւն Սողոմոնի» ըսուած դիրք մը, որմէ յաճախակի ընթերցումներ կը կատարուին մեր եկեղեցիին մէջ։ Այդ դրքին մէջ կայ հետեւեալ ակնարկութիւնը Ադամի մասին։ «Իմաստութիւնը պահպանեց մարդկային ցեղի նախահայրը, փրկեց դայն իր անկումէն յետոյ, եւ տուաւ անոր զօրութիւն տիրապետելու ամէն բանի վրայ»։ Թերեւս այս հաւաստումէն հետեւցուած է, որ Ադամ «փրկուած» է, եւ հետեւաբար՝ արժանացած է սուրբերու կարգին անցնելու։

Ակէ դատ քրիստոնէական հին շրջանակներու մէջ չատ տարածուն աւանդութիւն մը կայ, ըստ որուն Ադամի դերեզմանը կը դտնուէր Գողգոթայի վրայ. եւ առաքելական բացատրութեամբ «երկրորդ Ադամը» –Քրիստոս– Յաչուեցաւ ճիշդ անոր դերեզմանին վրայ եւ իր փրկարար արիւնը թափուեցաւ ու թափանցեց մինչեւ Ադամին ոսկորները եւ անոր կեանք տուաւ։ Այս աւանդութեան արձագանգն է չատ մը խաչելութեան նկարներուն ներքեւ նշմարուած դանկը եւ խաչաձեւ երկու ոսկորները, որոնք Ադամը կը ներկայացնեն։ Դարձեալ ըստ՝ քրիստոնէական այդ աւանդութեան՝ երբ Յիսուս «դժոխք իջաւ» (Ա. Պետր. Գ. 19) իր մահէն յետոյ, եւ «զդրունս դժոխոց խորտակեաց», առաջին անդամ ազատեց Ադամը, որուն հետեւեցան Հին Ուխտի միւս սուրբերը։ Քրիստոսի փրկագործութիւնը լրիւ պիտի չըլլար եթէ արդարեւ փրկուած չըլլար Ադամը, մեղքի առաջին պատճառը եւ պատասխանատուն։

Ամէն պարագայի, Ադամը սուրբերուն կարգը դասելով եկե-

ղեցին կ'ուզէ հաստատել այն յաւիտենական ու անհերքելի ճշմարտութիւնը, թէ Քրիստոսի քաւչարար արիւնը փրկութեան պատճառ կ'ըլլայ բոլոր աղամորդիներուն, սկսեալ իրենց նախահայրէն, եւ թէ՝ Ադամի փրկութեամբ վերջ գտած է աղամային անէծքը բոլոր անոնց համար, որոնք կ'ապաշխարեն եւ կը հաւատան Աւետարանին եւ Քրիստոսի քաւչարար տնօրէնութեան:

Սերտ նմանութիւններ եւ հակադրութիւններ կան Ադամի եւ Քրիստոսի միջեւ. ու այդ իսկ պատճառով «երկրորդ Ադամ» կը կոչէ զԱյն Պօղոս Առաքեալ: Ադամ եղաւ Հայրը մարդկային ցեղի, ըստ մարմնոյ. իսկ Քրիստոս եղաւ Նոր մարդկութեան Նախահայրը ըստ հոգւոյ: «Առաջին մարդը, Ադամ, ստեղծուեցաւ իբրեւ չնչաւոր - ապրող - ոգի. իսկ երկրորդ Ադամը՝ իբրեւ կենդանարար Հոգի: Առաջին մարդը ստեղծուեցաւ երկրի հողէն. իսկ երկրորդ Մարդը՝ տիրաբար՝ երկինքէն»: (Ա. Կոր. ԺԵ. 45 - 47): «Ինչպէս Ադամով ամենքս կը մեռնինք, նոյնպէս Քրիստոսով ամենքս պիտի վերակենդանանանք.» (Անդ. Համ. 22):

Ադամ մեղանչելով եղաւ պատճառը մարդկային ցեղի դժբախտութեան. իսկ Քրիստոս, իր մահով, ի դլուխ հանեց ամբողջ մարդկութեան փրկութիւնը եւ երջանկութիւնը: Առաջ բերենք սակայն Պօղոս Առաքեալի ուսուցումը այս մասին իր իսկ բառերով.

> «Ինչպէս որ մէկ մարդով մեղքը աշխարհ մտաւ, եւ մեղքին պատճառով՝ մահը. ու այսպէս մահը տարածուեցաւ ամբողջ մարդկութեան վրայ, որովհետեւ ամենքը մեղանչեցին...: Ադամ Գալիք Մարդուն - Քրիստոսին - նախապատկերն էր, տարբեր իմաստով մը: Սակայն Աստուծոյ չնորհքը - Քրիստոսով աշխարհ բերուած - բոլորովին դուրս է բաղդատութենէ Ադամի մեղքին հետ: Որովհետեւ եթէ Ադամին մեղքին պատճառով չատեր մեռան, չատ աւելի ուրիշներ առատացան Աստուծոյ չնորհներով եւ պարգեւներով, չնորհիւ մէկ մարդու, Յիսուս Քրիստոսի: Դարձեալ, Աստուծոյ պարգեւները անբաղդատելի են իրենց արդիւնքներով քան մէկ մարդուն մեղքը: Ադամին մէկ մեղքին պատճառով դատապարտութեան վճիռ մը տրուեցաւ. իսկ Աստուծոյ չնորհքը՝ արդարացման վճիռը տուաւ այնքան մեղանչումներէն յետոյ: Եթէ մէկ մարդուն մեղքով մահը թագաւորեց, ուրիշ մէկու մը ձեռքով, այսինքն Յիսուս Քրիստոսով, պիտի ապրին եւ թագաւորեն անոնք որոնք առատապէս պիտի ստանան Աստուծոյ չնորհները եւ արդարացման պար -

դեւները: Ուստի, ինչպէս որ մէկին յանցանքովը բոլոր մարդերը դատապարտութեան ներքեւ ինկան, այնպէս ալ ուրիշի մը - Քրիստոսի - արդարութեամբը բոլոր մարդիկ կեանքի արդարացում ստացան: Եւ ինչպէս որ մէկ մարդուն անհնազանդութեամբ, շատ շատեր մեղքի դատապարտութեան ներքեւ ինկան, նոյնպէս ալ մէկի մը հնազանդութեամբը, շատ մարդեր պիտի արդարանան»: (Հռմ. ե. 12 - 21):

Աստուած Ադամին կողէն չինեց կինը. իսկ Յիսուսի կողէն հոսած արիւնով եւ ջուրով հաստատուեցաւ իր հարսը, եկեղեցին, ինչպէս Շնորհալին կը հաստատէ. «Այսօր Անճառ» երգի վերջին տունին մէջ.

«Կրկնավտակ կողին պըղերըք
Եկեղեցի իւր հաստատի.
Ջրովն մաքրի, զարիւնն ըմպէ.
զՈրդի ընդ Հօր վաստուրէ»:

Ըստ Ս. Գրքի տուեալներուն, Ադամ ապրեցաւ 930 տարի:

Ցոյներ Ադամի յիշատակը կը կատարեն Եւայի եւ զրեթէ բոլոր միւս նախահայրերուն հետ իրենց Ծննդեան - Դեկտ. 25 - Տօնի Նախորդ Կիրակին, որ այլ պատճառով ալ ծանօթ է «Նախահարց Կիրակի» անուամբ: Մենք ալ Ադամը կը յիշատակենք բոլոր միւս Նախահարց պէտքը, - առանց Եւայի - Վարդավառի Բ. Կիրակիին յաջորդող Ե. օրը: Իսկ Լատինք՝ լոկ Եւայի հետ՝ Դեկտ. 19-ին:

2. Ա Բ Է Լ

Աբէլ երկրորդ որդին է Ադամի եւ առաջին զոհը մարդկային չարութեան. առաջին մարտիրոսը եղբայրական նախանձի: Ինչո՞ւ կարդ մը մարդեր չար՝ եւ ուրիշներ բարի ծնած են, անլուծանելի խորհուրդներէն մէկը մնացած է կեանքին:

Աբէլի անուան յիշատակութիւնը ինքնաբերաբար մեր մտքին կը բերէ նաեւ անունը իր երկոց եղբօր եւ սպաննիչին, Կայէնին: Առանք իրարմէ անբաժան են ինչպէս չուքը մարդէն: Կայէն եւ Աբէլ միասնաբար կը ներկայացնեն թէ՛ ամբողջ մարդկութիւնը հաւաքաբար եւ թէ՛ ամէն մէկ անհատը՝ առանձնաբար: Մարդկութեան մեծ մասը, երկոց մասը, միշտ Կայէնն եղած է, որ չարունակ կ'ուզէ սպաննել իր կրտսեր մասը, Աբէլը: Պատմու-

թիւնը վկայ է այս ճշմարտութեան: Մարդկութեան ամէն մէկ անդամն ալ իր կարգին ունի իր մէջ մեծ մաս մը Կայէնէն եւ փոքր մաս մը Աբէլէն: Մեկմէ ամէն մէկիս մէջ ապրող Կայէնը կ'աշխատի սպաննել իր քովն ի վեր խաղաղ ապրող Աբէլը, այսինքն մեր բարի ցանկութիւններն եւ առաւածապաշտութեան եւ եղբայրասիրութեան մեր աղնիւ տրամադրութիւնները...: Մեկմէ ամէն մէկիս անձնական փորձառութիւնները եւ կեանքն ամբողջ կը հաստատեն այս իրողութիւնը:

Տարօրինակ է, որ երկու եղբայրներու միջեւ ծնունդ առած այս թշնամութիւնը կը սկսի կրօնական արարմունքէ մը յետոյ, Աստուծոյ ընծայ մատուցանելու առթիւ: Արդարեւ մարդուն խաղաղական էութիւնը, իր եղածը, մէջտեղ կուգայ պաշտամունքի կամ ընծայաբերութեան մը ընթացքին: Երկու պարագային ալ կարեւորը կամ էականը ոչ ընծան է, եւ ոչ ալ՝ պաշտամունքի նիւթը: Կարեւորը այդ առթիւ ի յայտ բերուած ոգին է: Ու պաշտամունքի առեն մարդ չի կրնար ծածկել իր ներաշխարհը Աստուծոյ թափանցող հայեացքէն: Աստուած կը տեսնէ պաշտող կամ ընծայաբեր հոգիին կեղծ կամ անկեղծ՝ ուղիղ կամ ծուռ՝ արդար կամ մեղաւոր ըլլալը. լաւ դիտաւորութեամբ օժտուած՝ կամ վատ ու թերի տրամադրութիւններով լեցուած ըլլալը: Այս իրողութիւնը արդարեւ մէջտեղ ելաւ Աբեսարանի փարիսեցիի եւ Մաքսաւորի առակին մէջ, երբ անոնք «Տաճար դացին աղօթելու համար»: Այս իրողութիւնը ի յայտ եկաւ Աբեսարանի այրին լումայի պատմութեան մէջ. այդպէս եղաւ նաեւ Անանիայի եւ Սափիրայի մեջաղէպին մէջ, երբ անոնք թէեւ այնպէս ձեւացուցած էին որ իրենց ամբողջ ունեցածը Աստուծոյ կամ Առաքելական Եկեղեցիին կ'ընծայեն, սակայն երեւան եկաւ որ մաս մը վար դրած էին իրենց համար: (Գործ. Ե. 1–11):

Ու վերջապէս այդպէս պատահեցաւ նաեւ Աբէլի եւ Կայէնի պատարագներու ընթացքին: Երկուքն ալ Աստուծոյ «Պատարագ» –ընծայ– բերին իրենց ունեցածներէն. Կայէն՝ «երկրի պտուղներէն», իսկ Աբէլ՝ «իր ոչխարներուն անդրանիկներէն եւ անոնց պարարտներէն»: Ուրեմն բացայայտօրէն կը յիշուի որ Աբէլ իր ունեցածին լաւագոյններէն նուէր բերած է Աստուծոյ: Իսկ Կայէնի համար չէ յիշուած այս պարագան: Ուստի «Հայեցաւ Աստուած ի Հաբէլ եւ ի պատարագս նորա. եւ ի Կայէն եւ ի զոհս նորա ոչ նայեցաւ»: Ու պատահեցաւ անխուսափելին, «Եւ տրտմեցաւ Կայէն յոյժ...» եւ սպաննեց իր եղբայրը...: Պաշտամունքի եւ բարեզործութեան ընթացքին է, որ ի յայտ կուգայ մեր Աբէլ կամ Կա-

յէն ըլլալը: Մեր աղօթելու եւ ապրելու ատեն մեր ունեցած հոգեկան տրամադրութիւնն է, որ կը ճշդէ մեր իսկական եղածը. ու Աստուած այդ է որ կը տեսնէ եւ ըստ այնմ կ'ընդունի կամ կը մերժէ մեր պատարագը. Աստուածաշնչական բացատրութեամբ՝ «կը հայի» կամ «չի նայիր» մեղի եւ մեր պատարագին: Անոր համար ղեկացող Սաղմոսերգուն կ'ըսէ.

«Եթէ կամեցեալ էիր պատարագս՝ մատուցանէաք.

«Բայց դու ընդ ողջակէզս իսկ հաճեցար.

Ինչո՞ւ. որովհետեւ.

«Պատարագ Աստուծոյ՝ հոգի խոնարհ.

«զսիրտ սուրբ եւ զհոգի խոնարհ Աստուած ոչ արհամարհէ»:

Աբէլ «Արդար» հռչակուեցաւ նոյն ինքն մեր Տիրոջ կողմէ, երբեւ առաջին օրհակը Հին Կտակարանին արդար հոգիներու երկայն շարքին. (Մտթ. Ի՛. 35): Աբէլ իրականին մէջ առաջին մարտիրոսն է, եւ այդ իսկ պատճառով՝ առաջին սուրբը:

Ան նախատիպարն է բոլոր անոնց, որոնց միակ մեղքն է «արդար» ըլլալը եւ այդ պատճառով ալ միշտ հալածանքի ենթարկուած են: Աբէլի խորհուրդին լաւագոյն մեկնաբանութիւնը տրուած է Յովհաննէս Առաքեալ իր կաթողիկէ Ա. թուղթին Գ. 9–12 համարներուն մէջ:

«Ով որ Աստուծմէ ծնած է՝ մեղք չի գործեր. որովհետեւ անոր սաղմը ասոր մէջ կը մնայ. չի կրնար մեղանչել, որովհետեւ Աստուծմէ ծնած է: Ասով կը զատորոշուին իրարմէ Աստուծոյ որդիները եւ սատանայի որդիները: Ով որ արդարութիւն չի գործեր եւ իր եղբայրը չի սիրեր՝ Աստուծմէ չէ Այս է պատուիրանը որ լսեցինք սկիզբէն, որ սիրենք զիրար. ոչ նման Կայէնին, որ Յարէն առաջ եկած էր, եւ սպաննեց իր եղբայրը: Եւ ինչու սպաննեց զայն, որովհետեւ իր գործերը չար էին. իսկ եղբօրը՝ բարի»:

Աբէլ առաջին նախատիպն է Քրիստոսի: Նախ հովիւ էր Աբէլ: Քրիստոս ալ ինքզինքը պիտի կոչէր «Հովիւ քաջ»: Աբէլ Աստուծոյ հաճոյ զոհ մը մատոյց: Նոյնը աւելի անհուն մեծութեամբ ըրաւ Քրիստոս, իր Անձը զոհելով մարդոց փրկութեան համար, «եւ թափելով իր արիւնը, որ աւելի խօսուն է քան Աբէլի պատարագը»: (Եբր. Ժբ. 24): Աբէլ իր անմեղութեամբ եւ արդարութեամբ նախանձը գրգռեց իր եղբօր Կայէնին: Նոյնպէս Քրիստոս իր սուրբ կեանքով իր վրայ հրաւիրեց նախանձը ըստ մարմնոյ

իր եղբայրներուն, այսինքն Հրէից, որոնք ի վերջոյ ապաննեցին զայն: Իր եղբայրասպաննութեան համար կայէն դատապարտուեցաւ թափառական կեանքի. նոյնը պատահեցաւ նաեւ Ցիսուսի սպանիչներուն, ժառանգելու աստիճան «թափառական Հրեայ» տիտղոսը:

Մենք եւ Ցոյնք կը յիշատակենք Աբէլը Նախահարց հետ. իսկ Լատինք՝ Յուլիս 30-ին:

3. ՍԷԹ

Սէթ Ադամի երրորդ որդին էր, որ ծնաւ Աբէլի սպաննութենէն յետոյ, անոր ձգած պարապը լեցնելու եւ անոր սահմանուած դերը չարունակելու համար: Սէթ նախահայրն է կրօնապետց եւ արդար հոգիներու, որոնք կեանքի նպատակը տեսան աստուածապաշտութեան մէջ եւ Աստուծոյ իսկ ներշնչումով եւ առաջնորդութեամբ, այսպէս ըսենք, վերապատրաստեցին կրօնքը, Աստուծոյ յաւիտենական կեանքին հաղորդ դառնալու համար: Իսկ կայէն եղաւ նախահայրը աչխարհասէր մարդկութեան, որոնք ստեղծեցին քաղաքակրթութիւնը, երկրաւոր կեանքը աւելի լաւ վայելելու համար: Սէթ ապրեցաւ 912 տարի:

Մենք եւ Ցոյնք կը ծօնենք Նախահարց հետ: Լատինք՝ չունին:

4. ԵՆՈՎՍ

Ենովս որդին էր Սէթի. իր օրով կամ իրմով իրականանալ սկսաւ այն ինչ որ վերեւ վերագրեցինք իր հօրը: Իր մասին ըսուած է. «Նա յուսացաւ կոչել զանուն Տեառն Աստուծոյ»: Կամ, ըստ հրայական բնագրին. «Այն ատեն սկսուեցաւ Տիրոջ անուն կանչելը»: Երկուքն ալ նոյն իմաստը ունին: Ադամին անկումէն՝ եւ Աստուծոյ հետ սիրոյ կապին խզումէն յետոյ, իր այս թոռանը մէջ յանկարծ «յոյսը ծագեցաւ», որ կրնայ «Տիրոջ անունը կանչել» եւ վերահաստատել խզուած յարաբերութիւնը. այս պատճառով արժանի եղաւ Ենովս սուրբերու կարգին անցնելու:

Ենովս ապրեցաւ 905 տարի: Ցոյնք կը ծօնեն: Լատինք՝ չեն ծօներ:

5 ԵՆՈՎՔ

Ենովք եօթներորդ սերունդն է Ադամին: Նախահայրերուն մէջ նշանաւոր է երեք կէտերու մէջ. ա) Ամէնէն կարճ ապրողը եղաւ –365 տարի միայն. բ) Ամէնէն երկարակեաց նախահօր

հայր եղաւ Մաթուսաղային որ ապրեցաւ 969 տարի։ Սակայն կարեւորագոյնը եւ զինքը բացառիկ սուրբ մը կացուցանողը երրորդ պարագան է։ Ենովքի մասին թէեւ շատ կարճ՝ բայց շատ հետաքրքրական ու յատկանշական ծանօթութիւն մը տրուած է Ս. Գրքին մէջ։ Միւս բոլոր նախահայրերու վախճանին համար յատուկ բանաձեւ մը կայ, որ գրեթէ նոյնութեամբ կը կրկնուի ամէնքին համար. այսինքն, այս անուն նախահօր բոլոր օրերը այսչափ տարի եղաւ, որ «ՄԵՌԱՒ»։ Ենովք միակն է ասոնց մէջ, որուն համար այս վերջին բանաձեւը չէ կրկնուած, այլ ըսուած է. «Եւ հաճոյ եղաւ Ենովք Աստուծոյ, եւ ոչ մէկտեղ կը գտնուէր որովհետեւ Աստուած ՎԵՐԱՓՈԽԵՑ զայն». (Ծննդ. Ե. 24)։ Եօթանասնից բնագրին եւ մեր գրաբար Աստուածաշունչին «Հաճոյ եղեւ Աստուծոյ» թարգմանութեան դիմաց եբրայական բնագիրը ունի. «Եւ Ենովք Աստուծոյ հետ քալեց» բացատրութիւնը։ Երկուքն ալ նոյն իմաստը ունին. Եօթանասնից՝ եւ հետեւաբար մեր Ս. Գրքին ասութիւնը իմաստի թարգմանութիւնն է եբրայական պատկերաւոր բացատրութեան. որովհետեւ ով որ«Աստուծոյ հետ կը քալէ», Անոր «հաճոյ կ'ըլլայ»։

Աստուածաշունչի այս յատկանշական ծանօթութեան լոյսին տակ՝ յանկարծ Ենովք կը բարձրանայ իր շուրջը տարածուող հարթութենէն՝ վերածուելու համար Աստուածաշունչի սրբազան դէմքերու լեռնաշղթային առաջին բարձունքին։ Իր մասին ըսուած այս կարճ ու կտրուկ հաւաստումը սակայն իր ետին ունի անհուն խորութիւն մը, զոր բացատրելու կամ ներկայացնելու ոչ մէկ ճիգ կ'ընէ Աստուածաշունչի ներշնչեալ հեղինակը. «Ենովք Աստուծոյ հետ քալեց»։ Կը զգա՞նք արդեօք պարզութեան հետ գեղեցկութիւնը եւ վեհութիւնը մարդկային սովորական կեանքէ առնուած այս բացատրութեան։ Պատկերը կ'առնուի ճամբորդական կեանքէն. երկու հոգի միասին կը քալեն, նոյն ճամբայէն ու կ'երթան նոյն նպատակին։ Բարեկամներ են անոնք իրարու։ Ճամբան կը քակուի կծիկը բարեկամական զրոյցի, որ քալուածքի յոգնութիւնը զգացնել չի տար։ Սրտաբուխ է խօսակցութիւնը, եւ ապահով է ճամբորդութիւնը ընդդէմ գողի եւ գազանի, որովհետեւ երկու հոգի են։ Եթէ երբեմն լռութիւն անգամ տիրէ, իրարու հետ եղած ըլլալու ներքին գոհունակութիւնը երգի մը հանգոյն կը յանկերգէ իրենց մէջ։ Ջուրի մը եզերքին կը բանան իրենց ճամբու պաշարին ծրարը եւ սրտովին կը վայելեն զայն բնութեան ծոցին մէջ, ծառի մը շուքին տակ ու կ'ըմպեն մաքուր եւ պաղուկ ջուրը, որ դեռ չէր ապականուած մարդկային արտադրութեանց պղծութիւններէն։ Իսկ եթէ այս ճամբորդութիւնը հօր եւ որդիի միջեւ է, այն ատեն

ան կը հագնի երանութեան իր գեղեցկագոյն պատմուճանը: Սէրն է որ կը սաւառնի իրենց վերեւ եւ կը պարուրէ զանոնք. երջանիկ են միայն քալած ըլլալնուն համար, տղան որքան շատ հարցումներ ունի իր հօրը ուղղելիք, եւ հայրը որքան սրտի բաւարարութեամբ կը բացատրէ անոր...: Այսպէս «Քալեց Ենովք Աստուծոյ հետ»: Մենք թերեւս մեր ժամանակներու մէջ պիտի ըսէինք. «Ենովք քայլ պահեց Աստուծոյ հետ», այսինքն ապրեցաւ Աստուծոյ կամքին համաձայն, հաւատարիմ եղաւ Անոր, անխզելի հաղորդութեան մէջ պահեց ինքզինքը Աստուծոյ հետ աղօթքով եւ պարզ խոկումով: Աստուծոյ ներկայութիւնը շարունակ զգաց իր կեանքի բոլոր օրերուն մէջ:

Կը պատմուի որ փոքրիկ աղջիկ մը սա ձեւով ներկայացուցած է Ենովքի վախճանը, ճամբայ ելնելով «Եւ Ենովք Աստուծոյ հետ քալեց» բացատրութենէն: «Ենովք եւ Աստուած իրարու բարեկամներ էին. յաճախ երկար պտոյտներ կ'ընէին միասին: Օր մը այնքան հեռացան Ենովքի տունէն, որ մութը կոխեց: Այն ատեն Աստուած ըսաւ. Ենովք, շատ յոգնած պիտի ըլլաս, իմ տունս մօտ է, այսօր իմ տունս մնացիր: Ու Աստուած զայն իր տունը տարաւ: Այնքան գեղեցիկ էր Աստուծոյ տունը եւ այնքան բարի եւ ընկերական էին տան բնակիչները -հրեշտակները- ու մանաւանդ այնքան ցանկալի եւ հաճելի էր Աստուծոյ ընկերակցութիւնը, որ Ենովք իր տունը մոռցաւ եւ Աստուծոյ տունը կը մնայ մինչեւ այսօր»:

Ոչ մէկ բացատրական այնքան գեղցկօրէն պիտի կրնար մեկնաբանել Ենովքի կեանքի վախճանին խորհուրդը քան այս մանկական նկարագրականը:

«Ոչ մէկտեղ կարելի եղաւ գտնել Ենովքը, որովհետեւ Աստուած իր քով առաւ զայն»: Աստուածաշնչական այս հաւաստումը կը սորվեցնէ մեզի այն կրօնական հիմնական ճշմարտութիւնը, թէ ով որ «Աստուծոյ հետ կը քալէ» Անոր «հաճոյ» կ'ըլլայ»: Եւ ով որ Աստուծոյ «հաճոյ կ'ըլլայ» Անոր քով «կը փոխադրուի». վասնզի երկրի վրայ արդէն վարժուած է Աստուծոյ հետ ըլլալու. սրտով կապուած է Անոր, ու Աստուած ալ սիրով հակած է անոր, որով յետ «փոխման» եւս անբաժան կը մնան իրարմէ: Անմահութեան առաջին բացայայտ թելադրանքը եւ ուսուցումը կայ Ենովքի վախճանի մասին ըսուած այս կարճ խօսքին մէջ:

Առ հասարակ այնպէս ընդունուած է, որ Հին Կտակարանի մէջ անմահութեան գաղափարը չկայ, կամ շատ աղօտ ու անորոշ կերպով գոյութիւն ունի. մասամբ մը ճշմարիտ ըլլալով հանդերձ նման տեսութիւն մը, եթէ փորձենք սակայն հաւաքել անմահու-

թեան մասին եղած նչումները Հին Կտակարանի մէջ, աւելի քան բաւարար պիտի ըլլային անոնք, հասկնալ ու համոզուիլ ուզողին համար, թէ կա՛յ արդարեւ հանդերձեալ կեանքի ըմբռնումը նաեւ Հին Կտակարանի մէջ: Ու այս նչումներուն ամէնէն բացայայտը եւ առաջինը Ենովքի պատմութիւնն է:

Աստուածաշունչի մէջ ուրիշ մէկի մը համար եւս ըսուած է որ Աստուած զայն «երկինք վերցուց» առանց ֆիզիքական մահուան. ԵԼԻԱՆ է անիկա, որուն պիտի անդրադառնանք իր կարգին: Առանց է ակնարկութիւնը մեր եկեղեցիի ծանօթ չարականին մէջ.

Ի վերինն երուսաղէմ, ի բնակարանս հրեշտակաց.

Ուր ԵՆՈՎՔ եւ ԵԼԻԱՅ կան ծերացեալ աղաւնակերպ.

Ի դրախտին Եդեմական՝ պայծառացեալ արժանապէս...»:

Ենովք, Ադամէն եւ Աբէլէն յետոյ իբրեւ առաջին նչանաւոր դէմքը Ս. Գրքին բազմիցս յիշուած է մեծ դովեստով անոր էջերուն մէջ. օրինակ. «ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ՍԻՐԱՔԱՑ» գրքին մէջ ըսուած իր մասին.

«Ենովք հաճոյացաւ Աստուծոյ եւ վերափոխուեցաւ դրախտ, որպէսզի ապաշխարանքի օրինակ մը ըլլայ դալիք սերունդներուն» (ԽԴ. 16):

«Երկրածիններէն ոչ ոք կը հաւասարի Ենովքի, որովհետեւ ան երկինք յափշտակուեցաւ» (ԽԹ. 16):

Իսկ Նոր Կտակարանի ՅՈՒԴԱՅԻ կաթողիկէ Թուղթին մէջ Ենովք ներկայացուած է իբրեւ մարգարէ, որ պատգամներ կուտայ ընդդէմ ամբարիշտներուն եւ կը նախատեսէ Տիրոջ երկրորդ գալուստը դատաստանի համար. (14–16 համարները):

Եբրայեցւոց Թուղթի ներչնչեալ հեղինակը հաւատքի հերոսներու մէջ կը դասէ զայն. «Հաւատքով Ենովք, երկինք փոխադրուեցաւ, առանց մահ ճաչակելու... եւ նախ քան փոխադրուիլը հաստատուեցաւ որ Աստուծոյ հաճոյ էր. բայց առանց հաւատքի անկարելի է հաճոյ ըլլալ, այլ այն որ Աստուծոյ կը մօտենայ պարտի հաւատալ, որ Աստուած կայ, եւ թէ՝ խնդրողներուն պարգեւատու կ'ըլլայ» (ԺԱ. 5-6–);

Ուրեմն հիմնական դաղտնիքը Ենովքի երկինք փոխադրուելուն՝ Աստուծոյ վրայ ամուր հաւատք ունենալն էր. վասնզի առանց ուժեղ եւ կենդանի հաւատքի անկարելի է հաճոյ ըլլալ Աստուծոյ, որ կրօնական կեանքին դերագոյն նպատակն է, որուն հասած էր Ենովք, առաջին անգամ ըլլալով, որուն համար երկինք փոխադրուեցաւ մարմինով:

Մենք եւ Յոյներ Նախահարց հետ կը ոտնենք Ենովքը. իսկ Լատինք՝ Դեկտ. 20-ին:

6. ՆՈՅ

Նոյ տասներորդ սերունդն է Ադամին եւ սկիզբը՝ նոր մարդկութեան: Իրմով վերջ կը դնէ նախահայրերու դարաշրջանը եւ կը սկսի նահապետներու շարքը: Նոյ Աստուածաշունչի այն մեծ դէմքերէն է, որոնց կը տրուի Աստուծոյ կողմէ մեծ առաքելութիւն մը, զոր անոնք ի դլուխ կը հանեն, հակառակ բոլոր արգելքներուն, համբուրելի հաստատքով եւ համբերութեամբ:

Աստուածաշունչի առաջին դիրքէն հինգ դլուխները յատկացուած են ներկայացնելու համար Նոյի եւ Ջրհեղեղի պատմութիւնը: (Ծննդ. Զ.–Ժ.): Իր ժամանակի մարդկութիւնը բարոյապէս կը ներկայացնէր դրեթէ այն վիճակը, որուն մէջ կը դտնուի մեր ժամանակներու մարդկութիւնը: Զարիքը յորդած էր իր սովորական հունէն եւ ողողած՝ ամբողջ մարդկութիւնը:

«Երբ տեսաւ Աստուած, թէ բազմացած է մարդոց չարիքը երկրի վրայ, երբ ամէն մարդ չարիք միայն կը մտածէր իր սրտին մէջ ամէն օր, զղջաց Աստուած մարդը ստեղծած ըլլալուն համար երկրի վրայ, եւ տրտմեցաւ իր սրտին մէջ եւ ըսաւ Աստուած. պիտի ջնջեմ երկրի երեսէն ամբողջ կենդանական աշխարհը մարդէն մինչեւ անասուն, եւ սողուններէն մինչեւ երկինքի թռչունները. որովհետեւ զղջացի զանոնք ստեղծած ըլլալուս համար: Բայց Նոյ շնորհք գտաւ Աստուծոյ առջեւ» (Ծննդ. Զ. 5–8):

Երեւակայել պահ մը, որ Նոյ ալ «չնորհք գտած» չըլլար Աստուծոյ առջեւ... ինչ պիտի ըլլար արդեօք վիճակը մեր այս աշխարհին...: Այս հարցումին մեր միտքերուն մէջ դտած պատասխանէն կարելի է հետեւցնել Նոյի մեծութիւնը եւ կարեւորութիւնը տիեղերքի պատմութեան մէջ:

Զարիքը, որով ողողուած էր աշխարհ, երկու բառերով կը պարզաբանուի Ս. Գրքին մէջ. ԱՊԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ եւ ԱՆԻՐԱՒՈՒԹԻՒՆ:

«ԱՊԱԿԱՆՈՒԵՑԱՒ երկիր Աստուծոյ առջեւ եւ լեցուեցաւ ԱՆԻՐԱՒՈՒԹԵԱՄԲ» (Ծննդ. Զ. 11):

Այս մեղքերէն առաջինը իր մէջ կը խտացնէ մարդուն անձնական մեղքերը, այսինքն չնութիւն, պոռնկութիւն, միասեռականութիւն, ագահութիւն, դինեմոլութիւն, խաղամոլութիւն, ամբարտաւանութիւն, նախանձ, աւելութիւն, եւ բոլոր այն մոլութիւնները, որոնք մարդկային անձը կ'ապականեն, կ'այլասերեն եւ կը նուաստացնեն: Իսկ երկրորդը կը ներկայացնէ ընկերային մեղքերը, այսինքն բռնակալութիւն, դողութիւն, կռիւ, պատե-

բազմ, հալածանք, չահագործում եւ բոլոր այն չարիքները որոնք կը վնասեն մեր նմանին: Թէեւ Աստուած խոստացաւ որ ուրիշ անգամ նման աշխարհակործան ջրհեղեղով մը պիտի չպատժէ մարդկութիւնը հաւաքաբար, բայց իւրաքանչիւր անհատ պատասխանատու պիտի ըլլայ իր իսկ գործած մեղքին համար:

«Ով որ արիւն թափէ, փոխարէն իր արիւնը պիտի թափուի». ըսաւ Աստուած Նոյի. (Ծննդ. Թ. 6):

Իսկ այլուր ըսուած է.

«Ով որ Աստուծոյ տաճարը —այսինքն մարդկային մարմինը— ապականէ, Աստուած ալ զայն պիտի ապականէ». (Ա. Կորնթ. Գ. 17):

Իսկ Նոյին համար ըսուած է.

«Նոյ արդար եւ կատարեալ մարդ մըն էր իր ժամանակի մարդոց մէջ, եւ հաճոյ եղաւ Աստուծոյ» (Ծննդ. Զ. 9):

Այստեղ ալ «հաճոյ եղաւ Աստուծոյ» բացատրութեան տեղ Երրայական բնագիրը ունի «Աստուծոյ հետ քալեց». նոյն գնահատանքը, որ գործածուած էր Ենովքի համար, եւ պիտի գործածուի Աստուածաշունչի բոլոր այն դէմքերուն համար, որոնք արդարեւ աստուածահաճոյ կեանք մը պիտի ապրէին: Նոյի համար գործածուած «ԱՐԴԱՐ ԵՒ ԿԱՏԱՐԵԱԼ» ստորոգելիները թեթեւ մակդիրներ չեն, այլ ամբողջ Աստուածաշունչին փնտռած ու պահանջած գերագոյն մարդկային առաքինութիւններն են: Աւետարանի լերան քարոզի բարոյական եւ ընկերային պատուէրները իրենց լրումին կը բերուին սա պատգամով.

«Ու դուք եղէք կատարեալ, ինչպէս ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է». (Մատթ. Ե. 481):

ԱՐԴԱՐ-ը ուղիղ մարդն է, իր մտածումներուն մէջ, իր խօսքերուն եւ գործերուն մէջ: Սուտը, կեղծիքը, նենգութիւնը եւ նախանձը տեղ չունին իր կեանքին մէջ: Կատարելութիւնը այս իսկ է— ըլլալ այն՝ ինչ որ պարտինք ըլլալ աստուածային չափանիշներով:

Նոյ ալ բազմիցս յիշուած է Աստուածաշունչի զանազան գիրքերուն մէջ: Օրինակ Եզեկիէլ մարգարէն կ'ըսէ, Աստուծոյ անունով.

«Երկիր մը եթէ յանցանք մը գործէ, Ու ես եթէ երկնցնեմ ձեռքս զայն պատժելու համար... ՆՈՅ, Դանիէլ եւ Յոբ ալ եթէ անոնց մէջ ըլլան, պիտի չկրնան փրկել զանոնք. այլ՝ անոնք իրենց արդարութեամբը լոկ իրենց անձերը պիտի կրնան փրկել». (Եզեկ. ԺԴ. 12–20):

Երբայեցւոց թուղթի հեղինակին յիշած հաւատքի հերոսներուն մէջ կարեւոր տեղ ունի Նոյ.

«Հաւատքով Նոյ հրաման առաց առանց անտեսանելի ապագայի մը մասին. եւ պարհուրած՝ սկսաւ շինել տապանը իր ընտանիքի փրկութեան համար, որով սուտ հանեց ամբողջ աշխարհը (որ չէր հաւատացած իր խօսքին եւ կը ծաղրէր տապանաշինութեան իր գործը) ու ժառանգեց այն արդարութիւնը, որ հաւատքով ձեռք կը ձգուի». (Եբր. ԺԱ. 7):

Պետրոս Առաքեալ զայն կը կոչէ «Արդարութեան քարոզիչ» (Բ. Պետր. Բ. 5): Արդարութեան այդ քարոզութիւնը կրնար ըլլալ խօսքով, կրնար ըլլալ նաեւ տպրուած արդար կեանքով:

Նոյի անունը անքակտելիօրէն կապուեցաւ Արարատ լերան հետ, քանի որ անոր վրայ հանդչեցաւ իր տապանը ջրհեղեղէն յետոյ: Ու Արարատը ժառանգեց անկապտելի փառքը իր լանջքին կամ ստորոտը ունենալու Աստուածաշունչին մէջ յիշուած առաջին զոհարանը կամ տեղանը ի պատիւ ճշմարիտ Աստուծոյ:

«Նոյն տեղան չինեց Աստուծոյ եւ ողջակէզ ըրաւ...: Եւ հոտոտեցաւ Աստուած ողջակէզի անոյշ հոտը եւ ըսաւ իր սրտին մէջ. Այլեւս պիտի չանիծեմ երկիրը մարդոց մեղքերուն համար. որովհետեւ մարդ ղէպի չարը հակած է իր մանկութենէն. ուստի այլեւս պիտի չփճացնեմ կենդանական աշխարհը, ինչպէս ըրի: Որքան աւետն որ երկիրը կը մնայ՝ սերմը եւ հունձքը, ցուրտը եւ տաքը, ամառը եւ ձմեռը, ղիշերը եւ ցերեկը պիտի չդադրին իրարու յաջորդելէ» (Ծննդ. Ը. 20–22):

Նոյ նկատուած է նախատիպարը մեր Փրկչին, որովհետեւ իրմով փրկուեցաւ մարդկային ցեղը ահաւոր բնաջնջումէ մը, եւ Աստուած իրմով վերստին հաշտուեցաւ մարդկութեան հետ եւ ուխտ մը կնքեց Նոյի հետ.

«Եւ խօսեցաւ Տէր Նոյի եւ անոր որդիներուն հետ եւ ըսաւ. Ահաւասիկ ես կը հաստատեմ իմ ՈՒԽՏՍ ձեզի հետ եւ ձեզմէ յետոյ զաւիզ սերունդին հետ եւ ձեզի հետ եղած բոլոր կենդանիներուն հետ, թռչուններուն, անասուններուն եւ ձեզի հետ եղած գազաններուն հետ... որ այլեւս կենդանական աշխարհը պիտի չմեռնի ջրհեղեղէն.» (Ծննդ. Թ. 8–17):

Ու իր ուխտին ի հաստատութիւն Աստուած իրեւ նշան դրաւ ծիածանի կամարը:

Նոյի տապանը խորհրդանշանն է Քրիստոնէական եկեղեցիին: Ինչպէս որ տապանը եղաւ փրկութեան միջոցը մարդկութեան, եւ մահացու ջրհեղեղէն ազատուեցան միայն անոնք, որ տապանին մէջ մտած էին, այնպէս ալ ով որ կ'ապաստանի եկեղեցիի մէջ եւ կ'ապրի ըստ անոր օրէնքներուն եւ անոր մէջ տիրող ոգիին, կը փրկուի բարոյական բնաջնջումէ:

Ջրհեղեղը խորհրդանշանն է մարդկային չարութեան, հա - լածանքի եւ մեղքի, որոնք որչափ ալ կոծեն եկեղեցիի նաւին կողերը չեն կրնար զայն ընկղմել, որքան ատեն անոնք նաւին մէջ չեն թափանցած. ընդհակառակը ինչպէս որ որքան ջուրերը բարձրացան անոնց հետ միասին բարձրացաւ նաեւ տապանը, ըստ այս օրինակին, որչափ չարութեան եւ հալածանքի ջրհեղեղը սաստկանայ, այնքան աւելի կը մաքրագործուի եւ դէպի երկինք կը բարձրանայ եկեղեցին:

Աստուած Նոյով վերահաստատեց եւ փրկեց կենդանական աշխարհը, զոր փչացուցած էր ջրհեղեղով: Այնպէս ալ Յիսուս Քրիստոսով վերահաստատեց Աստուած մարդկային ցեղը երկ - նային ժառանգութեան մէջ, զոր կորնցուցած էին մարդիկ ջրհե- ղեղով:

Նոյ ապրեցաւ 950 տարի: Մենք եւ Յոյնք, կը յիշատակենք Նոյը Նախահարց հետ. Լատինք կը տօնեն զայն Նոյեմբեր 10-ին:

7. ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿ

Մելքիսեդեկ Նախահայրերու եւ Նահապետներու մէջեւ ու - րոյն օղակ մըն է, որ իրարու կը կապէ այս երկու խումբերը: Ունի նախահարց բնական հաւատքը իրեւ քահանայ Բարձրեալ Աստուծոյ: Իսկ նահապետներէն առաջինը օրհնութիւն կը ստա - նայ իրմէ: Հոգեւոր պիտուր մըն է Մելքիսեդեկ, որ երեք ան - դամ կ'երեւի Աստուածաչունչի երկնակամարին վրայ. սկիզբը, մէջտեղը եւ վերջաւորութեան:

Անոր կը հանդիպինք նախ Ծննդոց Գրքի մէջ (ԺԴ. 18-21), իր- րեւ «Արքայ Սաղէմայ». այսինքն նախահրէական Երուսաղէմի թագաւորը, որ ընդ առաջ կ'ելլէ Աբրահամին, երբ սա կը վերա- դառնար ազատապրական արշաւանքէ մը (Ծննդ. ԺԴ. 1-17) եւ անոր կ'ընծայէ «հաց եւ գինի». ու կ'աւելցնէ Ս. Գիրքը. «Քանզի քահանայ էր Աստուծոյ Բարձրելոյ». այսինքն պաշտօնեայ էր այն Աստուծոյ, զոր Աբրահամ եւս կը պաշտէր: Խորհրդաւոր զուգա- դիպութիւն մը արդարեւ: Ակնյայտ է հետեւցնենք, թէ Մելքի- սեդեկ այն հազուագիւտ մարդերէն էր Աբրահամին պէս, որոնք

կը չարունակէին մեր վերեւ յիշած արտարներու կրօնական ուսանողութիւնը, պաշտելով «Բարձրեալ Աստուած»ը: Իրեւ պատանեկից՝ Մելքիսեդեկ «Օրհնեց Աբրահամը», իսկ վերջինս անոր տուաւ «Ծառանորդս յամենայնի»: Այսչափ է մեր գիտցածը «պատմական» Մելքիսեդեկի մասին: Ինչպէս յանկարծ մէջտեղ ելած է, այնպէս ալ յանկարծ կ'անհետեւի մեզմէ:

Մելքեդեկ պատմական անձ մը ըլլալով հանդերձ խորհրդանշան մըն է յաւիտենական քահանայութեան: Իր այս հանգամանքով ան կը վերերեւի Սաղմոսաց Գրքին եւ Նոր Կտակարանի Եբրայեցւոց Թուղթին մէջ:

Սաղմոսաց Գրքի 109րդ (*) դլուխը անոնցմէ է, որոնք կը կոչուին «Մեսիական Սաղմոսներ»: Արդարեւ բացայայտ ակնարկութիւն մը կայ այս փոքր Սաղմոսին մէջ Մեսիայի երկու կարեւորագոյն հանգամանքներուն. այսինքն Անոր յաւիտենական թագաւորութեան եւ քահանայապետութեան:

Ներշնչեալ հոգեւոր բանաստեղծը այդ Սաղմոսին մէջ խօսքը ուղղելով իր «Տիրոջ»ը, այսինքն Մեսիային, կ'ըսէ. «Երդում ըրաւ Տէրը (Աստուած) եւ պիտի չի դղջայ. Թէ դուն յաւիտենական քահանայ մըն ես ԸՍՏ ԿԱՐԳԻՆ ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿԻ»: Եբրայեցւոց Թուղթի հեղինակը հիմնուելով այս եւ նախորդ մէջբերումներուն վրայ, հոյակապ եւ երկայն խորհրդածութիւն մը կ'ընէ Քրիստոսի յաւիտենական քահանայապետութեան մասին. (Եբր. Ե. 6, Զ. 20, եւ Է. Ը. Թ. դլուխները). եղրակացնելու համար որ արդարեւ Քրիստոս ալ «յաւիտենական քահանայ մըն է ըստ կարգին Մելքիսեդեկի» եւ թէ այս քահանայութիւնը չատ աւելի գերազանց է քան Ղեւտական քահանայութիւնը:

Եբրայեցւոց Թուղթի հեղինակը կը հաստատէ նաեւ, որ Մելքիսեդեկ անունը կը նշանակէ «Թագաւոր Արդարութեան»: Իսկ իբրեւ «Թագաւոր Սաղիմայ» նա «Թագաւոր Խաղաղութեան» է, քանի որ այդպէս կը թարգմանուի «Սաղէմ»ը –արաբերէն «Սէլամ» Եբրայեցերէն «Շալոմ»: Ու կը չարունակէ վերոյիշեալ Թուղթի հեղինակը Մելքիսեդեկի մասին. «Անհայր, անմայր, առանց ծննդաբանական ծանօթութեան. որուն ոչ ծագումը եւ ծնունդը յայտնի է, ոչ ալ՝ մահը կամ վախճանը. նմանեալ Աստուծոյ Որդիին, կայ ու կը մնայ մշտնջենաւոր քահանայ». (Եբր. Է. 1–3):

Որով Մելքիսեդեկն ալ նախատիպարն է Քրիստոսի յաւիտենական քահանայութեան:

(*) Ըստ աշխարհաբար թարգմանութեան 110րդ դլուխ:

Ընդհակառակը է անոր «հաց եւ գինի» մատուցանելը Աբրահամին: Ըստ երեւոյթին իրարու անծանօթներ, իրարու կը ծանօթանան եւ կը մտերմանան, այսինքն իրարու կը հաղորդուին «հաց ու գինիով», սրբազան տարրերը մեր Ս. Հաղորդութեան, որ Քրիստոս Քահանայապետի խօսքով եւ օրհնութեամբ կը վերածուին իր «Մարմինին եւ Արիւնին», որոնցմով հաղորդուողը կ'արժանանայ յաւիտենական կեանքի:

Ընդհակառակը է մանաւանդ իմաստները Մելքիսեդեկի անունին ու հանգամանքին. «Թագաւոր Արդարութեան եւ Թագաւոր Խաղաղութեան», որոնք երկուքն ալ միաժամանակ տիտղոսներն են Քրիստոսի, որ կոչուած է «Իշխան Խաղաղութեան», եւ մէկը՝ որ պիտի գօրանար «իրաւամբ եւ արդարութեամբ» (Ես. Թ. 6-7): Այս երկուքը –արդարութիւն եւ խաղաղութիւն- միասին կ'ընթանան: Երբ չկայ արդարութիւնը չի կրնար տիրել խաղաղութիւնը: Երբ վերջինս բացակայ է, սա ինքնին փաստ է առաջինին չգոյութեան: «Արդարութիւն եւ խաղաղութիւն պիտի համբուրուին». կամ «Պիտի ծագի Անոր օրով արդարութիւնը եւ պիտի առատանայ խաղաղութիւնը» կ'ըսէ Սաղմոսերգուն:

Մենք եւ Ցոյնք կը յիշատակենք պատարագէն հետ. իսկ Լատինք չունին:

Գլուխ Երկրորդ

ՆԱԽԱՊԵՏՔ

Այս գլուխին տակ մեզի պիտի ներկայանան Աստուածաչունչի ամենէն ծանօթ եւ համակրելի դէմքերը, որոնց անուննները ամենէն շատ կրկնուածները եւ յիշատակուածներն են Ս. Գրքին մէջ: Սոնք Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդին անմիջական նախահայրերն են, զոր Աստուած կ'ընտրէ, կը նախանշամէ եւ կ'առաջնորդէ. եւ որոնց կը յայտնէ ինքզինքը, աւանդ սերունդէն կերտելու համար ընտրեալ ժողովուրդ մը, որուն մէջ պոնէ իր անունը եւ իր ճշմարիտ պաշտամունքը վառ մնար մինչեւ Մեսիայի գալուստը:

Աստուածաչունչը լայն լուսարձակով մը սկսուած էր, այսինքն Տիեզերքի, կենդանական աշխարհի եւ մարդու ստեղծումով: Այս լուսարձակը հետզհետէ կը նեղնայ զանազան ազգերու ստեղծումով, ի վերջոյ կեդրոնանալու համար նահապետներու եւ իրենց սերունդին՝ այսինքն մէկ ժողովուրդի կրօնաբարոյական պատմութեան վրայ:

Ա. ԱԲՐԱՀԱՄ

Աբրահամ նահապետով կը սկսի իրագործուիլ Աստուծոյ ծրագիրը յատուկ ժողովուրդ մը կերտելու, որուն մէջ դէթ վառ մնար ճշմարիտ Աստուծոյ գաղափարը, եւ կիրարկուէր, Անոր կամքը եւ պաշտամունքը: Ինք եւ իր երեք յաջորդները կը հանդիսանան այս ժողովուրդին նահապետները: Ծննդոց Գրքի մնացեալ 38 գլուխները (ԺԲ.–Ծ.) կը ներկայացնեն այս չորս արդարներու կեանքը եւ գործունէութիւնը, որոնք կը կարդացուին մեծապոյն հետաքրքրութեամբ, որովհետեւ լեցուն են զուտ մարդկային տարրերով եւ պարզ աստուածային յայտնութիւններով, որոնք կը խօսին ամէն մարդու սրտին, եթէ մարդ չէ կորսնցուցած բնական ու պարզ դիւրութիւններով տպաւորուելու կարողութիւնը եւ կրօնապէս համամարդկային ոգին:

Աբրահամ մէկն է Աստուածաչունչի մեծապոյն դէմքերէն, որով արդարեւ օրհնուած են «երկրի բոլոր ազգերը» (Ծն.–ԺԸ. 18):

Ազգով Քաղդէացի է. ծնած Քրիստոսէ շուրջ 2000 տարիներ առաջ Քաղդէաստանի ՈՒՐ քաղաքը, Եփրատի գետաբերանին մօտ, որուն աւերակները մէջտեղ հանուած են այսօր: Աբրահամ եւ իր եղբայրը Նաքովր դեռ նոր ամուսնացած էին երբ ընտանեօք կը գաղթեն հիւսիսարեւմտեան Միջագետքի ԽԱՌԱՆ քաղաքը, որ կը պահէ նոյն անունը մինչեւ այսօր, ոչ շատ հեռի Ուրֆայէն:

Այստեղ կը մեռնի իր հայրը՝ Թարա, եւ հոն կը հաստատուի իր եղբայրը. իսկ ինք Աստուծոյ հրամանով կը գաղթէ Քանան. այսօրուան Պաղեստինը կամ Իսրայէլը: Կը շրջագայի Աբրահամ Քանանու երկրի ամբողջ երկայնքին եւ ի վերջոյ կը հաստատուի երկրի հարաւային մասին մէջ, իբրեւ վրանաբնակ ցեղապետ: Աստուծոյ կողմէ կանչուած ատեն 75 տարեկան էր, եւ հարիւր տարի ալ կ՚ապրի այս երկրին մէջ, ատեն մը իջնելով նաեւ Եգիպտոս, սովի մը պատճառով: Կը թաղուի Քեբրոն քաղաքը, ուր արդարեւ մինչեւ օրս ցոյց կը տրուի իր գերեզմանը, իր գերդաստանի միւս անդամներուն հետ, Իսլամական սրբավայրի մը մէջ, որ շինուած էր Աբրահամի գերեզմանին վրայ իբրեւ եկեղեցի խաչակիրներու շրջանին: Քեբրոն այսօր Արաբներու կողմէ կը կոչուի ԷԼ-ԽԱԼԻԼ, այսինքն «ԲԱՐԵԿԱՄ» Աստուծոյ, որ Աբրահամին տրուած տիտղոսներէն մէկն է: Հայերս այդ քաղաքը կը կոչենք նաեւ «Հայր Աբրահամ»:

Միաստուածութեան երեք մեծ կրօնքներն ալ –Մովսիսականութիւն, Քրիստոնէութիւն եւ Մահմետականութիւն– իրենց հոգեւոր Հայրը կը ճանչնան Աբրահամը, որովհետեւ կը պաշտեն նոյն Աստուածը, որ յայտնուած էր Աբրահամին: Պատկառելի եւ ազնուական դէմք մըն է Աբրահամ, օժտուած մարդկային լաւագոյն շնորհներով, գերծ չմնալով հանդերձ մարդկային մանր տկարութիւններէ: Ծննդոց գրքի 12–25րդ գլուխներուն մէջ կը ներկայացուի իր արկածալից կեանքը, իր թափառումները եւ կրօնական փորձառութիւնները:

Աբրահամի նկարագրին մէջ տիրական գիծը իր անայլայլ ՀԱՒԱՏՔՆ է Աստուծոյ վրայ: Պօղոս Առաքեալ կը կոչէ զայն «Հայր ԱՄԵՆԱՅՆ Հաւատացելոց»: (Հռ. Դ. 11): Աստուածաշունչի մէջ իր մասին եղած մեծագոյն հաստատումը սա է. «Հաւատաց Աբրահամ Աստուծոյ, եւ (այս հաւատքը միայն) իրեն արդարութիւն համարուեցաւ» (Ծն. ԺԵ. 6): Այս խօսքին վրայ հիմնուելով Պօղոս Առաքեալ մշակեց «Հաւատքով արդարանալու» Քրիստոնէական հիմնական տեսութիւնը, որ գաղափարը եղաւ Բողոքական շարժումին: Աբրահամ արժանի եղաւ «Հաւատքով արդարացումին» իր գործերով, որոնցմէ յիշենք գլխաւորները:

ա) Հնազանդութեամբ, երբ անսայլ Աստուծոյ ձայնին ձգեց իր հայրենիքը, բարեկամական ու ցեղային շրջանակը, եւ հետեւեցաւ Աստուծոյ կոչին դէպի անորոշ երկիր մը, ապագայ մը, եւ պանդխտութիւն մը:

բ) Աստուածասիրութեամբ, երբ յանձն առաւ իր միամօր որդին —Իսահակը— զոհել Աստուծոյ:

գ) Անշահասիրութեամբ, երբ արտօնեց որ իր եղբօրորդին Ղովտ, իր կլանները եւ երամակները, ընտրէ երկրի լաւագոյն մասը բնակութեան համար:

դ) Քաջութեամբ, երբ պատերազմելու ելաւ իրմէ աւելի զօրաւոր թագաւորներու դէմ, յանուն արդարութեան եւ յատկապէս ազատելու համար իր եղբօրորդին Ղովտը, որ գերի տարուածներուն մէջն էր:

ե) Մեծահոգութեամբ, երբ վերոյիշեալ պատերազմէն յաղթական վերադարձին՝ մերժեց ստանալ աւարի իր արդար բաժինը, որպէսզի ոչ ոք կարենայ ըսել, թէ ինք «հարստացուց Աբրահամը»:

Աբրահամ օժտուած է դեռ բարութեան, առատաձեռնութեան, հիւրասիրութեան, եւ նոյնիսկ քաղաքավարութեան, եւ այլ նման մարդկային առաքինութիւններով, որոնք զինքը կը վերածեն Հին Կտակարանի ամէնէն սիրելի եւ յարգելի դէմքերէն մէկին:

«Աբրահամ 99 տարեկան էր, երբ Աստուած ԵՐԵՒՑԱՒ անոր եւ ըսաւ. Ես եմ Աստուած ԱՄԵՆԱԿԱԼ. քալէ իմ ներկայութեանս եւ եղիր ԱՆԱՐԱՏ: Ու ես ՈՒԽՏ ՄԸ ՊԻՏԻ ԴՆԵՄ ԻՄ եւ քու միջեւ... իմ եւ քու սերունդիդ միջեւ, իբրեւ յաւիտենական ուխտ. Աստուած պիտի ըլլամ քեզի եւ քու սերունդիդ». (Ծն. ԺԷ. 1 եւ շար.): Այս Ուխտին իբրեւ նշան տուաւ Աստուած թլփատութիւնը եւ Աբրահամ թլփատուեցաւ 99 տարեկանին:

Ուրեմն համաձայն այս Ուխտին՝ Աստուած կը խոստանայ Աբրահամին անոր Աստուածը ըլլալ իր «Ամենակալ» հանգամանքով, ինչ որ կը նշանակէ անոր Տէրը, Պաշտպանը եւ Բարերարը ըլլալ: Իսկ Աբրահամէն կը պահանջէ երկու բան. ա) Քալել իր ներկայութեան, այսինքն ապրիլ Աստուծոյ մշտական ներկայութեանը մէջ. բ) Անարատ ըլլալ: Այս երկուքը կը կազմեն որդիութեան կորիզը եւ հիմնական պայմանները: Աբրահամի կրօնքին էութիւնը ասոնք են, որ պիտի փոխանցուէր իր սերունդին. որ պիտի մշակուէր ու բարգաւաճէր Մովսէսի օրէնսդրութեան մէջ. իր կատարումին պիտի հասնէր Քրիստոնէութեան մէջ— վերստին իր պարզութեան պիտի բերուէր Մուհամմէտի հաստատած կրօնական դրութեան մէջ:

Նշանակալից է Աբրահամի բարեխոսութիւնը ՍՈԴՈՄ-ԳՈՄՈՐ փրկելու համար: «Ու Աբրահամ մօտեցաւ եւ ըսաւ (Տիրոջ հրեշտակին). Միթէ արդարն ալ ամբարիշտներու հետ պիտի վճացընես. եթէ յիսուն արդար գտնուի այդ քաղաքի մէջ, պիտի վճացնե՞ս դանոնք, պիտի չներե՞ս բոլորին՝ յիսուն արդարի համար. քաւ լիցի քեզի, որ նման բան մը ընես, վճացնել արդարը ամբարիշտին հետ, արդարը եւ ամբարիշտը մէկ կ'ըլլան այն ատեն (տարբերութիւն չեն ունենար). քաւ լիցի, որ նման բան մը ընես, դուն որ կը դատես ամբողջ երկիրը...»: Պատասխանը ծանօթ է. «եթէ Սողոմին մէջ գտնեմ յիսուն արդար, կ'ըսէ Աստուած, պիտի խնայեմ ամբողջ այդ շրջանին»: Կը չարունակէ Աբրահամ իր թախանձանքը. «Այժմ սկսայ խօսիլ Տիրոջ հետ, ես որ հող եմ եւ մոխիր. ենթադրենք որ յիսունէն հինգ պակաս արդար կայ տեղեակ. պիտի վճացնե՞ս ամբողջ քաղաքը այս հինգ պակասին համար...»: Ու Աբրահամ կ'իջնէ մինչեւ տասը: Ու Աստուած յօժարութիւն կը յայտնէ ամբողջ քաղաքին խնայել տասը արդարին համար...:

Այսօր եթէ Աստուած կը խնայէ մեր ամբարշտացեալ աշխարհին՝ այս «տասը» արդարներուն համար է: Պիտի գայ ժամանակ որ այդ «տասը» արդարներն ալ պիտի չգտնուին մեր այս դժխատային աշխարհին մէջ, որ պիտի արժանանայ Սողոմ-Գոմորի ճակատագրին, որովհետեւ անոնց ճանապարհէն կ'ընթանայ:

Աբրահամ նախատիպարն ու խորհրդանշանն է ԲՈԼՈՐ սուրբերուն եւ արդար հոգիներուն, որոնք ներմարդկային ճիգեր կ'ընեն երկրի վրայ Աստուծոյ խօսքին քարոզութեամբ եւ իրենց ապօթքներով, ու մանաւանդ իրենց արդար կեանքով, իսկ երկինքի մէջ իրենց բարեխոսութեամբ, ապահովելու համար ամբարշտացեալ մարդկութիւնը Աստուծոյ արդար բարկութենէն, առանց մինչ յաչխոյեալ: Լսեինք կը յիշատակեն Աբրահամը Հոկտ. 9-ին, իսկ մենք եւ Յոյնք՝ նախահարց հետ:

9· ԻՍԱՀԱԿ

Աբրահամ իր օրինաւոր կնոջմէն, ամուլ Սառայէն ունեցաւ միածին որդի մը, Իսահակը, որ եղաւ չարունակողը իր հօր հաւատքին, ոգիին, գործին եւ առաքելութեան իրեւ երկրորդ Նահապետը Աստուծոյ կերտել ծրագրած նոր ժողովուրդին: Կ'արժէ քաղձատել որդին իր Հօրը հետ ի յայտ բերելու համար երկուքին նմանութիւնները եւ տարբերութիւնները:

Ան հազուադէպ տեսնուած իրականութիւն է, որ մեծամեծ հօր մը զաւակը նոյնքան մեծահռչակ չըլլար․ Թէ իսկ բացառութիւններ տեսնուած ըլլան այս կանոնին մէջ, Իսահակ այդ բացառութիւններէն չէր։ Աբրահամին կեանքը լայնարձակ շրջանակի մը մէջ անցած էր, Քաղդէաստան, Միջագետք, Քանան, մինչեւ Եգիպտոս։ Իսահակ ծնաւ Հարաւային Պաղեստին եւ անկէ դուրս չելաւ։ Աբրահամ բացաւ նոր ուղիներ․ Իսահակ քալեց կոխուած ճամբաներէն։ Աբրահամի կեանքը լեցուն եղաւ արկածներով․ Իսահակինը խաղաղ անցաւ։ Աբրահամ բազմակողմանի եւ տիրական նկարագիր մըն էր․ Իսահակ՝ գրեթէ միակողմանի եւ կրաւորական դէմք մըն է։ Աբրահամ դժուարութիւնները դիմակալող եղաւ․ Իսահակ կը խուսափէր բախումներէ։

Այս բոլորով հանդերձ Իսահակն ալ ունի իր առանձնայատկութիւնները, որոնք նոյնքան կարեւոր տեղ կը գրաւեն մարդկային կեանքի մէջ։ Եթէ Աբրահամ սկսողը եղաւ նոր տեսակ կրօնական կեանքի մը, Իսահակ զայն պահողը եւ շարունակողը եղաւ։ Իսահակ կրցաւ տեսնել ան կարեւորագոյն իրականութիւնը, թէ իր հօրմէն ժառանգած նիւթական ու բարոյական հսկայ հարստութեանց մէջ կարեւորագոյնը եւ ամէնէն թանկագինը իր հօր ԿՐՕՆՔԸՆ էր։ Ինք ոգեւին իւրացուց զայն եւ տէր կանգնեցաւ անոր։ Երեք են Իսահակի նկարագրին հիմնական գիծերը․ պահպանողականութիւն լաւագոյնին․ խաղաղասիրութիւն ամէն մարզի մէջ․ հաւատարմութիւն ամուսնական կեանքի մէջ։

Բազմակնութեամբ ողողուած դարու մը մէջ միակին անձ մըն է Իսահակ։ Ու ընտանեկան մարզի մէջ ամէնէն բախտաւորներէն եւ երջանիկներէն եղաւ ան։ Իր կինը, Ռեբեկա, Աստուածաշունչի ամէնէն համակրելի կիներէն մէկն է․ աշխոյժ, ուշիմ, գեղեցիկ եւ բարեսիրտ․ պէտք եղած տեղը համարձակ եւ խորագէտ, պէտք եղած տեղը համեստ եւ պարզասիրտ․ բայց միշտ հաւատարիմ եւ որդեսէր։ Իր երկուորեակ զաւակներուն առաւելութիւններ եւ թերութիւնները իր ամուսինէն աւելի լաւ կը ճանչնար։ Յառաջ քշեց կրտսերը ի հեճուկս երէցին, որ հմուտ որսորդ մըն էր եւ «վայրագ» ըստ Ս․ Գրքին․ իսկ Յակոբ՝ «այր առանց պաճուճանաց եւ ընտանեսուն»․ իսկ ըստ Եբրայական Ս․ Գրքի՝ «հանդարտաբարոյ եւ վրանաբնակ մարդ»։ Յակոբին ապագայ մեծութեան մէջ մեծ դեր ունեցաւ իր մայրը։ Իսահակին մարդկային տկարութիւնները կը չէզոքացուին Ռեբեկայի զօրծնամիտ խորագիտութեամբ։ Մին միւսին լրացուցիչն է, ինչպէս պէտք է ըլլայ ամէն ընտանիքին այր եւ կին։

Մեր ժամանակներու համար, որ լեցուն է անձկութիւններով, պայքարներով եւ ընտանեկան անհամութիւններով ու անհաւատարմութիւններով, Իսահակ կը ներկայանայ փնտռուած եւ սիրուած տիպարը ընտանեսէր մարդուն: Բախտաւոր է այն մարդը, որ երբ իր հօրը կը նայի անոր մէջ կը տեսնէ անկեղծ հաւատքը եւ մաքուր կրօնքը, իսկ երբ կնոջը կը նայի՝ անոր մէջ կը գտնէ տատասպէս իր լաւագոյն կէսը: Իսահակ այդ բախտաւորներէն մէկը եղաւ եւ ամբ մնաց իր բախտին մինչեւ իր կեանքին վախճանը:

Իսահակ ալ յիշուած է յաճախ Նոր Կտակարանին մէջ, ոչ միայն իրրեւ հաւատքի հերոսներէն, այլ նաեւ իրրեւ նախատիպարը՝ ողջակիզուող Քրիստոսի: Իսահակ կռնակը առած էր այն փայտը որով պիտի ողջակիզուէր. Քրիստոս իր ուսին վրայ կրեց իր մահուան գործիքը: Իսահակ թէեւ գոհուեցաւ իր հօրը կամքին՝ ու իր անմռունչ հնազանդութեան մէջ, բայց ողջ եւաւ գոհի սեղանին վրայէն, ուղղակի աստուածային միջամտութեամբ. Քրիստոս թէպէտեւ մեռաւ մարմնով, բայց վերստին կեանքի եկաւ իր գոհաբերութենէն յետոյ: Իսահակ ապրեցաւ 180 տարի:

10. ՅԱԿՈԲ

Յակոբ որդին էր Իսահակի եւ անմիջական նախահայրը Իսրայէլի տասներկու ցեղերուն: Ծննդոց Գրքի դրեթէ կէսը յատկացուած է ներկայացնելու Յակոբ Նահապետի եւ իր զաւակներուն արկածալից կեանքը եւ կրօնական փորձառութիւնները: (Ծննդ. Իե. 19–Ծ. գլուխները): Իր կանուխ երիտասարդութեան նախ գնեց իր եղբօրմէն անոր անդրանկութեան իրաւունքը ամանմը թանապուրի փոխարէն եւ ապա ստացաւ անդրանիկ զաւակի վերաբերեալ հօրենական օրհնութիւնը, այս անգամ իր մօրը խորամանկութեամբ: Բայց վճարեց այս անիրաւութեանց համար կեանքի նեղութիւններով: Նախ փախաւ եղբօր բարկութենէն Յառան իր մօր ազգականներուն քով: Քանի տարի չարաչար ծառայութիւն ըրաւ այնտեղ հարստացնելով թէ՛ իր մօրեղբայրը եւ թէ ինքզինքը: Ամուսնացաւ իր մօրեղբօր երկու աղջիկներուն հետ եւ անոնցմէ ու անոնց ղոյղ աղախիններէն ունեցաւ 12 մանչ զաւակ, որոնք կազմեցին Իսրայէլի ժողովուրդին տասներկու ցեղերուն նահապետները: Վերադարձաւ իր երկիրը եւ երկար տարիներ ապրեցաւ այնտեղ: Ծերութեան տարիքին իջաւ Եգիպտոս, ամբողջ իր ցեղով եւ այնտեղ վախճանեցաւ. բայց իր մարմինը բերուեցաւ ու թաղուեցաւ Քեբրոն իր հայրերու գերեզմանը:

Յակոբ ճարպիկ, խորագէտ, աչխատասէր եւ եսակեգրոն անձն էր, որ չարունակ իր չահը կը հետապնդէր, ատոր համար ալ յաջողութիւններու ղուգահեռ ընթացան նաեւ նեղութիւնները իր կեանքին մէջ:

Յատկապէս Աստանէն իր երկիրը վերադարձի ճամբուն վրայ, երբ պէտք եղաւ իր եղբօր հետ երես երեսի գալ, զգաց որ ներքին նեղութեան մը մատնուած էր. «Զահի հարաւ Յակոբ եւ տարակուսեալ էր» (Ծննդ. Լ.Բ. 7): Իր եղբօր դէմ ի գործ դրած անիրաւութիւնը ուժգնօրէն խռովեց եւ խռնարհեցուց զայն. ու ըսել տուաւ իրեն. «Ով իմ Հօրս Աբրահամի եւ Իսահակի Աստուած, ով Տէր, դուն ըսիր ինծի որ դառնամ իմ ծննդեան երկիրս, եւ խոստացար օգնական ըլլալ ինծի. ես արժանի չեմ փոքրագոյնին այն ողութեան եւ հաւատարմութեան, որ ցոյց տուիր քու ծառայիդ հանդէպ. որովհետեւ լոկ ճամբորդական գաւազանով մը անցայ այս Յորդանան գետը, եւ ահաւասիկ կը վերադառնամ երկու բանակի վերածուած: Ազատէ զիս եղբօրս ձեռքէն, որովհետեւ կը զարհուրիմ անկէ...» (Ծննդ. Լ.Բ. 9-12): «Երկու բանակով» չատալ վախնալու պատճառ չունէր Յակոբ, բայց իր վատահութիւնը ամուր չէր Աստուծոյ վրայ, քանի որ խիղճը արատաւոր էր: Այս կէտին խորհրդաւոր ակռք մը տեղի կ'ունենայ Յակոբի կեանքին մէջ:

Յակոբ իր ամբողջ ունեցածը եւ ընտանիքը անցուցած է գետին միւս կողմը. բայց ինքը կը մնայ գետ գետին այս կողմը: Գիշեր է եւ միս մինակ. հաւանաբար ինքզինքը աղօթքի եւ մտածականի տուաւ. Յակոբ երբ կը զանուէր իր կեանքի կարեւորագոյն հանդրուանին վրայ, ուր իրեն համար լինելու չլինելու հարց մըն ալ դոյութիւն ունէր: «Ու մարտնչեցաւ մարդ մը անոր հետ մինչեւ առաւօտ»: Յակոբին հետ մարտնչողը իրականին մէջ իր խղճմտանքն էր. Աստուծոյ արդարութիւնն է որ մարդու կերպարանք առած իր դէմ կը մաքառէր՝ մէկ կողմէն անցեալին իր գործած անիրաւութեանց համար, միւս կողմէն ապատագրելու համար զայն իր խորամանկութենէն եւ եսասիրութենէն: Յակոբ ծանրագոյն մեղքեր չէր գործած. ոչ մարդ սպաննած էր եւ ոչ ալ՝ չնութիւն ըրած, բայց եսասիրական նկատումներով խաբած էր իր եղբայրը, իր հայրը եւ իր անբերհայրը. այժմ հարստացած եւ մեծատուն ցեղապետ մը եղած կը վերադառնար. տակաւին Յակոբ կը զգար որ ներքնապէս ապքաստացած էր: Աստուած իր խոստումին հաւատարիմ եղած էր, օրհնած էր գինքը եւ պաշտպանած. բայց Յակոբ հաւատարիմ չէր եղած Աստուծոյ. «իր ներկայու-

թեան» չէր քալած, ոչ ալ «Անարատ» եղած էր: Երբ ան այլեւս իր երկիրը կը վերադառնար չարունակելու եւ իրագործելու համար Աստուծոյ ծրագիրը՝ ընտրեալ ժողովուրդ մը կազմելու՝ Աստուած կ'ուզէր որ Յակոբ ուղղէր իր սիրտը եւ իրեն հետ քալէր, արժանանալու համար ընտրեալ ժողովուրդի մը հայր ըլլալու առանձնաշնորհին:

Քիչ չէ թիւը մարդոց, որոնք Յակոբին պէս ոչինչով կը սկսին կեանքը եւ իրենց ուշիմութեամբ եւ աշխատասիրութեամբ մեծ հարստութեան եւ դիրքի կը տիրանան, որուն մէջ միչտ հաչուի պէտք է առնուի Աստուծոյ օգնութիւնը եւ օրհնութիւնը: Շատեր չեն կրնար տեսնել ասիկա. Յակոբ տեսաւ եւ ըսաւ. «Արժանի չեմ փոքրագոյնին այն գթութեան եւ հաւատարմութեան որ ցոյց տուիր ծառայիդ Հանդէպ»: Թէ՛ եղբօր բարկութիւնը իջեցնելու նպատակաւ՝ եւ թէ՛ հաւուցում ընելու դիտաւորութեամբ, իր հարստութեան կարեւոր մէկ բաժինը իր եղբօր առջեւէն: Սակայն Յակոբ կը դպար որ այդ նուէրները բաւական չէին ջնջելու խաբէութեան խարանը, որ իր խղճին վրայ պարնուած կը մնար: Ուստի ունեցաւ այն խորհրդաւոր մարտումը, այս անդամ ուղղակի Աստուծոյ հետ եւ Աստուծոյ դէմ:

Որքան խորհրդանշական է եւ իմաստալից, որ մարտնչող անծանօթը երբ տեսաւ որ չի կրնար յաղթահարել Յակոբը, անոր «ամրակռիւը ընդարմացուց»: Անծանօթը ըսած էր. «Զգէ որ հեռանամ այլեւս». Յակոբ տեղի չտուաւ. ընդհակառակը աւելի ուժգին կպաւ խորհրդաւոր մարդուն եւ ըսաւ. «Պիտի չարձակեմ քեզ, մինչեւ չօրհնես զիս»:

Ու դերբնական էակը փոխան օրհնութեան նոր անուն մը տուաւ Յակոբին. «Ակէ վերջ անունդ պիտի ըլլայ ԻՍՐԱՑԷԼ», որ կը նշանակէ «Աստուծոյ հետ մարտնչող». աւելցուց անծանօթը. «Որովհետեւ մարտնչեցար Աստուծոյ եւ մարդոց հետ, եւ զօրաւոր դուրս եկար» (Ծննդ. ԼԲ. 24–30):

Այս մարտնչումը ամէնայն Յակոբին վրայ ձգեց իր մնայուն հետքը: Այո, հասած էր իր նպատակին նաեւ Աստուծոյ հետ մաքառելու ընթացքին, ինչպէս եղած էր մարդոց հետ մարտնչելու առեն: Ապահոված էր Աստուծոյ ներումը եւ օրհնութիւնը. ամէնայն կաղ մնացած էր: «Ընդարմացած», այսինքն թմրած եւ անդործութեան մատնուած էր զիստը չարժման մէջ դնող «ամրակռիւը»:

Շատ նշանակալից է պայքարին յաջորդող աստուածաշնչական հատուածը. «Ու անոր վրայ արեւ ծագեցաւ» երբ անցաւ գետը. բայց «Նա կաղայր երթայր ի զիստէ անտի»: (Ծն. ԼԲ. 31): Այնուհանդերձ կաղացող Յակոբը աւելի լաւ մարդ մըն էր քան նախկին չկաղացող՝ աւելի չիտակ՝ բարոյապէս երկու կողմի վրայ կաղացող Յակոբը: Երբեմն փորձանքներու կը կարօտինք աւելի լաւ մարդ ըլլալու համար: Յաճախ ծանր հիւանդութիւն մը, լուրջ արկած մը, սրտի տագնապ մը միայն կրնան զգաստացնել քայքայիչ խմիչքի կամ ծխիկի գերի մարդը, որ հրաժարի բարոյապէս եւ ֆիզիքապէս անդունդ առաջնորդող նման մոլութիւններէ: Շատեր նման փորձանքներու հանդիպելով հանդերձ չեն զգաստանար եւ կը մեռնին իրենց մեղքին մէջ:

Յակոբ այս միջադէպէն առաջ գրեթէ ամէն մարզի մէջ ինքնաբաւ զգացած էր ինքզինքը: Գրեթէ ոչ ոք կրցած էր յաղթահարել իրեն կեանքի պայքարին մէջ: Յաջողակ եւ համարձակ եղած էր իր բոլոր գործերուն մէջ, բայց երբ պէտք եղաւ դէմ յանդիման գտնուիլ իր եղբօր հետ, զոր անիրաւած էր, ինքզինքը նկուն եւ անբաւական զգաց. վախցաւ իր եղբօր արդար բարկութենէն, որ խորքին մէջ Աստուծոյ արդարութեան ազդարարութիւնն էր: Յակոբ իբրեւ բարոյական ժառանգորդը Աբրահամի եւ Իսահակի կանչուած էր «Աստուծոյ հետ քալելու եւ անարատ ըլլալու»: Ցարդ այնքան զբաղուած էր հարստանալու տենչով, որ գրեթէ ժամանակ չէր ունեցած անդրադառնալու իր այս պարտաւորութեան: Իր կեանքի կարեւորագոյն այս հանգրուանին զգաստութեան հրաւիրուեցաւ Յակոբ եւ հակառակ իր մաքառումին ի վերջոյ տեղի տուաւ: Այս դէպքէն յետոյ Յակոբ դրած էր իր լաւագոյն եսը եւ մտած էր իր ուղիղ դերին մէջ, թէ իսկ «զիստէն կը կաղար»: Մարդուն ինքնաբաւութիւնը, ամբարտաւանութիւնը եւ յաւակնոտութիւնները պէտք է խորտակուին նախ քան արդարութեան եւ սրբութեան ճանապարհին մէջ մտնելը:

Յակոբի համար նոր «արեւ մը ծագած էր», նոր հանգրուան մը բացուած էր. ու անկէ յետոյ ինք աւելի հաւատարիմ եղաւ իր կոչումին, քան ինչ որ եղած էր մինչեւ հիմայ. իր թերացումներու աւելի խոր ճանաչումին հասած էր. ու իր կաղութիւնը մշտական յուշարար մը մնաց նախ իր անկատարութեան, եւ ապա՝ Աստուծոյ կրթնելու, Անոր ապաւինելու անհրաժեշտութեան:

Յակոբ ապրեցաւ 147 տարի: Լատինք կը յիշատակեն Դեկ. 23-ին. իսկ մենք եւ Յոյնք՝ Նախահարց հետ:

10. ՅՈՎՍԷՓ

Յովսէփ վերջինն՝ եւ ամենէն համակրելին է Ծննդոց Գր-քի հաւատքի եւ սրբութեան հերոսներու: Կարելի չէ կարդալ իր կեանքը առանց մեծագոյն հետաքրքրութեան եւ խորագոյն յուզումի: Մարդկային պատմութեան ու ժողովուրդներու գրականութեան գեղեցկագոյն գրուածներէն է Յովսէփի Պատմութիւնը, որ կը գրաւէ Ս. Գրքի առաջին մատեանի վերջին տասներկու գլուխները:

Վերջընթերն էր Յովսէփ Յակոբի տասներկու զաւակներուն, ծնած՝ անոր սիրելի կնոջմէն, Ռաքելէն, որ մեռաւ երկրորդ տղայաբերքին, երբ Յովսէփ դեռ մատաղ մանուկ էր: Հայրը իր սէրը կրկնապատկեց սրբացած այս զաւկին վրայ, ինչ որ նախանձը շարժեց միւս եղբայրներուն, որոնք իբրեւ գերի ծախեցին զայն վաճառականներուն, որոնք իրենց կարգին վաճառեցին զայն Եգիպտոսի փարաւոնին բարձրաստիճան մէկ պաշտօնատարին: Յովսէփ, որ արդէն հասուն երիտասարդ մըն էր ծախուած ատեն, իր ուշիմութեամբ, հաւատարմութեամբ եւ ձեռներէցութեամբ փարաւոնի պաշտօնատարին տան եւ ինչքերուն վերակացու կարգուեցաւ: Այս տան մէջ տեղի ունեցաւ Յովսէփի կեանքին ամէնէն եղերական՝ ու միաժամանակ գեղեցկագոյն դրուագը, որ երեւան հանեց Յովսէփի ոսկի նկարագիրը: Պաշտօնատարին փարթամ կինը աչք տնկեց Յովսէփի վրայ: Անոր տեղ ոեւէ ուրիշ երիտասարդ պիտի չկրնար «ոչ» ըսել նման հրապուրիչ կանչի մը: Յովսէփ կրցաւ: Ոչ միայն մերժեց առաջարկը եւ այլ համարձակօրէն կրցաւ ըսել կնոջ. «Այս տան մէջ ամէն ինչ ինծի յանձնուած է բացի քեզմէ, որովհետեւ տանտիրոջ կինն ես». եւ աւելցուց. «Ուստի ի՞նչպէս կրնամ այսպիսի մեծ չարիք մը գործել, եւ ՄԵՂԱՆՉԵԼ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՌՋԵՒ» (Ծն. ԼԹ. 9): Յովսէփ ոչ միայն կնոջ յարաճուն թախանձանքներուն չէր անսար, այլ կը կիրարկէր գերագոյն ռազմավարութիւնը, որ յաջողութիւն կրնայ խոստանալ նման պարագաներուն. «Ոչ հուպ լինել նմա»: Չէր մօտենար կնոջ. կը խուսափէր անոր հանդիպելէ:

Յանկութիւնը կրակ մըն է, որ եթէ չմարուի իր սկզբնական շրջաններուն, աւելի կը բորբոքի օրերու հետ եւ ի վերջոյ այրելու համար ցանկութեան տէրը եւ իր զոհը, ինչպէս եղաւ Յովսէփի պարագային: Աստուածաշունչի պարզագոյն եւ անմրցելի-

րէն խրատաչտ բառերով՝ «Օրին մէկը երբ Յովսէփ տուն մտաւ իր մէկ գործը կատարելու համար, երբ ընտանիքի անդամներէն ոչ ոք կար ներսը, կինը բռնեց անոր հագուստէն եւ ըսաւ. Ննջէ ինծի հետ։ Ու Յովսէփ իր հագուստը անոր ձեռքը ձգելով դուրս փախաւ»...։ Դիւրին է երեւակայել հետեւանքը։ Ոչ ոք պիտի հաւատար Յովսէփի անմեղութեան, երբ շօշափելի փաստը, իր հագուստը, կնոջ ձեռքն էր, որ զայրացած կը գոռար, ամէնքին, թէ երբայեցի այս ծառան յանդգնած էր իր վրայ յարձակիլ։ Աստուծոյ գերագոյն տնօրէնութեամբ տեղնուտեղը չսպաննուեցաւ Յովսէփ, այլ ցմահ բանտարկութեան դատապարտուեցաւ։ Կրակի հնոցի մէջ նետուած էր Յովսէփ, ու իր նկարագրի ոսկին աւելի զտուած դուրս եկաւ, թէ՛ այս բարոյական փորձութենէն եւ թէ՛ բանտի վիրապէն, դառնալու համար ի վերջոյ, աստուածային անքննելի դարձուածքներով, Եգիպտոսի փոխարքան... եւ փրկելու իր ցեղը սովի ճիրաններէն։

Յովսէփ Աստուածաշունչի ամէնէն կատարեալ դէմքերէն է, հետեւաբար ժառանգած է իրաւամբ «Գեղեցիկ» տիտղոսը։

Յովսէփ արդարեւ գեղեցիկ էր ֆիզիքապէս, բարոյապէս եւ իմացապէս։ Իր նկարագրին հիմնական գիծերը պարկեշտութիւն եւ հաւատարմութիւն է։ Վստահութիւնը գրաւեց մարդոց, ուր որ գտնուեցաւ. փարաւոնի պաշտօնատարի տան մէջ, բանտին մէջ եւ փարաւոնի բարձրագոյն ծառայութեան մէջ։ Հաւատարիմ եղաւ մարդոց. վասնզի նախ հաւատարիմ էր իր Աստուծոյն։ Աբրահամեան կրօնքին գերագոյն կատարն է Յովսէփ։ Արդարեւ միշտ «քալեց Աստուծոյ ներկայութեան եւ անարատ եղաւ»։ Սրտառուչ է արդարեւ սրտէն փրթած իր տրամաբանական աւաչը. «Ինչպէ՞ս կրնամ մեղանչել Աստուծոյ առջեւ»։

Աստուծոյ յարաբերաբար միայն՝ մենք կրնանք տեսնել մեր ուղիղ յարաբերութիւնը մեր ընկեր արարածներուն հետ։ Մինչեւ որ մեր դիմացինը չնկատենք Աստուծոյ պատկերով ստեղծուած թանկագին հոգի մը, պիտի չկրնանք անոր հանդէպ սէր եւ յարգանք տածել, եւ զգուշանալ զայն խորտակելէ եւ փճացնելէ։ Առանց Աստուծոյ հաշիւ տալու գիտակցութեան, մարդկային յարաբերութիւնները ի վերջոյ պիտի այլասերին վերածուելու համար եսասիրական ու կենդանական բնազդներու։

Ի վերջոյ Յովսէփ գերագոյն իմաստութեամբ մը իր եղբայրներուն սորվեցուց թէ ինչպէս պէտք ըլլայ իրական եղբայրութիւնը։ Չարիքը բարիքով վերադարձուց։ Զինքը գերիի մը պէս ծախած եղբայրներուն առջեւ երեք անգամ փղձկեցաւ ու ստիպուեցաւ առանձնանալ իր եղբայրական յուզումին ազատ ասպարէզ տա

յու համար: Ծնողասէր եւ ազգասէր էր Յովսէփ: Իր որդիական սիրով ողողեց իր ծերունազարդ հայրը եւ մխիթարեց զայն իր վերջին տարիներուն: Իր ժողովուրդին տէր ու պաշտպան կանգնեցաւ օտար երկրի մը ծառայութեան մէջ եղած միջոցին: Այս բոլորը եւ աւելին եղաւ ան, որովհետեւ ամէնէն առաջ եւ ամէնէն աւելի աստուածասէր էր Յովսէփ:

Յովսէփ նախատիպարն է Քրիստոսին ոչ միայն իր բարոյական կատարելութեամբ եւ փորձութեան մէջէն յաղթական դուրս գալով, այլ նաեւ Քրիստոսի պէս «երեսուն արծաթի» վաճառուելով, եւ իր ժողովուրդի փրկութեան պատճառ դառնալով, ինչպէս եղաւ Քրիստոս՝ Աստուծոյ նոր ժողովուրդին համար: Յովսէփ մեռաւ 110 տարեկանին, իբրեւ փոխարքայ Եգիպտոսի: Թէեւ թաղուեցաւ Եգիպտոս, սակայն իր ժողովուրդը երբ ելաւ Եգիպտոսէն, անոր ոսկորներն ալ միասին հանեցին եւ ի վերջոյ թաղեցին իր հայրերու գերեզմանը Քեբրոնի մէջ, Լատինք կը յիշատակեն զայն Դեկտ. 11-ին. իսկ մենք եւ Յոյնք՝ Նախահարց հետ:

Գլուխ երրորդ

ԱՆԱՊԱՏԻ ՍՈՒՋՆՈՐԴՆԵՐ

Այս գլուխին մէջ պիտի յիշուին Աստուծոյ ժողովուրդին այն պարծիչները, որոնք Եգիպտոսի ելքէն յետոյ անոր անապատային 40 տարիներու թափառումներու ընթացքին կարեւոր դեր կատարեցին եւ տակաւ առ տակաւ առաջնորդեցին եւ մօտուցին զայն Աւետեաց Երկիրը:

12.– ՄՈՎՍԷՍ

Անտարակոյս մեծագոյն դէմքը Հին Կտակարանին, եւ կրօնական չափանիշով՝ մեծագոյններէն մէկը աշխարհի պատմութեան մէջ: Աստուածաշունչի մէջ չորս գիրքեր - Ելից, Վերատեսութիւն, Թուոց եւ Երկրորդումն Օրինացը– կը պարունակեն պատմութիւնը իր կեանքին, գործին եւ օրէնքներուն:

Մովսէս ծնաւ Եգիպտոսի մէջ 1570–ին Ք. Ա., երբ իր ժողովուրդը դժալիօրէն բազմացած՝ բայց մխիթարական գերի դարձած էր Եգիպտոսի փարաւոններուն: Առաջին առնելու համար Իսրայէլի ժողովուրդին անսովոր աճումին, փարաւոններէն մէկը, «որ չէր ճանչնար Յովսէփը», նախ աղիտաչինութեան չարաչար աշխատանքին լծեց զանոնք, եւ ապա հրաման հանեց որ անոնց արու զաւակները փճացուին տղայարերքին կամ գետ նետուին եթէ ազատած են: Մովսէս ալ սահմանուած էր այս ճակատագրին, սակայն աստուածային նախախնամութիւնը նախ փրկեց՝ եւ ապա ղրկեց զայն ազատագրելու իր ժողովուրդը Եգիպտական գերութենէ: Ծանօթ է, հրաշալի պայմաններու մէջ չուրէն ազատուած այս «կայտառ» մանուկը եղաւ փարաւոնի դստեր որդեգիրը եւ մինչեւ քառասուն տարեկանը ապրեցաւ Եգիպտական արքունիքին մէջ «եւ սորվեցաւ Մովսէս Եգիպտոսի ամբողջ իմաստութիւնը, եւ հզօր էր խօսքով ու գործով» (Գործ. է. 22):

Իր «զօրութիւնը» եւ ինքնութիւնը նախ յայտնեց, երբ արիւնը խօսեցաւ իր մէջ եւ «իր ազգակիցները տեսնելու ելաւ» ու սպաննեց եգիպտացի վերակացուն, որ անզթաբար կը մարակէր Եբրայեցի աշխատաւոր մը: Նախ քան այս լուրը փարաւոնին ականջը հասնելը Մովսէս փախաւ Եգիպտոսէն եւ ապաստանեցաւ Սինայի անապատի ցեղապետներէն Մադիանացի քուրմի մը մօտ,

որ ամուսնացաւ անոր աղջիկներէն մէկին հետ եւ ունեցաւ երկու զաւակներ: Այստեղ ապրեցաւ Մովսէս, արքունիքին մէջ մեծցած մարդը, քառասուն տարիներ, իբր պարզ հովիւ:

Ութսուն տարեկանին, երբ դեռ կորովի անձնաւորութիւն մըն էր, Միքել Անճելոյի ծանօթ արձանին մէջ պատկերացուածին պէս, Աստուած յայտնուեցաւ իրեն Սինա լերան վրայ, Անկէզի Մորենիին մէջէն, եւ ուզեց ղրկել զայն իր ցեղի ժողովուրդը փրկելու մեծ առաքելութեան: Մովսէս նախ ընդդիմացաւ այս առաջարկին, որուն անբաւական կը նկատէր ինքզինքը, բայց երբ գրեթէ յակամայս համակերպեցաւ Աստուծոյ պնդումին, ի գլուխ հանեց զայն հրաշալի պայմաններու ներքեւ: Ազատագրեց եւ տարաւ իր ժողովուրդը եւ Սինա լերան ստորոտը, ուր Աստուած յայտնուած էր իրեն առաջին անգամ, եւ այնտեղ ՈՒԽՏ մը կնքուեցաւ Աստուծոյ եւ Իսրայէլի ժողովուրդին միջեւ:

Այս ՈՒԽՏԸ կրօնական պատմութեան մեծագոյն «ակտ»երէն մէկն է եւ ներկայացուած է Ելից Գրքի ԺԹ գլուխին մէջ իրապաշտ եւ տրամադրիկ պատկերացումով, որուն կ'արժէ անդրադառնալ. որովհետեւ թէեւ այս ՈՒԽՏԸ ձեւապէս եւ պատմականօրէն կնքուած է Աստուծոյ եւ աննշան ցեղախումբի մը միջեւ, սակայն խորքին մէջ տեղի ունեցաւ Աստուծոյ եւ մարդկութեան միջեւ. Հրեայ ժողովուրդը ներկայացուցչական հանգամանք մը ունէր այնտեղ, քանի որ նման ուխտի մը անհրաժեշտ կարիքը ունէր նաեւ ամբողջ մարդկութիւնը:

Այս դաշինքի կնքումին մէջ նախաձեռնողը եւ պայմանները առաջարկողը բնականօրէն Աստուած էր: Մարդուն կը մնար համակերպիլ եւ ընդունիլ զայն, քանի որ այդ կ'ըլլար ի սէր եւ յօգուտ մարդկութեան: Այսուհանդերձ Աստուած չուզեց միակողմանի կերպով պարտադրել մարդուն իր առաջարկները. այլ կամեցաւ որ մարդն ալ իր ազատ կամքով համաձայնութիւն յայտնէ այս տնօրէնութեան:

Ուխտի այս առաջարկը նախ կը հիմնուէր կատարուած իրողութեանց եւ պատմական տուեալներու վրայ, որոնց մէջէն անցած էր Իսրայէլի ժողովուրդը, եւ ականատես վկան եղած էր Աստուծոյ հզօր գործերուն, եւ իրեն հանդէպ ցոյց տուած յատուկ հոգածութեան. Ուստի ՈՒԽՏԻՆ նախաբանը կը դրուի այսպէս Աստուծոյ կողմէ. «Դուք անձամբ ՏԵՍԱՔ այն բոլորը, զոր կատարեցի Եգիպտոսի մէջ: Առի ձեզ արծիւի թեւերուն վրայ եւ բերի ձեզ այստեղ իմ մօտս:

«Եթէ լսէք ինծի եւ պահէք իմ ուխտս, այն ատեն դուք բոլոր ազգերու մէջէն իմ սեփական ժողովուրդս պիտի ըլլաք, որովհե-

տեւ իմն է ամբողջ երկիրը. դուք պիտի ըլլաք ինծի քահանաներու թագաւորութիւն մը, ՍՈՒՐԲ ԱԶԳ մը» (Ելք. ԺԹ. 4–6): Ու Աստուած աւելցուց. «Ըսէ այս խօսքերը Իսրայէլի որդիներուն»:

Մովսէս այս առաջարկը ներկայացուց ժողովուրդի «ծերերուն», այսինքն պետերուն,- ու անոնք «միահամուռ ըսին. Աստուած ինչ որ ըսէ պիտի կատարենք»: Այս պատասխանը Աստուծոյ բերաւ Մովսէս: Ըսաւ Տէրը. «Ահաւասիկ ես քեզի պիտի գամ թանձր ամպի մը մէջ, որպէսզի ժողովուրդը ԼՍԷ մինչ ես կը խօսիմ քեզի հետ, եւ հաւատայ քեզի մշտնջենապէս»: Ու կը հրահանգէ Աստուած Մովսէսին. «Սրբէ ժողովուրդը այսօր եւ վաղը. թող լուան իրենց հագուստները եւ պատրաստ ըլլան երրորդ օրը. որովհետեւ ես Սինա լերան վրայ պիտի իջնեմ երրորդ օրը, ի տես ժողովուրդին»:

Ու արդարեւ «երրորդ օրը առաւօտուն որոտումներ եւ փայլատակումներ եղան. թանձր ամպ մը իջաւ Սինա լերան վրայ ու բարձրաձայն փող մը հնչեց. դողահարեցաւ ամբողջ ժողովուրդը: Ու Մովսէս Աստուծոյ առջեւ հանեց ժողովուրդը եւ կայնեցուց լերան ստորոտը: Ու Սինա լեռը կը ծխար շուրջանակ, որովհետեւ Աստուած իջած էր անոր վրայ կրակով. ու ծուխը կը բարձրանար հնոցի ծուխին պէս: Կը սարսէր ամբողջ լեռը, եւ փողին ձայնը հետզհետէ կը զօրանար եւ կը սաստկանար: Մովսէս կը խօսէր ու Աստուած պատասխան կու տար անոր: Ու Տէրը Սինա լերան գագաթը իջաւ ու կանչեց Մովսէսը լերան գլուխը: Ու Մովսէս վեր ելաւ...»: Ու այնտեղ Աստուած Մովսէսին տուաւ այս ուխտի պայմանները սկսելով Տասնաբանեայ պատուիրաններով (Ելք. Ի. Գլուխ): Մովսէսի գերագոյն փառքը եւ իրագործումը եղաւ մէջնորդը հանդիսանալ այս ՈՒԽՏԻՆ, որ կեդրոնական տեղը կը գրաւէ ամբողջ Հին Կտակարանի մէջ, ուր կը ներկայացուին այս ՈՒԽՏԻՆ հաւատարմութեան եւ անհաւատարմութեան վերիվայրումները:

Անկէ յետոյ Մովսէս հովուեց ու դաստիարակեց իր ժողովուրդը քառասուն տարիներ անապատի խստութեանց մէջ, մինչեւ բերաւ զանոնք Աւետեաց երկրի դռները, Յորդանանի արեւելեան ափը, ուր կատարեց յետոյ անհրաժեշտ յիշեցումները եւ տալէ յետոյ իր վերջին պատգամները, ելաւ Նաբաւ լեռը, եւ այնտեղ մեռաւ մենութեան մէջ 120 տարեկանին: Ոչ ոք գիտցաւ անոր գերեզմանը: Ու իր կեանքը եզրակացութեան կը բերուի Աստուածաշնչական սա հաստատումներով. հակառակ հարիւրքսանամեայ տարիքին «իր աչքերը չմթացան, ոչ ալ իր կորովը պակսեցաւ... Իսրայէլի մէջ ոչ մէկ մարգարէ ելաւ նման Մովսէսի, զոր

Աստուած ճանչցաւ զէմ յանդիման...»: Մինչեւ Քրիստոս ոչ ոք եղաւ այնքան մեծ եւ բնաւիր անօթը, որուն մէջ լեցուց Աստուած իր կամքը եւ յայտնութիւնները եւ հրամցուց մարդկութեան՝ որքան Մովսէս: Աստուծոյ մշտական ներկայութեան իր բնազդը եւ այն խոր վստահութիւնը թէ կը խօսէր եւ կը գործէր յանուն Աստուծոյ, որպարեւ բացառիկ են: Մովսէս գրաւ այն հիմունքը եւ կազմեց այն յատակագիծը, որուն վրայ դործեցին յաջորդող մարգարէները եւ դործիչները: Մովսէսով սկսաւ Աստուածաշնչութիւնը իր կատարումը դէպ Քրիստոսով, որուն հետ արդարեւ չատ սերտ նմանութիւններ ունեցաւ Մովսէս, լինելու աստիճան Անոր լիակատար նախատիպը դրեթէ ամէն մարդի մէջ:

Երկուքն ալ իրենց մանկութեան՝ մահուան զէմ յանդիման դտնուեցան. Յիսուս՝ Բեթղեհէմի մանկանց կոտորածով, Մովսէս՝ դեռ նեռուելով: Երկուքն ալ իրենց գործունէութեան սկիզբներէ չարութեան ոյժերուն հետ բախում ունեցան եւ յաղթող հանդիսացան. Յիսուս՝ փորձութեամբ, Մովսէս՝ Եղիպտացի կախարդներուն դէմ: Երկուքն ալ քառասնօրեայ պահեցողութիւն ըրին: Յիսուս փորձութեան լերան վրայ, Մովսէս՝ Սինայի վրայ: Երկուքն ալ ծովը իրենց հակակշռին տակ առին. Յիսուս փոթորիկը հանդարտեցնելով. Մովսէս՝ կարմիր Ծովը ճեղքելով: Երկուքն ալ բազմութիւններ կերակրեցին հրաշալի պարագաներու տակ. Յիսուս հինգ հացով ու երկու ձուկով. Մովսէս՝ երկնատեղաց ըրմարդով եւ մանանայով: Երկուքին ալ երեսները փայլեցան ու պայծառացան դերբնական լոյսով. Յիսուսինը՝ Թափօր լերան վրայ. Մովսէսինը Սինայէ էջքին: Երկուքն ալ ժողովրդային տրտունջներու նչանակ եղան ու համբերեցին. Յիսուս՝ երբ «են եմ հացն կենաց» ըսաւ եւ այլ առիթներով երբ քարկոծման վտանգին ալ ենթարկուեցաւ. Մովսէս՝ բազմիցս անապատի մէջ: Երկուքն ալ իրենց անեցիներու կողմէ քննադատուեցան. Յիսուս՝ իր «եղբայրներէն», Մովսէս՝ իր եղբօրմէն եւ քրոջմէն: Երկուքն ալ ընտրեցին 70 օդնականներ. Յիսուս՝ 70 աշակերտներ, Մովսէս՝ 70 ծերեր: Երկուքն ալ աղօթեցին եւ բարեխօսեցին այլոց համար. Յիսուս՝ իր վերջին կտակի աղօթքին մէջ: Մովսէս՝ իր ապերախտ ժողովուրդին համար, երբ Աստուած սպառնաց բնաջնջել զանոնք: Երկուքն ալ իրենց անչնչելի գործէն դատ յաւուրս տնօրինական մնայուն յիշատակ ձգեցին. Յիսուս՝ Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդի հաստատմամբ, Մովսէս Պատգի տօնական տնօրինութեամբ: Վերջապէս երկուքն ալ յետ մահու վերերեւեցան. Յիսուս՝ իր յարութեամբ. Մովսէս՝ Յիսուսի Պայծառակերպութեան:

Անշուշտ այս յաղթանակը եւ զուգահեռականութիւնը երբեք հաւասարութիւն չեն ենթադրեր։ Յիսուս միայն կրնար ըսել. «Ո՞վ կրնայ զիս յանդիմանել մեղքի համար»։ Իսկ Աստուծոյ ծառան Մովսէս, այնքան հրաշքներ տեսնելէ ու կատարելէ յետոյ, պահ մը եկաւ իր կեանքին մէջ որ երկմտեցաւ, թէ Աստուած կրնա՞ր ժայռէն ջուր բխեցնել։ (Թիւք Ի. 7–13)։ Երկմտանքի այս մեղքին համար արժանի չդատուեցաւ Աւետեաց երկիրը մտնել, թէեւ զայն տեսաւ իր լայնքին ու երկայնքին այն լեռնէն ուր մեռաւ։ Բայց ասոր, ինչպէս Աւետարանը կը հաստատէ, «Օրէնքը Մովսէսի ձեռքով տրուեցաւ. բայց շնորհքը եւ ճշմարտութիւնը Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով իրագործուեցաւ»։ (Յովհ. Ա. 17)։ Մովսէս իր կեանքի վերջաւորութեան մարգարէացաւ ու ըսաւ. «Աստուած ձեր մէջէն ինձի նման մարգարէ մը պիտի յարուցանէ. անոր լսեցէք». (Բ. Օր. ԺԸ. 15)։ Ակնարկութիւնը Մեսիային է, Քրիստոսին (Գործ. Գ. 22)։

Մովսէսի մեծութեան, զօրութեան ինչպէս նաեւ արբութեան գաղտնիքը իր ՀԵԶՈՒԹԵԱՆ մէջ էր. ըսուած է իր մասին. «Մովսէս շատ հեզ մարդ էր՝ աշխարհի բոլոր մարդերուն ամէնէն հեզը». (Թիւք. ԺԲ. 3)։ Ճաճախ հեզութիւնը եւ տկարութիւնը կը շփոթուին իրարու հետ։ Բայց ասոնք խորքին մէջ իրարու հակադիր եղրեր են. թէ արդարեւ Մովսէս ոչ միայն ֆիզիքապէս՝ այլ նաեւ կամքով եւ հոգիով հզօր մարդ էր, այդ բացայայտ է իր գործերէն։

Հեզութիւնը խորքին մէջ այն հոգեվիճակն է, ուր մարդ այլեւս չի զառնանար, ոչ ալ ինքզինքը պաշտպանելու փորձեր կ'ընէ, երբ անիրաւ կերպով կը դատապարտուի, որովհետեւ դիտէ թէ մարդ տկար եւ անկատար է, ըլլայ ինքզըլլայ զինք դատապարտողը։ Ոչ ալ կը մեծամտի կամ ախորժ կը զգայ երբ կը գովաբանուի. որովհետեւ վստահ կերպով դիտէ, թէ իր առաւելութիւնները կը պարտի Աստուծոյ։ Այս կէտին մէջ ալ Մովսէս կը մօտենայ Քրիստոսին, որ ըսաւ ինքն իրեն համար. «Սորվեցէք ինձմէ, որ հեզ եմ եւ սրտով խոնարհ. եւ ձեր հոգիներուն խաղաղութիւնը պիտի գտնէք», այս հեզութեան ու խոնարհութեան մէջ. (Մատթ. ԺԱ. 29)։ Ու երանի տուաւ Յիսուս «հեզերուն, որոնք ի վերջոյ պիտի ժառանգեն երկիրը» (Մատթ. Ե. 5)։

Յոյնք եւ Լատինք կը յիշատակեն Մովսէսը Սեպտ. 4-ին, իսկ մենք նախահարց հետ։

13. ԱՀԱՐՈՆ

Երէց եղբայրը Մովսէսի եւ առաջին քահանայապետը Հին Կտակարանի: Աջակիցը եւ խօսնակը եղաւ Մովսէսին մինչեւ իր մահը: Այս աջակցութիւնը խորհրդանշական ձեւի տակ ի յայտ կուգայ, երբ Մովսէս լերան վրայ կ'աղօթէ բազկատարած, վարը պատերազմող բանակի յաջողութեան համար, Ահարոն անոր յոգնող ձեռքերը վեր բռնողներէն մէկն է· (Ելք· ԺԷ· 10–12): Ինք եւ իր զաւակները ժառանգականօրէն ստացան քահանայութիւնը Աստուծմէ, Մովսէսի կողմէ յատուկ օրհնութեամբ, օծումով եւ քահանայական զգեստաւորմամբ:

Կրաւորական է Ահարոնի նկարագիրը: Որքան գործակից է լաւ եւ վեհ նպատակներու, նոյնքան հակամէտ է գործիք դառնալու չար ոյժերու ձեռքը, դրեթէ բոլոր քահանաներու պէս: Իր մասին չորս զլխաւոր միջադէպներ պատմուած են Ս. Գրքի մէջ· երկուքը դրական եւ երկուքը ժխտական, որոնք դիւրար կը հերքեն եւ մէջտեղ կը մնայ չէզոք Ահարոնը, որ կը սրբանայ ոչ այնքան իր անձնական գործերով, որքան ծիսական սրբագործութեամբ:

Դրական դրուագներէն առաջինը այն է, որ վէճ եղաւ թէ ինչո՞ւ Ահարոն պէտք է լինի քահանայապետ եւ ոչ ուրիշ մը: Աստուծոյ հրամանով Իսրայէլի տասներկու ցեղերէն իւրաքանչիւրին անունով գաւազան մը դրուեցաւ անապատի մէջ կառուցուած վրանէ սրբարանին մէջ, որ կը կոչուէր «վկայութեան խորան»· տասնոց մէջ էր նաեւ Ահարոնի գաւազանը: Որուն գաւազանը որ ծաղկէր, ան պիտի ըլլար քահանայապետ: Յաջորդ օրը երբ խորան մտան, տեսան որ «Ահարոնի գաւազանը դալարած էր, չառաւիղ արձակած, ծաղկած եւ պտուղ տուած էր». (Թիւք· ԺԷ· 1-8): Երկրորդ· ժողովուրդը ապստամբեցաւ Մովսէսի եւ Ահարոնի դէմ: Աստուած զայրացաւ եւ սատակիչ ժանտախտ ղրկեց ժողովուրդին մէջ: Մովսէս անմիջապէս հրամայեց Ահարոնին· «Առ բուրվառդ, մէջը կրակ դիր սեղանէն, վրան խունկ լեցուր, եւ չուտով մտիր ժողովուրդին մէջ քաւելու համար» անոնց մեղքը: Եւ արդարեւ Ահարոն «եկաւ ու կեցաւ ողջերուն եւ մեռելներուն միջեւ եւ կանգ առաւ սատակումը»· (Թիւք· ԺԶ· 43–48):

Իսկ ժխտականներէն՝ հանրածանօթ է իր տկարութիւնը, որ չդիմանալով ժողովուրդի ճնշումին՝ տեղի տուաւ եւ անոնց համար Ոսկէ Հորթը չինեց եւ երկրպագութիւն բրին անոր, այսպէս կամակատար գործիք դառնալով Աստուածաչունչի մէջ ներկայացուած մեծագոյն մեղքերէն մէկին: Երկրորդ՝ միացաւ իր քրոջ Մարիամին, որ կը նախանձէր Մովսէսի, անոր ժողովրդականու-

թեանը եւ բարձր դիրքին համար ու թամբասեցին Մովսէսը եւ ուզեցին կոտրել անոր վարկը ժողովուրդի աչքին: Երկու պարագային ալ թեթեւ պատիժներով ազատեցաւ Ահարոն, պարզապէս չարութեանց նախաձեռնողը ինք եղած չըլլալուն, եւ դրեթէ յաւիտեան համակերպած լինելուն համար: Սրժանի չեղաւ Աւետեաց երկիր մտնելու: Մեռաւ 130 տարեկանին: Լատինք՝ Յուլիս 1-ին կը յիշատակեն զայն:

14. ԵԼԻԱԶԱՐ

Որդի եւ յաջորդը Ահարոնին իբրեւ երկրորդ քահանայապետը: Իր մասին ակնբախ դրուագներ չկան Ս. Գրքին մէջ. հասարակ քահանայապետն է ան, իր ընթացիկ գործերով զբաղուած: Սովորական պարտաճանաչ քահանան է որ կը քալէ իրեն համար սահմանուած ճամբայէն առանց աջ կամ ձախ չեղելու: Գործակցեցաւ Յեսուին, որուն հետ միասին մտաւ Աւետեաց երկիրը, զոր բաժնեցին Իսրայէլի տասներկու ցեղերուն մէջ: Յոյներ կը յիշատակեն զայն իր որդիին եւ յաջորդին՝ Փենէէս քահանայապետին հետ Սեպտ. 2-ին: Լատինք՝ չունին: Մենք՝ նախահարց հետ:

15. ՅԵՍՈՒ

Գործակիցը եւ յաջորդը Մովսէսին, իբրեւ առաջնորդը Իսրայէլի: Իր մասին ըսուած է. «Մարդ մը որուն մէջ (Աստուծոյ) Հոգին կայ»: Մովսէս «իր ձեռքը անոր վրայ դրաւ» ու իր յաջորդը կարգեց զայն, տալով «իր փառքէն» մաս մը անոր: Յեսու Մովսէսի զօրապետն էր անապատանեղրու պատերազմներու ընթացքին: Ինքն է որ առաջնորդեց Իսրայէլը խոստացեալ երկիրը, դրաւեց զայն, բաժնեց երկիրը Իսրայէլի տասներկու ցեղերու մէջ եւ տեղաւորեց զանոնք իրենց հողերուն վրայ:

Յիսուսին նմանակն էր թէ՛ անունով եւ թէ՛ գործով: Յիսուս անունը յունական ձեւն է եբրայական ՅԵՍՈՒ կամ ԵՇՈՒ անունին: Ամբողջ գիրք մը յատկացուած է Յեսուի գործունէութեան եւ յաղթանակներուն Աստուածաշունչին մէջ, և կը կրէ իր անունը:

Աստուածաշունչի ամէնէն առաքինի եւ կորովի դէմքերէն մէկն է Յեսու: Նման Յովսէփին, իր կատարելութեամբ եւ Աստուծոյ հանդէպ ցոյց տուած անայլայլ հաւատարմութեամբ: Երբ վերջին պատուէրները կուտայ իր ժողովուրդին եւ կը յորդորէ զանոնք մշտապէս հաւատարիմ մնալ Աստուծոյ, կ'եզրակացնէ. «Ես եւ իմ տունս Տէրը պիտի պաշտենք» դուք ինչ ալ ընէք:

Ապրեցաւ 110 տարի: Յոյնք եւ Լատինք կը յիշատակեն զայն Սեպտ. 1-ին: Մենք՝ նախահարց հետ:

Գլուխ Չորրորդ

ԴԱՏԱՒՈՐՆԵՐ

Ցեսուի յաջորդները, որոնք կանչուեցան կառավարելու Իսրայէլի ժողովուրդը, կոչուեցան ԴԱՏԱՒՈՐՆԵՐ, որովհետեւ իրենց դլխաւոր պաշտօնը այդ իսկ էր. լսել եւ կարպատրել իրենց ժողովուրդի դատերը եւ ամէն տեսակ խնդիրները: Անոնց պատմութեան եւ գործունէութեան յատկացուած է Աստուածաշունչի եօթներորդ գիրքը, որ կը կրէ անոնց անունը, ԳԻՐՔ ԴԱՏԱՒՈՐԱՑ: Անոնցմէ յիշուած են 15 անուններ, որոնք դատեցին եւ կառավարեցին Իսրայէլը 1400–1100 թուականներուն, նախ քան Քրիստոս:

Երբ Իսրայէլացիք տեղաւորուեցան Քանանու երկրին մէջ, բնականօրէն սկսան յարաբերութիւններ մշակել բնիկներու հետ. «Անոնց աղջիկները իրենց կնութեան առին, եւ իրենց աղջիկները

անոնց տղաքներուն տուին. եւ գործեցին Ս. Գրական չափանիշներով ծանրագոյն մեղքը. «պաշտեցին անոնց աստուածները»: (Դատ. Գ. 6): Այս յիմարութիւնը ըրին Իսրայէլացիները, որովհետեւ հեթանոսական կրօնքները աւելի դիւրին կերպարկելի էին. բարոյական բարձր պահանջքներ չունէին. ընդհակառակը իրենց անբարոյ սովորութիւններով աւելի կը խօսէին մարդկային մարմնական բնազդներուն եւ կենդանական բնութեան:

Այս չեղումներով Իսրայէլացիք բնականաբար բեկանած կ'ըլլային պայմանները այն ՈՒԽՏԻՆ, զոր կնքած էին իրենց Աստուծոյն հետ: Ու այս իսկ պատճառով Աստուծոյ բարկութիւնը կը բորբոքէր անոնց այս անհաւատարմութեան վրայ եւ կը դադրէր անոնց «Տէր» ըլլալէ: Ու առանց Աստուծոյ Տիրութեան այս ժողովուրդը դիւրին որս կ'ըլլար դրացի վայրագ ցեղերուն, որոնք համեմատաբար աւելի զօրաւոր էին իրենցմէ, եւ որոնցմէ ոմանք ունէին մինչեւ իսկ «երկաթէ կառքեր», որոնք կը համապատասխանէին այսօրուան «թանք»երուն:

Աստուծմէ հեռանալէ յետոյ երբ թշնամիին ձեռքը կ'իյնային եւ կը կեղեքուէին, այն ատեն իրենց միտքը կուգար իրենց հզօր Աստուածը. «կ'աղաղակէին» Անոր, ու Աստուած «փրկիչ» մը կը հանէր իրենց մէջէն, որուն վրայ «Աստուծոյ Հոգին կը խաղար». դլուխը կ'անցնէր իր ժողովուրդին, եւ պատերազմով կ'ազատագրէր իր երկիրը օտար ոտնձգութիւններէն: Երկիրը որոշ ատեն մը խաղաղութիւն կը վայլէր, ու այս ազատարարը «կը դառնէր

Իսրայէլը» մինչեւ իր մահը։ Այս ադատարարներն են «դատաւոր» կոչուածները։ Ու ԴԱՏԱՒՈՐԱՑ ԳԻՐՔԸ իր մէջ կը բովանդակէ այս բարոյական մտայնութիւններու եւ տեղատուութիւններու պատմութիւնը։

Դատաւորներէն չորսը միայն անցած են տօնացոյցի, որոնք արդարեւ կը կազմեն նշանաւորագոյնները գրքին մէջ յիշուած 15 անուններուն։ Այս չորսը յիշուած են նաեւ Եբրայեցւոց Թուղթի ԺԱ. գլուխին մէջ թուուած հաւատքի նշանաւոր հերոսներուն մէջ։ Մենք առաջ պիտի բերենք զանոնք ոչ թէ տօնացոյցի՝ այլ դատաւորաց Գրքի մէջ յիշուած կարգով։

16. ԲԱՐԱԿ

Իրականին մէջ դատաւոր մը չէ Բարակ. այլ զօրավարը օրուան դատաւորին, որ կին մըն է, ԴԵԲՈՐԱ անունով։ «Նա կը դատէր Իսրայէլը այն ժամանակ... եւ Իսրայէլի որդիները անոր կ՚երթային դատաստանի համար» (Դատ. Դ. 4–5։)։ Այս կինը, թէեւ «մարգարէուհի» եւ թէեւ խորապէս հայրենասէր ու կրօնասէր անձնաւորութիւն մը, ամէն իրաւունք ունէր տօնացոյցէ անցնելու. բայց չէ անցած, հաւանաբար այն պարզ պատճառով, որ ցարդ յիշուածները եւ ասկէ յետոյ յիշուելիքները համախմբուած են «ՆԱԽԱՀԱՅՐԵՐ» մակդիրին տակ, որոնց մաս չէր կրնար կազմել կին բնականաբար, ու եկեղեցին մեղի անծանօթ պատճառներով մոռցած է «ՆԱԽԱՄԱՅՐԵՐ» անուան ներքեւ յիշատակութիւն մըն ալ տնօրինել իր տօնացոյցին մէջ։

Բարակը գործի գլուխ կանչողը, ներշնչողը եւ առաջնորդողը Դեբովրան է. ու Բարակի պատասխանին մէջ է իր տկարութիւնը եւ կախումը այս կնոջմէ. «Եթէ ինծի հետ պատերազմի գաս, կուգամ. այլապէս՝ չեմ գար»։ Դեբովրա համաձայնեցաւ ընկերանալ Բարակին. «Բայց գիտցած եղիր որ կնոջ ձեռքով» պիտի կնքուի պատերազմի ճակատագիրը, ըսաւ անոր։ Արդարեւ այդպէս ալ եղաւ։ Երբ Բարակ Թաբոր լեռնէն յանկարծ ինկաւ իր տասը հազար զօրքով թշնամիին վրայ, որ ունէր «իննհարիւր երկաթեղէն կառքեր», Աստուած «զարհուրեցուց» թշնամին, որուն զօրավարը, Սիսարա, կառքէն իջաւ եւ սկսաւ փախչիլ հետիոտն եւ ապաստանեցաւ վրանին ներքեւ Յայէլ անուն կնոջ մը, որ գինք սպաննեց վրանի ցիցով...։ Դեբովրա, որ զուրկ չէր նաեւ բանաստեղծական շնորհէ, յօրինեց հոյակապ երգ մը, ուր պատկերալից կերպով կը ներկայացուի աղանտագրական այս պայքարը (Դատ. Ե. գլուխ)։

Բարակին գլխաւոր առաքինութիւնը կը կայանայ ընդառաջելուն մէջ Տիրոջ հոգիով լեցուած կնոջ մը ձայնին, որուն մէջ կրցաւ լսել Աստուծոյ եւ իր ժողովուրդին ձայնը, եւ ի սպաս դնելէ յետոյ իր մարտական կարողութիւնը իր ժողովուրդի ազատագրման եւ Աստուծոյ փառքին, անշշուկ քաշուեցաւ հրապարակէն իր անհատական կեանքը շարունակելու համար խրթեւ սովորական մահկանացու:

17. ԳԵԴԷՈՆ

Տիրական դէմքն է Դատաւորաց չրջանին: Իրեն ընծայուած են երեք գլուխներ –Զ. է. Ը.– Դատաւորաց Գրքին:

Այս անգամ Իսրայէլ ինկած է տիրակալութեան ներքեւ Մադիամացի կոչուած վաչկատուն ժողովուրդի մը, որ մարախի պէս կ'ուտէ ու կ'աւերէ երկիրը: Աստուծոյ հրեշտակը երբ կ'երեւի Գեդէոնին, անոր յանձնելու համար ազատագրական սուրբ գործը, ան գրաղած է իր արտին մէջ ցորեն ծեծելով, որպէսզի նախ քան Մադիամացւոց գալը գոնէ քչիկ մը ուտելիք ապահոված ըլլայ իր ընտանիքին: Հրեշտակը կ'ողջունէ զայն. «Տէր ընդ քեզ, հզօր զօրութեամբ» բանաձեւով: Գեդէոնին պատասխանը զարմն է եւ իրապաշտ.

– Եթէ Տէրը մեզի հետ եղած ըլլար, ուրկէ՞ պիտի գայէին այս չարիքները մեր դլխուն:

– Գնա՛ քու այդ զօրութեամբդ եւ փրկէ Իսրայէլացիները Մադիամացիներէն. ես եմ որ կը ղրկեմ քեզ. կը հաստատէ հրեշտակը:

- Խնդրեմ, Տէր, ես ինչպէ՞ս կրնամ փրկել Իսրայէլը, երբ իմ ներդաստանս տկարագոյնն է Մանասէի ցեղին մէջ, ու ես՝ կրտսերագոյնը ընտանիքիս:

– Ես քեզի հետ պիտի ըլլամ, եւ դուն Մադիամացիները պիտի զարնես մէկ մարդու պէս, պատասխանեց խօսակիցը:

– Եթէ իրապէս չնորհ գտայ քու առջեւդ պիտի խնդրեմ, որ նշան մը տաս ինծի, թէ արդարեւ Տիրոջ կողմէ ղրկուած ես: Խնդրեմ սպասէ այստեղ, մինչեւ երթամ եւ իմ ընծաս բերեմ քեզի. ըսաւ Գեդէոն:

– Կը սպասեմ քեզի, ըսաւ հրեշտակը:

Երբ Գեդէոն վերադարձաւ մինչ եւ բաղարջ հացի իր նուէրներով, հրեշտակը ըսաւ:

– Դիր այդ բերածդ սա քարին վրայ. ու ձեռքի զաւազանով դպաւ ընծային, որ կրակ առաւ ու այրեցաւ: Այդ կը նշանակէր որ Աստուած ընդունած էր Գեդէոնի նուէրը, ու հրեշտակը անհետեւութեացաւ:

Գեդէոն տեղւոյն վրայ Աստուծոյ սեղան շինեց ու զայն կոչեց «Տիրոջ խաղաղութիւնը»․ որովհետեւ իր ժամանակին այն գաղափարը կը տիրէր, որ եթէ մէկը գերբնական էակ մը տեսած ըլլար, անպատճառ պիտի մեռնէր․ ինք տեսած էր ու չէր մեռած։

Իր փրկարար գործունէութիւնը սկսաւ Գեդէոն նոյն գիշերն իսկ։ Քանդեց իր քաղաքի Բահաղի սեղանը։ Յաջորդ օրը երբ հասկցուեցաւ, որ Գեդէոնն էր այդ գործին հեղինակը, քաղաքի բնակիչները հօրմէն պահանջեցին Գեդէոնը մեռցնելու համար։ Հայրը խորագէտ դարձուածքով մը պաշտպանեց իր տղան․

— Ձեզի՞ մնացած է Բահաղին պաշտպանութիւնը, եթէ Բահաղ իրապէս աստուած է, ու եթէ մէկը կործանած է իր բագինը, թող ինք առնէ իր վրէժը, թող ինք մեռցնէ իր սեղանին կործանիչը․․։

Մարդիկը համոզուեցան։

«Աստուծոյ Հոգին զօրացուց Գեդէոն»ը։ Հնչեցուց ապստամբութեան փողը, կոչ ուղղեց իր ժողովուրդին, որ հայրենիքի ազատագրութեան համար կռուիլ ուզողներ իր շուրջը հաւաքուին։ Երեսուներկու հազար հոգի համախմբուեցան իր մօտ։

— Ատոնք շատ են, ըսաւ Տէրը․ յետոյ պիտի պարծենաք որ ձեր ուժով յաղթանակը տարիք։ Ըսէ հաւաքուած բազմութեան, ով որ իր սրտին մէջ վախ ու մտքին մէջ հոգ ունի թող հեռանայ։ Քսաներկու հազար հոգի մեկնեցան։

— Մնացած տասը հազարն ալ շատ է, ըսաւ Տէրը․ ջուր խմելու տար ատոնք; ով որ գետին պառկելով կը խմէ ջուրը, տուն ղրկէ զանոնք․ անզգոյշ եւ անշրջահայեաց մարդիկ են անոնք։ Իսկ անոնք որ ափով կը խմեն ջուրը, քովդ պահէ զանոնք․ արթուն մարդիկ են։ Այս զտումէն յետոյ մնացին 300 հոգի միայն։ Գեդէոն այս գունդով, գիշեր ատեն, ռազմական խորագիտութեամբ սարսափ եւ շփոթ ձգեց թշնամի բանակին մէջ, որոնք սկսան զիրար կոտորել եւ ի վերջոյ խուճապահար փախան։ Գործին մնացեալ մասը լրացուցին իր միւս ցեղակիցները, թշնամիի փախուստի ճամբուն վրայ։

Գեդէոնի մէջ ալ տիրող ոգին համեստութիւնը եւ խոնարհութիւնն էր, որ երեւցաւ նախ իր կոչումի ընթացքին, երբ խոստովանեցաւ որ ինք յարմարագոյն անձը չէր ազատագրական նոր շարժումին գլուխը անցնելու։ Երկրորդ Եփրեմի ցեղին հետ ունեցած խնդրոյ մը առթիւ, երբ այս վերջինները իր դէմ զայրացած էին, որ զիրենք չէր կանչած պատերազմի սկիզբը։ Գեդէոն չուզեց չափուիլ խնդրայարոյց այս մարդոց հետ, այլ լռութեան մատնեց զանոնք իր ըրածը ստորագնահատելով եւ անոնցինը բարձրացնելով․

– Իմ ըրածս ոչինչ է ձեր ախրագործութեանց բաղդատմամբ. դուք էք որ սպաննեցիք Մադիամի իշխանները, որոնք արդարեւ իրենց վախուստի ընթացքին Եփրեմի սահմաններէն ուզած էին խոյս տալ, բայց բռնուած եւ սպաննուած էին:

Սակայն իր խոնարհութեան եւ Աստուծոյ հանդէպ ունեցած մեծ վստահութեան լաւագոյն փաստը երրորդ պարագայի մը մէջ երեւան կուգայ: Այս վերաւոր յպղծանակէն յետոյ՝ Իսրայէլացիներ իւ նչան երախտապիտութեան՝ պատգամաւորութիւն մը ղրկեցին Գեդէոնին եւ ըսին.

- Իշխէ մեր վրայ դուն եւ քու սերունդդ յորդւոց որդի:

– Ոչ ես կ'իշխեմ ձեր վրայ եւ ոչ ալ որդիներս պիտի իշխեն. այլ՝ ՏԷՐԸ ՊԻՏԻ ԻՇԽԻ ձեր վրայ, ըսաւ Գեդէոն. (Դատ. Ը. 23): Ցոյնք Սեպտ. 26-ին. Լատինք՝ Սեպտ. 1-ին: Մենք՝ նախահարց հետ:

18. ՅԵՓԹԱՑԻ

Իր օրով Իսրայէլացիներ ինկած են լուծին տակ Ամոնացւոյ կոչուած ժողովուրդին, որոնք նախարնիկներն էին ներկայ Ամման քաղաքին: Անոնց լուծէն ազատագրուելու գործին հրաւիրուեցաւ Յեփթայէ, զոր Աստուածաշունչը կը ներկայացնէ իբրեւ «Այր հզօր զօրութեամբ, եւ նա որդի կնոջ պոռնկի». (Դատ. ԺԱ. 1), այսինքն թէեւ ուժեղ ռազմիկ մըն էր, բայց միաժամանակ ապօրէն ծնունդ ունեցած էր, որուն մէջ բնականաբար ինք ոեւէ յանցանք չունէր: Այս պատճառով Յեփթայէի խորթ եղբայրները վտարած էին զայն տունէն եւ ղրկած հօրենական ժառանգութենէ եւ ոչ ոք պաշտպան կանգնած էր իրեն հանդէպ գործուած այս անիրաւութեան դէմ: Յեփթայէ լեռ ելած եւ անիշխանական մը դարձած էր, որուն չուրջ կը հաւաքուէին ամէն տեսակ մարդեր, որոնցմէ դունդ մը կազմելով դարձած էր նշանաւոր ասպատակ եւ քաջ կռուող:

Իսրայէլացիներ երբ նեղ դրութեան մատնուեցան եւ զօրապետ մը պահանջքը ղղացին թշնամիին դէմ մարտնչելու համար, իրենց միտքը եկաւ Յեփթայէ, որուն մարդ ղրկեցին ըսելու.

– Եկուր եւ մեղի զօրավար եղիր պատերազմելու համար Ամմոնացիներու դէմ: Յեփթայէ պատասխանեց.

- Դուք չէի՞ք ղիս արհամարհողները եւ հօրս տունէն վտարողները: Հիմա որ նեղութեան մատնուած էք, ինծի՞ կը դիմէք:

– Այո, ճիշդ այդ պատճառով քեզ եկանք արդէն. նեղութեան մէջ ենք. եկուր մեղի հետ եւ պատերազմէ Ամմոնացիներու դէմ.

եւ իշխող եղիր մեր վրայ: Լսել ուզեցին. մենք քու ծագումդ մոռցած ենք եւ կը դնահատենք ռազմական կարողութիւններդ, դուն ալ մոռցիր մեր երկրին անտարբերութիւնը քեզի պաշտպան կանգնելու եւ լսէ ժողովուրդիդ ձայնը եւ մեղի հետ եկուր: Ցեփթայէ ըսաւ.

– Եթէ Աստուած մատնէ Ամոնացիները իմ ձեռքս պիտի ընդունի՞ք զիս իրրեւ ձեր իշխանը: Մարդիկ երդումով խոստացան ընդունիլ:

Ցեփթայէ անցաւ բանակին դլուխը. բայց իրրեւ կռիւներու մէջ եւած մարդ եւ լաւ վարչագէտ նախ փորձեց խնդիրը հարթել առանց պատերազմի: Պատգամաւորութիւն դրկեց Ամմոնացիներուն եւ դանդաղ հաշտութեան եւ համերաշխութեան հրաւիրեց: Ամմոնացիք մերժեցին: Այն ատեն Ցեփթայէ այս խմաստով արտայայտուեցաւ.

- Արիւն ձեր ի դլուխ ձեր. մենք ձեղի վնաս հասցուցած չունինք, բայց դուք մեղի դէմ չարիք դործելիք եւ ձեր նպատակն է չարունակել դայն. Թող Աստուած ըլլայ մեր դատաւորը:

«Ու Աստուծոյ Հոդին Ցեփթայէի վրայ եկաւ». ու ամբողջ ոյժով իննկաւ Ամմոնացիներու վրայ. «մեծամեծ հարուածներ տուաւ անոնց» ու հալածեց իր երկրին սահմաններէն:

Սակայն այնպէս կ'երեւի թէ որքան փորձ էր Ցեփթայէ կռիւներու մէջ, նոյնքան անփորձ էր կրօնքի մէջ, բայց անկեղծ՝ Աստուծոյ հանդէպ:

Պատերազմէն առաջ, Աստուծոյ մեծագոյն չնորհն մը ըրած լլալու միտքով, Ցեփթայէ ուխտած էր, որ եթէ պատերազմէն յաղթական վերադառնայ, Աստուծոյ պիտի զոհէր իր առնէն առաջին անդամ իր դէմ ելնողը: Որքան ալ անխոհեմ թուի նման ուխտ մը, մեւս կողմէն սակայն կը յայտնաբերէ Ցեփթայէի այն համոզումը թէ յաղթութիւններ Աստուծոյ պարդեւներն են, ու ինք պատրաստ է ընելու վերադոյն զոհողութիւնը այդ չնորհին արժանանալու համար: Պատերազմէն վերադարձին, իր չար բախտէն, անոր դէմ առաջինն անդամ ելլողը եղաւ իր մէկ հատիկ դուստրը, որ պարախումբի մը դլուխ անցած երդով ու թմբուկով իր հայրը դիմաւորելու կ'ելլէր: Աստուածաչունչի ամէնէն սրտաճմլիկ տրտմներէն մէկն է սա, որ իր արժանի եղերականութեամբ եւ ժուժկալութեամբ ներկայացուած է, եւ դոր դժուար է կարդալ առանց մարդկային խոր յուզումի:

Ցեփթայէ հարկադրուեցաւ յարդել իր խոստումը, զոհեց իր դուստրը, ու այդ կերպով որքան ալ եղերաբախտ հայր մը եղաւ,

սակայն միւս կողմէն հաստատեց իր վճռականութիւնը եւ հաւատարմութիւնը կատարելու գերագոյն զոհողութիւնը իր Աստուծոյն համար։

Միւս եկեղեցիները չեն յիշատակեր։

19. ՍԱՄՍՈՆ

Առասպելական հերոսը, որ անհաւասար պայքարը մղեց, ԱՌԱՆՁԻՆ, եւ տարիներով, իր ժողովուրդի նոր մէկ թշնամիին դէմ։

«Իսրայէլացիներ կրկին մեղանչեցին Աստուծոյ առջեւ, եւ Տէրը մատնեց զանոնք Փղշտացիներուն ձեռքը»։ Այս նախաբանով կը սկսի Սամսոնի վէպը, որ կարճ պատմուածքներու գրականութեան մէջ գլուխ գործոց մըն է, իր պարզութեամբ, խրատաշատութեամբ եւ գրաւչութեամբ։ Աստուածաշունչին մէջ արդարեւ կան մեզի ծանօթ գրական գրեթէ բոլոր սեռերէն բազմաթիւ էջեր, որոնք իրաւամբ անմրցելի կը մնան համամարդկային գրականութեան իրենց համապատասխան սեռերուն մէջ, ըլլան անոնք բանաստեղծութիւն, իմաստասիրութիւն, բայց մանաւանդ պատմողական գրականութիւն։ Մենք այս մարզին մէջ արդարութիւն պիտի չկարենանք ընել Սամսոնի վէպին, որ կը գրաւէ դատաւորաց Գրքի ԺԳ.–ԺԶ. գլուխները, քանի որ հարկադրուած ենք տալ անոր մասին այնտեղ պատմուածներուն լոկ կմախքը։

Աստուածային խոստումի զաւակ է Սամսոն, եւ մօրը որովայնէն կ'ընծայուի Աստուծոյ։ Երբ ծնաւ եւ սկսաւ աճիլ, «Աստուծոյ հոգին ալ սկսաւ շրջիլ անոր հետ»։

Իր սխրագործութիւնները սկսան, երբ սիրահարեցաւ փղշտացի աղջկան մը։ Ծնողքը բնականաբար համամիտ չեղան այս ամուսնութեան, որովհետեւ «Չէին գիտեր թէ Տիրոջմէն էր ասիկա, որպէսզի հատուցում պահանջէ Փղշտացիներէն»։ (Դատ. ԺԴ. 4)։ Իրերը ինքնաբերաբար այնպէս բերին, որ վրիպի այս ամուսնութիւնը եւ առիթ տրուի Սամսոնի բազմաթիւ Փղշտացիներ սպաննելու եւ կրակի տալու անոնց հունձքերը։ Արդէն Սամսոն ինք չէ որ կը ծրագրէ իր սխրագործութիւնները, այլ դէպքերը այնպէս կը բերեն, որ ինք հարկին տակ գտնուի Փղշտացիներ փճացնելու։ Օրինակ երբ փղշտացիք փորձեցին ձերբակալել զինք, իշու ծնօտով մը աւելի քան հազար մարդ սպաննեց։ Նման պարագաներուն Ս. Գիրքը կը կրկնէ. «Եւ յաջողեցաւ ի վերայ նորա Հոգի Տեառն». այդ Հոգիէն զօրութիւն առած կը գործէր իր նախճիրները։

Ի վերջոյ ինկաւ Դալիլա կոչուած կնոջ մը ծուղակին մէջ, որ իրմէ կորզեց իր գերբնական ուժին գաղտնիքը: Սամսոն չդիմանալով անոր թախանձանքներուն, որոնցմով «յոգնեցուց զինքը մինչեւ ցմահ», ըսաւ ամէն բան. «Ածելի չէ դպած իմ գլուխս. որովհետեւ ես Աստուծոյ նուիրեալ մըն եմ իմ մօրս որովայնէն»: Ու երբ քնացած պահուն կտրուեցան իր մազերը, «սկսաւ թօշնիլ Սամսոն եւ մեկնեցաւ անկէ իր զօրութիւնը»: Երբ արթնցաւ՝ զգաց, որ «Տէրը հեռացեր էր իրմէ»: Սամսոն, Աւետարանի բացատրութեամբ, իր «սրբութիւնը շուներուն տուած էր, եւ իր մարգարիտները խոզերուն առջեւ նետած էր»: Փղշտացիները ձերբակալեցին զայն. աչքերը փորեցին եւ բանտ նետեցին, ուր ցորեն կ'աղար:

Բանտի մէջ «մազերը սկսան վերստին բուսնիլ»: Ու երբ Փղշտացիներ զինք Թատրոն բերած էին իրմով զուարճանալու համար, կուրացած Սամսոն ըսաւ պատանիին, որ իր ձեռքէն բռնած էր. «Մօտեցուր զիս շէնքի գլխաւոր սիւներուն»: Եւ ապա «Աղաղակեց Աստուծոյ եւ ըսաւ. Յիշէ զիս, Տէր, եւ զօրացուր զիս վերջին անգամ ըլլալով»: Ու իր վերստացած ուժով խախտեց սիւները եւ փուլ եկաւ շէնքը: «Իր մահով շատ աւելի մարդ մեռցուց Սամսոն, քան իր կենդանութեան»:

Արդարեւ հակասութեանց մարդ եղաւ Սամսոն. ծնաւ իբրեւ «Ուխտաւոր Աստուծոյ». սակայն իր կեանքը անսուրբ շրջանակներու մէջ անցուց:

Երբ Աստուծոյ հոգին տիրանար անոր, իսկապէս հոգեւոր մարդ կը դառնար. սակայն միշտ մնաց մարմնի ցանկութիւններու ներքեւ:

Գերմարդկային ուժի տէր էր. սակայն չկրցաւ փորձութեանց յաղթահարել:

Ոչ մեր արդի չափանիշներով եւ ոչ ալ Աւետարանի լոյսին տակ պիտի դատենք Սամսոնը. այլ՝ ժամանակի չափանիշներով եւ իր «գոյութեան պատճառով»: Իր ժամանակի աստուածային պատգամներէն մէկն էր. «Սիրեսցես զբարեկամս քո, եւ ատեսցես զթշնամիս քո». կամ «Ակն ընդ ական եւ ատամն ընդ ատաման»: Սամսոն իր կեանքը նուիրած էր այս պատուէրներու գործադրութեան:

Բայց ատի, իր ժամանակին –եւ բոլոր ժամանակներուն– գերագոյն մեղքն է կռապաշտութիւնը, որ պէտք չէր թափանցէր գէթ Աստուծոյ ժողովուրդին մէջ, ի գին ամէն զոհողութեանց: Սամսոն «անթլփատ»ներուն եւ կռապաշտներուն դէմ կը պայքարէր անխնայ կերպով:

Սամսոնի «գոյութեան պատճառը» սա եղած էր. «Նա պիտի սկսի փրկել Իսրայէլը Փղշտացիներու ձեռքէն»: Արդարեւ

«ՄԿՍԱՒ» Սամսոն ապատագրական այս սուրբ գործին. ու եթէ չկրցաւ աւարտել զայն, գէթ կտրեց թափը թշնամիին՝ աւելի թափանցելու իր երկրին ու ժողովուրդին մէջ. գէթ պայքարի ու դիմադրութեան ոգին վառ պահեց իր ժողովուրդին մէջ եւ օրինակ հանդիսացաւ Սամուէլին եւ Դաւիթին, որոնք ի վերջոյ յաջողութեամբ պսակեցին իր «սկսած» գործը: Սամսոն ոչ միայն ռահվիրան այլ նաեւ նախահատակը եղաւ ապատագրական այս պայքարին:

Միւս եկեղեցիները չեն յիշատակեր:

20. ԴԱՒԻԹ ԹԱԳԱՒՈՐ

Սամսոնով վերջ կը գտնէ շարքը մարտական դատաւորներու: Ասոնց կը յաջորդէ Իսրայէլի թագաւորաց շրջանը: Կրնայինք նոր գլուխ բանալ այստեղ «Թագաւորներ» վերատառութեամբ: Սակայն մեր օրացոյցին անցած է լոկ մէկ թագաւոր, թէեւ Ս. Գրքին մէջ կային առնուազն երկու երեք շատ բարեպաշտ թագաւորներ, որոնք կրնային մեր տօնացոյցին ալ անցնիլ ինչպէս անցած են միւս եկեղեցիներու տօնացոյցին: Օրինակ Եզեկիա բարեպաշտ թագաւորը, որուն մասին Ս. Գիրքը բարձրագոյն գովեստներով կ՚արտայայտուի ըսելու աստիճան. «Տիրոջ առջեւ ուղիղ ընթացք ունեցաւ, իր նախնիքին Դաւիթին պէս. եւ անկէ յետոյ իր նմանը չունեցաւ Հրէաստանի թագաւորներուն մէջ ոչ ալ իրմէ առաջուաններուն մէջ» (Դ. Թագ. ԺԸ. 3-5): Ուրիշ բարեպաշտ թագաւոր մըն է Յովսիա, որուն մասին եւս միեւնոյն գովեստները կը տրուին:

Նկատի ունենալով որ Իսրայէլի աւելի քան 40 երկճիւղ թագաւորներէն լոկ Դաւիթ անցած է օրացոյցի, ուստի նախ քան ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐՈՒ յաջորդ խումբին անցնիլը կ՚ուզենք Հին եւ Նոր Իսրայէլի ՆԱԽԱՀԱՅՐԵՐՈՒ յատկացուած այս գլուխը փակել Դաւիթով, որ յարմարագոյն օղակն է երկու խումբերուն միջեւ, որովհետեւ արդարեւ թէ՛ «նահապետ» մը եւ թէ՛ «մարգարէ» մըն է ան, ինչպէս կը հաստատէ Պետրոս Առաքեալ (Գործ. Բ. 29):

Դաւիթ գագաթ մըն է Աստուածաշունչին մէջ եւ գրեթէ ամէնէն բազմաշնորհ անձը Մովսէսի հետ: Վերջինին պէս՝ համապատասխանօրէն տրուած է նաեւ Դաւիթի կեանքը եւ գործը վերոյիշեալ գիրքերուն մէջ, որոնց գրեթէ կէսը յատկացուած է իրեն: Այնպէս որ մեր ընթերցքը պիտի ըլլայ փոքր անօթի մը մէջ համադրել անոր ծով կեանքը:

Դաւիթի կեանքին վարագոյրը կը բացուի իր օծումով իբրեւ թագաւորցու Իսրայէլի. «Եւ Տիրոջ Հոգին խաղաց Դաւիթի վրայ

այն օրէն սկսեալ» (Ա. Թգ. ԺԶ. 13)։ Այդ պահուն իսկ ան կը ներկայացուի իբրեւ երիտասարդ մը, «որ գիտէ սաղմոս. իմաստուն եւ պատերազմիկ մարդ մը, հանճարեղ եւ ճարտարարան, պայծառ աչքերով եւ գեղեցիկ տեսքով, եւ Աստուած անոր հետ»։ (Ա. Թգ. ԺԶ. 18 Բղդ. ԺԶ. 12)։ Այս քանի մը բառերը մեզի կու տան Դաւիթի ֆիզիքական, իմացական եւ հոգեկան պատկերը։ Այս երեք մարդերուն մէջ ալ գերազանց եղած է Դաւիթ։

Ամէնէն առաջ ան մեզի կը ներկայանայ իբրեւ ուժեղ, անվախ ու քաջակորով հովիւ մը, որ իր ընտանիքի հօտը պաշտպանելու համար արջերու եւ առիւծներու դէմ կ'ելլէ։ Ոչխարներու հանդէպ ցոյց տուած այս անձնդիր հոգածութեան համար Աստուած կանչեց զինքը իր ժողովուրդի հովուութեան, ըստ աւետարանական սկզբունքին, թէ «ով որ պզտիկ գործերուն հաւատարիմ է, մեծերուն մէջ ալ հաւատարիմ պիտի ըլլայ»։ Իր քաջութեան եւ անվախութեան կիթողն է ճակատիլը Գողիաթին հետ։ Սաւուղ թագաւոր երբ իր մտահոգութիւնը կը յայտնէ այս կռուին համար, Դաւիթ կը պատասխանէ. «Ծառադ առիւծ եւ արջ սատկեցուցած է. այս անթլփատ այլազգին ալ անոնցմէ մէկին պէս պիտի ըլլայ»։ Անմահ են իր խօսքերը զորս ուղղեց Գողիաթին, երբ սա արհամարհանքով կ'ըսէր Դաւիթին. «Եկուր որ մարմինդ կերակուր դարձնեմ երկինքի թռչուններուն»։ Դաւիթ պատասխանեց.

«Դուն իմ վրաս կու գաս սուրով, գեղարդով եւ ասպարով. իսկ ես քու վրադ կու գամ Զօրութեանց Տիրոջ անունով» (Ա. Թգ. ԺԷ. 45)։

Անգերազանցելի զօրավար մըն էր Դաւիթ։ Քաջութիւն եւ վստահութիւն կը ներշնչէր իր շուրջիններուն, որոնք կապուած էին իրեն անձնազոհութեան եւ հաւատարմութեան բարձր զգացումներով։ Երկրին հզօրագոյն մարդերը իրեն քաշեց եւ իր առաջնորդութեամբ եւ օրինակով աւելի կատարելագործուեցան անոնք քաջութեան մէջ։ (Տես անոնց ցանկը եւ սխրագործութիւնները Բ. Թգ. ԻԳ. 8–39)։ Իր բազմաթիւ զինուորական արշաւանքները միշտ յաջողութեամբ ի գլուխ հանեց։

Մեծագոյն թագաւորն է Իսրայէլի։ Երկիրը կառավարեց իմաստութեամբ եւ արդարութեամբ. «Դաւիթ ի գործ դրաւ օրէնքը եւ արդարութիւնը ամբողջ իր ժողովուրդին վրայ»։ Իր վարչական ու ռազմական մեծագործութիւններէն մէկը եղաւ գրաւումը Երուսաղէմ քաղաքին, որ դեռ բնիկներուն ձեռքը կը մնար։ Վերածեց զայն մայրաքաղաքի, որ երբեմն կը կոչուի նաեւ Դաւիթի քաղաք, որուն շուրջ սկսաւ կեդրոնանալ Հրեայ ժողովուրդի կրօնական ու քաղաքական կեանքը Դաւիթէն սկսեալ։ Իրեն են-

Թարկեց շրջակայ բոլոր ազգերը, եւ կերտեց փոքր կայսրութիւն մը, որ կը տարածուէր Սինայի անապատէն մինչեւ Եփրատ գետ, եւ որուն մէջ կը մտնէին նաեւ Սուրիան, բացի ծովեզերեայ մասերէն, եւ այսօրուան Յորդանանի թագաւորութիւնը:

Արուեստագէտ մըն է Դաւիթ բառին լայնագոյն առումով: Նախ բանաստեղծ մըն է, որուն կը վերագրուի Սաղմոսաց Գիրքը: Եթէ ոչ ամբողջութեամբ գէթ անոր կորիզը արդարեւ Դաւիթի կը պատկանի: Յօրինեց սրտառուչ ողբերգ մը Սաւուղ թագաւորի եւ իր անմոռանալի բարեկամ Յովնաթանի մահուան վրայ. (Բ. ԹԳ. Ա. 17–27): Իր Սաղմոսներէն ամենաշատ երկուքը ընդելուզուած են կենսագրութեան մէջ (Տես Բ. ԹԳ. ԻԲ. եւ ԻԳ. գլուխները): Սաղմոսաց Գրքի ամէնէն նշանաւորներէն 23րդ Սաղմոսը, «Տէրը իմ հովիւս է», միայն հովիւ մը կրնար գրել, եւ այդ սաղմոսը եւ վերոյիշեալ ողբը միայն բաւական են Դաւիթը պատկերելու իբրեւ բանաստեղծի տաղանդով:

Երաժիշտ, երգող, պարող եւ նուագահար է Դաւիթ: Իր սաղմոսներուն եղանակներն ալ ինք կը յօրինէր: Երբ մոլեգնած Սաւուղը ամոքելու համար «քնարահար եւ երգող» մը կը փնտռեն, ամէնքին միտքը կուգայ Յեսսէի որդի Բեթլեհէմցի Դաւիթը: Տիրոջ Տապանակը Երուսաղէմ փոխադրելու ատեն Դաւիթ չի քաշուիր մասնակցելէ ժողովրդային ուրախութեան արտայայտութեանց: Մէկդի դրած իր թագը եւ արքայական պատմուճանը, «Դաւիթ տաւիղ կը զարնէր, եւ ամբողջ եռանդով կը պարէր Տիրոջ առջեւ»:

Դաւիթ իր Փղշտական եւ իմացական ձիրքերու կողքին օժտուած մըն է առատօրէն հոգեւոր շնորհներով, որոնց պատճառով արդարեւ որակուած է «Այր ըստ սրտի Աստուծոյ»: Իր կրօնասիրութիւնը կը յայտնուի ոչ միայն իր սաղմոսներուն մէջ, այլ նաեւ ամբողջ կեանքի ընթացքին: Խոնարհ է Դաւիթ իր մեծութեան մէջ ու այս ոգին այնքան գեղեցկօրէն արտայայտուած է իր աղօթքներէն մէկուն մէջ, որ կը սկսի սա բառերով. «Ով եմ ես, Տէր իմ Տէր, եւ ով է իմ տունս, որ այսքան բարձրացուցիր զիս»: (Բ. ԹԳ. Է. 18–29):

Շատ են Դաւիթի մեծանձնութեան դրուագները: Երիցս առիթ կը ներկայանայ սպաննելու զինք անիրաւաբար հալածող Սաւուղը, սակայն կը խնայէ անոր կեանքին, իբրեւ իր թագաւորը եւ «Տիրոջ օծեալը»: Իր ապերախտ եւ փառամոլ զաւակը, Աբիսողոմ, երբ իր դէմ կ'ապստամբի, եւ այդ պատճառով ինք կը հարկադրուի հեռանալ Երուսաղէմէն, իր զօրքերուն կը պատուիրէ չսպաննել զայն պատերազմի մէջ: Ու երբ հակառակ իր հրամա-

նին կը սպաննուի ան, Դաւիթ կը պոռթկայ հայրական սիրով․ «Աբիսողոմ, որդեակ իմ Աբիսողոմ, երանի ես մեռած ըլլայի քու տեղդ»։

Աստուածաշունչի բոլոր տիպարներն ալ աւել կամ նուազ չափով կ'արտայայտեն մարդկային բնութեան զանազան երեսները, բարի կամ չար, սակայն ոչ ոք կը հաւասարի այս մարզի մէջ Դաւիթի։ Կան իր մէջ ամէն ինչ որ մարդկային են, վսեմագոյններէն ամենէն նուաստները,

Դաւիթին իսկական մեծութիւնը կը կայանայ վսեմները աճեցնելուն եւ կիրարկելուն՝ իսկ նուաստները նուազագոյնի վերածելուն մէջ, առանց սակայն խուսափիլ կարենալու մեղքին իր տուրքը վճարելու տկարութենէն։

Դաւիթի մեծագոյն մեղքը եղաւ իր շնութիւնը իր զօրավարներէն մէկուն կնոջ հետ, ու այդ մեղքը ծածկելու անճարակ փորձը երբ ձախողեցաւ, գործեց աւելի ծանր մեղքը, նենգութեամբ սպաննել տալով իր ազնուական եւ հաւատարիմ զօրավարը, Ուրիա Քետացին։ Այս մեղքերուն համար յանդիմանուեցաւ Նաթան մարգարէէն։ Թէեւ սրտագին զղջաց բայց հետեւանքներէն չկրցաւ ազատիլ, մեռաւ մեղքին պտուղը եղող մանուկը, եւ սուր եւ խռովութիւնը անպակաս եղան Դաւիթի տունէն։ Պահ մը զրկուեցաւ նաեւ իր գահէն եւ նշաւակ դարձաւ անէծքին եւ անարգանքին իր թշնամիներուն։ Այս բոլորին մէջ սակայն Դաւիթ երբեք չլքեց իր կապը եւ վստահութիւնը Աստուծմէ։ Իր ապաշխարանքին գերազանց արտայայտութիւնն է «Ողորմեա՛ ինձ Աստուած ըստ մեծի ողորմութեան քում, ըստ բազում գթութեան քում քաւեա՛ զանօրէնութիւնս իմ» սկզբնաւորութեամբ Սաղմոսը։ Իսկ իր գլխուն եկած փորձանքները կրեց համբերութեամբ եւ խոնարհ ոգւով։ Զինք թշնամանողներն ներեց, երբ վերստին իր գահին տիրացաւ։ Ունեցաւ խաղաղ մահ, իր յաջորդը նշանակելէն եւ իր գահը ամուր հիմքերու վրայ դնելէն յետոյ։

Դաւիթ նշանաւորագոյն նախահայրն է Քրիստոսի, քիչ անգամ Յիսուս կոչուած է «Որդի Յովսէփայ»․ բայց բազմիցս կոչուած է «Որդի Դաւթի», իբրեւ ծանօթ տիտղոսներէն մէկը Մեսիային, որ պիտի գար նորոգելու Դաւթի թագաւորութիւնը, իր հոգեւոր եւ յաւիտենական իմաստով, ինչպէս ըսաւ աւետաւոր հրեշտակը Մարիամին․ «Ահա պիտի յղանաս եւ որդի մը պիտի ծնիս... Եւ Տէր Աստուած պիտի տայ անոր իր Հօր Դաւթի աթոռը, եւ պիտի թագաւորէ Յակոբի տան վրայ, եւ անոր թագաւորութիւնը վախճան պիտի չունենայ։»(Ղկ․ Ա․ 32)։

Դաւթի յիշատակը կը տօնուի մեր մէջ Ս. Ծնունդը կանխող չորս «Աւագ Տօներ»էն իրրեւ առաջինը, «Տնառնեղբայր» կոչեցեալ Յակոբոս Առաքեալի հետ: Բացառիկ եւ խմաստալից երեւոյթ մըն է սա, որ ըստ մարմնոյ Քրիստոսի «նախահայրը» եւ ըստ մարմնոյ Անոր «նկրայրը», այսինքն ապրականը, միասին կը տօնախմբուին, խորհրդանշելու համար Հին եւ Նոր Ուխտերուն միաձուլումը Քրիստոնէական տնտեսութեան մէջ:

Դաւիթ վախճանեցաւ 70 տարեկանին: Իշխած է 1055 - 1015 Ն. Ք.: Յոյնք եւ Լատինք եւս մեզի պէս կը յիշատակեն զայն Դեկտ.ի վերջերը:

Գլուխ Հինգերորդ

ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐ

Հին Կտակարանի կարեւորագոյն երեւոյթը նոյն ինք ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐՆ են: Աստուածաշունչով յայտնուած կրօնքին պլխաւոր տարբերութիւնը միւս կրօնքներէն իր մարգարէներն են: Ստոյգ է, միւս կրօնքներն ալ ունեցած են իրենց հիմնադիր «մարգարէները», սուտ կամ իրաւ. բայց անոնց թիւը սահմանափակ է. մէկ կամ երկուքը չէ անցած: Իսրայէլի մարգարէները չարունակական եւ իրարու յաջորդող երեւոյթ մըն է, զրեթէ լման հազար տարիներ:

Մարգարէն այն մարդն է, որ ինքզինքը կը զգայ զերբնական ոյժի մը ազդեցութեան ներքեւ, եւ անով զօրացած կ'ընէ հոգւոյ գործեր եւ կուտայ հոգւոյ պատգամներ: Ճշմարիտ եւ յաւիտենական Աստուծոյ կողմէ յայտնեալ կրօնքը սկսողներ, հիմնադրողներ եւ պահպանողները առանք եղած են:

Իր ընդհանուր եւ լայնատարած առումով մարգարէ են բոլոր այն մարդերը, որոնք Աստուծոյ հետ սերտ հաղորդակցութիւն ունեցած են. Աստուածաշունչի բառով՝ Աստուծոյ հետ «խօսած» են, կամ պատգամ մը առացած են Անկէ: Այս իմաստով մարգարէ են մեր մինչեւ հիմայ ներկայացուցած դէմքերուն մեծ մասը, որոնք արդարեւ «մարգարէ» անունով ծանօթ են Իսլամական կրօնքին մէջ, որ Քրիստոնէութեան պէս կը հաւատայ եւ կ'ընդունի այս մարդոց Աստուծմէ ներշնչուած ըլլալու իրականութիւնը:

Սակայն իր մասնայատուկ իմաստով Հին Կտակարանի մէջ մարգարէ կը կոչուին բոլոր անոնք, որ Աստուծմէ կը ղրկուին անձի մը կամ ժողովուրդի մը պատգամ մը հաղորդելու համար: Ուրեմն այս իմաստով մարգարէն ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԽՕՍՆԱԿՆ է. մէկը որ կրնայ ըսել «Այսպէս կ'ըսէ Տէրը»: Ճշմարիտ մարգարէի մը հիմնական յատկանիշն է ըլլալ անկաշառ, անկախ եւ անվախ, ու վերջին ծայր հաւատարիմ Աստուծոյ տուած պատգամին:

Քրիստոնէական հաւատամքի մէջ Ս. Հոգիի մասին կ'ըսուի թ մէջէ այլոց. «Որ խօսեցաւ յօրէնս եւ ի ՄԱՐԳԱՐԷՍ»: Ուրեմն Աստուած խօսած է մարգարէներու միջոցաւ: Անոնք Աստուծոյ խօսքին ապաստաւորներն են: Աստուծմէ պատգամներ առանալով

մարդոց փոխանցող միջնորդներ են: Մարգարէները միաժամանակ Աստուծմէ յայտնեալ կրօնքը իր զտութեան եւ հարազատութեան մէջ պահող ախոյեաններն են, ի գին ամէն զոհողութեան, որուն մէջ է նաեւ իրենց կեանքին զոհողութիւնը, եւ դիմելով ամէն միջոցի, ներառեալ յեղափոխութիւնը եւ ճշմարիտ կրօնքի թշնամիները ֆիզիքապէս փճացնելը

Հին Կտակարանը գրողները մեծագոյն մասամբ անոնք են: Հրեաներ ամբողջ Աստուածաշունչը կը բաժնէին երեք մասերու - Օրէնք, ՄԱՐԳԱՐԷՔ եւ Մատեանք: Օրէնքը Աստուածաշունչի առաջին հինգ գիրքերն են, որոնք գերազանց մարգարէին՝ Մովսէսէ գրուած կը նկատուէին. իսկ ՄԱՐԳԱՐԷՔ կոչուածներն են յաջորդ վեց պատմական գիրքերը– Յեսու, Դատաւորաց եւ Ա–Դ Թագաւորաց– եւ Մարգարէներու անունով ծանօթ տասնըվեց գիրքերը: Իսկ Մատեանք կոչուածները Հին Կտակարանի մնացեալ գիրքերն են:

Հին Ուխտի Մարգարէները կրնանք բաժնել երկու խումբերու. ա) Գործիչ Մարգարէներ, որոնք մեզի գրութիւններ չեն ձգած. բ) Գրող Մարգարէներ, որոնք իրենց յայտնեալ պատգամները իրենց ժամանակակից սերունդին բերանացի յայտնելէն յետոյ, գրի կապած են զանոնք եւ իբրեւ անկորնչելի ժառանգութիւն ձգած են յաջորդ սերունդներուն:

Կը սկսինք գործիչ մարգարէներով, որոնք արդարեւ կը կանխեն գրող մարգարէները:

21. ՍԱՄՈՒԷԼ

Սամուէլ վախճան մը եւ սկիզբ մըն է Հին Կտակարանի մէջ: Վերջինն է դատաւորներուն եւ սկիզբը մարգարէներուն:

Ուխտի զաւակ է Սամուէլ եւ Աստուծոյ նուիրուեցաւ մանկութեան չատ մատաղ տարիքին: Մայրը զայն ընծայելու ատեն կ՚ըսէ. «Թող կուտամ զայն Աստուծոյ ամբողջ իր կեանքի ընթացքին»:

Արդարեւ Սամուէլ Աստուծոյ եւ իր ժողովուրդի ծառայութեան մէջ մնաց մինչեւ իր մահը, որ տեղի ունեցաւ 1095 թուին նախ քան Քրիստոս:

Փղշտացիներ կրկին կը յարձակին Իսրայէլացիներու վրայ եւ գերի կը տանին անոնց գերագոյն Սրբութիւնը, Ուխտի Տապանակը, որուն գերութեան լուրը իմանալով օրուան ծերացած քահանայապետը եւ դատաւորը, Հեղի, կ՚իյնայ աթոռէն եւ կը մեռնի: Սամուէլ որ մեծցած էր անոր ձեռքին տակ, եւ արդէն իսկ հասունցած եւ ժողովրդականութիւն շահած անձ մըն էր իբրեւ Աս–

տուծոյ մարդը, գրեթէ ինքնաբերաբար յաջորդեց անոր իբրեւ դատաւոր Իսրայէլի։ Իր առաջին գործը եղաւ Աստուծոյ ճամբայէն շեղած Իսրայէլը ապաշխարանքի հրաւիրել եւ հրահանգել որ հեռացնեն իրենց մէջէն օտար աստուածները։ Սամուէլ եզրակացուց իր պատգամը սա պարզ խօսքերով. «Տիրոջ դարձէք ձեր բոլոր սրտով, զԱյն պաշտեցէք, ու Ան պիտի ազատէ զձեզ Փղշտացիներէն»։ Արդարեւ ժողովուրդը ապաշխարեց, պահեցողութիւն ըրաւ խոստովանելով որ մեղանչած էր առաջի Աստուծոյ, ու կ'աւելցնէ Ս. Գիրքը. «Այստեղ է, որ Սամուէլ դատել սկսաւ Իսրայէլի որդիները»։ Եւ ապա աղօթքով եւ իր ժողովուրդը խրախուսելով պարտութեան մատնեց Փղշտացիները, որոնք այլեւս չհամարձակեցան շարունակել իրենց ասպատակութիւնները Իսրայէլի վրայ ամբողջ Սամուէլի դատաւորութեան ընթացքին, որ տեւեց 22 տարիներ։

Սամուէլ ծերացած ըլլալով իր որդիները իր տեղ դատաւոր կարգեց. անոնք սակայն ապիկար եւ անարժան դուրս եկան, եւ ժողովուրդը Սամուէլէն ԹԱԳԱՒՈՐ պահանջեց։ Սամուէլ յակամայս օծեց Սաւուղը՝ որուն զօրավիգ եւ առաջնորդ եղաւ։ Սկզբնական շրջանին Սաւուղ յաջող եւ ժողովրդանուէր գործունէութիւն ունեցաւ. յետոյ սակայն ինկաւ Աստուծոյ աչքէն ու Աստուած հրամայեց Սամուէլին օծել Դաւիթը իբրեւ ապագայ թագաւորցու։

Թէեւ Մովսէս եղաւ առաջին եւ գերազանց մարգարէն, բայց Իսրայէլի մարգարէներու անընդհատ շարքը, կամ մարգարէական դպրոցը Սամուէլով կը սկսի։ Իր մանկութենէն իսկ, սրտայոյզ պայմաններու տակ, Աստուած «կանչեց» Սամուէլը եւ ինքզինքը եւ իր կամքը յայտնեց անոր։ «Սամուէլ մեծցաւ եւ Աստուած անոր հետ էր, եւ իր խօսքերէն ոչ մէկը առանց կատարումի մնաց։ Ու գիտցաւ ամբողջ Իսրայէլը, թէ Սամուէլ Աստուծոյ հաւատարիմ ՄԱՐԳԱՐԷՆ էր, եւ Տէրը շարունակեց երեւիլ անոր Սելովի մէջ»։ (Ա. Թգ. Գ. 19–21)։

Մովսէսի դրած տարրական բայց հիմնական սկզբունքով կ'առաջնորդուէր Սամուէլ, եւ կ'առաջնորդէր իր ժողովուրդը երբ շարունակ կ'ըսէր. «Մի խոտորիք Տիրոջմէ, ծառայեցէք Անոր ձեր բոլոր սրտովը...։ Տիրոջ համար աւելի հաճելի է Անոր պատգամներուն անսալը քան զոհը եւ ողջակէզը։ Ով որ կ'արհամարհէ Տիրոջ խօսքը՝ պիտի արհամարհուի Անկէ» (Ա. Թգ. ԺԵ. 22-23)։

Սամուէլի օրով առաջին անգամ կը յիշուին «Պար Մարգարէից» կամ «Եկեղեցի Մարգարէից», այսինքն մարգարէներու խումբեր կամ եղբայրութիւններ, որոնք միասին կ'ապրին եւ միասին

կը չրջապային եւ որոնք «արինդի, թմբուկի, քնարի եւ փողի» նուագահարութեամբ կը սկսէին պարել կրօնական ու ծիսական պար մը, որու ընթացքին յափշտակումի եւ վերացումի պահեր կ'ունենային ու «կը մարգարէանային»: Այս «մարգարէութիւնը» ուրիշ բան չէր եթէ ոչ ղղալ եւ ականատեսներուն ղղացնել ներկայութիւնը: Վարակիչ բան մը ունէր այս պարը իր մէջ եւ կ'ազդէր բոլոր մասնակցողներուն, մինչեւ իսկ եթէ անոնք սովորական աշխարհականներ ըլլային, ինչպէս պատահեցաւ քահանայապետ Սաւուղ թագաւորին եւ իր մարզոց (Ա. Թգ. ժ. 5 Բզդ. ժթ. 18 24): Երաժշտութեամբ ներշնչուելով մարգարէութիւն ընելը կը չարունակուի մինչեւ Եղիսէ մարգարէ (Բզդ. Դ. Թգ. Գ. 15):

«Մարգարէից եկեղեցիները» կատարի պաշտպաններ էին ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտամունքին ընդդէմ տեղական եւ օտար աստուածներուն: Սամուէլ կը նկատուի սոնց պարագլուխը (Ա. Թգ. ժթ. 20):

Սամուէլ արի եւ աղօթանուէր անձ մըն էր: Մովսէսի պէս աղօթքով հրաչքներ գործեց եւ օժանդակեց իր ժողովուրդի յաղթանակին (Ա. Թգ. է. 5–8): Երբ ժողովուրդը իրմէ թագաւոր ուզեց՝ Սամուէլ աղօթքով ստացաւ Աստուծոյ պատգամը այս մասին. (Ա. Թգ. Ը. 6-9): Սաւուղի չեղումին համար այնքան մեծ յաւ ղղաց որ ամբողջ գիշերը աղօթքով անցուց: (Ա. Թգ. ժե. 11): Ցոյնք եւ Լատինք կը յիշեն Սամուէլը Օգոստոս 20-ին:

22. ԵՂԻԱ

Կրակէ մարգարէն. կրակի պէս այրող ու կրակի պէս մաքրող: Ուրիշ գաղաթ մը չկին Կառակարանի մէջ, եւ ամէնէն ուժեղ դէմքը մարգարէներուն: Ահաղդու է արտաքին երեւոյթով. ահեղ է գործերով: Աստուծոյ արդար դատաստանին մարմնացումն է երկրի վրայ: Կ'ապրի «քաղաքակրթութեան» այլասերիչ ազդեցութիւններէ հեռու, բնութեան ծոցին մէջ:

Ոչինչ ըսուած է իր նախընթացի մասին: Երբ յանկարծ կ'երեւի Աստուածաչունչի թատերաբեմին վրայ՝ արդէն կազմաւորուած Աստուծոյ մարդն է Եղիան:

Օրուան Իսրայէլի թագաւորը, Աքաաբ, խորքին մէջ դէշ թագաւոր մը չէ· բայց իր չար ոգին է թագուհին, Փիւնիկեցի կռապաշտ Յեզաբէլը: Այս կինը Իսրայէլ բերած է իր հարսանեկան օժիտներուն եւ նաժիշտներուն հետ նաեւ իր երկրին աստուածները եւ անոնց քուրմերը, որոնց թիւը կը մօտենայ հազարի: Արքունիքէն սկսեալ երկիրը թաթախուած է Իսրայէլի պատմութեան ամէ-

նէն թանձր կռապաշտութեան մէջ: Այս ահաւոր կացութեան դէմ պայքարելու համար Աստուած կը յարուցանէ Ահաւոր Եղիան:

Յանկարծ կը ներկայանայ Աքաաբին եւ կ'արտայայտուի այս միտքով.— Երկիրը ողողեցիր կռապաշտութեամբ եւ հետեւաբար Աստուծոյ բարկութիւնն ալ միասին հրաւիրեցիր վրադ: «Կաթիլ մը անձրեւ պիտի չտեղայ այս տարիներ երկրիդ վրայ, մինչեւ որ ես կրկին ներկայանամ քեզի»: (Գ. Թգ. ԺԷ. 1): Ու նոյն յանկարծականութեամբ կ'անհետանայ թէ' Թագաւորի Ներկայութենէն եւ թէ' երկրէն: Եղիա պիտէր որ ղինք պիտի փնտռէին մեռցընելու համար. ուստի հեռացաւ երկրին հիւսիսային կողմը, Փիւնիկեցւոց Սարեփթա քաղաքը, ուր կը վայելէ ասպնջականութիւնը այրի կնոջ մը, որուն սափորէն ալիւրը անպակաս կ'ըլլայ եւ պտուկէն՝ իւղը երաշտի տարիներուն; եւ որուն մեռած զաւկին կեանք կը պարգեւէ Եղիան:

Երաշտի երրորդ տարին կը ներկայանայ Եղիա Աքաաբին, որ կը դիմաւորէ զայն սա խօսքով.

— Այդ դո՞ւ ես, Իսրայէլի խանգարիչ:

— Խանգարիչը դուն ես եւ քու հօրդ տունը,ըսաւ Եղիան, որ մոռցաք ձեր Աստուածը եւ սկսաք պաշտել Բահաղները: Արդ, մարդ դրկէ եւ կանչէ ամբողջ Իսրայէլը Կարմեղոս լերան վրայ, կանչէ նաեւ Բահաղի եւ Աստարտէի քուրմերը, որոնք կը կեսակրուին Յեզաբէլի սեղանէն:

Արդարեւ այսօրուան Հայֆա քաղաքի կռնակին երկարած Կարմեղոս լերան վրայ տեղի ունեցաւ տրամադիլ պայքարը Եհովայի եւ Բահաղի միջեւ, յանձինս Եղիայի եւ Բահաղի քուրմերուն. իսկ Թագաւորն ու բազմահազար ժողովուրդը կազմեցին հանդիսատեսները այս կրօնական տրամին:

Կանդնեցաւ Եղիա իր հսկայ հասակով ամէնքի դիմաց եւ ըսաւ.

— Մինչեւ ե՞րբ երկու ոտքի վրայ պիտի կաղաք. անդամ մը Աստուծոյ կողմը յարելով եւ միւս անգամ Բահաղի կողմ հակելով: Եթէ Եհովան է ճշմարիտ Աստուածը հետեւեցէք Անոր. եթէ Բահաղն է՝ կապուեցէք անոր: Ես միայն մնացած եմ իբրեւ Տիրոջ մարգարէն. իսկ Բահաղը եւ Աստարտէն ունին իննհարիւր չիսուն մարգարէները: Արդ, տուէք մեզի երկու եզներ, մէկը՝ անոնց, մէկը՝ ինծի: Պատրաստենք զանոնք. մեզմէ իւրաքանչիւրը թող դնէ իր զոհը իր սեղանին վրայ: Այն Աստուածը, որ կրակ կը ղրկէ եւ կ'ուտէ իր զոհը այն է ճշմարիտ Աստուածը: Բոլոր ներկաները միահամուռ համաձայնեցան Եղիայի առաջարկին:

Բահաղի քուրմերը մորթեցին իրենց եզը եւ դրին իրենց չինած քանդինին վրայ: Առաւօտէն մինչեւ կէսօր պոռացին–կանչեցին

«Բահաղ լսէ մեզի» յանկերգով: Եղիա չկրցաւ պահել իր հեգնանքը եւ պոռթկաց.

– Աւելի բարձրաձայն կարդացէք. որովհետեւ աստուած մըն է ի վերջոյ. գուցէ զբաղմունք մը ունի, կամ դրօսանքի գացած կրնայ ըլլալ, կամ ճամբորդութեան ելած է, կամ ալ քնացած կրնայ ըլլալ եւ արթնցնել պէտք է»...: Իննհարիւր յիսուն մոլեռանդ քուրմերու դիմաց մխ–մինակ կեցած նման խօսք մը նետելը համարձակ մահկանացուի գործ չէր: Բահաղի քուրմերը իրենք իրենց մէջ ելած ծիսական պարեր կը դառնային իրենց սեղանին շուրջ եւ կը վիրաւորէին իրենց մարմինները սուրով ու նիզակներով, իրենց աստուածին գութը շարժելու համար:

Կէսօրը անցած եւ մօտեցած էր Իսրայէլեան երեկոյեան զոհի կանոնական ժամը: Եղիա միջամտեց.

– Մէկ կողմ կեցէք այլեւս. կարգը իմս է: Ու սարքեց Տիրոջ սեղանը տասներկու քարերով: Վրան շարեց փայտի շերտերը. դրաւ սեղանին վրայ իր պատրաստած զոհը եւ ըսաւ իր շուրջիններուն.

– Ջուր բերէք եւ թափեցէք զոհին վրայ: Թափեցին չորս սափոր ջուր: Կրկնեցէք, ըսաւ. կրկնեցին. երեքկնեցէք ըսաւ. երեքկնեցին: Ջուրը ողողեց զոհը, փայտերը, ամբողջ սեղանը եւ լճացաւ անոր շուրջ բացուած լայն փոսին մէջ: Եղիա այսպէս աղօթեց.

> «Տէր Աստուած Աբրահամի, Իսահակի եւ Յակոբի, թող այսօր ամէն ոք ճանչնայ, թէ դուն ես Իսրայէլի Աստուածը, ու ես՝ քու ծառադ: Լսէ ինծի, Տէր, կրակով...»:

Հազիւ աւարտած էր աղօթքը, երբ «Տիրոջմէ կրակ իջաւ եւ կերաւ ողջակէզը, փայտի շերտերը, քարերը եւ հողը. ու լափեց լճացած ջուրը սեղանին շուրջ»: (Գ. Թգ. ԺԸ. 38): Երբ ժողովուրդը այս տեսաւ, «ինկան իրենց երեսին վրայ եւ ըսին. Արդարեւ Տէրն է ճշմարիտ Աստուածը»: Ու Եղիա օգտագործելով հոգեբանական պահը՝ գոռաց.

– Բռնեցէք Բահաղի քուրմերը, անոնցմէ ոչ մէկը արժանի է ապրելու: Բռնեցին զանոնք, իջեցուցին մօտակայ հեղեղատը եւ կոտորեցին զանոնք եւ մարմինները գետը նետեցին: Ապա աղօթեց Եղիա եւ երկուքուկէս տարիներէ ի վեր սպասուած անձրեւը տեղաց առատօրէն:

Կատղեցաւ բնականաբար Յեզաբէլ երբ իմացաւ իր քուրմերուն կոտորածը. լուր ղրկեց Եղիային ըսելով. «Եթէ դուն Եղիան ես, ես ալ Յեզաբէլն եմ. Թող աստուածներ պատուհասեն զիս,

եթէ վաղը այս ժամուն դուն ալ իմ քուրմերուս ճակատագրին չարժանանաս»:

Եղիա հակառակ իր խիզախութեան եւ հրաշագործ կարողութեան «մարդ էր իբրեւ զմեզ չարչարելի», կ'ըսէ Յակոբոս Առաքեալ (Ե. 17): Հետեւաբար Յեզաբէլի սպառնալիքէն «վախցաւ Եղիա, եւ ելաւ ու գնաց առանձինն», այս անգամ երկրի հարաւային ծայրը, մինչեւ Սինա լեռը եւ այնտեղ քարայրի մը մէջ ապաստանեցաւ դրեթէ յուսահատուր, եւ սպասեց Աստուծոյ նոր պատգամին: Իբրեւ նախանշանները Աստուծոյ ներկայութեան նախ եկաւ «մեծ եւ ուժգին հով մը, որ լեռները կը քակէր եւ ժայռերը կը խորտակէր. անոր յաջորդեց երկրաշարժ եւ կրակ», ճիշդ այնպէս ինչպէս պատահած էր նոյն տեղ չուրջ 500 տարիներ առաջ Մովսէսի օրով: Սակայն այս բոլորին մէջ Եղիան չզգաց Աստուծոյ ներկայութիւնը: Հնչակ ապա լսուեցաւ «մեղմ օդի ձայն մը». Եղիա զգաց Աստուծոյ ներկայութիւնը այս խաղաղարար երեւոյթին մէջ. դլուխը ծածկեց իր մաչկեակով, եւ ելաւ ու կեցաւ քարայրի մուտքին: Ձայնը ըսաւ իրեն.

– Ինչ գործ ունիս այստեղ, Եղիա:

– Ամենակալ Տիրոջ նախանձով վառուեցայ, որովհետեւ Իսրայէլի որդիները ուրացան քու ուխտդ, քակեցին սեղանները, կոտորեցին մարգարէները, ու ես միայն մնացի, այժմ ինծ ալ կը փնտռեն մէջտեղէն վերցնելու համար:

Աստուածային ձայնը ըսաւ. «Վերադարձիր երկիրդ». ու նոր հրահանգներ տրուեցան Եղիային, որոնց նպատակն էր նախ հաստատել, թէ Յարդով կարելի չէր դատ չահիլ, ինչպէս ինք փորձած էր ընել Բահաղի քուրմերը կոտորելով. այլ կազմակերպեալ գործունէութիւն անհրաժեշտ էր: Այս կազմակերպութեան մաս կը կազմէր յեղափոխական չարժում մը Իսրայէլի մէջ, նոր թագաւոր մը օծելով, որ մէջտեղէն պիտի վերցներ Յեզաբէլը եւ իր չարագործութիւնները: Այս նոր գործունէութեան մաս կը կազմէր նաեւ իրեն օգնական եւ յաջորդ մը ընտրելը, որ չարունակէ իր սկսած գործը, որովհետեւ ժամանակը եկած էր, որ ինք քաշուէր աստիճանէ:

Եղիա իրեն յաջորդ ընտրեց Եղիսէ անուն մեծահարուստ հողագործ մը: Երբ սա տասներկու զոյգ եղներով եւ օգնականներով արտ կը վարէր, Եղիա իր մաչկեակը անոր վրայ ձգեց:

Եղիսէ հասկցաւ խմաստը այս անխօս արարքին. հրաժեշտ տուաւ ընտանիքին եւ տեղւոյն վրայ իր վարած զոյգ մը եղները մորթեց, դութանի փայտերովը եփեց զանոնք եւ իբրեւ մատաղ բաժնեց ամէնքին եւ հետեւեցաւ ու աշակերտեցաւ Եղիայի (Գ. Թգ. ԺԹ. 19–21):

Եղիա զգալով իր վախճանին մօտենալը մի առ մի այցելեց մարգարէական խումբերու զանազան կեդրոնները: Եղիսէն ներկայացուց անոնց, եւ յանձնարարեց վերջինիս որ անոնց հետ մնայ, քանի որ Աստուած զինքը այլուր կը կանչէր: Եղիսէն սակայն պնդելով պնդեց որ պիտի չհեռանար իրմէ մինչեւ վերջին վայրկեանը: Երբ հրաշքով անցան Յորդանանը եւ խօսակցելով կ'երթային, «Յանկարծ հրեղէն կառք մը եւ հրեղէն երիվարներ զատեցին երկուքը իրարմէ եւ Եղիա մրրիկով երկինք վերացաւ» (Դ. Թգ. Բ. 11): Այսպէս հանդիսանալով երկրորդ անձը Աստուածաշունչի մէջ, որ մահ չտեսաւ երկրի վրայ, այլ երկինք փոխադրուեցաւ, ինչպէս եղած էր Ենովքի պարագային (Ծննդ. Ե. 24):

Անսովոր վախճան ունեցող Եղիայի անսովոր տօնակատարութիւն սահմանած է մեր եկեղեցին: Մինչ բոլոր միւս սուրբերուն յիշատակը կը յարդուի շաբթուան սովորական ուտիք օրերուն, Եղիա բացառաբար կը յիշատակուի Կիրակի օր մը, Հոգեգալուստին յաջորդող Կիրակիին, որ սկիզբն է միաժամանակ Յարութեան սովորական Կիրակիներուն:

Եղիա ամէն մասամբ նախատիպն է Յովհաննէս Կարապետին. ոչ միայն զգեստաւորմամբ եւ արտաքին կերպարանքով, այլ նաեւ կենցաղով, բարքով եւ նախանձախնդրութեամբ: (Բղդ. Դ. Թգ. Ա. 8 եւ Մտթ. Գ. 4):

Եղիային հիմնական յատկանիշներն են նախանձայուզութիւնը, համարձակախօսութիւնը եւ արդարութեան պաշտպանութիւնը, որ յատկապէս երեւան եկաւ, երբ Յեզաբէլի մեքենայութեամբ եւ զրպարտութեամբ սպաննուեցաւ Նաբովթ անուն հասարակ քաղաքացին եւ անոր այգին յարքունիս գրաւուեցաւ: Եղիա ներկայացաւ Թագաւորին եւ յանդիմանեց զայն խստագոյն բառերով՝ անարգ մահ մը նախատեսելով թէ՛ Թագաւորին, եւ թէ՛ Թագուհիին, ինչ որ ի վերջոյ իրականացաւ (Գ. Թգ. ԻԱ. Գլուխ):

Եղիան կ'ապրի եւ կը գործէ նախքան Քրիստոս Թ. դարու առաջին կէսին: Յոյնք եւ Լատինք կը յիշատակեն զայն Յուլիս 20-ին:

23.- ԵՂԻՍԷ

Տեսանք իր նախընթացը, թէ ինչպէս Եղիայի աշակերտեցաւ: Եղիսէ Հին Կտակարանի այն բացառիկ դէմքն է, որուն ամէնէն շատ հրաշագործութիւն վերագրուած է Մովսէսէ յետոյ: Եղիային կը վերագրուի եօթ հրաշքներ. Եղիսէին տասներեք: Արդարեւ

Եղիայի երկինք վերանալէ առաջ Եղիսէն ուզած էր անոր կրկին հոգին։

Իր հրաշքներուն նշանաւորագոյնն է Նէեման Ասորիի բժշկութիւնը։ Դամասկոսի թագաւորին զօրավարն էր վերջինս, որ բորոտութենէ բռնուած էր։ Իմանալով Եղիսէի հրաշագործ կարողութիւնը ներկայացաւ անոր դրան առջեւ կառքերով, ձիերով եւ հեծեւորդներու դրեթէ բանակով մը։ Մարգարէն առանց դուրս գալու՝ իր փոքրաւորին հետ հրահանգ ղրկեց որ երթայ եւ ըսէն անդամ լուացուի Յորդանան գետի մէջ։ Նէեման կ'ակնկալէր, որ Եղիսէն մասնաւոր հետաքրքրութիւն ցոյց տար իր հանդէպ, առնուազն դուրս գար, աղօթէր, կամ ձեռքը վրան դնէր։ Երբ չտեսաւ ակնկալածը բարկացաւ եւ ուզեց վերադառնալ. «Եթէ գետի մը մէջ լուացուելով պիտի բուժուիմ, մենք Յորդանանէն աւելի մեծ եւ աւելի լաւ գետեր ունինք, անոնց մէջ կրնամ լուացուիլ» ըսելով։ Սակայն իր հետեւորդները իջեցուցին անոր բարկութիւնը եւ ըսին. «Եթէ աւելի ծանր առաջարկ մը ըրած ըլլար պիտի չհնազանդէի՞ր»։ Տճղի տուաւ Նէեման, ընաց, լուացուեցաւ Յորդանանի մէջ եւ բժշկուեցաւ իր ախտէն։

Վերադարձաւ շնորհակալութիւն յայտնելու մարգարէին եւ ըսաւ. «Այժմ հասկցայ որ Իսրայէլի Աստուծոյ պէս աստուած չկայ աշխարհի վրայ»։ Եւ խնդրեց, որ հաճէր ընդունիլ իր նուէրները։ Եղիսէ մերժեց. Նէեման պնդեց. Եղիսէ տեղի չտուաւ։ «Այն ատեն չնորհեցէք որ երկու ջորիի բեռ հող վերցնեմ ձեր երկրէն, որովհետեւ ասկէ յետոյ Եհովայէն զատ ոչ մէկ ուրիշ աստուած պիտի պաշտեմ» ըսաւ զօրավարը։ Ու Եղիսէ արձակեց զայն խաղաղութեամբ։

Փորձիչը մտաւ սակայն Եղիսէի փոքրաւորին, Գէեզիի սիրտը. ինչո՞ւ իր տէրը չօգտագործեց այս սքանչելի առիթը հարստանալու եւ օգնելու նաեւ իրեն։ Ուստի որոշեց ինք օգտուիլ առիթէն։ Հաճիւ մեկնած էր Նէեմանի կարաւանը, երբ հասաւ անոնց եռեւէն, եւ ըսաւ թէ վերջին պահուն հիւրեր եկած էին. ուստի իր տէրը քիչ մը ղրամի եւ հագուստեղէնի պէտք ունեցաւ։ Նէեման հաճոյքով եւ աւելիով տուաւ ուզածները։ Երբ սակայն Գէեզի առածները իր տունը տեղաւորելէն յետոյ վերադարձաւ իր մեծաւորին մօտ, Եղիսէն ըսաւ անոր. «Քանի որ նուէրեր ստացար Նէեմանէն, պիտի ժառանգես նաեւ անոր բորոտութիւնը»։ Յեղճ մարդը երբ ելաւ Եղիսէի քովէն, արդէն իսկ բորոտած էր ամբողջ մարմինով։ (Դ. Թգ. Ե. Գլուխ)։

Եղիսէ թէեւ աչակերտ ու յաջորդ էր Եղիայի, սակայն հսկայ տարբերութիւն կար երկուքի կեանքին, նկարագրին եւ գործելու

կերպերուն մէջ: Եղիան մենակեաց մըն էր եւ իր կեանքը անցուց մշտական պայքարի մէջ. ունեցաւ ընկրկումի եւ վհատութեան պահեր, երբ մինչեւ իսկ մահ խնդրեց Աստուծմէ: Եղիսէն ընդհակառակը չարունակ ապրեցաւ ընկերութեան մէջ եւ իր կեանքը յաղթանակներու եւ յաջողութեանց չարք մը եղաւ: Կը սիրէր երաժշտութիւնը եւ յաճախ մարգարէանալու համար պէտք կը ղգար նուագի օժանդակութեան: (Դ. Թգ. Գ. 15):

Իր կեանքը պայքարէ աւելի բարեկարգութիւններով եւ կազմակերպչական գործերով անցուց: Արտաքին թշնամիները կը չահէր բարիքով եւ բարեկամութեամբ: Կը պատմուի որ Սուրիացիները պաշարած են քաղաք մը, ուր կը մնար Եղիսէ: Առաուն կանուխ ելաւ քաղաքէն մտաւ թշնամի բանակի մէջ եւ ըսաւ, որ սխալ քաղաք պաշարած են եւ խոստացաւ առաջնորդել զանոնք իրենց փնտռած քաղաքը: Մարդիկ ոչխարի պէս հետեւեցան իրեն: Բերաւ զանոնք եւ մտցուց Սամարիա, իր երկրին մայրաքաղաքը: Մարդիկը չանկարծ անդրադարձան, որ թշնամիին ձեռքը ինկած են: Սամարիոյ թագաւորը ըսաւ. Ջարդե՞նք ատոնք: Ոչ, ըսաւ Եղիսէ, այլ կերակրեցէք, հիւրասիրեցէք եւ պատուով ճամբայ դրէք: «Անկէ յետոյ Սուրիացի ասպատակներ անգամ մըն ալ չերեւցան Իսրայէլի սահմաններուն մէջ», կ'եզրակացնէ պատմութիւնը: (Դ. Թգ. Զ):

Իսկ ընդհակառակը ներքին թշնամիները, իբրեւ աւելի վտանգաւորներ, անխնայ փճացնելու քաղաքականութեան կը հետեւէր: Ուստի Եղիսէ թագաւոր օծել տուաւ Յէհու զօրավարը, որ բնաջնջեց Աքաաբի կռապաշտ դերդաստանը, եւ մէկտեղէն մաքրեց Բէզաբէլը, հրամայելով որ վար նետեն պայն արքունիքի պատուհանէն: Երբ ամէն մարդ զբաղուած էր կերուխումով եւ յաղթանակի տօնակատարութեամբ, չուներ կերած էին ամբարիշտ թագուհին Յե

Եղիսէ ապրեցաւ ու գործեց Քրիստոսէ առաջ Թ. դարու վերջին կէսին: Յոյնք եւ Լատինք կը տօնեն զայն Յունիս 14-ին:

Իսկ մեր Եկեղեցին՝ Հոկ. ի Ե. Կիրակիի հինգշաբթին:

24.— ՅՈՎԲ

Յովբ թէեւ նախապէս յիշուածներուն եւ յաջորդ յիշուելիքներուն իմաստով «մարգարէ» մը չէ. բայց իբրեւ այդ ճանչցուած է թէ՛ Յունաց եւ թէ Լատինաց մօտ, ինչպէս նաեւ Իսլամներու կողմէ: Ուստի կը զետեղենք զայն իբրեւ միջին օղակը գործիչ եւ դրիչ մարգարէներու միջեւ:

Յովբ հերոսն է իր անունը կրող Գրքին, որու մասին բարձրագոյն դնահատանքներ կան գրուած մեծ միտքերու կողմէ: Ըսած է Լուտէր. «Գերազանց դիրքը ամբողջ Աստուածաշունչին»: Թէնիսըն զայն նկատած է «մեծագոյն բանաստեղծութիւնը հին եւ նոր ժամանակներու»: Գարլայլ յայտարարած է. «Աշխատական դիրք մը. համայն մարդկութեան դիրքը... կը կարծեմ թէ չկայ դիրք մը, Աստուածաշունչին մէջ անկէ դուրս, որ հաւասարի անոր դրական արժէքին: Այս բոլորի հակառակ՝ որքան ծանօթ է Յովբի պատմութիւնը, նոյնքան անծանօթ է այն հոյակապ դիրքը:

Յովբի անուան Իսլամական չրջանակներու մէջ պահուած հնչումը, էՅՈՒԲ, աւելի հարազատ է եւ մօտ՝ սկզբնական ձեւին: Մեր եւ եւրոպական լեզուներու մէջ գործածական դարձած ձեւը կորնցուցած է իր հարազատութիւնը տառադարձութեան ընթացքին, որ կուգայ Յունական ձեւէն, եւ ոչ՝ Եբրայականէն:

Յովբի մեզի ծանօթ պատմութիւնը ներկայացուած է համանուն Գրքի առաջին երկու գլուխներու՝ եւ վերջին գլուխի վերջաբանի մէջ՝ արձակ ոճով: Իսկ Գրքին միջանկեալ 40 գլուխները տատապող արդարին սրտի բանաստեղծականն ու պատկերալից ոճով պոռթկումն է, որուն կը միանան նաեւ Յոբի երեք բարեկամները իմաստիչ վերադրումներով՝ եւ Աստուած՝ իր պատգամներով: Գիրքը ծայրէ ի ծայր խարխափում մըն է –երբեմն թափանցումա– բայց միշտ որոնում մըն է կեանքի եւ կրօնքի հիմնական հարցերուն, որոնք այնտեղ ալ իրենց լրիւ լուծումը չեն գտներ, եւ ապահմանուած են կարծես յաւիտեան անլոյծ մնալու: Յոռետեսութեան ու դառնութեան լարին հետ կը զարնուի նաեւ Աստուծոյ մեծութեան ու փառքին քնարը, ու կեանքի պղտոնիքը Աստուծոյ լրմքին համակերպելու իմաստութեան մէջ կը գտնէ այն գրքին հեղինակը: Ինչպէս ըրած էր Ժողովող գրքի հեղինակը:

Յոբին պատմութիւնն է մարդու մը, որ կ'ենթարկուի ահաւոր փորձերու, որոնց մէջէն յաղթական ու յաջող դուրս կու գայ: Գրքին վարագոյրը կը բացուի երջանիկ ընտանիքի մը վրայ: Ընտանիքին հայրը, Յոբ, հրեայ մը չէ, այլ Աբրահամէն առաջ ապրող արդարներէն ոեւէ մէկին պէս ոեւէ մարդկային ցեղի պատկանող մարդ մըն է: Մեր Աստուածաշունչի համանուն գրքի վերջաւորութեան տրուած ծանօթագրութեան համաձայն Եդովմայեցի է, հրէից ցեղակից եւ դրացի ժողովուրդ մը, որ կ'ապրէր Մեռեալ Ծովի հարաւային կողմը տարածուած լեռնաշխարհին մէջ: Յոբ ներկայացուած է իբրեւ «կատարեալ, ու աստուածապաշտ մարդ մը, հեռու ամէն տեսակ մեղքէ եւ չարիքէ»: Ունի եօթը մանչ զաւակներ եւ երեք աղջիկ –կատարեալ ընտանիք: Մեծահարուստ է. տէր եօթ հազար այծ–ոչխարի. երեք հազար ուղտի. հինգ հարիւր լուծ եզի. հինգ հարիւր մատակ էշի. եւ բազմաթիւ ծառաներու: Հարստութիւնը այլասերած չէ այս մարդուն նկարագիրը, ինչ որ կ'ընէ սովորաբար: Մեծագործ է եւ բարեսէր: «Այնպէս որ այս մարդը մեծագոյնն էր արեւելքի ազնուականներուն»: Յոբի զաւակները շարունակ խրախճանքի մէջ են միասնաբար: Իսկ Յոբ աղօթող՝ եւ ծիսական արարողութեանց մէջ անթերի՝ իր զաւակներուն հաւանական սահմանազանցութիւններու քաւութեան համար: Ասիկա Գրքին նախաբանն է (Ա. (1-5):

Բուն դրամը կը սկսի երբ տեսարանը յանկարծ երկինք կը փոխադրուի: «Աստուծոյ հրեշտակները –կամ «որդիները» ըստ Եբր. բնագրի- Տիրոջ ներկայութեան կը բարձրանան օր մը: Սատանան ալ անոնց հետ է: Ու Աստուած խօսակցութեան կը բռնուի Սատանային հետ:

– Ուրկէ՞ կուգաս, կը հարցնէ Աստուած:

– Երկիրը շրջագայելէ, կը պատասխանէ Սատանան:

– Կը ճանչնա՞ս իմ ծառաս Յոբը. անոր նմանը չկայ երկրի վրայ; անարատ, ուղիղ եւ աստուածապաշտ մարդ մը, հեռու ամէն տեսակ չարիքէ եւ մեղքէ:

– Միթէ ձրի՞ կը պաշտէ Յոբ իր Աստուածը, վրայ կը բերէ Սատանան: Ամէն կողմէ անոր պաշտպան կեցեր ես. օրհներ ես անոր ձեռքին գործերը եւ բազմացուցեր՝ իր հարստութիւնը: Բայց րոպէ մը երկարէ ձեռքդ եւ դպիր անոր ունեցածներուն, եւ տես թէ ինչպէս պիտի անիծէ քեզ:

– Լաւ, ըսաւ Աստուած, անոր ամբողջ ունեցածը քու տրամադրութեանդ տակ կը դնեմ. բայց անոր անձին պիտի չդպիս:

Սատանան իր որսը գտած մէկու մը պէս վար կը սլանայ Աստուծոյ ներկայութենէն ու անխնայ կերպով եւ մի առ մի կը

փճացնէ Յոբի ամբողջ հարստութիւնը եւ կը սպաննէ անոր զաւակները:

Այս բոլոր նախճիրներու դիմաց «Յոբ ոտքի կ'ելլէ, կը պատռէ իր զգեստները - ի նշան ահաւոր ցաւի եւ սուգի- կը կտրէ գլխուն մազերը եւ գետին կ'իյնայ, Աստուծոյ կ'երկրպագէ եւ կ'ըսէ միայն.

«Մերկ ելայ մօրս որովայնէն,
Ու մերկանդամ պիտի վերադառնամ.
Տէրը տուաւ եւ Տէրը առաւ.
Օրհնեալ ըլլայ Տիրոջ անունը»:

Ու կ'աւելցնէ Գիրքը. «Այս բոլորին մէջ Յոբ չմեղանչեց Տիրոջ դէմ, եւ անգամ բանիր չվերագրեց Աստուծոյ»:

Կրկին տեսարանը երկինք կը փոխադրուի. նոյն տեսարանը եւ նոյն սկզբնական խօսակցութիւնը Աստուծոյ եւ Սատանայի միջեւ. ի վերջոյ Աստուած կ'աւելցնէ.

– Թէեւ դուն պարապ տեղը գրգռեցիր զիս որ փճացնեմ անոր հարստութիւնը, բայց տեսար որ Յոբ պահեց իր անմեղութիւնը:

– Մորթի տեղ մորթ. պատասխանեց Սատանան: Մարդ ամբողջ ունեցածը կուտայ իր կեանքը պահպանելու համար: Սակայն անգամ մը երկարէ ձեռքդ եւ դպիր անոր ոսկորներուն եւ մարմինին, տես թէ ինչպէս պիտի անիծէ քեզ:

– Լաւ, ըսաւ Աստուած, ահա կը մատնեմ զայն քու ձեռքդ. բայց անոր կեանքին պիտի չդպիս:

Ու սատանան վարակեց Յոբի մարմինը թարախոտ վէրքերով, ոտքէն մինչեւ գլուխը: Յոբ խեցիի կտոր մը առած կը քերէր թարախը, նստած աղբանոցի վրայ: Ոչ ոք իր երեսը կը նայէր. կինն անգամ, որ հեռացած էր իրմէ, օրին մէկը մօտեցաւ իրեն լոկ ըսելու համար.

- Մինչեւ ե՞րբ այսպէս պիտի համբերես, փրկութեան ակնկալութեամբ. անէծք կարդա Աստուծոյ դէմ եւ մեռիր ու ազատուէ:

– Անզգամ կնոջ մը պէս կը խօսիս դուն, ըսաւ Յոբ. Եթէ Տիրոջ ձեռքէն բարիքներ ընդունեցինք, չարիքներուն ինչո՞ւ պիտի չհամբերենք:

Յոբի հեռաւոր երեք բարձրաստիճան բարեկամները, երբ լսեցին անոր գլխէն եկած փորձանքները, եկան մխիթարելու զայն: Երբ տեսան՝ չկրցան ճանչնալ զայն. բարձրացուցին իրենց ձայնը եւ սկսան լալ: Այնքան անմխիթարական էր Յոբի վիճակը, որ ափսոսանքի ոչ մէկ խօսք կրցան գտնել: Նստան անոր քով, ու ան-

խօս մնացին «եօթն օր եօթը դիշեր»: Ի վերջոյ Յովբ խղճց լռութիւնը եւ ողբաց.

«Թող կորնչի օրն իմ ծննդեան,
Ու դիշերն այն՝ երբ ըսուեցաւ. մանչ մը ծնաւ.
Խաւար պատէ, չհաշուուի այն՝ օրերուն մէջ.
Ու լոյս չծագի անոր վրան»...:

Ու այսպէս էջերով կը բացուի կծիկը ոտնձգութեանց Յովբի եւ երեք բարեկամներու միջեւ, մինչեւ որ ի վերջոյ կը միջամտէ Աստուած. կը յանդիմանէ անոր երեք բարեկամները, որոնք կը պնդէին որ Յովբ ծանր մեղք մը գործած պէտք էր ըլլար, որուն համար այս պատուհասները իր գլխուն եկած էին: Արդարացած դուրս կուգայ Յովբ ի վերջոյ այս փորձանքէն: Ու Աստուած կը վարձատրէ զայն առատօրէն եւելի մեծ օրհնութիւններով:

«Հարուածէն յետոյ Յովբ ապրեցաւ 170 տարի. Յովբի բոլոր տարիներու թիւը եղաւ 248 տարի: Տեսաւ Յովբ իր թոռները եւ անոնց որդիները. վախճանեցաւ Յովբ ծերացած եւ իր օրերը լեցուցած: Ու հանդերձեալ է յարութիւն առնել, անոնց հետ, ղորս Տէրը պիտի յարուցանէ»:

Այսպէս երջանիկ վերջաւորութիւն մը ունեցաւ կեանքը մարդու մը, որ համբերութեան մարմնացումը հանդիսացաւ: Առանց համբերութեան ոչ ոք կրնայ յաղթական կեանք ապրիլ երկրի վրայ եւ ժառանգել յաւիտենականութիւնը, ինչպէս հաստատեց մեր Տէրը. «Ով որ մինչեւ վերջ համբերէ», այն միայն արժանի պիտի ըլլայ ժառանգելու յաւիտենականութիւնը:

Յովբի կեանքը մեզի կը տրվեցնէ երկու հիմնական ճշմարտութիւն կեանքի մասին: Նախ՝ աչխարհի չարիքներու եաին կայ միշտ չարութեան ոդիին –Սատանային- մասը: Երկրորդ՝ մարդը ապերջանիկ դարձնելու մտքով իր հրահրած նեղութիւնները եւ տառապանքները կը նպաստեն մարդը կատարելագործելու եւ անոր փառքը եւ փայլը աւելցնելու, նման հալոցի մէջ զտուած ոսկիի, կամ այն քարածուխին, որ կ'ըսեն թէ երկրաբանական ահաւոր ճնշումներու ներքեւ ի վերջոյ կը վերածուի ապիտակ եւ զեղեցիկ մարմարի:

Մեր Եկեղեցւոյ մէջ Յովբի յիշատակը կը տօնուի Վերափոխումի յաջորդող երրորդ չաբթուան Հինգչաբթի օրը, Յովհաննէս Կարապետին հետ. Իսկ Ցունաց մէջ՝ Մայիս 6-ին. Լատինաց՝ մօտ՝ Մայիս 10-ին:

ԳԻՐՔ ՈՒՆԵՑՈՂ ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐ

Գրութիւն չունեցող մարգարէներէն թէեւ երեքը միայն անցած են օրացոյցի, բայց պէտք է գիտնալ թէ ատոնցմէ զատ Հին Կտակարանի մէջ դեռ կան շատ մը ուրիշներ, որոնք մարգարէ կոչուած եւ մարգարէի դեր կատարած են։ Ատոնցմէ են, օրինակ, Նաթան եւ Գատ մարգարէները, Դաւիթ թագաւորի օրով. մինչեւ իսկ Ողդա կին մարգարէուհի մը Յովսիա թագաւորի օրով (Դ. Թգ. ԻԲ. 14–20)։ Ասոնց գործունէութիւնը ընդարձակ չըլլալուն չեն անցած օրացոյցի, այլապէս անոնք ալ այնքան Աստուծոյ հաւատարիմ եւ արդար անձեր են, որքան օրացոյցի անցածները։

Իսկ իրենց անունով գիրք ունեցող մարգարէները ամբողջութեամբ անցած են օրացոյցի։ Ասոնք թիւով 16 են, որոնցմէ չորսը ծանօթ են իբրեւ «Մեծ մարգարէներ», իսկ տասներկուքը՝ «փոքր մարգարէներ»։ Այս անուանակոչումները տրուած են անոնց՝ աւելի իրենց գիրքերու ծաւալին յարաբերաբար քան թէ անոնց գործունէութեան համար։

Արդարեւ «Մեծ մարգարէներ»ու առաջին երեքին գիրքերը Աստուածաշունչին մեծագոյններն են Սաղմոսաց Գրքէն յետոյ. իսկ փոքրերէն ոմանց գիրքերը մէկ կամ երկու էջնոց գրութիւններ են, ըլլալով այսպէս փոքրագոյններէն՝ ամբողջ Հին Կտակարանին։ Կը սկսինք չորս մեծերէն։

25.– ԵՍԱՅԻ

Կը մարգարէանայ 8րդ դարու կէսերէն, լման կէս դար մը։ Ծնած է եւ գրեթէ ամբողջ կեանքը անցուցած է Երուսաղէմի մէջ։ Ամուսնացած մարդ է եւ ունի զաւակներ։

Մարգարէական իր կոչումը նկարագրուած է իր գրքին մէջ ըստ հետեւեալի.

«Այն տարին, որ Ոզիա (Երուսաղէմի) թագաւորը մեռաւ, տեսայ Տէրը բարձր եւ վեհ աթոռի մը վրայ բազմած. եւ Անոր փառքը լեցուցած էր Տաճարը։ Անոր շուրջը կային սպասարկող Սերով

րէներ, իւրաքանչիւրը վեցական թեւերով... Ու անոնք անդուլ անդադար իրարու ձայն կուտային ըսելով.

«Սուրբ, սուրբ, սուրբ է Զօրութեանց Տէրը.
Անոր փառքով լեցուն է ամբողջ երկիրը:

Ասոնց ձայնին ուժգնութենէն բացուեցան Տաճարի դռները եւ տունը լեցուեցաւ Աստուծոյ ներկայութիւնը խորհրդանշող ծուխով. ու ես գոչեցի.

«Վայ ինծի, թշուառականիս, ես կորայ.
Որովհետեւ մարդ մըն եմ պիղծ շրթներով
Ու կ'ապրիմ պղծաշուրթն ժողովուրդի մէջ.
Եւ Զօրութեանց Տէրը տեսայ բաց աչքերով:

«Այն ատեն դրկուեցաւ ինծի Սերովբէներէն մէկը, որ ունելիով վերցուց Տիրոջ սեղանէն կրակէ կայծ մը եւ դպցուց դայն շրթներուս, ըսելով.

«Ահաւասիկ սա դպաւ շրթունքներուդ
Ու վերցուեցան քեզմէ անօրէնութիւններդ,
Եւ սրբուեցան մեղքերդ:

«Այն ատեն լսեցի որ Տէրը կ'ըսէր. Ով ղրկեմ, կամ ով երթայ այս ժողովուրդին: Ու ես ըսի. ահաւասիկ ես պատրաստ եմ, ղրկէ զիս: Ու Տէրը ըսաւ.

«Գնա եւ ըսէ այս ժողովուրդին.
Լսելով պիտի լսէք բայց պիտի չհասկնաք.
Տեսնելով պիտի տեսնէք, բայց պիտի չգիտնաք.
Որովհետեւ այս ժողովուրդին սիրտը թմրած է.
Իրենց ականջները ծանրացած են, եւ աչքերը՝ կուրցած.
Այնպէս որ չեն կրնար տեսնել իրենց աչքերով,
Ու չեն կրնար լսել իրենց ականջներով,
Ոչ ալ հասկնալ՝ իրենց սիրտերով.
Որպէսզի դառնան ու բժշկեմ զանոնք»:

Պատգամ մը, որ կը պատշաճի գրեթէ բոլոր ժամանակներուն. բայց յատկապէս մեր ժամանակներուն...: Վերեւի տեսիլքէն Եսայի ժառանգած է «կայծակնամաքուր մարգարէ» տիտղոսը մեր եկեղեցական շրջանակներու մէջ:

Եսայի վարիչ եւ առաջնորդ եղած է իր օրերուն Երուսաղէմի չորս թագաւորներուն, յատկապէս Եզեկիա բարեպաշտ թագաւորին: Ասոր օրով Ասորեստանի թագաւոր Սենեքերիմ գրաւած է գրեթէ ամբողջ Հրէաստանը եւ կը սպառնայ նաեւ Երուսաղէմին: Եզեկիա տագնապի մատնուած պատգամաւոր կը ղրկէ Եսայիին եւ խորհուրդ կը հարցնէ անոր: Կ'ըսէ Եսային.

«Պիտի չմտնէ Աստուածաշունչը այս քաղաքը. ոչ իսկ նետ պիտի արձակէ անոր վրայ. ոչ ալ պիտի պաշարէ զայն պատնէշներով. այլ եկած ճամբով պիտի վերադառնայ եւ այս քաղաքը պիտի չմտնէ»: Ու արդարեւ ժանտախտ մը կը բնաջնջէ Սենեքերիմի բանակը, եւ ինք հպարտ կը հասնի իր երկիրը, ուր կը սպաննուի իր երկու զաւակներուն՝ Ադրամելիքի եւ Սարասարի կողմէ, որոնք կը փախին «Արարադի երկիրը»: (Ես. ԼԷ. 33–38):

Եսային այն մարգարէն է, որ ամէնէն շատ մարգարէացած է Մեսիայի՝ այսինքն Քրիստոսի մասին. այն աստիճան որ կոչուած է «նախաւետարանիչ» կամ «Աւետարանիչ մարգարէ»: Օրինակ, այն է ըսողը. «Ահա կոյս մը պիտի յղանայ եւ որդի մը պիտի ծնի եւ անոր անունը Էմմանուէլ պիտի կոչեն»: Ակնարկելով Քրիստոսի գործունէութեան աշխարհագրական չրջանակին՝ ըսած է. «Զաբուղոնի եւ Նեփթաղիմի երկրին մէջ եւ ծովեզերքը բնակողները, Անդրյորդանանի եւ հեթանոսներու Գալիլիոյ մէջ ապրողները, որոնք խաւարի մէջ կը քալէին, մեծ լոյս մը տեսան» (Ես. Թ. 1): Քիսուս երբ Նազարէթի ժողովարանին մէջ կարդաց Եսայի ԿԱ. 1–3 համարները, հաստատեց որ անոնք իր վրայ իրականացած էին: Երբեմն դրեթէ բառ առ բառ նախատեսուած են Քրիստոսի կատարելիք գործը, տնօրէնութիւնները եւ չարչարանքները անոր Գրքին մէջ:

Եսային աղնուական մարգարէ մըն է քաոին բովանդակ իմաստով: Կը խօսի եւ կը պատգամէ վեհութեամբ եւ ուժեղ հեղինակութեամբ, ինչպէս կը վայելէ արդարեւ Բարձրեալի դեսպանին: Մշակուած միտք մըն է, եւ Աստուածաշունչի բարձրագոյն իմացականութիւններէն մէկը: Կը հասկնայ դրեթէ բոլոր խնդիրներէ, որքան կրօնական՝ նոյնքան քաղաքական: Ճաճախ կոչուած է «դիւանագէտ» կամ «քաղաքագէտ» մարգարէ: Մօտէն հետաքրքրուած՝ եւ իր տեսակէտը կամ Աստուծոյ կամքը յայտնած է ժամանակակից միջազգային եւ ազգային հարցերու մասին: Շատ մօտ եղած է արքունական չրջանակներու. եւ հաւանական է ենթադրել որ պատուոյ մաս կազմած է Երուսաղէմի արքունի խորհուրդին, որ կը ճչդէր երկրին քաղաքական ուղղութիւնը յարաբերութեան ժամանակակից մեծ պետութիւններու:

Եսայիի Գրքին 66 գլուխները ովկիանոս մըն են պատգամներու՝ բաղմաթիւ նիւթերու մասին. Աստուծոյ, Արդարութեան, մեղքի, կրօնքի եւ ընկերային չատ մը ուրիչ հարցերու մասին, որոնցմէ ոմանք բարձրագոյններէն են ամբողջ Հին Կտակարանին, որուած երբեմն անզերազանցելի ոճով եւ համամարդկային ոգի-

ով։ Օղակն է Եսայիի գիրքը Հին Կտակարանին եւ Նորին միջեւ։ Աւանդաբար կը կարծուի որ սղոցումով նահատակուած է Մանասէ ամբարիշտ թագաւորին կողմէ։ Եսայի կը տօնուի տանձինն, Վարդավառի յաջորդող Հինգշաբթին։

Յոյնք կը յիշատակեն Մայիս 9-ին։ Իսկ Լատինք՝ Յուլիս 6 ին

26.– ԵՐԵՄԻԱ.

Աստուածաշունչի ուրիշ մեծագոյն գիրքերէն մէկն է նաեւ Երեմիա մարգարէն։ Ս. գրական գիրքերէն քիչերու մասին այնքան շատ ու այնքան վաւերական տեղեկութիւններ ունինք –յատկապէս իր ներաշխարհին եւ հոգեկան ապրումներուն- որքան իր մասին, գրուած ուղղակի իր գրչէն։

Ծնած է նախ քան Քրիստոս 650ական թուականներուն, Երուսաղէմէն ոչ շատ հեռու Անաթայթ գիւղը։ Թէեւ սերած է քահանայական ցեղատոհմէ բայց երբեք քահանայագործութիւն չէ ըրած. ընդհակառակը ձաղկած է անոնց կեանքը եւ բախումներ ունեցած՝ անոնց հետ։ Իր գործունէութիւնը եւ քարոզութիւնը տեղի ունեցած է Երուսաղէմի մէջ, մինչեւ այս քաղաքին անկումը։ Երեմիայի կոչումը տեղի ունեցած է հետեւեալ պայմաններու ներքեւ ըստ իր վկայութեան.

«Տիրոջ խօսքը ինծի ուղղուեցաւ այսպէս. Որովայնի մէջ տակաւին դուն չէիր կազմուորուած՝ երբ կը ճանչնայի քեզ. եւ արգանդէ չելած սրբեցի քեզ, եւ ազգերու մարգարէ նշանակեցի։ Ու ես ըսի. Ախ, Տէր, ես խօսիլ անգամ չեմ գիտեր, մինչեւ իսկ դեռ մանուկ եմ։ Տէրը պատասխանեց. մի ըսեր թէ մանուկ եմ ես. որովհետեւ պիտի երթաս բոլոր անոնց, որոնց պիտի ղրկեմ քեզ. եւ ինչ որ պատուիրեմ քեզի պիտի խօսիս զայն։ Մի վախնար մարդոցմէ. ես քեզի հետ եմ եւ պիտի փրկեմ քեզ։

«Եւ Տէրը երկարեց իր ձեռքը ինծի եւ դպաւ բերանիս ու ըսաւ. «Ահաւասիկ իմ խօսքս դրի քու բերանդ. ահաւասիկ այսօր հեղինակութիւն տուի քեզի ազգերու եւ թագաւորներու վրայ՝ խլելու ու բրելու, քակելու եւ հիմնայատակ ընելու, շինելու եւ տնկելու» (Երեմ. Ա. 4–10)։ Բայց միւս կողմէն գիտցած ըլլաս, աւելցուց աստուածային ձայնը, որ թագաւորներ ու իշխաններ, քահանաներ եւ ժողովուրդը պիտի պայքարին քեզի դէմ, բայց պիտի չկրնան յաղթահարել քեզի. վասնզի ես քեզի հետ եմ եւ պիտի ազատեմ քեզ բոլոր փորձանքներէ։

Արդարեւ Երեմիայի կեանքը տառապէս իրականացումը եղաւ աստուածային այս պատգամին. քիչեր այնքան շատ տառապած են որքան Երեմիա, թէ՛ հոգեպէս եւ թէ՛ ֆիզիքապէս: Քիչեր այնքան անժողովրդական ու իր սրտին հակառակ պատգամներ հարկադրուած են տալ, որքան Երեմիա:

Հակառակ երիտասարդ տարիքին կանչուած ըլլալուն, կամ այդ իսկ պատճառով, ուժգնօրէն եւ սրտովին կապուեցաւ իր մարգարէական կոչումին, հրաժարելով ընտանիք կազմելու պարտաւորութենէն եւ կեանքի բոլոր հաճոյքներէն:

Երբ իր ժողովուրդը անսրբագրելիօրէն ինկած էր կռապաշտութեան եւ ընկերային անարդարութեանց մէջ՝ նախատեսեց Երուսաղէմի եւ Տաճարի կործանումը. այս իսկ պատճառով նետեցին զայն ջրհոր մը, որուն ջուրը թէեւ ցամքած՝ բայց յատակը լեցուած էր ցեխով: Օրեր վերջ պալատականներէն մէկին բարեխօսութեամբ հանուեցաւ հորէն:

Բաբելաստան զօրացած էր եւ գրաւած չրջակայ երկիրները մինչեւ Հրէաստան, ու իր բանակները եկած պաշարած էին Երուսաղէմը: Երեմիա նախատեսելով որ դատապարտուած էր Երուսաղէմ քաղաքը՝ կը յանձնարարէ անձնատուր ըլլալ եւ Բաբելացւոց բարեկամութիւնը մշակել ընդդէմ Եգիպտոսի: Որուն Թագաւորը ոչ միայն մտիկ չըրաւ այլ նաեւ չարչարեց ու բանտարկեց զայն: Երբ քաղաքը գրաւուեցաւ 586ին, Նաբուգոդոնոսորի կողմէ, Երեմիա բանտի մէջ էր: Նաբուգոդոնոսոր իմանալով անոր քաղաքական ուղղութիւնը ազատ արձակեց զայն, եւ առաջարկեց պատուով Բաբելոն տանիլ զինք: Երեմիա նախընտրեց մնալ իր ժողովուրդի «աղքատ» մնացորդացին հետ: Սակայն երբ անուղղայ ըմբոստներ սպաննեցին Բաբելոնի Թագաւորին նշանակած կառավարիչը, եւ վախնալով իրենց գլխին գալիքը, իրենք կը փախչէին Եգիպտոս՝ ծերացած Երեմիան ալ բռնի իրենց հետը տարին, ուր մեռաւ Աստուծոյ տառապած այս ծառան, ըստ աւանդութեան քարկոծուելով իր ժողովուրդէն, որուն անօրէնութիւնները շարունակ իրենց աչքին առջեւ դնելը իրեն համար Աստուծոյ կողմէ նշանակուած պարտականութիւն կը նկատէր:

Բոլոր մարգարէներու պէս, եւ անոնցմէ աւելի, ախոյեան էր ընկերային արդարութեան եւ ճշմարիտ աստուածպաշտութեան: Շարունակ կը պատգամէր.

«Փոխեցէք ձեր ընթացքը. իրարու հետ արդար եւ ուղիղ ապրեցէք. օտարականը, որբը եւ այրին մի հարստահարէք. արդար եւ անմեղ արիւն մի թափէք. օտար աստուածներու ետեւէ մի երթաք ի կործանումն ձեր անձին». (Երմ. Է. 1 - 6. Բդդ. Ե. 25 - 29):

Ապրած ըլլալով եղերական չրջանի մը մէջ, եւ պարտաւորուած ըլլալով իր հայրենասիրական ղպացումներուն հակառակ պատգամներ տալ, Երեմիա դարձած էր չատ ղպայուն հոգի մը: Զաղկելով հանդերձ անոնց անօրէնութիւնները, չարունակ կը բարեխօսէր իր ժողովուրդին համար առաջի Աստուծոյ: Այն աստիճանի հասած իր ժողովուրդին ամբարչտութիւնը, որ Աստուած այս մխիթարութենէն ալ զրկեց զայն. «Այլեւս մի աղօթեր այս ժողովուրդին համար. անոնց վրայ ողորմութիւն մի խնդրեր. մի բարեխօսեր անոնց համար, որովհետեւ այլեւս պիտի չլսեմ քեզի: Ջե՞ս տեսներ ինչեր կը պատահին Հրէաստանի քաղաքներուն եւ Երուսաղէմի փողոցներուն մէջ...»: Ամէն կողմ տարածուած էր կռապաչտութիւնը. ու կը չարունակէ Աստուծոյ ձայնը. «Կը կարծե՞ս որ այս կերպով զիս կը բարկացնեն. ոչ. այլ իշխանք զրեներ կ'անարգեն, ծածկելով իրենց անձերը ամօթով» (Երեմ. է. 16–20):

Տեսնելով իր ժողովուրդը անդառնալիօրէն մոլորած՝ եւ նախատեսելով անոնց զլխուն զալիք չարիքները յաճախ լինքինքը կուտար լայի եւ ողբի: Արդարեւ ունի իր զիրքին մէջ բազմաթիւ ողբեր եւ իրեն կը վերագրուի «ՈՂԲ ԵՐԵՄԵԱՅ» կոչուած զիրքը: Սերտ նմանութիւններ կան իր եւ Յովբի մէջեւ. իր զիրքին Ի. զլուխին 14–18 համարները կը յիշեցնեն Յովբին անէծքը իր ծնած ըլլալուն համար, իսկ նախորդ համարները՝ անոր արտունջները:

Այս բոլորով մէկտեղ ամբողջ իր կեանքի եւ վիշտերու ընթացքին սերտօրէն եւ չարունակարար լինքինքը կապուած պահ Աստուծոյ հետ: Իր նախատեսութիւնը Երուսաղէմի կործանման եւ իր լացը անոր վրայ ու մանաւանդ իր տառապանքները եւ վիշտերը իր ժողովուրդին համար եւ հուսկ ապա անոնցմէ քարկոծուելով մեռնիլը յարմարապէս զինքը կը կացուցանեն նախատիպը Քրիստոսի:

Երեմիա կը տօնուի տառնձինն, վերափոխման յաջորդող երկրորդ Հինգշաբթին: Ծոյնք եւ Լատինք Մայիս 1-ին:

27.– ԵԶԵԿԻԷԼ

Թէեւ ժամանակով է Երեմիա մարգարէին, սակայն որքան չատ եւ տարբեր կին մեր զիտցածները Երեմիայի մասին, նոյնքան քիչ եւ անորոշ են մեր տեղեկութիւնները Եզեկիէլի մասին: Աստուածաչունչի ոչ մէկ ուրիշ զիրքին մէջ յիշուած է ան. իսկ իր մեծակակ զիրքին մէջ չատ քիչ բան ըսուած է իր մասին: Իր անու-

նըն անգամ լոկ երկու անգամ յիշուած է իր գիրքին մէջ, ընդդէմ Երեմիայի անուան աւելի քան տասը անգամ յիշատակութեան:

Եզեկիէլի մասին մեր ամբողջ գիտցածը խտացած է իր գրքին սկիզբի քանի մը համարներուն մէջ ըստ հետեւեալի:

«Երեսներորդ տարին, չորրորդ ամսուան հինգին, երբ ես Քոբար գետի ափին գտնուած աքսորականներուն մէջ էի, Երկինքը բացուեցաւ ու ես Աստուծոյ տեսիլքը ունեցայ: Այդ տարին Յովաքին Թագաւորին գերութեան հինգերորդ տարին էր: Եւ Աստուծոյ խօսքը եկաւ Եզեկիէլ քահանային, Բուզիի որդի, Քաղդէացւոց երկրին մէջ, Քոբար գետի ափին, եւ հոն Տիրոջ ձեռքը իմ վրաս եղաւ»: (Եզկ. Ա. 1-3):

Վերոյիշեալ «Երեսներորդ տարին» մենք կը հասկնանք իրբեւ իր տարիքը, այսինքն երբ երեսուն տարեկան էր: Քոբար գետը կը նկատուի Եփրատի մէկ ջրանցքը, Բաբելոնի մօտ: Իսկ Յովաքին Թագաւորը Երուսաղէմի վերջընթեր թագաւորն է, որ նախ քան Քրիստոսի 597 թուականին գերի տարուեցաւ Բաբելոն Նաբուգոդոնոսոր Թագաւորի կողմէ ամբողջ արքունի անձնակազմով, ժողովուրդի մեծամեծներով եւ քաղքենի դասակարգով, ընդամէնը աւելի քան տասը հազար հոգի. (Դ. Թգ. ԻԴ. 10-16): Ուրեմն անոնց մէջն էր նաեւ Եզեկիէլ քահանան: Որով իր մարգարէական կոչումը տեղի կ'ունենայ 592 թուականին, Ն. Ք., Բաբելացւոց աշխարհին մէջ, աքսորական վիճակի մէջ:

Աստուած կ'ըսէ իրեն. «Որդի մարդոյ. (Եզեկիէլի համար չարունակ այս կոչումը կը գործածուի իր գիրքին մէջ, շուրջ 87 անգամ) Ես քեզ կը ղրկեմ Իսրայէլին, ապստամբ ժողովուրդի մը... Երբ ըսես անոնց. «Այսպէս կ'ըսէ Տէրը», պիտի հասկնան որ մարգարէ մըն ես դուն անոնց մէջ, հոգ չէ թէ քեզի մտիկ ընեն կամ մերժեն լսել քեզ, որովհետեւ ըմբոստ ժողովուրդ մըն է. բայց դուն, մարդու որդի, պէտք չէ վախնաս անոնցմէ, կամ անոնց խօսքերէն, թէեւ անոնք պիտի ըմբոստանան քեզի դէմ, եւ դուն ինքզինքդ պիտի գըլաս կարիճներուն մէջ. երբեք պիտի չվախնաս ինչ որ ալ ըսեն քեզի, եւ անոնց սպառնալից կերպարանքէն պիտի չզարհուրիս: Պիտի տաս իմ պատգամներս անոնց, անոնք լսեն կամ մերժեն լսել: Սակայն դուն, մարդու որդի, պէտք է լսես իմ պատգամներս եւ անոնց պէս ապստամբ չըլլաս: Բաց բերանդ ու կեր ինչ որ կուտամ քեզի:

«Ու ես տեսայ ձեռք մը որ դէպի ինծի կ'երկարէր, գիրք մը բռնած. բացաւ զայն իմ առջեւս.. գրուած էր ամբողջութեամբ ներսով եւ դուրսով եւ կը պարունակէր ողբեր, եղերերգ եւ վա-

յեր։ Յետոյ ըսաւ ինծի. մարդու որդի, կեր քեզի մատուցուածը, կեր գիրքը, ապա գնա եւ խօսէ Իսրայէլի որդիներուն։ Ուստի բացի բերանս, ու ան ջամբեց ինծի գիրքը։ Եւ աւելցուց. մարդու որդի, կլլէ քեզի տրուած այս գիրքը, եւ որովայնդ թող լեցուի անով։ Ու ես կերայ զայն. մեղրի պէս անուշ էր» (Բ. 3–9 եւ Գ. 1–3)։ Վերջին պատկերալից խօսքին իմաստն է այն է, թէ ինք սիրով եւ քաղցրութեամբ կը համակերպէր Աստուծոյ կանչին, թէ իսկ իր պարտականութիւնը ըլլար ողբալ այս ժողովուրդին ըմբոստ նկարագիրը եւ վայեր կարդալ հարկադրուէր անոնց հասցէին։

Ու կ՚եզրակացնէ աստուածային ձայնը. «Մարդու որդի, դիտող կարգեցի քեզ Իսրայէլի տան վրայ. ինծմէ պատգամներ պիտի լսես եւ պիտի զգուշացնես զանոնք, եթէ անօրէնին ըսեմ թէ անպատճառ պիտի մեռնիս, ու դուն չզգուշացնես զայն, որ դառնայ իր չար ճանապարհէն, այն անօրէնը արդարեւ պիտի մեռնի իր անօրէնութեան համար, սակայն անոր արիւնը քեզմէ պիտի պահանջուի։ Իսկ եթէ դուն զգուշացնես անօրէնը, ու ան չդառնայ իր չար ճանապարհէն, պիտի մեռնի թէեւ իր անօրէնութեան պատճառով, բայց դուն ազատ պիտի մնաս մեղադրանքէ»։ (Գ. 16–21)։

Եւ իրարու կը յաջորդեն խորհրդաւոր եւ պատկերալից տեսիլքները, այլաբանութիւնները եւ գուշակութիւնները յատկապէս Երուսաղէմի կործանման եւ շրջակայ եօթը ազգերու դէմ։ Նշանաւոր է յատկապէս Եզեկիէլի տեսիլքը չորցած ոսկորներու, որոնք աստուածային շունչով կը վերակենդանան եւ յարութիւն կ՚առնեն (Գլուխ ԼԷ.)։

Քառասունութ գլուխներէ բաղկացած իր գիրքին մէջ չկայ այլեւս ոչ մէկ ակնարկութիւն իր կեանքին վերաբերեալ։ Իր վախճանի մասին ալ ոչինչ գիտենք Ս. Գիրքէն։ Յայսմաւուրքեան աւանդութեան մը համաձայն մեռած ու թաղուած է Բաբելոնի մէջ, սպաննուելով իր ազգակիցներէն։

Իր դատապարտող պատգամներու կարգին Եզեկիէլ ունի նաեւ յուսալից եւ դրական տողեր։ Օրինակ, կը մարգարէանայ, որ թէեւ Իսրայէլացիներ գերի պիտի տարուին օտար երկիրներ, բայց Աստուած կ՚ըսէ, վերստին «Պիտի ժողովեմ զձեզ այն երկիրներէն, ուր ցրուած էք եւ վերստին պիտի տամ ձեզի Իսրայէլի երկիրը։ Ու երբ վերադառնան իրենց երկիրը, պիտի վերցնեն մէջտեղէն կռապաշտութեան զարշելի գործերը եւ պղծութիւնները։ Անոնց տարբեր սիրտ մը պիտի տամ, եւ անոնց մէջ նոր ոգի մը

պիտի դնեմ։ Պիտի հանեմ անոնց մէջէն քարեղէն սիրտը եւ պիտի տամ անոնց մսեղէն սիրտ, որպէսզի իմ հրամաններուս համաձայն ընթանան, օրէնքներս պահեն եւ գործադրեն։ Ու անոնք իմ ժողովուրդս պիտի ըլլան եւ Ես՝ անոնց Աստուածը (ԻԱ. 16–21)։

Եզեկիէլն է բոլոր Աստուծոյ կողմէ. «Մեղաւորին մահը չէ, որ կ'ուզեմ, այլ՝ անոր դառնալը չար ճանապարհներէն եւ փրկուիլը» (ԼԳ. 11)։ Ահաւոր են իր մարգարէութիւնները ժողովուրդի «Հովիւներուն դէմ» (Գլուխ ԼԴ.)։ Գրքին վերջին գլուխները կը պարունակեն մարգարէութիւններ իր ժողովուրդի փրկութեան եւ վերականգնութեան։ Որչափ ալ շեշտը կը դնէ անհատի պատասխանատուութեան վրայ, իր անկումին կամ բարձրացումին մէջ, բայց միւս կողմէ կը հաստատէ իր ժողովուրդի հաւաքական բնոյթի կարեւորութիւնը։ Այս իրողութիւնը ի յայտ կուգայ երբ այնքան մանրամասնօրէն կը նախատեսէ իր վերածնեալ ժողովուրդի պաշտամունքին ձեւերը (Գլուխ Խ–ԽԲ.)։

Նոր Կտակարանին մէջ ոչ մէկ ուղղակի մէջբերում կայ Եզեկիէլէն. սակայն իր գիրքին մէջ նախատեսուած քահանայական եւ մարգարէական ոգիի միացեալ ներկայացումը կը կազմէ այն յատակը, որուն վրայ կը կառուցուի Աւետարանի վերանորոգեալ կրօնքը։

Եզեկիէլ կը տօնուի Եղբ. եւ Յովհ.ի հօր Զաքարիայի հետ, Վերափոխման յաջորդող երրորդ Երեքշաբթին։

Յոյնք՝ Յուլիս 23-ին. Լատինք՝ Ապրիլ 10-ին։

28. ԴԱՆԻԷԼ

Եզեկիէլի պէս Դանիէլ ալ մէկն էր այն գերիներուն, որոնք Բաբելոն տարուեցան 597 թուին Ն.Ք., իրենց թագաւորին եւ մեծամեծներուն հետ։ Դանիէլ շատ երիտասարդ էր գերի տարուած ատեն, այնպէս որ ինք ալ մաս կազմեց այն տղաքներուն, որոնք ընտրուեցան Իսրայէլացի գերիներու մէջէն դաստիարակուելու եւ ի վերջոյ պետական պաշտօններու վրայ դրուելու համար։ Այս տղաքները պիտի ըլլային, ըստ արքայական հրահանգին, «թագաւորական կամ իշխանական տուներէ, գեղեցիկ տեսքով, մարմինով անթերի, իմաստութեան հակամէտ եւ գիտութեան տէր, ուշիմ եւ յարմար՝ արքունական պաշտօնավարութեան։

«Անոնք պիտի դաստիարակուէին Քաղդէացւոց լեզուով եւ գրութեամբ»։ (Դան. Ա. 3–7)։ Պիտի ուտէին արքայական սեղանէն. իրենց դաստիարակութիւնը երեք տարի պիտի տեւէր, որմէ վերջ պիտի մտնէին պետական ծառայութեան։ Դանիէլի հետ

էին նաեւ իր երեք ընկերները. Անանիա, Ազարիա եւ Միսայէլ, որոնց անուննները փոխեց իրենց վերակացուն եւ տեղական անուններ դրաւ. Դանիէլին տուաւ Պաղտասար անունը. Անանիային՝ Սեդրակ, Ազարիային՝ Աբեդնագով, Միսայէլին՝ Միսաք:

Սակայն Դանիէլ եւ իր երեք ընկերները իրենց միտքը դրած էին չհրաժարիլ իրենց հայրենի կրօնքէն եւ օրէնքներէն, եւ նախատեսելով որ արքայական սեղանի վրայ պիտի մատուցուէին հրէական օրինաց հակառակ կերակուրները, ուստի իրենց վերակացուէն խնդրեցին, որ իրենք կերակրուին լոկ ընդեղէնով եւ բանջարեղէնով եւ ջուր դործածեն գինիի տեղ: Տասը օրուան փորձէ մը վերջ վերակացուն երբ տեսաւ որ բանջարեղէնով եւ ջուրով անոնողները աւելի առողջ երեւոյթ ունէին քան խորտիկներով եւ գինիով կերակրուողները, ընթացք տուաւ անոնց խնդրանքին:

Դանիէլի դիրքին մէջ կան բազմաթիւ հետաքրքրական եւ արտադրաւ միջադէպեր, զորս անկարելի է մի առ մի յառաջ բերել, որոնք սակայն կը հաստատեն Դանիէլի աստուածային իմաստութեամբ լեցուած ըլլալը, եւ նախախնամական բացառիկ պաշտպանութիւն վայելելը: Օրինակ, միջադէպը Շուշան անուն անմեղ կնոջ մը, որուն աչք կը տնկեն երկու վատաբարոյ ծերունիներ, որոնք զրպարտանքի սպառնալիքով կը պահանջեն իրենց հետ ըլլալ: Կինը աչք կ'առնէ զրպարտուիլ ու քարկոծուիլ քան թէ մեղանչել Աստուծոյ առջեւ: Ծերերը կը զրպարտեն զայն ժողովուրդին առջեւ եւ քարկոծման որոշում հանել կուտան: «Սակայն Աստուած իր հոգին արթնցուց Դանիէլ երիտասարդին վրայ», որ դէպքին միջամտելով պահանջեց երկու ծերերը առանձին-առանձին քննութեան ենթարկել: Ժողովուրդի առջեւ իր խակ կատարած հարցաքննութեամբ հակասութիւններ բռնեց անոնց վկայութեանց մէջ եւ փոխան անմեղին քարկոծուեցան, սուտ վկայութիւն տուող մեղապարտները:

«Դանիէլ մեծ անուն հանեց այն օրէն սկսեալ»: (Գլուխ ԺԳ.):

Սակայն Դանիէլի համբաւը եւ բարձրացումը առաւելաբար սկսաւ երբ մեկնեց Նաբուգոդոնոսոր թագաւորի մէկ երազը, զոր չէին կրցած մեկնաբանել անոր «գիտնականները, մոգերը, կախարդները եւ աստղագէտները» (Գլուխ Բ.):

Բարձրացումը նախանձ ստեղծեց Դանիէլի հանդէպ պետական բարձր շրջանակներու մէջ. ու չկարենալով զրպարտիչ պատճառանքներ դտնել այլ մարզերու մէջ, քանի որ Դանիէլ անկաշառ, հարող եւ իմաստուն պետական պաշտօնեայ մըն էր, զայն անոր կրօնքին: Հրահանգ հանել տուին թագաւորէն, թէ ով որ

երկրի ասուածներէն զատ ուրիշ աստուածներ պաշտէր, առիւծներու դուրը պիտի նետուէր: Դանիէլ իր տան մէջ վերնատուն մը չունենալ ուսած էր, ուրկէ պատուհանները Երուսաղէմի կողմը բացուած էին: Ամէն օր, Երուսաղէմ դարձած օրական երեք անգամ անխափան աղօթք կ'ընէր այնտեղ: Այս պարագան յանձնեցին թագաւորին նկատառման: Թագաւորը ստուգէլէ յետոյ իրականութիւնը, հարկադրուեցաւ հրամայել որ նետեն զայն առիւծներուն դուրը: Բայց առաւօտ կանուխ թագաւորը անճամբ դուրին ղլուխը եկաւ ոչալու համար Դանիէլը, զոր կը սիրէր եւ որուն վրայ մեծ համարում ունէր: Կանչեց թագաւորը վերէն «Թախծութիւնամբ. Դանիէ՛լ, Աստուծոյ ծառայ, արդեօք կրցա՞ւ ապատել քեզ առիւծներու բերնէն քու Աստուածդ, զոր միշտ կը պաշտէիր: Դանիէլ պատասխանեց. Արքայ, յաւերժ ապրէ, իմ Աստուածս ղրկեց իր հրեշտակը եւ գոցեց առիւծներուն բերանը եւ ինծի վնաս չհասցուցին, որովհետեւ սիրտս ուղիղ էր Անոր առջեւ, եւ քեզի դէմ ալ ոեւէ յանցանք մը չեմ գործած, Արքայ: Այն ատեն ուրախացաւ թագաւորը եւ հրամայեց հանել Դանիէլը դուրէն. եւ անոր վրայ ոչ մէկ վնաս նշմարուեցաւ, որովհետեւ իր հաւատքը ամբողջէն գրած էր իր Աստուածն վրայ:» Զարախօսները նետուեցան դուրին մէջ եւ լափուեցան առիւծներէն (Դուխ Զ.):

Շեշտուած նմանութիւններ կան Յովհ. Գեղեցիկի եւ Դանիէլի միջեւ:

Երկուքն ալ ղերի տարուեցան օտար երկիրներ իբրեւ մատոյց երիտասարդութեան եւ ոխակալ երիտասարդներ դուրս եկան եւ բարձրագոյն դիրքերուն տիրացան:

Երկուքն ալ անարդարութեանց ենթակայ եղան, որոնցմէ դուրս եկան փորձուած, ու ուելի յղկուած: Երկուքին ալ բարձրացումները սկսան երազներու մեկնութեամբ: Երկուքն ալ անարատ կեանք ապրեցան ապականեալ հեթանոս չրջանակներու մէջ: Երկուքն ալ մեռան իրենց հայրենիքէն հեռու օտար երկիրներու մէջ:

Դանիէլ Եսայիի տիպարէն մարդարէ մը եղաւ. այսինքն որքան պետական մարդ՝ նոյնքան եւ ուելի Աստուծոյ մարդը: Իր գիրքին վերջին կէսը խորհրդաւոր եւ պատկերալից տեսիլքներ են, որոնք պատռելով ապագայի թանձր վարագոյրը, լոյս կը սփռեն գալիքին եւ Աստուծոյ ծրագիրներուն վրայ: Յայտնութենական նկարագիրը ունին իր տեսիլքները:

Նոր Կտակարանի մէջ առնուազն մէկ անգամ յիշուած է Դանիէլ Քրիստոսի վերջին յայտնութենական քարոզին մէջ (Մրկ. ԺԳ. 14): Իսկ իր տեսիլքներուն մէջ երեւցած «Մարդու Որդին»,

պրան «պրակտ իշխանութիւն եւ պատիւ ու պրեստիժին, եւ պրան պիտի ծառայեն բոլոր պղեր եւ լեզուները, եւ պրան իշխանութիւնը յաւիտենական է եւ անոր թագաւորութիւնը անսպառանելի է», ատոնցմէ կը նշմանանայ նաեւ Կաւակարանի «Մարդու Արկին», Բրիտանիայի հետ:

Դանիէլ կը ծանուի մեր ևկեղեցիին մէջ իր երեք ընկերներով, Հոգեպատուոին յայտարարուած չարչարանքի օրը: Յոյներ ալ մեկի պէս կը ծանեն զայն Եոթը մանկանց հետ, Դեկտ. 17-ին: Իսկ Լատինք՝ առանձին՝ Յուլիս 21-ին:

29 — ՕՎԻԴ

Ովիտի կը սկսի առանելիկու «Փարր կոչեցնալ մարդարէներու չարքը· Ովիտ Նոտարի եւ կը մարդարէանայ Ն. Ք. Ուխերորդ պատուն:

Արդարեւ նախ քան Քրիստոս ուխերորդ դարը Հարուստ է մարդարէներով: Այս պատուն մէջ Նոտարին եւ կը զործեն Եսայի, Յոհաննէս, Միքիա, Սոփոնիա եւ Ովիտ: Իր մասին պրեխտ ոչինչ դիտենք· ուսոի պէտ Հարեւանցի ծանօթանանք իր կրօնական մատենագրութեանց, որոնք արուած են առանձրապս պրեխնելէ բազկացեալ իր պիրքին մէջ:

Ամենէն յատկանշական երեւոյթը այս մարդարէին մօտ՝ իր պժրախտ ամուսնութիւնն է: Մարդարէները, իրենց պատգամները մարելու մէջ անջնջելի կերպով պատելու եւ պանոնք ապատարիչ պարձնելու համար, Աստուծոյ Հոգեմանով յանախ կը պիտին արտասովոր եւ արտասովոր միջոցներու: Օրինակ, մէկը բակոան եւ մերկ կը պատէր փողոցներու մէջ, բանալու համար որ այս կերպով պերի պիտի ասրուէին օտար երկիրներ: Ուրիշ մը երան լուծ կը կրէ իր պարանոցին վրայ, բանալու համար որ բաւ է այսինչ թագաւորին լուծին տակ մնայը: Իսկ Ովիտ ալ պատնիկ մը հնարեցաւ կոտրել, պատգամելու համար, որ Իսրայէլ պատնկացած է:

Աստուածաշունչին մէջ, Աստուծոյ Հանդէպ ցոյց արուած անհաւատարմութիւնը ատհասարակ կը կոչուի պոռնկութիւն: Ընդ հակառակը պարդարէն· թէեւ ամուսնացած եմ այս կնոջ հետ, բայց իրականին մէջ իմ կինս չէ ան, քանի որ ինձէ անհաւատարիմ է եւ ուրիշներու հետ կը կենակցի· այնպէս էք նաեւ դուք, ով Իսրայէլացիներ· թէեւ Աստուծոյ հետ ուխտ կնքած էք, բայց օտար աստուածներ կը պաշտէք:

Այս կնոջմէ ծնած զաւակներուն ալ խորհրդաւոր անուններ կը դնէ· առաջինը կը կոչէ «Եզրայէլ», յիշեցնելու համար օրուան

Թագաւորական պերպատանի հիմնադիր Ձկո պօրտարբին արհեստավարժութիւնը պրծած կը ենթարկէր ՅԱՐՈՒՆԻ մէջ, բնակիչներու համար Աքսաբ կառապետ Թագաւորի բնութիւրը։ Քանի որ օրուան Թագաւորներն ալ կառապետութեան մէջ ինկած էին հետեւաբար անոնք ալ նոյն պատասխանով պիտի պատժուէին։ «Պիտի պատրեցնեմ Իսրայէլի Թագաւորութիւնը» կ'ըսէ Աստուած մարգարէին բերանով։ ինչ որ արդարեւ տեղի ունեցաւ 722 Քրիստոսէն Ն. Ք.։

Երկրորդ պատիկը կոչուց «ՋՈՂՈՐՄԵԱՒ»։ որովհետեւ ալեւոր «պիտի չողորմեմ Իսրայէլի», կ'ըսէ Աստուած։

Երրորդը կը կոչէ «Ոչ–ժողովուրդ իմ»։ յայտարարելու համար, որ Իսրայէլ պատրած է այլեւս Աստուծոյ ժողովուրդը լրլալէ։

Արդարեւ Ովսէի գիրքին մնծապոյն մասը Իսրայէլի անհաւատարմութիւններուն ձայնումն է. իսկ վերջին գլուխը կոչ մըն է ապաշխարանքի, ապագայի երջանկութեան խոստումներով բերելուած, եթէ արտանց վերադառնային Աստուծոյ։

Բայց մարգարէներն ալ պատկերալից լեզու կը գործածէն, անոնցմէ չատ կան Ովսէի գիրքին մէջ. օրինակներ։

«Հալոցի կաղ»։ կառապետ բաներ տանէ։

«Նման չգարձուցեալ»։ մէկ կողմէ միսյն եփուած նկանակ, հոգ. այսինքն իր արտին մէկ կողմը միայն ուր եւ ոչ թէ ամբողջապէս– Աստուծոյ արուած։

«Կերան օտարք զպօրութիւն Իսրայէլի»։ Այսինքն Իսրայէլ ակարացած եւ հիւծած է օտարներու հետ խառնակեցութեամբ։

«Ընկղմեցաւ Իսրայէլ»։ կորնչցուց իր ազգային ինքնութիւնը, կրօնական նկարագիրը։

«Անօթ Անպիտան»։ անպէտ տարակայ. ոչնչութիւն։

«Կչիռ անիրաւութեան»։ Առեւտուրի մէջ խարեբայ։

Ծոյնք՝ Հոկտ. 17-ին։ Լատինք՝ Սեպտ. 1-ին։

Երկոտասան Մարգարէից չիշատակը կը կատարենք Ծննդեան Գ. Կիրակիի յաջորդող Գշ. օրը։

30.– ՅՈՎԵԼ

Իր մասին ալ գրեթէ ոչինչ գիտենք բացի անունէն եւ հայրանունէն, որոնք արդարեւ բոլոր մարգարէական գիրքերուն սկիզբը գրուած են։ Իր գրութեան ոճէն եւ ակնարկութիւններէն պատեհով կը կարծուի որ մարգարէացած է Երուսաղէմի մէջ, ե. պատուն Ն. Ք., այսինքն Իսրայէլեան գերութենէն յետոյ։

Իր մարգարէութեան առիթ տուած է մարախներու աննախընթաց պատուհաս մը, որուն յաջորդած է ահաւոր երաշտ մը, չորութիւն մը, զոր Յովէլ նկատած է իբրեւ աստուածային պատիժ եւ խորհրդանշան «Տիրոջ օրուան» եւ առիթ նկատած է այս երեւոյթները ժողովուրդը ապաշխարանքի հրաւիրելու :

Իր գրքոյկը կը բաղկանայ երեք գլուխներէ, որոնց առաջինը վերոյիշեալ պատուհասներու բանաստեղծական նկարագրութիւնն է. երկրորդ գլուխին մէջ այս պատուհասները կը նկատէ իբրեւ ազդարարները եւ խորհրդանշանները «Տիրոջ օրուան», որ բանալի բառն է գրքոյկին, եւ զոր կը նկարագրէ ահաւոր գոյներով : Իսկ վերջին գլուխը Աստուծոյ դատաստանն է հզօր ազգերու, որոնք անիրաւութիւն կ'ընեն փոքր ազգերուն : Այս վերջիններուն արդարութիւնը պիտի բլլայ, եթէ շարունակեն հաւատարիմ մնալ Աստուծոյ օրէնքներուն : Գիրքը գրուած է ուժեղ եւ նկարագեղ ոճով :

Կը նախատեսէ, որ պիտի գայ ժամանակ, երբ Աստուած իր Հոգին պիտի թափէ ամէն մարդու վրայ, մեծին եւ փոքրին, այր մարդուն եւ կնոջ, առանց որեւէ խտրութեան (Բ. 23–32) : Այս հատուածը մէջ բերաւ Պետրոս Առաքեալ, բացատրելու համար Հոգեգալստեան հրաշալի երեւոյթը, իբրեւ իրականացումը այս մարգարէական նախատեսութեան :

Յոյնք՝ Հոկտ. 19-ին : Լատինք՝ Յուլիս 13-ին :

31.– ԱՄՈՎՍ

Թէեւ Ամովսի գիրքը եօթերորդ տեղը կը գրաւէ մարգարէական գիրքերու շարքին մէջ, սակայն ժամանակագրական տեսակէտէ առաջինն է անոնց մէջ : Որով Ամովսին կը պատկանի անկապտելի փառքը ռահվիրան հանդիսանալու գրող մարգարէներու, որոնք իրենց գիրքերուն մէջ Աստուծոյ բնութեան եւ կամքի մասին ընդարձակ եւ խոր տեղեկութիւններ տուած են եւ բարոյական օրէնքներու եւ սկզբունքներու պարտադրականութիւնը շեշտած են :

Ամովս ինքզինքը եւ իր մարգարէական կոչումը սա կարճ եւ պարզ բառերով կը ներկայացնէ իր գիրքին մէջ. «Ես ոչ մարգարէ էի եւ ոչ որդի մարգարէի. այլ ՀՈՎԻՒ էի եւ թութ քաղող. եւ առաւ զիս Տէրը հօտէն եւ ըսաւ ինծի. Գնա եւ մարգարէացիր իմ Իսրայէլ ժողովուրդիս վրայ». (Է. 14–15) : Գրքին սկիզբը կը հաստատուի որ մարգարէացած է «Հրէաստանի-Երուսաղէմի–Ոզիա թագաւորին եւ Իսրայէլի–Սամարիոյ–Յերոբովամ –Երկրորդի–

օրով»· այսինքն Ն· Ք· 760–750 թուականներուն: Թէեւ Երուսաղէմի թագաւորին սահմաններէն կուգայ, բայց կը մարգարէանայ Սամարիոյ թագաւորին սահմաններուն մէջ, յատկապէս Բեթէլի մէջ, որ հիւսիսային թագաւորութեան կրօնական կեդրոնն էր:

Իր ժամանակին կը տիրէ համեմատաբար խաղաղ շրջան մը եւ նիւթական բարգաւաճութիւն, որուն անխուսափելի հետեւանքը կ՚ըլլայ բարքերու ապականութիւն եւ կրօնական այլասերում: Մարդիկ կը մոռնան ճշմարիտ Աստուածը եւ կուռքերու կ՚երկրպագեն· հարստութիւնը կը կեդրոնանայ մեծամեծներուն ձեռքը, որոնք կը հարստահարեն եւ գերիի պէս կ՚աշխատցնեն աղքատները:

Ամոս հարստահարութեանց եւ կռապաշտութեան դէմ է որ կը բարձրացնէ իր ձայնը եւ պայքար կը յայտարարէ: Բեթէլի քուրմը մարգարէին քարոզութիւնը օրուան թագաւորին նկատառման կը յանձնէ (Է· 10–13)· բայց կ՚երեւի թէ չկրցան լռեցնել մարգարէն, որ կը շարունակէ իր ընկերային արդարութեան պատգամները, եւ իր սպառնալիքները անուղղաներուն՝ յանուն Աստուծոյ:

Գիրքին ոճը պարզ եւ նկարագեղ է: Օրինակ, իր մարգարէանալու պարտականութեան ստիպողականութիւնը կը նմանցնէ առիւծի մռնչիւնին. «Երբ առիւծը մռնչէ, ո՞վ չի սարսիր, երբ Տէրը խօսի՝ ով չի մարգարէանար»: Իսրայէլի մնացորդացին հազիւ հազ ճողոպրիլը թշնամիին ձեռքէն կը նմանցնէ հովիւի մը, որ հազիւ երկու ոտք կամ ականջ մը կ՚ազատէ առիւծի բերնէն, որ խլած է իր ոչխարներէն մէկը. (Գ· 12): Վերջապէս Աստուծոյ խօսքին նուաղութիւնը կը նմանցնէ սովի: (Ը· 11–12):

Յաւիտենական Աստուծոյ մեծութիւնն է, որ ամէնէն աւելի շեշտ կը ստանայ Ամոսի գրութեան մէջ: Ամէն ինչ կը տեսնէ, ըլլայ բնութեան կամ պատմութեան մէջ, Աստուծոյ մեծութեան լոյսին տակ: Աստուծոյ մեծութեան դիմաց մարդ փոշիի կը վերածուի. հակառակ ատոր սակայն, Աստուած կ՚ուզէ հաղորդակցութիւն ստեղծել այս պզտիկ արարածին հետ: Իր զօրութենէն եւ իմաստութենէն բաժին կ՚ուզէ հանել անոր, պայմանաւ որ անոնք գործածուին համաձայն իր կամքին եւ ոչ թէ վատնուին կամ չարաչար գործածուին եսասիրական նպատակներու: Ամէնէն վեր եւ ամէնէն աւելի Աստուած կ՚ուզէ որ արդարութեան օրէնքը տիրապետող ըլլայ ընկերութեան մէջ: Անտեսել այս օրէնքը կը նշանակէ գործածել Աստուծոյ տուած կարողութիւնները եսակեդրոն նպատակներու եւ ագահութեան համար, ինչ որ ամենամեծ սրբապղծութիւն է: Անոր համար է, որ երբ մարգարէն կը շեշտէ Աս-

տուծոյ արդարութիւնը, զոր կը նկատեցնէ միամամանակ իրեն քանզի ոչ մի ոք, որ չհնազանդի բոլոր անոնց, որոնք անհաւանելի կամ ապիկար, որոնք պէտ կը գործեն այդ օրէնքին: Ու Աստուծոյ արդարութիւնն այդ կարծանաւոր գործութիւնը ի յայտ կուգայ սրբոյն երկրաչափներու, մարտիկներու եւ այլ բնական քանդիչ եղեւոյթներու մէջ, նաեւ ան եւ ասկէ կախուած երեւոյթներու քանակներու կատարում եւ հարթում արշաւանքներուն մէջ: Անոնք գործիքները եւ գործադրիչները են իր արդար դատաստանին, «Տէր բոլ պատան», որմէ փախուստ չկայ ոչ մէկ ապրի կամ սպառած համար, բլրոյ երկրի վրայ եւ բլրոյ երկինքի մէջ: Եւ մէկ եւ նոյն այդ «Տիրոջ օրը» ամենց համար անկումի՝ ամենց համար այ բարձրացումի օր պիտի բլրայ: Մինչեւ իսկ ինքը, մարտարէն, գործիքն է աստուածային այդ արդարութեան, մահ սպառնալով մեղաւորներուն, եւ երջանկութիւն՝ արդարներուն:

Ծոյնք՝ Յունիս 15· Լատինք՝ Մարտ 31:

32.– ԱԲԴԻՈՒ

Ոչինչ պիտանք իր մասին բացի անունէն. Հայրանունն անգամ չէ յիշուած: Իր դիրքը միակ պատիկ մը բաղկացած՝ կարմազոյնի եւ ամբողջ Հին Կտակարանին: Կը բովանդակէ ուժգին պատգամ մը բնդդէմ Եդոմի: Իրարու ցեղակից այս երկու ժողովուրդները, Եդոմացիք եւ Իսրայէլացիք, ամբողջ իրենց պատմութեան ընթացքին իրարու թշնամի եղած են, մինչեւ որ Եդոմացիք խառնուած եւ ձուլուած են Իսրայէլի եւ արարներու մէջ: Մարգարէութիւնը գրուած կը նկատուի նախ քան Քրիստոս Ե. դարուն, Իսրայէլի դէմ ունեցած իրենց մեծ նեղութիւններուն ատեն նորապարձ Հրեաներու:

Ծոյնք եւ Լատինք՝ Նոյեմբեր 19:

33.- ՅՈՎՆԱՆ

Գրքին սկիզբը յիշած անունով եւ հայրանունով մարգարէ մը կը յիշուի արդարեւ Դ. Թագ. ԺԴ. 25ին մէջ: Իսրայէլի Յերոբոամ Բ. Թագաւորը երկրին սահմանները ընդարձակեց «Համաձայն Իսրայէլի Տէր Աստուծոյ պատգամին, զոր խօսեցաւ իր ծառային Ամաթէլի որդի Գեթքոբերացի Յովնան մարգարէին»: Հարց կը ծագի թէ այս մարգարէ՞ն է գիրքը գրողը, թէ ուրիշ մըն է, որ այս մարգարէին պատմութիւնը մեզի կը ներկայացնէ: Ոչ մէկ նշան կայ որ գրողը Յովնան մարգարէն եղած ըլլայ· այլապէս՝ ինք ըլլալով ժամանակակից Ամովսի–Ուզիայեդ դարու առաջին կէսը ն. Ք.– անոր հետ առաջին գրող մարգարէներէն մէկը պիտի

յինէը: Ա՛ւ հատարակ այնպէս կը նկատուի որ այս պիրքը պրուած է Իսրայէլի ներուքինէն յետոյ, ե. դարուն Ն. Ք.:

Տարբեր է այս պիրքը մարդարէական միւս պիրքերէն անով, որ վոխանակ պատգամներ պարունակելու՝ կը պատմէ արկածները մարդարէի մը, որուն կը յանձնուի ամէնէն անհաճոյ պարտականութիւնը. այսինքն ապաշխարանք քարոզել Իսրայէլի ամէնէն առելի ժողովուրդի մայրաքաղաքին՝ Նինուէի մէջ:

Հետեւաբար զարմանալի չէ, որ Յովնան նախ կը փորձէ վխտչիլ այս պարտականութենէն. բայց ի վերջոյ կը համակերպի ստուածային հրամանին, այն յոյսով որ ամենայն հաւանականութեամբ Նինուէ պիտի չապաշխարէր, եւ հետեւարար պիտի կործանէր: Բայց աստծին զարմանալի կայրագործը ինք կ'ըլլայ, երբ Նինուէնացիները կ'անսան իր քարոզութեան, որ հինգ բառերէ կը բաղկանայ. «Ներեք օրէն Նինուէ պիտի կործանի»: Կը պչմանի՛ապաշխարեն եւ պարձի կուգան: Ու Աստուած կը խնայէ քաղաքին:

Պիրքին նպատակն է չեչտել թէ Աստուած այնքան Տէր եւ հպծու է հեթանոս ազգերուն որքան Իսրայէլին: Կը պատմէ մեզի որ ալ ըլլայ, Իսրայէլի՝ կամ հեթանոսներու մէջ: Կը խնայէ ապաշխարողին, ուր որ ալ պատահի, Իսրայէլի մէջ կամ հեթանոսներու մօտ:

Այս առումով այս առակի ձեւով պրուած պիրքը -եւ առակի նպատակ հետապնդող պիրքը- ամէնէն մօտիկն է Նոր Կտակարանի ուսուցման, որ կը հաստատէ թէ Աստուած «իր արեւուկը կը ծագեցնէ չարերու եւ բարիներու վրայ. անձրեւ կը բերէ արդարներու եւ մեղաւորներու վրայ»: (Մտթ. Ե. 45):

Մենք, բայց յիշելէ Յովնանը «Երկոտասան մարդարէից» հետ կը յիշատակենք զայն եւ ապաշխարանքի իր քարոզութիւնը Աառաջաւորաց Պահքի Ուրբաթ օրը: Յունք եւ Լատինք՝ Սեպտ. 21-ին:

34.- ՄԻՔԻ

Ժամանակակից է Ամոս, Ովսէ եւ Եսայի մարդարէներուն, որոնց հետ միասին կը կազմեն այն քառեակը, որ առեղծեց ոսկեղարը Հին Կտակարանի պրոշ մարդարէներու, ուխերարդ դարուն նախ քան Քրիստոս: Հետաքրքրական է նշել, որ այս չորսը կը ներկայացնեն պրեթէ բոլոր խաւերը ժամանակակից ընկերութեան: Ամոս լեռնական հովիւ մըն է հարաւէն. կը ներկայացնէ խաչնարած պիւղացիութիւնը: Ովսէ հոլպտրծ մըն է Հիւսիսի բերրի դաչտերէն: Եսայի արիստոկրատ մըն է ճաճ արքունիքի մէջ եւ

մշակուած մխոց մը՝ երկրի մայրաքաղաքին մէջ: Իսկ Միքիա երկրի արեւմտեան սահմանամերձ գիւղէն արհեստաւոր մըն է. կը ներկայացնէ աշխատաւոր դասակարգը:

Թէ ինչպէս եւ ինչ պայմաններու ներքեւ տեղի ունեցաւ իր կոչումը բացայայտ չէ. բայց իր գիրքին հետեւեալ ակնարկութիւնը կրնանք նկատել իբրեւ սկիզբը եւ գրգապատճառը իր կոչումին.

«Բայց ես լեցուեցայ Տիրոջ Հոգիին զօրութեամբ պատմելու համար Յակոբի տան՝ իր ամբարշտութիւնը եւ Իսրայէլին՝ իր մեղքերը» (Գ. 8):

Ապա կը յաջորդէ իր պատգամներուն խտացումը.

«Լսեցէք ասիկա, Յակոբի տան առաջնորդներ. եւ Իսրայէլի տան իշխաններ, որ կ՚անարգէք արդարութիւնը եւ կը ծռէք զայն իր ուղիղ ընթացքէն, կը շինէք Սիոնը արիւնով եւ Երուսաղէմը՝ անիրաւութեամբ: Անոր առաջնորդները կաշառքով կը դատեն. անոր քահանաները վարձքով կը կատարեն իրենց պաշտօնը. անոր մարգարէները դրամով կուտան իրենց գուշակութիւնը: Այս բոլորով հանդերձ տակաւին Տիրոջ կ՚ապաւինէին ու կ՚ըսէին. Չէ՞ որ Տէրը մեզի հետ է, ուստի չարիք պիտի չգայ մեր վրայ: Հետեւաբար ձեր պատճառով Սիոն հերկուած հող պիտի ըլլայ. Երուսաղէմը՝ աւերակոյտ մը. եւ տաճարի բլուրը՝ մայրիի անտառ» (Գ. 9–12):

Այն մեղքերը, որոնք յատկապէս յիշուած ու դատապարտուած են Միքիայի կողմէ հետեւեալներն են.

Կռապաշտութիւնը. «Պիտի քանդեմ անոր բոլոր կուռքերը, զոր հաւաքեց Սամարիան իր պոռնկութեան իբրեւ կաղէնք-վարձք»:

Չար ծրագիրներ. «Վայ անոնց, որոնք գիշերները չարիք կը ծրագրեն, եւ ցերեկին կը գործադրեն զանոնք»:

Ագահութիւն. «Ցանկացան արտերու եւ բռնի գրաւեցին. իրենց աչքը խածած տուներն տիրացան. կը կողոպտեն մարդու տունը եւ կը տիրանան անոր ժառանգութեան»:

Կախարդութիւն. «Պիտի վերցնեմ մէջտեղէն բոլոր կախարդները, եւ այլեւս հարցուկներ պիտի չգտնուին քու մէջդ»:

Խարդախութիւն. «Կրնա՞մ անտեսել խարդախուած ձեր չափերը, կամ կրնա՞մ հաշուի չառնել ձեր սուտ կշիռները, եւ թեթեւ ծանրոցներու պարկերը» :

Ընդհանուր Այլասերում. «Երկիւղած մարդը կորաւ երկրէն. եւ ուղիղ մարդ չմնաց, ամէն մարդ իր ընկերոջ չարիք կը մտա-

ծէ։ Մի վստահիր դրացիիդ, մի հաւատար մտերիմ բարեկամիդ․ անկողինակիցէդ զգոյշ եղիր, սրտիդ գաղտնիքը մի յայտներ անոր։ Որդիներ իրենց հօր դէմ կ'ելլեն, աղջիկներ իրենց մօր դէմ կ'ապստամբին, հարսներ՝ իրենց կեսուրներուն դէմ»։

Կարծես մեր ժամանակները կը նկարագրէ մարգարէն երկու հազար եօթ հարիւր յիսուն տարիներ առաջ։

Սակայն մարգարէն միայն մեղքեր դատապարտելով չի գոհանար․ ապագայի յոյսի դռներն ալ կը բանայ․

«Ազգեր պիտի ըսեն․ եկէք Տիրոջ լեռը ելլենք, թող ցոյց տայ Ան մեզի իր ճամբաները, որպէսզի քալենք իր շաւիղէն... Պիտի գայ ժամանակ երբ ազգեր պիտի կոտրեն իրենց սուրերը խոփ շինելու համար, եւ իրենց նիզակները՝ մանգաղ շինելու համար․ ազգ ազգի վրայ սուր պիտի չբարձրացնէ․ այլեւս պատերազմ ընելու դաս պիտի չառնեն․ ամէն մարդ հանգիստ պիտի ապրի իր որթատունկի եւ թզենիի շուքին ներքեւ ու ոչ ոք պիտի զարհուրեցնէ զայն...»։ (Դ․ 2-4)։

Եւ տակաւին ամբողջ Դ․ գլուխը լեցուն է յուսադրիչ եւ երջանիկ պատգամներով։

Միքիէ այն մարգարէն է, որ նախագուշակած է ոչ միայն Մեսիայի գալուստը այլ նաեւ անոր ծննդեան տեղը․ «Եւ դուն Բեթլեհէմ, տուն Եփրաթայ, թէեւ կրտսեր ես Յուդայի քաղաքներուն մէջ, բայց քեզմէ պիտի ելլէ Իսրայէլի իշխան մը, որուն ծագումը կ'երթայ մինչեւ յաւիտենականութեան հին օրերը» (Ե․ 2 Բղդ․ Մտթ․ Բ․ 5-6)։

Կրնանք ըսել թէ Միքիայի գիրքը խտացումը եւ միջինն է իր ժամանակակից երեք մարգարէական գիրքերուն․ ան իր բարձրագոյն գագաթին կը հասնի երբ կը սահմանէ ճշմարիտ կրօնքը հետեւեալ բառերով․

«Պատմուեցաւ քեզի, ով մարդ, թէ ի՞նչ է բարին, եւ թէ՝ ինչ կ'ուզէ Տէրը քեզմէ․ արդարութիւն գործել․ սիրել ողորմութիւնը, եւ պատրաստակամ ըլլալ խոնարհութեամբ քալելու քու Աստուծոյդ հետ» (Զ․ 8)։

Յոյնք՝ Օգոստ․ 14․ Լատինք՝ Յնվր․ 15։

35․— ՆԱՒՈՒՄ

Իր մասին ալ գրեթէ ոչինչ գիտենք։ Իր գրքոյկը, որ կը բաղկանայ երեք փոքր գլուխներէ, պատգամ մըն է ընդդէմ Նինուէի։ Մակերեսային ընթերցումէ մը յետոյ՝ Նաւումի գիրքը կրնայ նկատուիլ ոչ մեծարժէք գործ մը, եւ Աստուածաշունչը ոչինչ պի-

տի կորնքնէր եթէ պարտնական չըլլար պայն։ Ոչ Աստուծոյ մասին մեծ ուսուցում կայ, ոչ ապագայի յոյսով ոգեւորութիւն, ոչ ալ՝ Մեսիայի մասին նախատեսութիւն։ Աստւութիւն եւ վրէժ կը բուրէ ծայրէ ծայր։ Թէ բարոյական դէմքի վրայ եւ թէ աստուածաբանօրէն թերի դիրք մը կրնայ նկատուիլ, քանի որ Աստուծոյ բնութեան կամ մարդերու իրարու հետ յարաբերութեան մասին յստակ ուսուցում չունի. այսուհանդերձ դիրքը դուրկ չէ արժէքէ եւ պատրաստէ՝ թէ իր ժամանակակից մարդոց, թէ ներկայ ժամանակներու եւ թէ գալիք սերունդներուն համար։

Նախ համամարդկային պրակտիկութեան մէջ դատական պատասխանատուութիւն մըն է այս դիրքը դնել գործիքէն, մեղադրական բառով մը «մեքենարիզմ»ի։ Քրիստոսի կողմէ ըսուած «Որ սուր առնէ՝ սուրով անկէ» սկզբունքին ընդլայնումը եւ իրագործումն է Նաւումի մարգարէական դիրքը։

Անցեալը բոլոր կատարութիւններէն գերեզմանին անպտուղ նը եղած է Աստրախանը, ինչպէս կը հաստատուի նաեւ իր արձանագրութիւններէն։ Սակայն պատմութիւնը միշտ հաստատած է, որ բռնակալութիւնը ինքնակործան քաղաքականութիւն մըն է։ Բոլոր բռնակալները՝ եթէ ինկած ալ չըլլան անմիջապէս՝ միշտ պատասպարանի նկատուած են, ըլլայ իրենց ժամանակակիցներէն, ըլլայ պատմութիւնէն։ Այժմ բռնակալութեան վրայ հաստատուած դրութիւններ անխուսափելիօրէն պիտի այլասերին չուտաւութեամբ, արբեցութեամբ եւ հարստահարութեամբ եւ ի վերջոյ պիտի տկարանան ու կործանին։ Այս ճշմարտութիւնը կը հաստատէ Նաւում մեղմէ երկու հազար հինդ հարիւր տարիներ առաջ, Նինուէի կործանումը նախատեսելով եւ բանաստեղծօրէն նկարագրելով։

Երկրորդ, մարգարէն բացայայտօրէն կը յայտարարէ, որ Աստուծոյ գործնական մասը կայ Նինուէի կործանումին մէջ։

«Քեզի դէմ եմ, կ'ըսէ Ամենակալ Տէրը.
Եւ ծուխով պիտի այրեմ քու բազմութիւնդ,
Սուրը պիտի ուտէ առիւծներդ
Եւ որսդ պիտի վերցնեմ երկրի վրայէն.
Քու դործերդ այլեւս պիտի չի լսուին»։ (Բ. 13)։
«Քանզի որո՞ւ վրայ ղդալի չեղաւ քու չարութիւնդ».
(Գ. 19)։

Ուրեմն Նինուէի գործած անիրաւութիւնները, Աստուծոյ հրամանով, գրգռեցին Նաւումի արդար զայրոյթը, որ կը գրէ բանաստեղծական այս կտորը իբրեւ դատական նմոյշը բռնակալներու վերապահուած ճակատագրին։

Ծոյնք եւ Լատինք՝ Դեկտ. 1։

36· ՀԱՄԲԱԿՈՒՄ

Այս մարգարէին գրուածքին ալ նախորդին պէս երեք գլուխներէ բաղկացած գրքոյկ մըն է, հաւանաբար գրուած Եօթերորդ դարու վերջերը Ն· Ք·:

Գիրքը կը բացուի տրամապէին հարցումով մարգարէին, թէ ինչու՞ չարը տիրապետող է երկրի վրայ: Հարցումին կը յաջորդէ երկխօսութիւն մը Աստուծոյ եւ մարգարէի միջեւ չարիքի հարցի մասին: (Ա. եւ Բ. գլուխները): Չարիք գործողները, եթէ երեւութապէս բարգաւաճին անպատ, ի վերջոյ իրենց պատիժը պիտի գտնեն: Քանդիչ եւ հարթիչ բանակները կայսրութեանց, Աստուծոյ պատժական մտրակներն են, որոնք կ'իյնան չարագործ, կռապաշտ, անարդար եւ այլասերած ազգերու վրայ: Սակայն «Արդարը պիտի ապրի իր հաւատքով»· (Բ· 4): Այս է կեդրոնական դաղափարը գիրքին, որ թէեւ չարիքի հարցը չի լուծեր, սակայն կը հայթայթէ լաւագոյն միջոցը չարիքին վերապրելու: Ամուր կենալ· չերկմտիլ· կառչիլ հաւատքին, ըլլալ հաւատարիմ մինչեւ վերջը, հոգ չէ թէ մարդ բարիքի կամ չարիքի մէջէն կ'անցնի, իրական նշաններն են «արդար» մարդուն:

«Արդարը իր հաւատքով պիտի փրկուի», (Բ· 4) գրքին կեդրոնական այս հաստատումը կարեւոր դեր կատարած է Քրիստոնէական մտածումին մէջ· յիշուած է այն իրրեւ կեդրոնական դաղափարներէն մէկը Պօղոս Առաքեալի· (Հռմ· Ա· 17, Գղտ· Գ· 11, Երբ· ԺԱ· 38): Բողոքական չարժումին իրրեւ լծակ ծառայած է այս խօսքը:

Այս փոքրիկ գրքոյկը եզրակացութեան կը բերուի հոյակապ ազօթքով մը, աւելի շուտակ գոհաբանական սաղմոսով մը, ուր մարգարէն կը յայտնէ իր գոհունքիւնը եւ ուրախութիւնը, հաւատքը եւ վստահութիւնը Աստուծոյ վրայ (Գլուխ Գ·):

Ծոյնք՝ Դեկտ· 2· Լատինք՝ Ցնվր· 15:

37· ՍՈՓՈՆԻԱ

Ազգային գեղէ կը սերի Սոփոնիա, ըլլալով Թոռան Թոռը Եզեկիա բարեպաշտ Թագաւորին: Ապրած է Երէմիասի Յովսիա բարեկարգիչ Թագաւորի օրով (638–608 Ն· Ք·), Երուսաղէմի մէջ: Մարգարէացած է Ն· Ք· 625ական Թուականներուն, եւ հաւանաբար մասնակցած է Յովսիա Թագաւորի բարեկարգական ձեռնարկներուն, Ողջա մարգարէուհիի եւ Երեմիայի հետ Ն· Ք· 621 Թուականին:

Սոփոնիայի գիրքն ալ կը բաղկանայ երեք գլուխներէ, որոնցմով կը յայտարարէ «Տիրոջ Օր»ուան մօտենալը: Ջրհեղեղի մաքրագործումը յիշեցնող սպառնալիքով կը սկսի իր պատգամներուն շարքը:

«Ի սպառ պիտի փճացնեմ ամէն ինչ, կ՚ըսէ Տէրը. պիտի կորսնցնեմ մարդը եւ անասունը, երկինքի թռչունները եւ ծովի ձուկերը. ու այդ բոլորին հետ պիտի վերցնեմ աշխարհէ գայթակղութիւնները, զանոնք գործողներով միասին»:

Ու մռայլ գոյներով կը պատկերացնէ «Տիրոջ Օրը» իբրեւ «Օր բարկութեան, օր նեղութեան եւ վտանգի, օր թշուառութեան եւ ապականութեան, օր խաւարի եւ մէգի, օր ամպի եւ մառախուղի, օր փողի եւ մարտական աղաղակի... որովհետեւ Տիրոջ դէմ մեղք գործեցին, եւ Անոր անունը անոտիքներու վրայ դրին .(այսինքն ճշմարիտ Աստուծոյ միայն վերապահեալ անունով կոչեցին կուռքերը), որոնք ոչ մէկ օգնութիւն կրցան տալ իրենց...: Տիրոջ բարկութեան օրը՝ ոչ անոնց արծաթը եւ ոչ ալ ոսկին պիտի փրկէ զանոնք. որովհետեւ սարսափելի վախճան մը պիտի գայ երկրի բոլոր բնակիչներուն վրայ» (Ա. գլուխ):

Սակայն այս մռայլ պատկերին մէջ յանկարծ լոյս կը ծագի եւ գիրքը վերջաւորութեան կը բերուի աւելի յուսալից մթնոլորտի մը մէջ, երբ մարգարէն կը նախատեսէ «մնացորդացի» փրկութիւնը:

«Պիտի ազատեմ քեզ քու ամբարտաւանութենէդ եւ այլեւս մեծամտութիւն պիտի չընես իմ սուրբ լերանս վրայ. քեզ պիտի վերածեմ հեզ, խոնարհ եւ երկիւղած ժողովուրդի մը: Իսրայէլի մնացորդացը այլեւս անիրաւութիւն պիտի չընէ, սուտի բաներ պիտի չխօսի, եւ ոչ ալ անոր բերնին մէջ նենգաւոր լեզու պիտի ըլլայ. պիտի ապրին խաղաղ եւ ոչ ոք պիտի զարհուրեցնէ զանոնք»:

«Ուրախուսուէ Իսրայէլ, ուրախ եղիր եւ զուարճացիր ամբողջ սրտովդ, դուստր Երուսաղէմի, Տէրը փրկած է քեզ քու թշնամիներէդ: Տէրը այլեւս քու մէջդ է, իբրեւ քու թագաւորդ, ով Իսրայէլ. այլեւս երբեք չարիք պիտի չտեսնես դուն» (Գ. 14–15):

Ցոյնք եւ Լատինք՝ Դեկտ. 3:

38. ԱՆԳԷ

Կը կարծուի որ ծնած է Իսրայէլի եօթանասնամեայ (586–516) գերութեան ընթացքին Բաբելոնի մէջ, եւ Երուսաղէմ վերադարձած Ն. Ք. 530ական թուականներուն, գերադարձներու առաջին կարաւանին հետ, գլխաւորութեամբ Զօրաբաբէլի, որ երկրին կա-

ռավարիչ նշանակուած էր Պարսից Թագաւորէն, որուն գերիշխանութեան ներքեւ կը գտնուէր Հրէաստան: Իր մարգարէական գործունէութիւնը կապուած է Տաճարի վերաշինութեան սրբազան գործին հետ:

Վերադարձները թէեւ տաճարի շինութեան սկսած էին, բայց գործը ընդհատուած էր յատկապէս Սամարացիներու միջամտութեամբը: Ընդհատումէ յետոյ վերադարձողները այնքան զբաղած էին իրենց սեպհական տուներու կառուցման գործով, որ գրեթէ մոռցած էին Աստուծոյ Տան շինութիւնը: Անգէ հրապարակ կ'իջնէ եւ կծու կերպով կը դատապարտէ նոր Երուսաղէմացիներու այս անհոգութիւնը: Երկրին մէջ տիրող սովը եւ երաշտը կը վերագրէ Աստուծոյ բարկութեան, իրենց այս անտարբերութեան համար:

Իր մարգարէական գործունէութիւնը տեւած է հազիւ չորս ամիսներ, պարսից Դարեհ Թագաւորի երկրորդ տարին, 520 Ն. Ք.: Իր գրութիւնը Հին Կտակարանի երկրորդ կարճագոյն գիրքն է, բաղկացած երկու գլուխներէ, որոնք ինքնին պատգամներ ըլլալէ աւելի մարգարէին պատգամներուն տեղեկագիրը կամ համադրութիւնն է, ուղղուած Զօրաբաբելի եւ օրուան քահանայապետ Յեսուի: Թէեւ, կ'ըսէ մարգարէն, Նոր տաճարը աւելի անշուք պիտի ըլլայ բաղդատմամբ հինին, բայց «այս Տան փառքը աւելի մեծ պիտի ըլլայ քան առաջինինը, որովհետեւ այս տան մէջ ձեզի խաղաղութիւն պիտի տամ»: Հաւանաբար ակնարկելով Մեսիայի գալստեան: Արդարեւ այն տաճարը որուն ընծայուեցաւ Յիսուս, այն տաճարը զոր երկիցս մաքրագործեց, եւ որուն մէջ բազմիցս քարոզեց՝ Զօրաբաբելի շինել տուած տաճարն էր, կարեւոր նորոգութիւն կրած՝ Հերովդէսի կողմէ:

Յոյնք՝ Դեկտ. 16. Լատինք՝ Յլս. 4:

39.— ԶԱՔԱՐԻԱ

Զաքարիա ժամանակակից է Անգէի, ինչպէս կը հաստատեն երկուքին յիշած Թուականները եւ Եզրի գիրքը.

«Անգեաս եւ Աղդովեան Զաքարիա կը մարգարէանային (այսինքն կը խրախուսէին յանուն Աստուծոյ) Հրէաստանի եւ Երուսաղէմի Հրէից վրայ: Այն ատեն Սաղաթիէլի որդի Զօրաբաբել եւ Յովսեդեկի որդի Յեսու սկսան շինել Աստուծոյ տունը Երուսաղէմի մէջ. եւ Աստուծոյ մարգարէները անոնց հետ էին եւ զօրավիգ էին անոնց»: (Եզր. Ե. 1-2)

Անգէի պէս ինք ալ տեսաւ կրօնական անտարբերութիւնը իր

ժողովուրդին, եւ զանոնք շարժման մէջ դնող խրախուսիչ յորդորներ տուաւ, որոնք մեծապէս նպաստեցին Տաճարի վերաշինութեան։

Երկուքէն աւելի երէցը Անգէն է. իսկ Զաքարիա՝ աւելի երիտասարդ (Զաք. Բ. 4)։ Հաւանաբար Զաքարիան ալ ծնած է Բաբելոն եւ վերադարձող կարաւաններէն մէկին հետ Երուսաղէմ եկած էր։ Իր մարգարէութիւնը տեւած է երկու տարի 519–517 Ն. Ք.։

Զաքարիայի գիրքը բաղկացած է 14 գլուխներէ, եւ մեծագոյնն է փոքր մարգարէներու գրքերուն։ Նախերգանք յորդորականէ մը վերջ (Ա. 1–6) առաջին վեց գլուխներուն մէջ կը ներկայացուին ութ խորհրդաւոր տեսիլքներ, որոնց բացատրութիւններն ալ կը տրուին։

Յաջորդ 7–8 գլուխները պատասխան են Բեթելէն եկած պատգամաւորութեան մը, որոնք պահեցողութեան մասին հարցում ըրած էին մարգարէին, որ ըստ հետեւեալի կը պատասխանէ անոնց յանուն Աստուծոյ.

«Երբ պահք կը պահէիք ինծի՞ համար կ'ընէիք.
չէ՞ որ ձեզի համար կ'ընէիք։ Արդ այսպէս կ'ըսէ Ամենակալ
Տէրը. արդար դատաստան ըրէք. ողորմութիւն եւ գթութիւն
ցոյց տուէք հանդէպ ձեր նմաններուն, այրին, որբը, պանդուխտը եւ աղքատը մի՛ հարստահարէք։ Ոխ մի՛ պահէք իրարու հանդէպ ձեր սիրտերուն մէջ»։ (Է. 9-10)։

Սակայն Զաքարիայի տեսողութեան շրջանակը շատ աւելի լայն է։ Ան թափանցեց նաեւ գալիք դարերու միգամածին եւ անոր մէջէն տեսաւ Մեսիայի գալուստը, եւ աւելի պայծառ ապագայի մը հեռանկարը։ Ըստ այսմ 9–14 գլուխները կը պարունակեն զանազան պատգամներ, զորս քիչ մը դժուար է հասկնալ, բայց որոնց բոլորին նպատակն է հաստատել, թէ Աստուծոյ թագաւորութիւնը ի վերջոյ պիտի յաղթանակէ։ Այս բաժնին մէջ կան բազմաթիւ նախազուշակութիւններ Քրիստոսի զանազան տնտեսութեանց մասին. օրինակ իր յաղթական մուտքին Երուսաղէմ։

«Ուրախ եղիր դուստր Սիոնի, ցնծայ դուստր Երուսաղէմի,
ահա քու Թագաւորդ կուգայ քեզի, արդար եւ փրկիչ, հեզ
ու խոնարհ, հեծած էշի եւ նոր աւանակի վրայ... Պիտի
խորտակէ աղեղը պատերազմին եւ խաղաղութիւն պիտի խօսի բոլոր ազգերու. ու անոր իշխանութիւնը ծովէ ծով պիտի տարածուի եւ գետերէն մինչեւ աշխարհի ծայրերը»
(Թ. 9–10)։

Կը նախատեսէ Յիսուսի խաչելութիւնը եւ գեղարդով խոցուի-

լը· (ԺԲ· 10) եւ երեսուն արծաթի ծախուիլը (ԺԱ· 12) եւ իր աշակերտներէն լքուիլը (ԺԳ· 7)։

Մնդպարէն կուտայ նաեւ դաղտնիքը հոդեւոր ձեռնարկներու յաջողութեան·

«Ոչ զօրութեամբ եւ ոչ ուժգնութեամբ այլ իմ հոդիովս, կ'ըսէ Տէր Ամենակալ» (Դ· 6)։

Ըստ Աւետարանի տուեալներու Զաքարիա սպաննուած է Տաճարի մէջ։ (Մատ· ԻԳ· 35)։

Ծոյնք՝ Սեպտ· 5· Լատինք՝ Սեպտ· 6։

40· ՄԱՂԱՔԻԱ

Վերջինը տասներկու մարգարէներու։ Ոչ մէկ ծանօթութիւն ունինք իր մասին, ոչ իր անունով ծանօթ գիրքէն եւ ոչ ալ՝ ուրիշ աղբիւրներէ։ Մինչեւ իսկ այս անունով մարգարէի մը գոյութիւնը կասկածելի կը թուի, քանի որ Եօթանասնից եւ հետեւաբար մեր Թարգմանութեան մէջ կը պահպի նահե անունը մարգարէին՝ իր գրքին սկիզբը, ինչպէս սովորաբար գրուած է միւս մարգարէական գիրքերուն սկիզբը։ Այս գիրքը կը սկսի այսպէս· «Պատգամ Տիրոջ խօսքին՝ Իսրայէլի վրայ՝ ԻՐ ՀՐԵՇՏԱԿԻՆ ձեռքով»։ Գլխագրական կրկնակ բառերու համապատասխան բառը Երրայեցերէն բնագրին մէջ «Մալաքի» է, որ ալդպարեւ կը նշանակէ «պատգամաւոր»։ Քանի որ հեղինակի մասին տեղեկութիւն կը պակսի գէթ ծանօթանանք գրքի պարունակութեան, որ գրեթէ մեր ժամանակներու յատուկ սխալ մտայնութիւններ եւ մեղքեր կը դատապարտուին։

Իր ներկայացուցած պատգամները, նման մեր երկրագունտին, ունին իրենց մութ կողմը եւ լուսաւոր երեսը։ Մութ կողմերն են·

ա·- Ատուած սիրած է Իսրայէլի ժողովուրդը, բայց ան վրիպած է այդ սէրը վերաղարձնելուն մէջ։

բ·— Ատուած Հայր եղած է· բայց Անոր որդի ըլլալու կանչուածները արհամարհած են իրենց Հօր անունը եւ պատիւը։

գ·— Ատուծոյ ընծայ մատուցեր են իրենց աւելորդները եւ անպէտները, վոխանակ լաւագոյնները մատուցանելու։ Զեն վճռած իրենց տաճարդնները։

դ·- Քահանաներ յատկապէս կ'անարհատուն Ատուծոյ անունը եւ պայծակղութեան պատճառ կ'ըլլան իրենց յոռի օրինակով եւ անպատկառ պաշտամունքով։ Ատուած կ'ըսէ անոնց· եթէ այս ընթացքը չարունակէք՝

«Ձեր օրհնութիւնները անէծքի պիտի վերածեմ··· Պիտի վտարեմ ձեզ իմ ներկայութենէս։

«Քահանայական դասակարգին հետ ուխտ ըրած էի ի հնումն որ անունք ՊԱՏՈՒԻՆ իմ անունս. եւ այդպէս ալ ըրին. պատուեցին զիս եւ իմ անունս եւ երկիւղածութեան մէջ ապրեցան: Անոնք չարունակ կ'ուսուցանէին ճշմարիտ օրէնքը, եւ իրենց բերնէն անօրէնութեան խօսք մը չելաւ: Խաղաղութեամբ եւ ուղղութեամբ քալեցին ինծի հետ, եւ շատեր դարձուցին անօրէնութենէ: Քահանային շրթունքները պահապանը պիտի ըլլան ճշմարիտ վիճաբանութեան, եւ Աստուծոյ օրէնքը պիտի փնտռուի անոր բերանէն, որովհետեւ պատգամաւորն է Ամենակալ Տիրոջ: Իսկ դուք (կ'ըսէ մարգարէն խօսքը ուղղելով իր ժամանակակից քահանայութեան) շեղեցաք ճշմարտութենէն ճանապարհէն եւ դայթակղեցուցիք շատերը օրէնքէ: Եղծեցիք, աւրեցիք այն ուխտը զոր կնքած էի քահանայութեան հետ: Ուստի, ես ալ իմ կարգիս արհամարհելի եւ նկուն դարձուցի ձեզ ամէն ժողովուրդի, քանի որ դուք իմ ճամբայէս չի քալեցիք, եւ աչառութիւն ըրիք ձեր պարտականութեան կատարումին մէջ»: (Բ. 1–9):

Ե.– Խաբեայութիւններ ըրած էին:

«Չէ՞ որ ամէնքս մէկ հայր ունինք (ամէնքս արարածէ ենք, նոյն ցեղին կը պատկանինք): Չէ՞ որ մէկ Աստուած ստեղծեց ամէնքս: Ինչո՞ւ ուրեմն կը խաբէք ձեր եղբայրները... եւ զարչելի բաներ կ'ընէք... ու կը պղծէք Տիրոջ սրբութիւնը օտար աստուածներու յարելով... պիտի սատկեցնէ Տէրը այս բաները ընողները:

Զ.– Անհաւատարիմ եղած էին իրենց կիներուն:

«Անհաւատարիմ եղած ես քու երիտասարդութենանդ կնոջ, թէեւ ան քու ամուսինդ էր եւ քու կինդ, որուն հետ հանդիսաւոր ուխտով կապուած էիր: Չէ՞ որ նոյն Աստուածը ստեղծած է նաեւ զայն, անոր թէ մարմինը եւ թէ ոգին: Եւ ի՞նչ է Աստուծոյ ուզածը –ամուսնութեան օրէնքով– եթէ ոչ աստուածավախ զաւակներ: Հետեւաբար զգոյշ եղէք, թող ոչ ոք անհաւատարիմ ըլլայ իր երիտասարդութենան կնոջ. որովհետեւ կ'ըսէ Տէրը. Կ'ԱՏԵՄ ԱՄՈՒՍՆԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆԸ եւ –կնոջ հանդէպ եղած– զրկանքը եւ անգթութիւնը»: (Բ. 10–16):

Է.– Անբարոյութիւն եւ հարստահարութիւններ չատցած էին:

«Պիտի զատեմ ու դատապարտեմ կախարդները, չնացող կիները, սուտերդները. ու յատկապէս անոնք որ կը հարստահարեն աշխատաւորը, այրին, որբը, եւ օտարականը եւ անոնք որ ան-պատկառ են իմ առջեւս» (Գ. 5):

Ը.— Տիրոջ դէմ ծանր եւ անպատկառ խօսած են ըստ հետեւեալի.

«Ոմանք ըսին. անօգուտ է Տիրոջ ծառայելը, ի՞նչ կը շահինք Ամենակալ Աստուծմէ՝ պահելով իր պատուիրանները եւ Անոր առջեւ երկիւղած մնալով: Կը տեսնենք որ ամբարիշտը երջանիկ է, չարագործներն են, որ կը յաջողին կեանքին մէջ. անոնք Աստուծոյ դէմ Ղարձան եւ տակաւին կ'ապրին առանց փորձանքի»: (Գ. 13–15):

Մարգարէին պատգամներուն լուսաւոր կողմերն են.

ա) Հոսումը Աստուծոյ օրհնութեան իրեն վատահողներուն վրայ. (Գ. 10–12):

բ) Աստուծոյ երկիւղածները իր սեպհական ժողովուրդը պիտի ըլլան, եւ անոնց հետ պիտի վարուի այնպէս ինչպէս Հայր մը կը վարուի իր զաւակներուն հետ: (Գ. 16–18):

գ) Արշալոյսը Նոր Օրուան մը, երբ բոլոր ամբարտաւանները եւ անօրէնութիւն գործողներ եղէգի պէս պիտի այրին, ու անոնց արմատը պիտի չողնայ. իսկ երկիւղածներու համար պիտի ծագի արդարութեան արեգակը, եւ անոնց «թեւերը պիտի բժշկութիւն» առ Աստուած թռչելու համար- եւ յաղթանակ պիտի տանին ամբարիշտներուն վրայ» (Գ. 2–3):

դ) Առաքումը Աստուծոյ պատգամաւորին, որ Մեսիայի պատրաստեան համար դեռին պիտի պատրաստէ.

«Ահա կը ղրկեմ ձեզի Եղիա Թեզբացին, նախ քան Տիրոջ մեծ եւ երեւելի օրը. որպէսզի պատրաստէ մարդոց սիրտերը, եւ հաշտեցնէ զանոնք իրարու հետ, որպէսզի երբ գամ չհարուածեմ երկիրը անէծքով»:

Այս խօսքերով կ'աւարտի մարգարէական գիրքերու չարքը: Եւ կը վերջանայ Հին Կտակարանի մարգարէական չրջանը: Երբ կը փակուի անոր վերջին էջը այս գուշակութեամբ, ու երբ կը բացուի առաջին էջը Նոր Կտակարանին, այս նախատեսութիւնը արդէն իսկ իրականացած կը տեսնենք Յովհաննէս Մկրտչի երեւումով, որ եկած էր Եղիայի կերպարանքով եւ կը գործէր անոր ոգիով եւ կը պատրաստէր ճամբան Անոր, որ «չանկարծ պիտի երեւէր իր Տաճարին մէջ»:

Յոյնք Ցնվր. 2. Լատինք՝ չունին:

Գլուխ Եօթներորդ

ՋԱՆԱԶԱՆ ՀԻՆ ՈՒԽՏԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Այս գլուխին տակ կը ներկայացնենք Հին Կտակարանի այն դէմքերը, որոնք մինչեւ հիմայ յիշուած խումբերէն ոեւէ մէկին մաս չեն կազմեր, որոնք սակայն տեղ գրաւած են Հայ Եկեղեցիի տօնացոյցին մէջ:

41. 42. 43. ԵՐԵՔ ՄԱՆԿՈՒՆՔ ՍԵԴՐԱՔ, ՄԻՍԱՔ ԵՒ ԱԲԵԹՆԱԳՈՎ

Առնք անբաժան են Դանիէլ մարգարէէն թէ տօնակատարութեամբ եւ թէ պատմութեամբ:

Տեսանք թէ այս «երեք Մանուկները» կոչուածները, Անանիա, Ազարիա եւ Միսայէլ, ընտրուած էին Դանիէլի եւ այլոց հետ, Բաբելոնի Նաբուգոդոնոսոր թագաւորին հրամանով, բարձր ուսմունք առնելու՝ բարձր պետական պաշտօններու պատրաստուելու համար: Այդպէս իրենց դաստիարակութեան աւարտումէն յետոյ իշխան կարգուեցան «Բաբելացւոց աշխարհի գործերուն վրայ»: Այդ բարձր դիրքերու վրայ չմոռցան երբեք իրենց Աստուածը եւ չարունակեցին հաստատորէն մնալ Անոր օրէնքներուն մէջ՝ պարտութիւն մէջտեղ ելաւ հանդիսաւոր առիթով մը:

Նաբուգոդոնոսոր թագաւոր ոսկի արձան մը կանգնել տուած էր եւ անոր նաւակատիքը այսինքն բացումը կատարելու համար հրաւիրած էր պետութեան բոլոր մեծամեծները, որոնց կարգին նաեւ այս երեք երիտասարդ գործակալները: Հանդէսը պիտի կայանար երկրպագելու մէջ այս արձանին, իբրեւ դիմաղոյն մարմնացումին Բաբելոնական դիքերուն:

Երեք ընկերները կը մերժեն երկրպագել այս կուռքին ըսելով. «Մենք երկինքի մէջ Աստուած մը ունինք, զոր կը պաշտենք արդէն, եւ հետեւաբար սա բացայայտ ըլլայ քեզի, արքայ, որ մենք քու դիքերդ չենք կրնար պաշտել, ոչ ալ՝ երկրպագել քու կանգնած ոսկի արձանիդ»:

Թագաւորը ընականտրար կատղեցաւ եւ հրամայեց նետել դանոնք «բոլբոքեալ կրակի հնոցի մէջ»: Պատահեցաւ այն հրաշքը որ երեք երիտասարդները կը հաւատային Թէ կրնար պատահիլ, եթէ Աստուած կամենար:

Հնոցին մէջ ոչ միայն չայրեցան, այլ Աստուծոյ օրհնութեան երգեր երգեցին: Նարուպոդոնոսոր չատ զարմացաւ երբ անոնց օրհնութեան ձայնը լսեց· լայց աւելի գարհուրեցաւ երբ նշմարեց անոնց հետ չորրորդ էակ մը, «որուն տեսքը նման էր Աստուծոյ Որդիին»: Ուստի դուրս կանչեց «Բարձրեալ Աստուծոյ ծառանները»... եւ տեսան որ կրակը չէր վնասած անոնց մարմինին, չէր խանձոտած անոնց մազերը, կրակի հոտն անգամ չէրար անոնց վրայ» (Դան. Գ. Գլուխ):

«Ու Նարուպոդոնոսոր Թագաւորը երկրպագութիւն ըրաւ Տիրոջ առջեւ եւ ըսաւ· Օրհնեալ ըլլայ Սեդրակի, Միսաքի եւ Աբեդնագովի Աստուածը, որ ղրկեց իր հրեշտակը եւ փրկեց իր ծառաները, որովհետեւ Անոր յուսացին, եւ չհնազանդեցան Թագաւորական հրամանին, եւ իրենց մարմինները կրակի մատնեցին, որպէսզի չպաշտեն ոչ մէկ ուրիշ աստուած, բայց իրենց Աստուծմէն: Եւ արդ, ես հրաման կը հանեմ բոլոր ազգերուն եւ լեզուներուն, Թէ ով որ հայհոյական խօսքեր ընէ Սեդրակի, Միսաքի եւ Աբեդնագովի Աստուծոյն դէմ, կոտրուած պիտի մատնուին, որովհետեւ չկայ ուրիշ աստուած, որ կարենայ այն կերպով փրկել»:

Ու աւելի բարձրացուց եւ փառաւորեց այս հաւատաւոր եւ քաջարի երիտասարդները: Այս դէպքէն յետոյ երեք երիտասարդները իրենց ամէնէն սրբազան դերը կատարած ըլլալով կը քաշուին Թատերաբեմէն եւ այլեւս չեն յիշուիր:

Ցոյնք կը յիշատակեն զանոնք Դանիէլի հետ Դեկտ. 17-ին: Լատինք ալ նոյն Թուականին առանց Դանիէլի:

44. ԵԶՐ կամ ԵԶՐԱՍ

Եզր քահանայ մը եւ գպիր մըն է Ահարոնի ցեղէն.

«Պարսից Արտաշէս Թագաւորի իշխանութեան օրով Բաբելոնէն եկաւ Եզրաս անունով մէկը·· Սա արտակարգ գպիր մըն էր Մովսէսի օրէնքին, զոր Տէր Աստուած տուած էր Իսրայէլի: Ու Թագաւորը տուաւ անոր ինչ որ ուզեց, որովհետեւ Աստուծոյ ձեռքը անոր հետ էր: Եզրասի հետ Բաբելոնէն Երուսաղէմ եկան չատ մը Իսրայէլացիներ, քահանա-

ներ, ղեւտացիներ, երգեցիկ պաշտօնեաներ, դռնապաններ եւ տաճարի սպասաւորներ (շուրջ երկու հազար հոգի) Արտաշէս Թագաւորի եօթներորդ տարին...: Եզրաս միտքը դրած էր փնտռել Տիրոջ օրէնքները եւ կատարել զանոնք, եւ սորվեցնել Աստուծոյ հրամանները եւ դատաստանները»: (Եզր. Է. 1–10):

Վերոյիշեալ Արտաշէս Թագաւորը իշխած կը նկատուի Ն. Ք. 404–359, որով անոր եօթներորդ տարին՝ եւ Եզրասի գործունէութեան սկիզբը կ'ըլլայ Ն. Ք. 397 թուականը:

Եզր վերադարձաւ յատուկ արքայական հրամանագրով, որուն մէջ շատ բարձր կ'արտայայտուի Եզրի մասին, եւ կը հրահանգուի ամենուրեք, որ պահանջուած օգնութիւնը չզլանան անոր: (Եզր. Է. 11–26):

Եզրի գլխաւոր բարեկարգութիւնը եղաւ ջնջել ու չեղեալ նկատել բոլոր օտար ամուսնութիւնները եւ խստիւ արգիլել որ ոչ մէկ Իսրայէլացի ամուսնանայ օտարականի հետ. (Եզր. Թ. գլուխ): Ապա համադրեց ամբողջ Մովսէսի օրէնքները. կարդաց բոլոր ժողովուրդի տաճարի շրջափակին մէջ արեւածագէն մինչեւ կէսօր: (Նէ. Ը. 2–8):

Եզրի վախճանի մասին ոչինչ ըսուած է: Հայց. Եկեղեցին կը յիշատակէ զայն Եզեկիէլ մարգարէի հետ Վերափոխման Գ. Կիրակիի յաջորդ Գշ. օրը: Յունաց մօտ չհանդիպեցանք. Լատինք՝ Յուլիս 13-ին Յովել մարգարէի հետ:

45. ՄԱԿԱԲԵԱՆՆԵՐ

Եզրով դուրս կուգանք Աստուածաշունչի սովորական կանոնական գիրքերու շրջանակէն, բայց սպառած չենք ըլլար Հին Կտակարանի սուրբերու շարքը: Հայց. Եկեղեցին ունի նաեւ քանի մը տօնելի անուններ, որոնք մեզի կուգան Ս. Գրքի ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆՈՆ կոչուած գիրքերէն: Այսպէս կը կոչուին այն գիրքերը, որոնք կը պակսին եբրայական բնագրին մէջ եւ կը գտնուին Յունարէն եօթանասնից թարգմանութեան մէջ, որ կը կազմէր գործածական Ս. Գիրքը Քրիստոնէական առաջին եկեղեցիին եւ հետեւաբար որմէ կատարուեցան հնագոյն եկեղեցիներու Ս. Գրոց թարգմանութիւնները, որոնց կարգին նաեւ մերինը: Ասոնք երկրորդականոն կ'ըսուին, պարզապէս Ս. Գրոց կանոնին, այսինքն գիրքերու ընդունուած ցանկին մէջ, ետքէն անցած ըլլալնուն համար: Այլապէս մեծ տարբերութիւն չունին նախականոն գիրքերէն, քանի որ ոճով եւ ոգիով առ հասարակ նոյն են նախականոն գիրքե-

րուն հետ եւ հետեւաբար կը կարդացուին եկեղեցիի մէջ, ինչ որ լաւագոյն փաստն է իրենց պաշտօնապէս ընդունուած ըլլալուն եկեղեցիի կողմէ: Արդ կ'աւարտենք Հին Կտակարանի տօնելի սուրբերու ցանկը երկրորդականոն գիրքերէ վերցուած անուններով:

Ասոնք բոլորը միասնաբար կը տօնուին սա խմբական անունի տակ.

"Սրբոց Մակաբայեցւոցն Եղիազարու քահանային եւ Շամունեայ եւ եօթն որդւոց նորին":

Ասոնց յիշատակութիւնը վերիվերոյ նոյն է նաեւ Յունաց ու Լատինաց մօտ: Յունական ձեւն է «եօթն Մակաբայեցի Մանկանցն եւ մօրն իւրեանց Սողոմէի եւ ուսուցչին իւրեանց Եղիազարու»: Իսկ Լատինականը՝ «Մակաբեան եղբարցն եւ մօրն իւրեանց եւ Եղիազարու Սուրբ ծերունւոյն»: Մօրը անունը յիշուած չէ Մակաբայեցւոց Գրքին մէջ, ըստ վերեւի յիշատակութեանց Սողոմէ է. իսկ ըստ մեզի՝ Շամունէ, հաւանաբար ասորական աղբիւրէ եկած:

Այս կերպ յիշատակութենէն այնպէս կը հետեւի, որ «Մակաբայեցիներ» կոչուածները Եղիազարն ու Շամունէն են իր որդիներով. մինչդեռ ասոնք «Մակաբայեցի» չեն, այլ Մակաբայեցւոց շրջանը կանխող նահատակներ են: Հետեւաբար մենք կ'ենթադրենք որ «ՄԱԿԱԲԱՅԵՑԻՈՑ»ը պէտք է ընդունիլ իբրեւ առանձինն յիշատակելի անուանախումբ մը ու «ԵՒ» շաղկապով զատել միւսներէն:

Արդարեւ ՄԱԿԱԲԱՅԵՑԻՆԵՐԸ ռահվիրաները եւ նահատակները եղան կրօնական ապստամբութեան մը, որ վերածուեցաւ ի վերջոյ ազգային շարժումի մը, օժտելով Իսրայէլի ժողովուրդը իր վերջին պետականութեամբը, որ տեւեց շուրջ հարիւր տարիներ: Ն. Ք. 160–60ական թուականներուն:

Քրիստոսէ առաջ երկրորդ դարուն Հրէաստան կը գտնուէր Սելեւկեան յոյն իշխանապետութեան ձեռքը, որուն կեդրոնն է Անտիոք, Սուրիոյ մէջ: Ասոնց թագաւորներէն Անտիոքոս Եպիփան, որ թագաւորած է 175–163 Ն. Ք., հրահանգ հանեց որ իր թագաւորութեան ներքեւ գտնուած բոլոր ժողովուրդները ընդունին յունական մշակոյթը եւ պաշտեն յունական աստուածները: Ասիկա զօրաւոր հակազդեցութիւն յառաջ բերաւ Հրէից մէջ:

Թատերաբեմի վրայ երեւցաւ Մատաթիա անուն պատկառելի եւ քաջ քահանայ մը, որ տեսնելով թէ Հրեայ մը զոհ կը մատուցանէ յոյն աստուածներուն, զարկաւ սպաննեց զայն, ինչպէս նա-

եւ պետութեան ներկայացուցիչները, որոնք եկած էին թագաւորին հրամանը գործադրելու, եւ կործանեց հեթանոսական բագինը, ապա գոչեց. «Անոնք որ նախանձախնդիր են Աստուծոյ Օրէնքին եւ Ուխտին պահպանութեան՝ թող ինծի հետեւին»։ Իր հինգ կորովի որդիները, եղբայրներ եւ նախանձախնդիրներու մեծ բազմութիւն մը հետեւեցան իրեն. այսպէս բարձրացուցին կրօնական ապստամբութեան դրօշը եւ քաշուեցան լեռները, եւ սկսան քանդել բագինները ամենուրեք։

Մատաթիա, նախ քան իր մահը իրեն յաջորդ կարգեց իր անդրանիկ զաւակը ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԸ. իսկ զօրավար՝ երրորդ որդին ՅՈՒԴԱՆ, որուն քաջութեանը եւ հարուածային յաղթանակներուն համար նաեւ տրուեցաւ ՄԱԿԱԲԷՈՍ յատուկ մակդիրը, որ կը նշանակէ «Մրճահար, հարուածահար»։ Այս մակդիրը տարածուեցաւ ամբողջ ընտանիքին վրայ որ կոչուեցան «ՄԱԿԱԲԵԱՆՆԵՐ». այսպէս իրենց ընտանեկան մականունն էր «ՀԱՍՄՈՆԵԱՆ», որով նաեւ կոչուեցան պատմութեան մէջ։

Յուդա Մակաբէ յաջող կռիւներէ յետոյ գրաւեց Երուսաղէմը, մաքրեց տաճարը եւ կանոնական զոհերը վերսկսան։ Սակայն ի վերջոյ Յուդա ինկաւ պատերազմներէն մէկուն մէջ, իբրեւ գլխաւոր նահատակը այս կրօնազգային շարժումին։ Անկէ առաջ ուրիշ կռիւ մը ընթացքին նահատակուած էր իր չորրորդ եղբայրը ԵՂԻԱԶԱՐ։ Իրեն յաջորդեց կրտսերագոյն եղբայրը ՅՈՎՆԱԹԱՆ։ Այս միջոցին սպաննուեցաւ նաեւ երէց եղբայրը Յովհաննէս։ Յովնաթան շատ յաջող շրջան մը բոլորեց եւ Ն. Ք. 152ին քահանայապետ օծուեցաւ։ Սակայն ինք ալ զոհ գնաց դաւաճանութեան մը եւ սպաննուեցաւ Պտղոմայիս կամ Աքքիա քաղաքի մէջ։

Իրեն յաջորդեց իր եղբայրը ՇՄԱՒՈՆ, իբրեւ քահանայապետ եւ յաջողեցաւ ի սպառ ազատել երկիրը հեթանոսական լուծէն, Ն. Ք. 140ական թուականներուն։ Սակայն ի վերջոյ ինք եւ իր երկու զաւակներն ալ զոհ գացին դաւաճանութեան եւ սպաննուեցան Երիքովի մէջ։

Այսպէս Մատաթիայի հինգ զաւակները, Յովհաննէս, Շմաւոն, Յուդա, Եղիազար եւ Յովնաթան ինչպէս նաեւ Շմաւոնի երկու զաւակները Մատաթիա եւ Յուդա կրտսերները, մէկը միւսին ետեւէ նահատակուեցան իրենց կրօնքի ազատութեան համար, եւ արժանի եղան դասուելու մարտիրոսներու շարքին։ Այս հինգ եղբայրներու սխրագործութիւնները պատմուած են Ա. ՄԱԿԱԲԱՅԵՑՒՈՑ Գրքին մէջ։

46. ԵՂԻԱԶԱՐ ՔԱՀԱՆԱՅ

Անտիոքի Սելեւկեան թագաւորներու կողմէ Հրէից վրայ գործուած հալածանքի ժամանակ մէջտեղ կ'ելլէ նաեւ Եղիազար անունով պատկառելի ծերունի մը, որուն կը ստիպեն որ խոզենի ուտէ, ինչ որ արգիլուած էր Հրէական օրէնքով: Ծերունին կը մերժէ եւ պատրաստակամութիւն կը յայտնէ ճաղկուելու ու մեռնելու իր կրօնքին համար, քան թէ խղճահար կեանք մը ապրիլ: Այն ատեն ուրացումի գործադիր պաշտօնեաները, մեղքնալով իր տարիքին, կը թելադրեն, որ Եղիազար ինք իր ուզած միսը պատրաստէ եւ ուտէ ամէնուն առջեւ այնպէս մը ձեւացնելով որ իբրեւ թէ կուռքերու զոհուած միս կ'ուտէ. այն ատեն ազատ պիտի կացուցուէր մահէ: Սակայն Եղիազար քահանայ սա գեղեցիկ պատասխանը տուաւ անոնց, արժանի իր պատկառելի տարիքին եւ անկեղծ աստուածապաշտութեան:

«Դրկեցէք զիս շուտով իմ գերեզմանս: Եթէ ինքզինքս ենթարկեմ այս կեղծիքին, շատ մը երիտասարդներ պիտի խորհին որ Եղիազար ուրացող մը եղաւ իր իննսուն տարեկանին: Եթէ կեղծեմ կեանքի կարճ շրջան մը ապահովելու համար, ես պիտի գայթակղեցնեմ այդ երիտասարդները եւ կեղտ ու անպատուութիւն պիտի բերեմ իմ անունիս: Այս կեղծիքով պիտի կրնամ ներկայիս խուսափիլ մարդոց պատիժէն, բայց, ողջ մնամ կամ մեռնիմ, պիտի չկրնամ երբեք խուսափիլ Ամենակալին ձեռքէն: Ուստի եթէ այժմ քաջարար մեռնիմ, պիտի հաստատեմ որ արժանի եղած եմ այս երկար տարիքիս, եւ երիտասարդներուն ազուար օրինակ մը պիտի ձգեմ, սորվեցնելու համար անոնց, թէ ինչպէս պէտք է մեռնիլ ուրախութեամբ եւ քաջութեամբ մեր սուրբ օրէնքներուն համար». (Բ. Մակ. Զ. 18-28):

Երբ իր խօսքերը աւարտեց, քաշկռտեցին զայն անմիջապէս եւ սկսան ճաղկել: Երբ գրեթէ մեռելի պէս եղած էր ճաղանքներու տակ՝ Եղիազարը բացաւ բերանը եւ հառաչանքով ըսաւ.

«Աստուած միայն կրնայ գիտնալ իր սուրբ ամենագիտութեամբ, թէ ինչ ահաւոր տագնապի ենթարկուած եմ ֆիզիքապէս՝ այս ճաղանքէն, թէեւ կրնայի խուսափիլ այս չարաչար մահէն. այսուհանդերձ Աստուած գիտէ նաեւ, թէ հոգւով ուրախ եմ այս տանջանքին համար, որովհետեւ Տիրոջ առջեւ երկիւղած ըլլալուս համար կ'ընդունիմ այս չարչարանքները». (Բ. Մակ. Զ. 30):

Այսպէս մեռաւ այս պատկառելի ծերունին, եւ իր մահով հեթոտական օրինակ մը ձգեց զալիք սերունդներուն, յատկապէս նախնի քրիստոնեաներուն, որոնք խորապէս ներշնչուած են իր եւ յաջորդող նահատակներու օրինակէն:

47. ՇԱՄՈՒՆԻ ԵՒ ԻՐ ԵՕԹԸ ՈՐԴԻՆԵՐԸ

Նոյն հալածանքի շրջանին կը պատկանի նահատակութիւնը քաջասիրտ մօր մը եւ նոյնքան քաջակորով իր զաւակներուն:

Եօթը եղբայրները իրենց մօրը հետ կը ձերբակալուին եւ կը հանուին թագաւորի ներկայութեան ու կ'ենթարկուին ճաշանքի ստիպելու համար որ խոզի միս ուտեն: Առաջինը կը սկսի այսպէս խօսիլ.

«Ի՞նչ կ'ուզէք հասկնալ զմեզ հարցափորձելով. մենք պատրաստ ենք մեռնելու քան թէ հակառակ գործել մեր հայրենի օրէնքներուն»:

Այն ատեն թագաւորը հրամայեց կտրել անոր լեզուն. զվխուն մորթը երեսին վրայ դարձուցին. ապա ձեռքերը եւ ոտքերը կտրեցին, մօրը եւ եղբայրներուն աչքին առջեւ. եւ ապա եռացած կաթսայի մէջ նետել տալով նահատակեցին զայն.

Երկրորդն ալ ճաշանքի ենթարկելէ յետոյ հարցուց թագաւորը, թէ պիտի ուտէ՞ր խոզի միսը նախ քան անպատմներն ալ ջարդ ու փշուր ընելը: Երիտասարդը պատասխանեց.

«Երբեք. դուն մեզ կ'ազատես այս կեանքէն: Եւ որովհետեւ մենք կը մեռնինք իր օրէնքին համար, Տիեզերքի թագաւորը պիտի յարուցանէ մեզ յաւիտենական ու նոր կեանքով մը»:

Երրորդին երբ հարցուցին թէ պիտի ուտէ՞ խոզենին, ան երկարեց իր լեզուն եւ ձեռքերը, որ կտրեն ու ըսաւ քաջաբար.

«Երկնից Թագաւորը տուած է ասոնք ինծի. իր օրէնքները սակայն չատ աւելի մեծ արժէք ունին ինծի համար քան ասոնք. եւ իրմէ է, որ կը հաւատամ թէ պիտի վերստանամ զնոնք»:

Երբ ասիկա լսեցին թագաւորը եւ իր չուրջինները զարմացան երիտասարդի յուցաբերած արիական ոգիին եւ անոր արհամարհանքին վրայ չարչարանքի նկատմամբ:

Չորրորդը մահամերձ վիճակի մէջ ըսաւ թագաւորին.

«Աւելի լաւ է մեռնիլ մարդոց ձեռքով եւ յուսալ Աստուծոյ խօսքին իրականացման, մեզի յարութիւն տալու, քան թէ քեզի պէս ողջ մնալ. որովհետեւ քեզ համար յարութիւն չկայ»:

Ապա հինգերորդը քաշկռտուեցաւ չարչարանքի եւ ըսաւ Թագաւորին․

«Թէեւ դուն ալ մահկանացու ես, բայց իշխանութիւն տրուած է քեզի մարդոց վրայ, վարուելու անոնց հետ ուզածիդ պէս։ Բայց չկարծես թէ Աստուած լքած է մեր ժողովուրդը։ Սպասէ եւ պիտի տեսնես թէ ինչպէս Աստուծոյ մեծ զօրութիւնը քեզ եւ քու սերունդդ ալ պիտի չարչարէ»։

Վեցերորդը նախ քան վերջին շունչը տալը ըսաւ․

«Մի խաբուիր, ով Թագաւոր, մեր մեղքերուն համար է որ այս պատահարները մեր գլխուն կուգան, սակայն մի կարծեր թէ դուն ալ պիտի ազատիս Աստուծոյ դէմ պայքարելու ամբարշտութեանդ հետեւանքներէն։»

Սակայն ամէնէն աւելի բարի յիշատակութեան արժանի եղաւ ասոնց սքանչելի մայրը։ Տեսաւ իր աչքին առջեւ իր եօթը որդիներուն մի առ մի նահատակուիլը։ Բայց քաջաբար կրեց ասիկա, որովհետեւ իր յոյսը Աստուծոյ վրայ դրած էր։ Կը քաջալերէր իւրաքանչիւրը իր մայրենի լեզուով։ Լեցուած էր ազնուական վճռականութեամբ եւ իր կանացի մտածումները հրահրուած էին առնական ոգիով․ ըսած էր իր զաւակներուն․

«Դուք յայտնուեցաք արգանդիս մէջ, ու ես չեմ գիտեր թէ ինչպէս․ ես չէ որ կեանք ու շունչ տուի ձեզի, ոչ ալ կազմաւորեցի ձեր մարմնական ձեւը։ Ամէնայն ինչի Արարիչն է որ կը ձեւակերպէ մարդը իր ծննդեան տեն եւ կը ծրագրէ ծագումը ամէն բանին։ Ուստի Ան իր ողորմութեամբը ետ պիտի տայ ձեզի ձեր կեանքը եւ շունչը, քանի որ հիմա դուք Անոր օրէնքը ձեր անձերէն վեր կը դասէք»։

Կարգը եկած էր կրտսեր տղուն։ Թագաւորը փորձեց խոստումներով սիրաշահիլ զայն, ապահովցնելով, թէ այն վայրկեանին որ ինք կը հրաժարի իր նախնեաց սովորութիւններէն, պիտի հարստացնէ զայն եւ բարձր պաշտօններու պիտի հասցնէ արքունի պալատին մէջ։ Քանի որ տղան կարեւորութիւն չէր տար Թագաւորի խոստումներուն, կանչել տուաւ Թագաւորը պատանիին մայրը եւ հրամայեց, որ համոզէր զայն մտիկ ընելու իր խրատին փրկելու համար անոր կեանքը։ Մայրը մօտեցաւ եւ ըսաւ անոր․

«Տղաս, գթա ինծի․ ես քեզ ինն ամիսներ կրեցի արգանդիս մէջ․ կաթ տուի քեզի երեք տարիներ․ մեծցուցի եւ այսօրուան հասակիդ բերի։ Նայէ երկինք եւ երկիր, եւ տես անոնց մէջ եղածները, եւ գիտցիր թէ Աստուած ստեղծեց զանոնք ոչինչէն․ մարդն ալ Անկէ ստեղծուած է։ Մի վախնար այս մսագործէն․ ընդունէ մահը եւ արժանի եղիր եղ-

բայրներուդ քաջութեան, որպէսզի Աստուծոյ ողորմութեամբ վերստին ստանամ քեզ ալ անոնց հետ»:

Հաղիւ մայրը աւարտեց, սկսաւ խօսիլ չափահաս պատանին. «Ինչի՞ կը սպասէք. թագաւորին հրամանին պիտի չենթարկուիմ. ես կը հնազանդիմ այն օրէնքին, որ տրուեցաւ մեր հայրերուն Մովսէսի ձեռքով: Եւ դուն, ով թագաւոր, դուն, որ ամէն տեսակ չարչարանքներ հնարեցիր մեր ազգին համար, դուն ալ պիտի չազատիս Աստուծոյ ձեռքէն: Մենք այսօր կը չարչարուինք մեր մեղքերուն պատճառով, ու եթէ մեզ ուղղելու եւ կարգի բերելու համար Աստուած քարկացած է կարճ ժամանակի մը համար, սակայն նորէն պիտի հաշտուի իր ծառաներուն հետ: Բայց դուն, ամբարիշտ մարդ, պարապ յոյսերով մի տարուիր. դուն որ կը չարչարես Աստուծոյ ծառաները, դուն ալ ղերծ պիտի չմնաս դատաստանէն Ամենակալ եւ Ամենատես Աստուծոյ: Իմ եղբայրներս մեռան Աստուծոյ ուխտին հաւատարիմ մնացած ըլլալուն համար, կարճ չարչարանքէ մը յետոյ անոնք առաջնորդուեցան յաւիտենական կեանքի. բայց դուն պիտի վճարես արդար պատիժը քու ամբարշտութեանդ Աստուծոյ դատաւճիռով: Ես, եղբայրներուս պէս կուտամ մարմինս եւ կեանքս մեր հայրերու օրէնքներուն համար: Կ'աղերսեմ Աստուծոյ որ քաւութիւն տայ իր ժողովուրդին: Քեզ ալ, մեծամեծ պատուհասներէ յետոյ, Թող առաջնորդէ Աստուած խոստովանելու, որ Ան է միակ Աստուածը: Իմ եւ եղբայրներուս մահով Թող Աստուծոյ բարկութիւնը անցնի մեր ժողովուրդին վրայէն:»

«Թագաւորը այս խօսքերը լսելով կատաղութենէն ինքզինքէն ելած, չաւ աւելի չարաչար մահով սպաննել այս մատաղ երիտասարդը որ անարատութեամբ եւ արդութեամբ եւ Տիրոջ յուսալով մեկնեցաւ աշխարհէ: Զաւակներէն յետոյ երանելի մայրն ալ սպաննուեցաւ»: (Բ. Մակ. է. դլուխ):

Այս եօթ եղբայրներու անունները թէեւ չեն յիշուած Մակաբայեցւոյ գրքին մէջ, բայց 1860-ին ի վեներիկ հրատարակուած Աստուածաշունչի լուսանցքին վրայ հերքանչիւրին անունը գրուած է կարդով, որոնք են. Ակար, Մակար, Յորէն, Յորթէն, Սմինադաբ, Գաբրիէլ եւ Գադիդէ, որոնք սակայն բոլորովին տարբեր են Յունական եւ Լատինական օրացոյցներու մէջ:

Մակաբեան ըրջանի այս բոլոր նահատակներու յիշատակը կը կատարենք միասնաբար վարդավառի երրորդ չաբթուան Երկուշաբթին:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

Այստեղ կ'աւարտի մեր գրութեան առաջին մասը. նուիրուած մեր եկեղեցիի տօնացոյցին անցած Հին Կտակարանի սուրբերուն: Իբրեւ եզրակացութիւն եւ կնքում այս բաժնին, մենք կ'ուզենք յառաջ բերել Եբրայեցւոց Թուղթի ԺԱ. գլուխը, ուր արդարեւ մի առ մի կը տողանցեն մեր նախընթաց էջերուն մէջ յիշուած անուններէն կարեւոր մէկ մասը, իբրեւ հաւատքի հերոսներ: ԺԱ. գլուխին հետ միասին կ'առնենք նաեւ նախընթաց Ժ գլուխին վերջին 2 համարները եւ յաջորդող ԺԲ. գլուխի առաջին երկու համարները:

×

"Արդարը հաւատքով պիտի փրկուի. եթէ մէկը երկմիտ է, հաճելի չէ ինծի -կ'ըսէ Տէրը-: Սակայն մենք երկմտութեամբ դէպի կորուստ չէ, որ կը դիմենք. այլ հաւատքով մեր հոգիներու փրկութիւնը կ'ապահովենք: -Եբր. Ժ. 38-39-:

«Իսկ ի՞նչ է հաւատքը, եթէ ոչ յուսացեալ իրերու հաստատութիւնը, եւ չերեւցած իրողութեանց գոյութեան հաստատ համոզումը: Իրենց հաւատքին համար է որ հիները վկայուեցան թէ արդար են:

"Հաւատքով կ'ըմբռնենք որ տիեզերքը կազմաւորուեցաւ Աստուծոյ խօսքով եւ աներեւոյթները տեսանելի դարձան:

"Հաւատքով Աբէլ Կայէնէն աւելի լաւ ընծայ բերաւ Աստուծոյ, որով հաստատուեցաւ իր արդար ըլլալը. որովհետեւ իր ընծան ընդունուեցաւ Աստուծոյ կողմէն, ու ինք թէեւ մեռաւ նոյն հաւատքի մէջ, սակայն տակաւին կը խօսի:

"Հաւատքով ԵՆՈՎՔ փոխադրուեցաւ ուրիշ կեանքի մը, առանց մահ ճաշակելու. եւ ոչ մէկ տեղ կարելի եղաւ գտնել զայն, որովհետեւ Աստուած իր քով առած էր զայն: Սակայն նախքան իր վերափոխուիլը, Աստուծոյ հաճոյ եղած ըլլալը հաստատուած է. իսկ առանց հաւատքի անհնար է Աստուծոյ հաճոյ ըլլալը. այլ ան որ Աստուծոյ կը մօտենայ անհրաժեշտաբար պէտք է հաւատայ, թէ Ան գոյութիւն ունի, եւ ով որ կը փնտռէ զԱյն գոհացում կուտայ անոր:

"Հաւատքով ՆՈՅ հրաման ստացաւ Աստուծմէ անյայտ ապագայի մը համար, եւ զարհուրած սկսաւ շինել տապանը իր ընտանիքի փրկութեան համար, ու այդ կերպով սուտ հանեց ու դատապարտեց աշխարհը եւ հաւատքի արդարութեան ժառանգորդ եղաւ:

"Հաւատով ԱԲՐԱՀԱՄ հնազանդեցաւ, երբ կանչուեցաւ ելլել ու երթալ այն երկիրը, որ իրրեւ ժառանգութիւն պիտի ստանար, առանց գիտնալու թէ ուր կ'երթար: Հաւատով իրրեւ պանդուխտ եւ օտարականապրեցաւ աւետեաց երկրին մէջ· վրանները տակ բնակեցաւ Իսահակի եւ Յակոբի հետ, որոնք ժառանգակից պիտի ըլլային Աստուծմէ եղած խոստումին· որովհետեւ կ'ակնկալէր հաստատուելուն այն քաղաքին, որուն նարտարապետը եւ կերտիչը Աստուած է:

"Հաւատով նոյնիսկ ՍԱՌԱ, որ ամուլ էր, զօրութիւն ստացաւ սղեցնութեան, եւ յառաջացեալ տարիքին ծննդարերութիւն ունեցաւ· fանզի խորհեցաւ թէ Անոր որ խոստում րրած էր, հաւատարիմ պիտի ըլլար իր խոստումին: Ու մէկ հոգիէն, ու այն ալ գրեթէ մեռած, ծնան սերունդներ երկինքի աստղերու բազմութեամբ եւ ծովեզերքի անթիւ աւազահատիկներու նման:

"Ասոնք ամէնքն ալ հաւատով մեռան, առանց խոստացուած իրերուն տիրացած ըլլալու· սակայն տեսան զանոնք հեռուէն եւ ուրախացան. խոստովանեցան նաեւ թէ իրենք օտար եւ պանդուխտ էին երկրի վրայ: Անոնք որ այսպէս կ'արտայայտուին, կը յայտնեն, թէ կը փնտռեն իրենց յատուկ երկիր մը· ուր օտար եւ պանդուխտ պիտի չզգան-: Եթէ արդարեւ կապուած ըլլային այն երկրին ուրկէ եկան, ժամանակ ունէին վերադառնալու այնտեղ: Ընդհակառակը կը տեսնենք որ աւելի ազնուական բանի մը կը ցանկան, այսինքն երկնաւորին· ուստի Աստուած ամօթ չի համարիր անոնց Աստուած կոչուիլը, որովհետեւ անի քաղաք մը, որ անոնց համար պատրաստուած է:

"Հաւատով ընծայեց Աբրահամ Իսահակը, երբ փորձի ենթարկուեցաւ· եւ իր ընծայածը իր միամօրդիին էր, որով խոստումը առած էր, եւ որուն մասին րսուած էր· "Իսահակով պիտի շարունակուի քու սերունդդ": Այնպէս կը մտածէր, որ Աստուած կրնար մեռելներէն ալ յարուցանել զայն, ինչպէս արդարեւ եղաւ առակաւոր իմաստով մը:

"Հաւատով ԻՍԱՀԱԿ, օրհնեց Յակոբը եւ Եսաւը, ապագան ի մտի ունենալով:

"Հաւատով ՅԱԿՈԲ նախքան իր մահը օրհնեց Յովսէփի որդիներէն իւրաքանչիւրը եւ խոնարհութիւն րրաւ իր գաւազանի ծայրին:

"Հաւատով ՅՈՎՍԷՓ մեռնելու ատեն յիշեց Իսրայէլի որդիներուն ելքը Եգիպտոսէն, եւ պատուէր տուաւ իր ոսկորներու փոխադրութեան մասին:

"Հաւատով ՄՈՎՍԷՍ երբ ծնաւ իր ծնողքը պահեցին զայն երեք ամիս. Բանզի տեսան որ մանուկը կայտառ էր, եւ չվախցան թագաւորի հրամանէն: Մովսէս երբ աճեցաւ, հաւատով մերժեց փարաւոնի աղջկան որդի կոչուիլը. աւելի յաւ համարեց չարչարուիլ Աստուծոյ ժողովուրդին հետ, քան թէ վայելել ժամանակի մը համար մեղքի հաճոյքները: Աւելի կարեւոր նկատեց Աստուծոյ Օծեալին չարչարանքները քան Եգիպտոսի հարստութիւնը, որովհետեւ իր աչքերը սեւեռած էր գալիք վարձքի հատուցման վրայ: Հաւատով ձգեց Եգիպտոսը եւ չվախցաւ թագաւորի ցասումէն, որովհետեւ Անհերեւոյթը տեսածի պէս համբերեց ու հաստատուեց: Հաւատով կատարեց Զատիկը, եւ սրսկեց արիւնը, որպէսզի անդրանիկները չկոտորեն իրենց:

"Հաւատով անցան կարմիր ծովը, որպէս թէ ցամաքի վրայով. իսկ երբ եգիպտացիք ալ փորձեցին նոյնը ընել, ընկղմեցան:

"Հաւատով Երիքովի պարիսպները իյնան երբ անոնք եօթն օր դարձան անոր շուրջը:

"Հաւատով Ռախաբ պոռնիկը, որ հիւրընկալած էր Իսրայէլացի լրտեսները խաղաղութեամբ, անհաւատներու հետ չկորսուեցաւ:

"Աւելի ի՞նչ կրնամ ըսել. ժամանակը բաւական պիտի չըլլայ պատմելու ԳԵԴԷՈՆի, ԲԱՐԱԿի, ՍԱՄՍՈՆի, ՅԵՓԹԱՅԷի, ԴԱՒԻԹի, ՍԱՄՈՒԷԼի եւ ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐՈՒ մասին:

"Որովհետեւ հաւատով թագաւորութիւններ կործանեցին, արդարութիւն ի գործ դրին, Աստուծոյ խոստումէն իրականացումը տեսան, առիւծներու բերանը խցեցին –ԴԱՆԻԷԼ- կրակի կատաղութիւնը մարեցին –ԵՐԵՔ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ– սուրի բերանէն ազատուեցան. իրենց տկարութիւնը զօրութեան վերածուեցաւ, պատերազմի մէջ հզօր եղան, օտարներու բանակները խորտակեցին: –ՄԱԿԱԲԵԱՆՆԵՐ–: կիներ ետ ստացան իրենց մեռած զաւակները, որոնք յարութիւն առին –Երկու այրի կիներ ԵԼԻԱՅի եւ ԵԼԻՍԷի ձեռամբ–: Ոմանք նախընտրեցին չարչարանքներու ենթարկուիլ հան ազատ արձակուիլը, որպէսզի լաւագոյն յարութեան տիրանան -ԵՂԻԱԶԱՐ–: Ոմանք ծաղրանքի եւ ձաղանքի ենթարկուեցան, նոյնիսկ կապանքի եւ բանտարկութեան: Քարկոծուեցան –երեմիա՞–սղոցուեց՞՞ն-Եսայի՞– հարցափորձի ենթարկուեցան, սուրով մեռան,– Շամուն եւ եօթը որդիները– ոմանք հոս ու հոն թափառեցան ոչխարի եւ այծի մորթեր հագած, կարօտութեան, նեղութեան եւ չարչարանքի մատնուած, որոնց արժանի չէր աշխարհը: Ասոնք թափառական կեանք մը վարեցին անապատներու, լեռներու, քարայրներու եւ երկրի փապարներու մէջ:

"Ասոնք բոլորը, թէեւ իրենց հաւատքին համար լաւ վկայութիւն ստացած են, բայց տակաւին չստացան խոստացուածը. Աստուած զմեզ ի մտի ունենալով, այնպէս տնօրինած է, որ առանց մեզի հասած չըլլան կատարելութեան": -ԺԱ. Գլուխ-:

"Ուստի, մենք որ վկաներու այսքան մեծ բազմութիւն մը ունինք մեր շուրջը, ամէն տեսակ հպարտութիւն եւ կրօտ մեղքերը մէկդի նետենք, եւ ընթանանք համբերութեամբ այն պայքարին մէջ ուր կը գտնուինք, մեր աչքերը յառած ՀԱՒԱՏՔԻ ԶՕՐԱԳԼՈՒԽԻՆ, եւ զայն կատարելագործող Յիսուսին, որ փոխանակ այն ուրախութեան որ իրեն էր, յանձն առաւ խաչը, արհամարհեց ամօթը եւ նստաւ Աստուծոյ աջ կողմը". -ԺԲ. 1-2-:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

-ԵԿԵՂԵՑԻԻ ՀԻՄՔԵՐ ԵՒ ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐ-

ՄՈՒՏՔ

Նոր Կտակարանի սուրբերը ուղիղ վիճով չարունակութիւնը կը կազմեն Հին Ուխտի արդարներուն, թէ ֆիզիքական եւ թէ հոգեւոր մարդերուն մէջ: Այսինքն երկու խումբերն ալ զաւակներն են մէկ եւ նոյն ժողովուրդին: Երկուքն ալ տէր են նոյն ոգիի ու երկուքն ալ կը ծառայեն նոյն Աստուծոյ եւ դրեթէ նոյն գաղափարներուն: Այն աստիճան սերտ եւ անխզելի են այս երկուքին կապերը, որ նորին առաջին սուրբերը կը կազմեն վերջին օղակները հինէն եկող ոսկի շղթային: Աւետարանական բոլոր սուրբերը, մէկ–երկու Հռովմայեցի հարիւրապետներու բացառութեամբ, ծնած են Հին Ուխտի մէջ եւ դեռ հաւատարիմ են անոր օրէնքներուն եւ աւանդութեանց կարեւոր չափով: Հիմնական ու գլխաւոր տարբերութիւնն այն է, որ նորերուն առաջին խումբը կը նախապատրաստէ դեպինը եւ կը հարթէ ճամբան Մեսիային, ու կը տես նէ արշալոյսը Նոր Դարաշրջանին, զոր հինները լոկ նախատեսած էին: Նորերու յաջորդ խումբը ֆիզիքական աչքով «կը տեսնէ եւ ձեռքով կը չօշափէ» եւ կը զուգակցին Տիրոջ Օծեալին, զոր հինները լոկ հոգւով տեսած էին: Վերջապէս նորերու երրորդ եւ վերջին խումբը կը կազմեն ականատես վկաներու աշակերտները եւ յաջորդները, որոնց մեծ մասը չտեսան Յիսուս Փրկիչը մարմնաւոր աչքերով բայց հաւատացին, եւ որոնք իրարու կը կապեն հրէութենէ եկող եկեղեցին եւ հեթանոսներէ կազմուած եկեղեցին, քանի որ այս խումբը իր մէջ կը պարունակէ երկու չրջանակներէ ալ եկած տարրեր: Ուստի Նոր Կտակարանի սուրբերն ալ պիտի ներկայացնենք ընդհանուր քանի մը խումբերու բաժնելով զանոնք:

Գլուխ Առաջին

ՆԱԽԱԿԱՐԱՊԵՏՔ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Այսպէս կը կոչենք այն արդար հոգիները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի, այս կամ այն հանգամանքով գետին պատրաստած ու կապուած են Քրիստոսի հետ, եւ օժանդակ ու վկայ հանդիսացած են Անոր Ֆիզիքապէս աշխարհ գալուն առթիւ։

1–2, ՅՈՎԱԿԻՄ ԵՒ ԱՆՆԱ

Նոր Կտակարանի սուրբերու շարքը կը բացուի այր եւ կին այս երկու արդար հոգիներով, որոնք իրենց հաւատքով եւ ոգիով գրեթէ ոչինչով կը տարբերին Աբրահամ ու Սառայէն կամ Սամուէլ մարգարէի ծնողք՝ Եղկանայէն ու Աննայէն։ Երեք պարագաներուն ալ այրերը արդար, ուղիղ եւ աստուածավախ մարդեր են. Երեք պարագաներուն ալ կիները բարեպաշտ՝ բայց ամուլ են։ Երեք պարագաներուն ալ -չորրորդ մըն ալ քիչ յետոյ պիտի աւելնայ– Աստուծմէ խոստացուած զաւակներ կ'ունենան։

Յովակիմ եւ Աննա Նոր Կտակարանի սուրբերուն կարգին անցած են լոկ Քրիստոսի նախածնողքը՝ այսինքն մեծ հայրը եւ մեծ մայրը եղած ըլլալուն համար, մօր կողմէ։ Այլապէս՝ անոնք չեն յիշուած Նոր Կտակարանի մէջ։

Իրենց մասին տեղեկութիւն կը քաղենք «Նախաւետարան» կամ «Գիրք Յակոբայ» կոչուած գրութենէ մը, որ թէեւ չէ անցած Ս. Գրոց կանոնի մէջ, բայց ախորժով կարդացուած է նախնի Քրիստոնեաներու կողմէ։ Գիրքը կը բովանդակէ առաւելապէս Յիսուսի մանկութեան վերաբերեալ զրոյցներ, որոնք իրենց չափազանցեալ եւ մանկունակ ոճով կը հաստատեն որ վաղ երեւակայութեան ծնունդ են առաւելաբար։ Սակայն այլ կէտերու մէջ ներելի է մտածել թէ այդ գիրքը իր մէջ կը պարունակէ տարրերը եւ արձագանգները նաեւ վաւերական աւանդութեանց։ Այս գիրքը որպէս թէ գրած ըլլայ Յակոբոս Տեառնեղբայրը, սակայն գիտնականներ կը կարծեն որ գրուած է հրեայ քրիստոնեայի մը կողմէ 150–ական թուականներուն։

Ըստ այս գրքին Յովակիմ Դաւթի ցեղէն՝ բարեպաշտ եւ մեծահարուստ մարդ մըն է. իսկ Աննա քահանայական տունէ՝ համեստ եւ երկիւղած կին մըն է:

Օր մը Յովակիմ երբ Աստուծոյ Տաճարին մէջ ընծայ կը մատուցանէր ուրիշներու հետ, պաշտօնի վրայ եղող քահանան ըսաւ, որ ինք պարտաւոր էր ամէնէն վերջը ներկայանալ քանի որ զաւակ չունէր: Ակէ չատ վիրաւորուեցաւ Յովակիմ. ձգեց տաճարը եւ ուղղակի լեռ ելաւ իր հովիւներուն հետ. «Եւ միտքը դրաւ տուն չվերադառնալ, ոչ ալ ուտել կամ խմել մինչեւ որ Աստուած այցելեր իրեն: Աղօթքը իրեն կերակուր ըրաւ եւ արցունքը «ըմպելի»: Երբ Աննա լմացաւ իր ժամանոյն տունէն հեռանալը, ինք ալ սուգի դգեստ հագաւ եւ ինքզինքը աղօթքի եւ ապաչխարանքի տուաւ:

Օր մը Աննա երբ պարտէզ իջած էր աղօթելու համար, աչքերը վեր առաւ եւ տեսաւ թռչունները, որոնք բոյն չինած իրենց ձագուկները կը կերակրէին. այս տեսարանէն Աննային սիրտը աստիկ փղձկեցաւ եւ ըսաւ Աստուծոյ լալով. «Վայ ինծի, թռչուններէն անպատմ վար մնացի. անոնք ձագուկներ ունին ու ես զրկուած եմ զաւկի մը չնորհէն». ու այսպէս երկար աղօթեց լալահառաչ: Այնատեն Տիրոջ հրեշտակը երեւցաւ անոր եւ ըսաւ, թէ լսուած էին իր աղօթքները եւ ահա Աստուած իրեն մանուկ մը պիտի չնորհէր, որուն անունը ամբողջ աշխարհ պիտի տարածուէր: Աննա ուխտեց որ եթէ զաւակ մը ունենայ, մանչ կամ աղջիկ, Աստուծոյ պիտի ընծայէր:

Նոյն տեսիլքը երեւցած՝ եւ նոյն աւետիսը տրուած էր նաեւ Յովակիմին, որ լեցուած ուրախութեամբ՝ իր արջառներէն եւ ոչխարներէն լաւագոյնները ընտրեց Աստուծոյ Տաճարին եւ քահանաներուն նուիրելու, եւ բազմաթիւ մատաղներ մորթեց աղքատներուն համար, ու վերադարձաւ տուն: Աննա յղացաւ ու ծնաւ հրեշտակային մանուկ մը, զոր կոչեցին Մարիամ, որ կը նշանակէ լուսաւորեալ, քանի որ նորածինը լոյսի պէս աղջնակ մըն էր, «որով օրհնուեցան բոլոր ազգերը»: Աստուծոյ տաճարին ընծայեցին զայն կարճէն կորուելէն յետոյ:

Ըստ աւանդութեան Յովակիմ չէ տեսած իր թոռնիկը, Քրիստոս մանուկը. իսկ Աննա տեսած, երջանկացած ու կարճ ժամանակ մը յետոյ վախճանած է խաղաղութեամբ:

Յովակիմ եւ Աննայի յիշատակը կը կատարէ Հայց. Եկեղեցին, իւղաբեր կանանց հետ, վերատիտումի իննօրեակին անմիջապէս յաջորդող Երեքշաբթի օրը: Իրենց տունն ալ մինչեւ օրս

կը ցուցուի Երուսաղէմի մէջ, որ եկեղեցիի վերածուած է. թէեւ լաղներ կան որ անոնք ապրած են Բեթղեհէմ կամ Նազարէթ:

Հայ եկեղեցին ի պատիւ Յովակիմի եւ Աննայի գեղեցիկ շարականներ յօրինած է, որոնց մէջ կը հաստատուի թէ այն օրհնութիւնը, որ Աստուծոյ կողմէ տրուեցաւ «աստուածադրոյն արուաց եւ իգաց», լիովին իրականացաւ Յովակիմի եւ Աննայի վրայ։

Կը յիշուի որ Հին Ուխտի արքայական ու քահանայական «գաւազանները միացան Յովակիմի եւ Աննայի վրայ, որոնց միակ պտուղը եղաւ Ս. Կոյսը: Ու կ'եզրակացնէ Շարականը.

«Ի յամուլ երկրէ (Յովակիմէ եւ Աննայէ) այսօր բուսաւ մեզ
բարեբեր բոյսն բարի. շուշան հոտոց, ծաղիկն դաշտաց.
Միամայրն Մարիամ, արմատ Տնկոյն անմահութեան:
Աղաչանօք սոցա խնայեա ի մեզ»:

Յոյնք կը յիշատակեն այս երկուքը Սեպտ. 9-ին: Լատինք՝ Յովակիմը առանձինն Մրտ. 20-ին. Աննա զատ Յլս. 26-ին:

3. ՅՈՎՍԷՓ «ԱՍՏՈՒԱԾԱՀԱՅՐ»

Յիսուսի հայրագիրը եւ ամուսինը Աստուածամայր Մարիամին, որուն նմանողաբար կոչուած է «Աստուածահայր»: Յովսէփ ալ Դաւիթի ցեղէն էր: Աւետարանը զայն կը կոչէ «Արդար» մարդ: Երբ կը յիշուի Աւետարանին մէջ, արդէն իսկ նշանուած է Մարիամին հետ, եւ կը բնակի Նազարէթ, եւ իր ապրուստը կը շահի հիւսնութեամբ:

Տակաւին պաշտօնապէս չէին ամուսնացած երբ Յովսէփ վերահասու եղաւ, թէ իր նշանածն յղի է արդէն: Յովսէփ շլացաւ եւ չփոթութեան մատնուեցաւ. եւ որովհետեւ ազնիւ մարդ մըն էր, առանց պատճառը հրապարակելու «որոշեց լռելեայն արձակել» իր նշանածը: Մինչդեռ այսպէս կը խորհէր, Աստուծոյ հրեշտակը տեսիլքի մը մէջ երեւցաւ անոր եւ ըսաւ. «Յովսէփ, որդի Դաւթի, մի վախնար տունդ առնելէ Մարիամը իբր քու կինդ. որովհետեւ անոր մէջ ծնածը Ս. Հոգիէն է. պիտի ծնի որդի մը, անոր անունը Յիսուս պիտի դնես (որ կը նշանակէ ՓՐԿԻՉ), որովհետեւ ան պիտի փրկէ իր ժողովուրդը մեղքերէ»: Ու ասիկա կը կատարուի համաձայն Աստուծոյ խօսքին (որ տրուեցաւ Եսայի մարգարէին). «Ահա կոյսը պիտի յղանայ եւ պիտի ծնի որդի մը, որուն անունը պիտի դնեն Էմմանուէլ» (որ կը թարգմանուի

Աստուած-մեզի-հետ)։ Յովսէփ երբ արթնցաւ քունէն, Տիրոջ հրեշտակին ըսածին պէս ըրաւ. իր մօտ առաւ իր կինը եւ աւելի սերտ սիրով ու յարգանքով կապուեցաւ անոր եւ ամէն մարդի մէջ տէր ու պաշտպան կանգնեցաւ անոր, որ արժանացած էր Աստուծոյ կողմէ բարձրագոյն պատիւին, այսինքն «Բարձրեալի Որդի»ին մայր ըլլալու վերագոյն պաշտօնին։

Երբ ծնաւ Յիսուս, Յովսէփ ի գործ դրաւ անոր վրայ օրէնքի բոլոր պահանջքները — ութօրեայ թլփատել տուաւ եւ քառասնօրեայ Աստուծոյ տաճարին ընծայեց եւ ետ ստացաւ զայն Տաճարին ընծայելով զոյգ մը աղաւնի։

Երբ Յիսուսի կեանքին դէմ մահուան վտանգ յարուցուեցաւ, Աստուծոյ հրեշտակին հրամանով փոքրիկը եւ մայրը փախցուց Եգիպտոս, ուր մնաց քանի մը տարիներ, եւ կրկին հրեշտակի հրամանով վերադարձաւ ու բնակեցաւ Նազարէթ։

Յիսուս երբ տասներկու տարեկան եղաւ, ըստ օրէնքի պահանջքին առաջին անգամ Երուսաղէմ տարաւ զայն։ Վերադարձի ճամբուն վրայ ինք եւ մայրը անդրադարձան որ Յիսուս իրենց հետ չէր. վերադարձան Երուսաղէմ եւ Յիսուսը գտան տաճարի մէջ, շրջապատուած օրէնքի վարդապետներով, որոնց խելացի պատասխաններ կուտար։ Յովսէփ տեսաւ Յիսուսի մեծութեան արշալոյսը։ Այս միջադէպէն յետոյ չի յիշուիր այլեւս Աւետարաններուն մէջ, որմէ կը հետեւցուի որ Յովսէփ վախճանած էր Յիսուսի հանրային գործունէութեան սկսելէ առաջ։

Յովսէփ մեծ անուն ունի Կաթոլիկ Եկեղեցիի մէջ եւ հռչակուած է անոր պաշտպան սուրբը։ Որչափ բարձր բռնուած է Յովսէփի անունը Կաթոլիկ Եկեղեցիի մէջ, նոյնքան աննշան պահուած է ան արեւելեան եկեղեցիներու՝ յատկապէս մեր մէջ։ Մեր եկեղեցիի մէջ, օրինակ, չենք յիշեր տաճար մը. որ ընծայուած ըլլայ իր անունին, ոչ ալ շարական մը յօրինուած է ի պատիւ իրեն։ Իր տօնական յիշատակութիւնն անգամ կորսուած է ուրիշ տօնելիքներու խումբի մը մէջ, որոնք ըստ երեւոյթին ոչ մէկ կապ ունին իր հետ, Խաչի վեցերորդ Կիրակիին յաջորդող Երկուշաբթին։

Սակայն քիչեր այնքան մեծ հաւատքի հերոս եղած են որքան՝ Յովսէփ։ Այս մասին համոզում կարելի է կազմել վերյիշելով, որ այս մարդը դեռ կը շարունակէ այրը մնալ իր կնոջ, որուն որովայնի պտուղը գիտէ թէ իրմէ չէ. բայց միաժամանակ կը հաւատայ հրեշտակային յայտնութեան, թէ աստուածային է։ Կարելի՞ է երեւակայել աւելի մեծ հերոսութիւն քան ապրիլը կու-

ամկան կեանք մը հրեշտակագեղ կնոջ մը հետ, պարզապէս պահապանը հանդիսանալով մշտնջենական կուսութեան անոր, որ արժանի եղած էր աստուածային բարձրագոյն շնորհին, մայր ըլլալու Անոր մարմնացած Որդիին: Կարելի՞ է երեւակայել աւելի մեծ պատիւ ու պարտականութիւն, քան հայր լինել եւ հօր մը բոլոր պաշտականութիւնները կատարել հանդէպ մէկու մը, որ «Որդի Բարձրելոյ պիտի կոչուէր»: Որքան ալ Յիսուս բազմիցս կոչուած ըլլայ «Որդի Աստուծոյ» կամ «Որդի Դաւթի» կամ «Որդի Մարդոյ», կոչուած է նաեւ, եւ պիտի մնայ որպէս «Որդի Յովսէփայ»: Անիկա Յովսէփին անկապտելի եւ յաւիտենական փառքն է: Հետեւաբար արդար է Կաթողիկէ եկեղեցիին բարձրագոյն յարգանքը, որ ընծայած է այս խոնարհ եւ արդար մարդուն յիշատակին: Եւ արժանի է որ ան ներկայացուի աստուածային իր մանուկը բարձր ու հպարտօրէն բռնած իր աշխատաւոր կարշնեղ բազուկներէն մէկին վրայ, եւ միւս ձեռքին մէջ բռնած շուշանածաղիկ մը, խորհրդանշանը իր անարատութեան եւ հոգեկան մաքրութեան:

Ինչո՞վ կ՚արդարանայ սակայն մեր եկեղեցիի անտարբերութիւնը այս խոնարհ աշխատաւորին հանդէպ, որ որքան իշխանական ծագում ունի՝ նոյնքան եւ աւելի ազնուական հոգիի մը տէր է, եւ արժանացած՝ «Աստուածահայր» անգերազանցելի կոչումին:

Ս. Յովսէփ Յայսմաւուրքի մէջ ներկայացուած է իբրեւ մարդ մը «ամբողջովին քաղցրութեամբ լեցուն. հեզ, ողորմած, մարդասէր, վշտակից այլոց եւ օժտուած ամենարարի բնութեամբ»:

Յոյնք կը յիշատակեն զայն Դեկտ. 25-ը կանխող Նախահարց Կիրակիին. Լատինք՝ Մարտ 19-ին:

4. Ս. ԿՈՅՍ ՄԱՐԻԱՄ

Մենք աւելի հանգամանօրէն խօսած ենք Ս. Կոյսի մասին մեր «ՏԱՂԱՒՈՐ ՏՕՆԵՐ» յօդուածաշարքին «Վերափոխում» գլուխին տակ. պիտի չուզենք կրկնել այնտեղ ըսուածները: Այստեղ լոկ պիտի հաստատենք որ Ս. Կոյսը, պատմական եկեղեցիներու համար գերագոյնն է բոլոր սուրբերուն՝ կրկնակ պատճառներուն:

Նախ ունի ստացած այն բոլոր յատկութիւնները եւ առաքինութիւնները, որոնք անհրաժեշտ են սրբութեան համար. օրինակ խոնարհութիւնը, որ կը յայտնաբերուի ամբողջ իր կեանքի ընթացքին: Ինքն իսկ կ՚ըսէ իր յօրինած երգին մէջ. «Աստուած նայեցաւ իր աղախինին խոնարհութեան վրայ»: Աստուծոյ կամքին համակերպող էր մինչեւ իսկ անկարելի նկատուած պարագա-

ներու տակ։ Աւետման միջադէպը եզրակացութեան կը բերուի Ս. Կոյսի համբուրելի համակերպութեամբ. «Ես Աստուծոյ աղախինն եմ. ըսածիդ պէս թող ըլլայ ինծի»։ Իսկ անոր համբերութիւնը յատկապէս յայտնաբերուեցաւ Գողգոթայի վրայ, ուր ի՛ր Միածինին հետ քամեց տառապանքի բաժակը մինչեւ մրուրը։ Խոնարհութիւն, համբերութիւն ու Աստուծոյ կամքին համակերպութիւնը հիմնական ու բանալի յատկութիւններ են Սրբութեան մէջ։

Երկրորդ՝ Մարիամ եղաւ ամենամօտիկ անձը մեր Փրկչին, թէ ֆիզիքապէս եւ թէ հոգեպէս. ոչ ոք սիրեց զԱյն այնքան շատ, որքան ինք։ Ան եղաւ Աստուծոյ Որդւոյն սնուցիչը եւ առաջնորդը Անոր մանկութեան տարիներուն։ Հետեւաբար արդար եւ տեղին է այն մեծագոյն յարգանքը եւ պատիւը զոր քրիստոնեայ եկեղեցին առաջին օրերէն իսկ ընծայեց այս Ս. Կնոջ։ Արդարեւ Ս. Կոյսը ինքն իսկ աստուածային ներշնչումով մարգարէացաւ, թէ «Երանի պիտի տան ինծի բոլոր ազգերը», ներառեալ Իսլամները, որոնք եւս մեծ յարգանք ունին «Մարիամ Անայի» նկատմամբ։ Հին եկեղեցիներ բազմաթիւ օրեր յատկացուցած են անոր յիշատակը ոգեկոչելու եւ պանծացնելու համար։ Մեր եկեղեցին, օրինակ եօթը տօնախմբութիւններ յատկացուցած է Ս. Կոյսին, յիշատակելով անոր կեանքին բոլոր կարեւոր հանգրուանները –Յղութիւնը, ծնունդը, ընծայումը, Աւետումը, Ննջումը եւ Վերափոխումը։- Մինչեւ իսկ անոր պատկանող երկու առարկաներու –գօտիին եւ տուփին- գիւտին առթիւ տօնախմբութիւններ հաստատուած են։

Յօրինած է մեր եկեղեցին անոր ի պատիւ բազմաթիւ շարականներ, մեղեդիներ եւ տաղեր, որոնցմէ ոմանք լաւագոյններէն են մեր հոգեւոր բանաստեղծութեանց մէջ, ուր կարծես մրցումի ելած են յօրինողները Ս. Կոյսը նոյնացնելու բնական ու աստուածաշնչական խորհրդաւոր եւ գեղեցկագոյն պատկերներուն հետ. «Տապանակ ապրեցուցիչ եւ Տաղաւար Աբրահամեան. Սափոր ոսկեղէն լի մանանայիւ. Գաւազան ծաղկեալ յարմատոյն յեսեայ»...։ Ինչպէս նաեւ նմանցուցած են զայն բնութեան գեղեցիկ երեւոյթներուն. «Առաւօտ Խաղաղութեան. Արուսեակ զուարթարար. բարունակ ծաղկեալ. այգի վայելուչ. Ցօղ քաղցրածաւալ...» եւայլն, եւայլն։

«Աստուած փառաւորեալ է ի սուրբս իւր»։ Թերեւս ոչ ոք այնքան արժանաւորապէս փառաւորած է զԱստուած, բանիւ եւ գործով, որքան Ս. Կոյսը։ Իր կեանքը ամբողջ փառաբանութիւն մըն էր Աստուծոյ, նման երկինքին, որ կեցած տեղը, իր անհուն մեծութեամբ եւ այլազանութեամբ «Աստուծոյ փառքը կը պատմէ» լուռ եւ անլռելի։ Անդրադարձա՞ծ ենք այն գեղեցիկ իրականու-

թեան, որ քրիստոնէական առաջին երգը, առաջին սաղմոսը, առաջին շարականը յօրինած է աստուածային ներշնչումով նոյն ինքն Ս. Կոյսը՝ Աւետումէն անմիջապէս յետոյ, իր կեանքի գեղեցկագոյն գարունին, եւ ընծայած է զայն Աստուծոյ իբրեւ երախայրիքը այն միլիոնաւոր հոգեւոր երգերուն, որոնք իրմէ յետոյ պիտի գրուէին քրիստոնեայ ներշնչեալ հոգիներու կողմէ: Ս. Կոյսի երգը, որ պահուած է Աւետարանին մէջ «Մեծացուցէ» սկզբնաւորութեամբ եւ անունով, եկեղեցին երգած է դարերով եւ կ'երգէ մինչեւ այսօր, մէկ կարեւոր տարբերութեամբ. Նախապէս եկեղեցին Ս. Կոյսին բերանով եւ անոր հետ Աստուած կը փառաւորէր այդ երգով. այսօր զայն առիթ եւ իբրեւ ալընաւորութիւն կը գործածէ գովերգելու համար Ս. Կոյսը եւ անոր միջոցաւ փառաւորելու համար զԱստուած եւ անոր բարեխօսութեամբ զանազան աստուածային շնորհներ հայցելու համար:

Բազմահազար եկեղեցիներ կան ներկայիս աշխարհի ամէն կողմերը իր անունին ընծայուած, եւ հազարաւորներ եղած են պատմութեան մէջ: Հայց. եկեղեցիի մայր Տաճարը, Էջմիածինը, օծուած է յանուն Ս. Կոյսի, ինչպէս նաեւ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքութեան մայր Տաճարը Գումգաբուի մէջ:

Մարիամ ամէն մասամբ արժանի է այն պատիւներուն, որոնք իրեն կ'ընծայուին վերոյիշեալ կերպով, ու մանաւանդ այն գերագոյն պատիւին, ըստ որուն մեր բոլոր եկեղեցիներու Ս. Պատարագի սեղանները պսակուած են Ս. Կոյսի մայրական նկարով. աստուածային իր Մանուկը գրկին մէջ:

5–6. ԶԱՔԱՐԻԱ ԵՒ ԵՂԻՍԱԲԵԹ

Ծնողքը Յովհաննէս Մկրտիչի: Թէեւ Եղիսաբեթի անունը չերեւիր մեր տօնացոյցին մէջ, սակայն մենք իրաւունք զգացինք անոր անունն ալ աւելցնելու Նոր Կտակարանական սուրբերու շարքին, հիմնուելով աւետարանական եւ պատմական տուեալներու վրայ:

Աւետարանին մէջ ասոնց երկուքն ալ հաւասարապէս ներկայացուած են իբրեւ արդար եւ օրինապահ անձեր: «ԵՐԿՈՒՔՆ ալ ԱՐԴԱՐ էին Աստուծոյ առջեւ եւ կը պահէին Տիրոջ պատուիրանները եւ օրէնքները անարատութեամբ»: (Ղկ. Ա. 6): Իսկ պատմական ու այժմէական իրականութիւնը այն է, որ միւս Հին եկեղեցիներու մէջ Եղիսաբեթ տօնելի սուրբերու շարքին մէջ մտած է արդէն: Այնպէս որ մեզի համար անհասկնալի մնաց, թէ ինչո՞ւ բացակայ է ան մեր տօնացոյցին մէջ: Եթէ Զաքարիան տօնացոյցի անցած է Յովհաննէս Մկրտչի հայրը եղած ըլլալուն համար,

տալ նոյն իրաւունքին արժանի է նաեւ Եղիսաբեթ, իբրեւ մայրը Մեծ Կարապետին:

Երկուքն ալ քահանայական ցեղէ էին եւ զուրկ մնացած՝ զաւակի մը մխիթարութենէն, որովհետեւ կ'ըսէ Աւետարանը. «Եղիսաբեթ ամուլ էր»: Ամլութիւնը հրէից մէջ մեծագոյն դժբախտութիւններէն մէկն էր: Եղիսաբեթ իբրեւ «ազգական» կը ներկայանայ Ս. Կոյս Մարիամին: Այդ ազգականական կապին ինչ ըլլալը չէ յըստակուած Աւետարանին մէջ: Ուր որ Աւետարանը կը լռէ աւանդութիւնը կը լրացնէ: Ըստ աւանդութեան երկու քրոջ զաւակներ էն. որով Յիսուս եւ Յովհաննէս ալ երկու քրոջ թոռներ կ'ըլլան, ըստ այս աւանդութեան:

Կրնանք ըսել որ Նոր Ուխտի աստուածային մեծ դրամային վարագոյրը կը բացուի Զաքարիայի երեւումով Աւետարանի առաջին թերթերուն վրայ, որ գրուած է խունկ մատուցանելով Աստուծոյ Տաճարին մէջ: Նուիրական այս պարտականութեան կատարումի ընթացքին Զաքարիա կ'արժանանայ տեսիլքի մը. Տիրոջ հրեշտակը երեւցաւ իրեն, կանգնած խունկի սեղանի աջ կողմը: Զաքարիա խռովքի եւ սարսափի մատնուեցաւ այս տեսարանէն». ապա Տիրոջ հրեշտակը անոր վախը փարատելու համար ըսաւ.

– Մի վախնար Զաքարիա, աղօթքդ լսելի եղաւ Աստուծոյ առջեւ. կինդ, Եղիսաբեթ զաւակ մը պիտի բերէ քեզի, անոր անունը Յովհաննէս պիտի դնես...»: Զաքարիային անհաւատալի թուեցաւ նման աւետիս մը, ուստի ըսաւ.

– Ինչպէս կրնամ վստահ ըլլալ այս մասին, քանի որ ես եւ կինս ծերացած ենք արդէն: Հրեշտակը գոհ չմնաց տարակոյսով լի այս պատասխանէն եւ ծանրութեամբ ու յանդիմանական շեշտով ըսաւ.

– Ես Գաբրիէլն եմ, որ մշտապէս Աստուծոյ ներկայութեան կը մնամ Անոր հրամանները գործադրելու համար: Աստուծմէ ղրկուեցայ քեզի տալու այս աւետիսը. բայց քանի որ նշան մը կ'ուզես համոզուելու համար, այս վայրկեանէն համր պիտի ըլլաս եւ պիտի չկրնաս խօսիլ մինչեւ բանս կատարուի:

Երբ Զաքարիա դուրս ելաւ տաճարէն, իր լեզուն կապուած էր արդարեւ եւ նշանացի կերպով կ'աշխատէր բացատրել իր ուշացման պատճառը: Ամէն ոք հասկցաւ որ գերբնական պատահարի մը հանդիպած է:

Երբ Տաճարի շրջանակին մէջ իր պաշտօնավարութեան օրերը լրացան, վերադարձաւ իր տունը, որ Երուսաղէմէն դուրս էր:

Աւանդութիւնը անոր բնակութիւնը կը դնէ Ներկայ Այն Քէրիմ կոչուած դիւղը, ոչ շատ հեռու Երուսաղէմէն, ուր մինչեւ օրս կը ցուցուի իրենց տունը, եկեղեցիի վերածուած: Հայերս այս դիւղը կը կոչենք «Ցովհաննու-Մնունդ», ուր ունեցած ենք նաեւ եկեղեցիներ, որոնք տակաւին ժամանակի ընթացքին Լատինաց ձեռքը անցած են:

Ցղացաւ Եղիսաբէթ եւ Աստուծոյ դրհութիւն կը մատուցանէր, որ «նայած էր իրեն, եւ ամբութեան նախատինքը վերցուցած էր իրմէ»: Երբ Ս. Կոյսը աւետումէն յետոյ իրեն այցելեց «Եղիսաբէթ լեցուեցաւ Ս. Հոգիով եւ բարձր ձայնով աղաղակեց. խօսքը ուղղելով Մարիամին.

«Օրհնեալ ես դուն կիներու մէջ,
Եւ օրհնեալ է որովայնիդ պտուղը.
Ուրկէ՞ ուր այս շնորհը ինծի.
Որ տիրոջս մայրը ինծի այցելէ.
Երբ լսեցի ողջոյնիդ ձայնը,
Խաղաց մանուկս հրճուապէն որովայնիս մէջ.
Երանի անոր որ կը հաւատայ
Թէ Տիրոջ ըսածները պիտի իրականանան»: (Ղկ. Ա. 42–46)

Երկու խոնարհ հոգիներ, լեցուած գերբնական ուրախութեամբ՝ իրարու հետ կը խօսին բանաստեղծական լեզուով: Աստուծոյ Հոգին, մարգարէական ու ներշնչումի Հոգին, որ դրեթէ լռած էր երեք–չորս դարերէ ի վեր, յանկարծ կրկին կ'իջնէ մարդոց վրայ, սկսելով այս համեստ երկու կիներէն, որոնք խոհաստէս կը խօսին մարգարէներու լեզուով:

Նոյնը կը պատահի նաեւ պատանեաց Զաքարիային, որու մանկան աչքերը մեր աչխարհի լոյսին բացուելէ յետոյ՝ կը բանուին նաեւ իր լեզուին կապանքները եւ ինքն ալ «լեցուած Ս. Հոգիով մարգարէացաւ եւ ըսաւ.

«Օրհնեալ ես Տէր Աստուած Իսրայէլի,
Որ այցելութեան եկար մեզի.
Փրկութիւն բերիր ժողովուրդիդ...»

Ու խօսքը իր նորածին որդիին ուղղելով ըսաւ.

«Եւ դուն, ով մանկիկ,
Բարձրեալի մարգարէ պիտի կոչուիս.
Տիրոջ առջեւէն պիտի քալես.
Անոր ճամբաները հարթելու համար,
Պիտի ուղղես նաեւ մեր ոտքերը
դէպի խաղաղութեան ճամբաները»: (Ղկ. Ա. 67–69):

Այս կէտին երկուքին ալ առաքելութիւնը լրացած էր, կը քաշուին հրապարակէն, իրենց տեղը տալով իրենց մեծանուն դաւիթին: Ու կը վայելեն իրենց աչքերը Արպատեթեան Արեպակի ծագման արշալոյսը նշմարած էրէտ խոստումնեամբ:

Ջաքարիա մեր մէջ կը ծանուի եկեղեցի եւ նոքի հետ, վերսկսման յաջորդող երեքշաբթի երեքշաբթի օր:

Յոյնք՝ Ջաքարիան առանձինն կը յիշատակեն Սեպտ. 5-ին. իսկ Լատինք՝ երկուքը միասին Նոյ. 5–ին:

7. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ

Յիսուս վերջ մեծապէս պճղբը Աւետարանիչներու մէջ, եւ պրիսուր պոծնչէը Նոր Կտակարանի սիկիրներբ: «Առաւծոյ թագաւորութեան», այսինքն Քրիստոնէական եկեղեցիի, պարագչքներ պատրաստող էտպ Յովհաննէս:

Առաւելի պատուական էր, քանզի աւետանիչ, եւ իր ծնունդը կատարելեայ հրաշալի պայմաններու ներքեւ: Իր ապագայ գերը հանդամանօրէն ճշդուած էր հրեշտակին կողմէ, որ աւետեց անոր ծնունդը իր հօր:

«Նա մեծ պիտի բլայ Տիրոջ առջեւ.
Գինի եւ օղի պիտի չխմէ.
Ս. Հոգիով պիտի լեցուի մօրը որովայնէն.
Իսրայէլի որդիներէն շատերը իրենց Աստուծոյն պիտի դարձնէ.
Եղիայի հոգիով պիտի գայ Տիրոջ ներկայութեան.
Որդիներուն սիրտերը պիտի հաշտեցնէ հայրերուն հետ.
Ըմբոստները արդարներու իմաստութեամբ պիտի լեցնէ.
Տիրոջ համար կատարեալ ժողովուրդ մը պիտի պատրաստէ» (Ղկ. Ա. 15–17)

Յովհաննէսի պատանեկութիւնը եւ երիտասարդութիւնը անցան բնակութեան վայրերէ հեռու մենութեան մէջ, Աստուծոյ ներկայութեան եւ հնազանդ հոգիանիին ներքեւ:

Հրապարակ իջաւ քարոզելու երեսուն տարեկանին, հոմանի «Տիրերիոս կայսեր տասնհինգերորդ տարին»: Քարոզութեան վայրն էր Յորդանանի հովիտը: Աւետարանները մէջ Յովհաննէս նոյնացած է Եսայի մարգարէի կողմէ նախատեսուած «Անապատի մէջ բարձրացող ձայն»ին հետ, որ կ'ըսէ.

«Տիրոջ համար համբոյ պատրաստեցէք.
Անոր համար չիտակ ուղիներ հարթեցէք»: (Ղկ. Գ. 4–5):

Յովհաննէսի քարոզութիւնը իր հոգիին եւ կեանքին՝ պէտքին եւ կերակուրին պէս պարզ ու ժուժկալ է: Կարելի է երկու բաներու մէջ խտացնել. Ապաշխարանք եւ Արքայութիւն:

Ապաշխարեցէք, որովհետեւ մօտեցած է երկինքի արքայութիւնը... Ապաշխարանքի արժանի պտուղներ տուէք... կացինը ծառին արմատին քով գրուած է. ամէն պատուղ չտուող ծառը պիտի կտրուի եւ կրակը նետուի»: (Դկ. Գ. 7–9)

Ու կ'աւելցնէր.

«Ով որ երկու հանդերձ ունի, մէկը չունեցողին թող տայ. նոյնը ընել կերակուրի պարագային: Պետրոսի պաշտօնեայ նիր իրենց թոչակով թող սահանան. ժողովուրդն աւելին չպահանջէն, անիրաւութիւն չընէն, չկրպտանեն ոչ ոք (Դկ. Գ. 10–14):

Տեսնելով Յովհաննէսի ուժեղ եւ անվախ քարոզութիւնը, եւ մեծ հեղինակութիւնը, շատեր կը հարցնէին, արդեօք ա՞յս է Մեսիան: Յովհաննէս կ'ըսէր ոչ. «Ես ձեզ կը մկրտեմ ջրով ի նշան ապաշխարանքի, բայց ինձմէ յետոյ կուգայ հզօրագոյնը, որուն հօչիկներուն կապն անգամ բակխու արժանի չեմ ես. Ան ձեզի պիտի մկրտէ Ս. Հոգիով եւ կրակով»:

Յովհաննէսի գործունէութեան գագաթը կապմէց Յիսուս մկրտելը, եւ գայն իբրեւ խոստացուած Մեսիա յայտարարելը: Երբ տեսաւ որ Յիսուս ալ սովորական բազմութեան մէջ խառնուած մկրտութեան կը մօտենայ, իր մարգարէական ոգիով ճանչցաւ գայն եւ ուզեց արգիլք հանդիսանալ: «Ես քեզմէ պէտք է մկրտուիմ, եւ դուն ինձի՞ կուգաս» ըսելով: Յիսուս պնդումին վրայ տեղի տուաւ եւ մկրտեց գայն ու յայտարարեց. «Ահա Աստուծոյ Գառնուկը, որուն վրայ բնութած է աշխարհի մեղքերը»: եւ որ մարդոց վախարէն զգուշանալով քաւութիւն պիտի տայ անոնց մեղքերուն. ու յաջորդեց.

«Սա է, որու մասին կ'ըսէի թէ ինձմէ յետոյ պիտի գայ... Ես եկայ գայն յայտարերելու Իսրայէլի ժողովուրդին... Տեսայ ես Հոգին, որ կ'իջնէր երկինքէն Անոր վրայ աղաւնիի կերպարանքով: Ես գայն չէի գիտեր, սակայն Ան որ ինձ ղրկեց ըսաւ. Որուն վրայ որ կը տեսնես Հոգիին իջնելը, Ան է որ Ս. Հոգիով պիտի մկրտէ: Ու ես տեսայ եւ կը վկայեմ, թէ Սա է Աստուծոյ Որդին» (Յովհ. Ա. 29–34):

Յիսուսի մկրտութեամբ, եւ գայն իբրեւ խոստացեալ Մեսիա յայտարարելէ յետոյ, Յովհաննէսի առաքելութիւնը վերջացած

էր։ Արդարեւ այս դէպքէն քիչ յետոյ Հերովդէս Թագաւոր Նախ բանտարկեց զայն, զինքը յանդիմանած ըլլալուն համար, իր եղբօր կինը յափշտակելուն առիթով։ Ու քիչ վերջն ալ գլխատել տուաւ ծանօթ ու եղերական պարագաներու տակ։

Քրիստոս մեծ համարում ունի Յովհաննէսի մասին. առիթով մը զայն որակեց. «Մարգարէէն ալ աւելի մեծ մէկը». Եւ նոյնացուց զայն Մաղաքիա մարգարէի գրքին վերջին համարներու մէջ նախատեսուած Աստուծոյ պատգամաւորին հետ, ու աւելցուց. «Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի. կիներէ ծնածներուն մէջ Յովհաննէս Մկրտիչէն աւելի մեծ մէկը չէ ելած, բայց երկինքի արքայութեան մէջ փոքրիկը անկէ մեծ է... Օրէնքը եւ մարգարէները. Յովհաննէսով վերջ գտան. ու եթէ ուզէք ընդունիլ՝ ան նոյնինքն Եղիան է, որ գալիք էր (Մատթ. ԺԱ. 11-14).

Յովհաննէս ունեցած է նաեւ աշակերտներ, ինչպէս որ հատուկ կ'ունենային իր ժամանակակից բոլոր մեծ ռաբբիներ եւ քարոզիչները։

Յովհաննէս յիշուած է նաեւ իր ժամանակակից Յովսէփոս հրեայ պատմիչի կողմէ, որ արդարեւ կը հաստատէ թէ սպաննուած է Հերովդէսի կողմէ։

Մեր եկեղեցիին մէջ Աստուածածինէն յետոյ մեծագոյն սուրբը կը նկատուի Յովհաննէս։ Սերտօրէն կապուած է ան մեր եկեղեցիին եւ պատմութեան հետ։ Հայաստանի ամբողջական դարձի օրերուն, երբ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ձեռնադրուած կը վերադառնայ Կեսարիայէն, իր հետ կը բերէ նաեւ Յովհաննէս Մկրտիչի մասունքներէն մաս մը, զոր կը դնէ Հայ հողի վրայ ստեղծուած առաջին ծանօթ աղօթավայրին մէջ, Մուշ քաղաքի մօտիկ, ուր ապա կը կառուցուի նշանաւոր Ս. Կարապետի վանքը, որ կ'ըլլայ մեր եկեղեցիի ամէնէն հռչակաւոր ուխտավայրը։ Նշանաւոր էր նաեւ Կեսարիոյ Ս. Կարապետի վանքը, ուր եւս սուրբին մասունքը կը գտնուէր։

Հայ եկեղեցին չորս անգամ տօնախմբութիւն սահմանած է անոր համար։ Առաջինը իր Ծննդեան յիշատակութիւնն է, Ութօրէքին յաջորդ օրը։ Երկրորդը իր գլխատումն է, Զատկի յաջորդող Շաբաթ օրը։ Երրորդը Տօն կաթողիկէի Հինգշաբթին, Աթանագինէս Եպս.ին հետ, որուն նշխարները եւս բերած էր Ս. Գր. Լուսաւորիչ Սեբաստիայէն։ Իսկ վերջինը Վերափոխման երրորդ շաբթուան Հինգշաբթի օրը, Յոբի հետ միասին։ Իրեն ի պատիւ շատ մը շարականներ ու տաղեր յօրինուած են մեր մէջ, սրտառուչ են յատկապէս Ջրօրհնէքի տաղերը, որոնց մէջ գլխաւոր տեղը կը գրաւէ Յովհաննէս Մկրտիչը։

Յոյներ վեց անգամ տօն սահմանած են ի պատիւ Մեծ Կարապետին, իսկ Լատինք՝ երեք: ա) Բուն եւ մեծագոյնը՝ Յնվր. 8: բ) Յղութիւն Յովհաննու Եղիսաբեթէն՝ Սեպտ. 23: գ) Ծնունդը՝ Յնս. 24: Նոյնպէս Լատինք: դ) Գլխատումը՝ Օգս. 29: Նոյնպէս Լատինք: ե) Առաջին Գիւտ Նշխարաց իր գլխոյն՝ Փետր. 24: Նոյնպէս՝ Լատինք: զ) Երկրորդ Գիւտ Նշխարաց Գլխոյն՝ Մյս. 25:

8. ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ

Առաջին անմեղները, որոնք իրենց արիւնը թափեցին Քրիստոսի համար: Իրենց տարբերութիւնը միւս մարտիրոսներէն այն եղաւ որ նախ անգիտակից էր իրենց արեան հեղումը. երկրորդ՝ իրենք մեռան Աստուծոյ Որդին Փիզիքապէս ապրեցնելու համար, երբ միւս մարտիրոսները պիտի մեռնէին Քրիստոսէ շնորհուած կեանքը յաւերժացնելու համար:

Հրէաստանի Հերովդէս թագաւորը երբ իմացաւ մոգերէն, թէ «Հրէից Արքայ» մը ծնած է, բնականաբար խռովեցաւ ինք, եւ ամբողջ Երուսաղէմը իրեն հետ:

Կասկածոտ եւ արիւնարբու բնաւորը այս լուրը առնելուն՝ արդէն որոշած էր ընելիքը. ուստի ըսաւ մոգերուն. «Գացէք եւ ստոյգը իմացէք նորածին մանկան մասին, եւ ապա ինծի ալ լուր տուէք որպէսզի ես ալ գամ ու երկրպագեմ անոր:»

Մոգեր, Աստուծոյ հրամանով չվերադարձան Հերովդէսին, որ հրաման հանեց Բեթղեհէմի եւ շրջակայքի երկու տարեկանէն վար բոլոր փոքրիկները սուրէ անցընել, խորհելով որ անոնց մէջ պիտի մեռնէր նաեւ «Հրէից Թագաւորը»: Քանի՜ մատաղ կեանքեր հնձուեցան այս կոտորածէն՝ Աստուծոյ միայն գիտելի պիտի մնայ: Մեր հաւատքով գիտցածը այն է, որ այս փոքրիկները կազմեցին առաջին փաղանգը այն ընտրեալներու, որոնք, ըստ Յայտնութեան Գրքի հաւաստումին, իրենց ճակտին վրայ ունին Աստուծոյ Գառնուկին անունը. եւ իրենց քնարները կը զարնեն ու երգեր կ'երգեն Աստուծոյ աթոռին առջեւ...: Ասոնք շարունակ Աստուծոյ Գառնուկին հետ են. ասոնք ընտրուեցան մարդոց որդիներէն իբրեւ ԵՐԵԽԱՅՐԻՔ, ու անոնք մեղք չգործեցին, որովհետեւ անբիծ էին» (Յայտ. ԺԴ. 1-5):

Մեր եկեղեցին յօրինած է շարականներու փունջիկ մը ի գովեստ այս անմեղներուն, ուր ըսուած է իրենց մասին.

> «Բանաւոր գառինք ի տանէն Եփրաթայ,
> Որք մատուցան Ս. Պատարագ ի Հերովդէսէ,
> Որպէս զԱբէլ ի Կայենէ»:

«Ծաղկեցաւ Բեթղեհէմ, հեղմամբ արեան սուրբ տղայոցն·
Բերկրեցաւ եւ Ռաքէլ անուշահոտ պատարագօք»:

Իսկ «Մանկունք» շարականը պատկուածն է բոլորին:

«Երանելի սուրբ մանկունքն, որպէս քաջ նահատակք,
Ետուն զանձինս իւրեանց ի մահ,
Փոխանակ Որդւոյն Աստուծոյ:
«Եւ զխակունք սուրբ մանկանց, որպէս զծաղիկ նունենեաց,
Ճարեալ ի կարկինէ; եւ անկեալ ի Ս. Բեթլէհէմ:

«Եւ հոգիք սուրբ մանկանցն, որպէս զերամս աղաւնեաց,
Թռուցեալք ի յերկինս եւ զմնեալք ընդ զուարթունս»:

Կը կատարենք ասոնց յիշատակը Տօն Կաթողիկէի յաջորդող Երկուշաբթի օրը, ուրիշ խումբ մը մարտիրոսներու հետ:

Յոյն օրացոյցը ասոնց թիւը «չորեքտասան բիւր» կը նկատէ եւ կը յիշատակէ Դեկտ. 29-ին: Լատինք Դեկտ. 28-ին:

Գլուխ Երկրորդ

ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐ

Առաքեալները կը կազմեն երկրորդ և կարևորագոյն խումբը Նոր Կտակարանի սուրբերուն մէջ: Իրականութեան մէջ՝ ստոյգ քրիստոնեայ սուրբերու շարքը կը սկսի Առաքեալներով: Նախապէս յիշուածները չեն մկրտուած –բայց հաւանաբար Ս. Կոյսէն– Քրիստոնէական մկրտութեամբ. Առաքեալներ առաջին մկրտեալները եղան թէ՛ ջրով և թէ՛ Ս. Հոգիով:

Անոնք ընտրուեցան ուղղակի Քրիստոսի կողմէ: Տասներկու էր անոնց թիւը. իրենցմէ մին –Յուդան– այս խումբէն դուրս ինկաւ մատնութեամբ իր վարդապետին, և անձնասպանութեամբ: Անոր տեղ, յետ Համբարձման Քրիստոսի, ուրիշ մը ընտրուեցաւ վիճակով: Անոնք Քրիստոսի անմիջական առաջնորդութեամբ պատրաստուեցան ու դաստիարակուեցան իրենց ապագայ մեծ առաքելութեան համար: Ականջալուր եղան Անոր քարոզութեանց և ականատես՝ Անոր հրաշքներուն և հզօր գործերուն: Կարևորագոյնը՝ վկաները եղան Քրիստոսի յարութեան:

Առաքեալ կը նշանակէ մէկու մը կողմէ ղրկուած, ղրկողին հեղինակութեամբը և պատգամովը: Իր կենդանութեան իսկ ղրկեց Յիսուս այս տասներկուքը «զոյգ զոյգ»: Աւետարանը քարոզելու համար ստոյգ հրէական շրջանակներու մէջ: Անոնց տուաւ յատկապէս «իշխանութիւն պիղծ ոգիներու վրայ» ինչպէս նաև հիւանդութիւնները բժշկելու կարողութիւն: (Մատթ. Ժ. 1): Իսկ իր վերջին պատուէրը եղաւ անոնց. «Ինչպէս Հայրը ղրկեց զիս, ես ալ կը ղրկեմ ձեզ. Գացէք ուրեմն, ինծի աշակերտ ըրէք բոլոր հեթանոսները. մկրտեցէք զանոնք անունովը Հօր, Որդւոյ և Ս. Հոգիին, սորվեցուցէք անոնց պահել այն ամէնը զորս ես իբրև պատուէր տուի ձեզի. ու ես ձեզի հետ եմ մինչև աշխարհի վախճանը.» (Մատթ. ԻԸ. 18-19):

Գործնականապէս Առաքեալները եղան հիմքերը և հիմնադիրները Եկեղեցիին. այսինքն անոր առաջին անդամները, առաջնորդները, վարիչները և կազմակերպիչները:

Առհասարակ անուս Գալիլիացիներ էին, մեծապէս մասամբ ձկնորսներ, բայց իրենց ձգած գրութիւններէն գտնելով կը տեսնենք, որ տարիներու ընթացքին ղրկուցած ու ղօրացած են նաեւ իմացաբէս, ոչ միայն Քրիստոսի դաստիարակութեամբ եւ Ս. Հոգիի շնորհօք, այլ նաեւ յունարէն լեզուով գրելու եւ քարոզելու կարողութեամբ: Առանց առաջին գործունէութիւնը հատարտար կը ներկայացնէ մեզի Գործք Առաքելոցի առաջին գլուխները մէջ, ուր կը յիշուի իրենց դէմ գործադրուած հալածանքները եւ չարչարանքները, որոնք իրենց բաժինը եղան իրենց ամբողջ կեանքի ընթացքին: Նոր Կտակարանի մէջ անոնցմէ մէկին միայն մահուամբ նահատակուած ըլլալը կը յիշուի. բայց Քրիստոնէական աւանդութիւնը կը հաստատէ, որ բացի մէկէն ամէնքն ալ մի առ մի նահատակուած են իրենց առաքելական գործունէութեան ընթացքին:

Տասներկուքէն զուրս կան նաեւ ուրիշ Քրիստոնեայ գործիչներ, որոնք եւս Առաքեալ կոչուած են. որոնց մեծագոյնն է նոյն ինքն Պօղոս Առաքեալ, որ ծանօթ է եկեղեցիի մէջ իբրեւ տասներեքերորդ Առաքեալ:

Երկոտասան Առաքելոց եւ Պօղոս Երեքտասաներորդի տօնը հանգամանքար կը կատարուի մեր մէջ՝ Վարդավառի Բարեկենդանը կանխող Շաբաթ օրը: Ապա անոնք ղոյզ-ղոյզ կամ երեք առ երեք կը յիշատակուին տարուան զանազան օրերուն:

9. ՊԵՏՐՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Տարակոյս վեր է, թէ գլխաւորն է առաքելական դասին մէջ, թէ' խօսքով, թէ' գործքով եւ թէ' հեղինակութեամբ: Առաքեալներու մէջ ամէնէն շատ իր մասին տեղեկութիւն ունինք թէ' Աւետարաններէն, եւ թէ' մանաւանդ Գործք Առաքելոցէն, որուն առաջին կէսին մէջ գլխաւոր գործիչն է ինք:

Իր թլփատութեան անունն էր Շմաւոն, կամ յունացած ձեւով Սիմոն, որդի Յովնանի: Երբ առաջին անգամ ներկայացաւ Յիսուսին, հասկցաւ Քրիստոս անմիջապէս, թէ ինչպիսի մէկն էր իր դիմաց կեցողը եւ ըսաւ. «Դուն Յովնանի որդի Սիմոնն ես. դուն պիտի կոչուիս ԿԵՓԱՍ», որ կը նշանակէ վէմ, այսինքն Քար, որուն յունարէնն է ՊԵՏՐՈՍ: (Յովհ. Ա. 4): Գալիլիոյ բնակչութիւնը գիւղական էր, սակայն տարաբնակեալ յատուկ կ'երեւի թէ փոխադրուած էր դրացի կափառնայում քաղաքը ուր Յիսուս բժշկեց

անոր գոքանչը կ՚ախտէն։ Ա՛հ նաւալ ձկնորս էր։ Նոր կտակարանի մէջ լափաթիւ միջադէպեր կան իր մասին, որոնք իր յեղյեղուկ, խիզախ, վախկոտ, քաջարի բայց միշտ անկիւծ բարքը եւ նկարագիրը կը յայտնաբերեն, եւ որոնց բոլորին ծանօթ պիտի չկրնանք անդրադառնալ մի առ մի։

Երբ առաջին անգամ իր նաւակը ընդունեց Յիսուսը եւ Անոր հրամանով իր ուխտանը կրկին ծով նետեց եւ ուխտանը պատուելու աստիճան լեցուեցաւ ձուկերով, անդրադարձաւ Պետրոս Անոր դերբնական զօրութեան, եւ անկիւծօրէն դգալով իր անարժանութիւնը անոք ներկայութեան, բաւ. «Հովէս հեռացիր ՏԷր, եա մեղաւոր մարդ մըն եմ»։ Յիսուս արտաքնեց զայն եւ բաւ. «Մի վախնար, ասկէ յետոյ մարդոց որսորդ պիտի ըլլաս երկինքի արքայութեան համար»։

Պետրոսի մեծութեան գագաթը կը կազմէ իր ծանօթ դաւանութիւնը, երբ յայտարարեց, թէ Յիսուս «Մեսիան էր եւ Որդի Աստուծոյ»։ որուն համար երկրորդ անգամ ըլլալով Յիսուսէն «վէմ» անուանուեցաւ, իրրեւ առաջին քարը քրիստոնէական եկեղեցիի չէնքին, ինչպէս կը հաստատէ Պետրոսի ի դէմ եղած յօրինուած չարախանքը. «Դուրս ասրբ Հաւատոյ՝ հիմն եկեղեցւոյ»։ Ուրիշ խօսքով, եկեղեցիի իրական անդամ պիտի կրնային ըլլալ միայն Յիսուսը իրրեւ Փրկիչ եւ Աստուծոյ Որդի դաւանողները, Պետրոսի պէս։ Սակայն իր փառքի այս զագաթին Պետրոս յանկարծ արձանագրեց իր անկումնաբերէն մէկը։ Դրեթէ իր բոլոր ժամանակակիցներուն պէս, Պետրոս ալ սխալ ըմբռնում ունէր Մեսիայի մասին։ Վերեւի միջադէպէն յետոյ Յիսուս երբ կը հաստատէր որ հակառակ Մեսիա եւ Աստուծոյ Որդի ըլլալուն, չատ պիտի չարչարուէր եւ սպաննուէր իր ազգին մեծամեծներէն, Պետրոս քաշալերուած իր առաջին յաջողութենէն, Յիսուսին թեւէն բռնելով մէկ կողմ քաշեց եւ Անոր բարիքը մխայն մտածող բարեկամի մը անկիւծութեամբ սկսաւ տարհամոզել զԱյն որ այդպիսի դաղափարներ հանէր իր մտքէն։ Յիսուս դարձաւ դէպի Պետրոս եւ չէչտակի նայելով անոր աչքերուն՝ բաւ. «Ետին դնա, սատանայ, դուն քար դայթակղութիւն ես ինծի համար. ընդդէմ վրայ չես նայիր Աստուծոյ առաքելութենէն, այլ մարդկային առաքելէն»։ (Մտթ. ԺԶ. 16–23)։

Թէ արդարեւ սրտովին կապուած էր իր վարդապետին, ի յայտ եկաւ այն պարագային, երբ Յիսուսի աշակերտներէն ոմանք «խիստ» եւ անմարսելի դատ էին Անոր կատր մը հոգեւոր խօսքերը եւ հեռացած՝ վարդապետէն։ Յիսուս հարցուց առաքեալներուն. «Դո՞ւք ալ կ՚ուզէք հեռանալ». դարձեալ Պետրոսն է, որ

առաջ կը նետուի եւ կ'ըսէ. «Տէր որո՛ւ պիտի երթանք, յաւիտենական կեանքի խօսքեր ունիս դուն» (Յով. Զ. 67–69):

Պետրոս իր կեանքին ներառութիւնն օրը սպրեցաւ Յիսուսի ձերբակալման պիչերը երբ երեք անգամ ուրացաւ զայն: Ուրախ դիմաց ու փառաբանն յաւար: Յիսուս ներկայ անար եւ վերահաստատեց զայն իր առաքելութեան մէջ. Թերեւս ոչ մէկ ապրակ այնքան նպատակ իր մէջ խորտակեալ իր յանձնապատասխանութեան յուզիչ պիծը՝ սրբան իր ուրացումը եւ ներումը: Քարի պէս կարծր այս մարդը, այս եւս էնկնելով, եւ Քրիստոսի հնարհաց հարուածներուն ներքեւ կսկիծեալ պատեալ համար ամէնէն անձնուէր եւ պարծանեալ Առաքեալը:

Հաղորդութեան անմիջական յետոյ ինքն է, որ յանուն իր բնկերներուն կը բացատրէ խմաստը հրաշալի երեւոյթին. կատարելագործեալ առաջին քահանան, եւ Քրիստոսի յարութեան առաջին վկայութիւնը, չունենալ ոչնչով երեք հազար նոյեմբերեան երեխայներով, եւ ամենայն Քրիստոնէական նորածին եկեղեցին ունենալ մեծ մտահոգութեամբ եւ նոր ծանրութեամբ: կը քարոզէ Երուսաղէմի մէջ պրեմիկ ամենուրեք. Երուսաղէմ՝ առաջին մէջ եւ իր ապրի պետական ժողովի առջեւ, մինչեւ Սամարիա, Եաֆա, Պաղեստինեան կեսարիա եւ այլուր: կը գործէ հրաշքներ, որոնց մէջն է Ս. Հոգիի գալ առաջ նորադարձ քրիստոնեայ ամուլի մը մահացումը, եւ ուրիշ բարեպարծ մահացեալ կնոջ մը յարութիւնն ապրը:

Պետրոսի մեծապարծ գործերէն մէկը Լոյա, առաջնածայիկ քեղարանդամ եւ յաւուրկ ուխտիւքով, հեթանոսներու եկեղեցիի ծոցին մէջ ընդունելը, հակառակ նորակազմ եկեղեցի չսխալելու մէծամտանութեան պատասխարին, որ ամբողջութեամբ կը բացկանար Հրեաներէ: Ի վերջոյ ձերբակալուելու եւ բանտարկուելու, Հերովդէս Թագաւորի կողմէ, որ որոշած էր յաջորդ օրը հրապարակով գլխատել զայն. բայց առաջնածային միջամտութեամբ նաեւ պիչեր իսկ ազատելու բանտէն: Վերջին անգամ կը տեսնենք զինքը Երուսաղէմի առաքելական ժողովին, որմէ յետոյ այլեւս չյիշուելիր Գործք Առաքելոցի մէջ:

Պօղոս Առաքեալի թուղթերէն մէկին մէջ յանուանէ կը յիշուի Պետրոս որ կը գտնուի Անտիոք քաղաքի մէջ, եւ Պօղոսի խիստ դիտողութեան ներքեւ կողմ կը հաւի, ի հետեւակ հեթանոսներէ եկած քրիստոնեաներուն: (Գաղ. Բ. 11–15):

Թէ Պետրոս մարգարէական մահով վախճան պիտի առնէր ապրանքէն նախատեսուած էր Քրիստոսի կողմէ (Յով. ԻԱ.

18). սակայն Գործք Առաքելոց մէջ իր մահը պատմուած չէ։ Աւանդութիւնը կ՚ըսէ որ Պետրոս Անտիոքէն անցած է Հռոմ եւ այնտեղ կնքած է իր կեանքը գլխիվայր խաչուելով։ Իր աւանդական գերեզմանին վրայ շինուած է աշխարհի մեծագոյն եկեղեցին, Հռոմի Ս. Պետրոսը։

Պետրոսի անունով ունինք երկու սքանչելի Թուղթեր Նոր Կտակարանի մէջ, ուղղուած ընդհանրապէս Փոքր Ասիոյ Քրիստոնեայ համայնքներուն։

Հայց. եկեղեցին Պետրոսի յիշատակը կը տօնէ Պօղոս Առաքեալի հետ միասնաբար, «Գլխաւոր Առաքեալներ» անուան տակ, Ս. Ծնունդը կանխող Աւագ Տօներու շարքին։ Յոյնք՝ Պօղոսի հետ՝ Յունիս 29։ Լատինք՝ իր Աթոռակալութիւնը ի Հռոմ՝ Յնվր. 18 Այցելութիւնը Անտիոք՝ Փետր. 22. Շղթայք Պետրոսի՝ Օգս. 1։

10. ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Եղբայր Պետրոսի եւ արհեստակից անոր։ Յիսուսի առաջին ծանօթ հետեւորդը եղած ըլլալուն համար կոչուած է «Նախակոչ» Առաքեալ։ Ինք եւ հաւանաբար Յովհաննէս Աւետարանիչ նախապէս աշակերտ էին Յովհաննէս Մկրտչի, որմէ լսելով Յիսուսի մասին տրուած վկայութիւնը. «Ահա Գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի», հետեւեցան Անոր։ (Յովհ. Ա. 35-40)։

Ետքէն աւելի պաշտօնապէս կանչուեցաւ առաքելութեան իր եղբօր Պետրոսի հետ (Մատթ. Դ. 18–20)։

Քիչ բան ըսուած է իր մասին Աւետարաններու մէջ. ոչինչ՝ Գործք Առաքելոցի մէջ։ Իր անունը յիշուած է հացերու հրաշքին կապակցութեամբ, ուր ինքն է որ կը յայտնէ, թէ պատանիի մը քով հինգ գարեղէն հաց եւ երկու ձուկ կը գտնուի, զորս Յիսուս օրհնելով բազմացուց եւ բաշխեց աւելի քան հինգ հազար բազմութեան։ (Յովհ. Զ. 2-8. տես նաեւ Յովհ. Ժբ. 22)։

Ըստ աւանդութեան, եղած է քարոզիչ Սկիւթացիներուն, առանց մնայուն հետք կամ եկեղեցի մը ձգելու անոնցմէ։ Քարոզած կը նկատուի նաեւ Հիւսիսային Յունաստանի մէջ եւ նահատակուած Բաթրաս քաղաքը, բազմապատկութեան նշանին նման խաչի մը վրայ, որ այդ իսկ պատճառով կը կոչուի Ս. Անդրէասի Խաչ։ Սկովտիոյ եկեղեցին եւ Յունաց Տիեզերական Պատրիարքութիւնը զայն կը նկատեն իրենց պաշտպան սուրբը։ Հայ Եկեղեցին կը յիշատակէ զայն Փիլիպպոս Առաքեալի հետ, Յիսնակի պահոց Բարեկենդանի նախորդ Շբ. օրը։ Յոյնք եւ Լատինք՝ Նոյ. 30։

11· ՅԱԿՈԲՈՍ ՉԵԲԵԴԵԱՆ ԱՌԱՔԵԱԼ

Զատորոշուելու համար իր բազմաթիւ անուանակիցներէն կը կոչուի նաեւ «Մեծն Յակոբոս»: Բայց Հայոց մէջ ծանօթ է որպէս «Գլխադիր Առաքեալ»: Երէց եղբայրը Յովհաննէս Աւետարանիչի եւ որդի՝ Գալիլիացի ձկնորսապետ Զեբեդէոսի: Առաքեալներէն այս երկու եղբայրներուն մայրն ալ ծանօթ է Աւետարանի էջերէն, եւ կը կոչուի Սողոմէ, որ Քրիստոսի հետեւող կիներէն մէկն էր, որ համարձակութիւն ունեցաւ իր զաւակներուն հետ խնդրելու Անկէ որ բարձրացող տեղերը դրաւեն իր որդիները Անոր արքայութեանը մէջ: (Մտթ. Ի. 20–23):

Յակոբոս, Պետրոսի եւ իր եղբօր Յովհաննէսի հետ կը կազմէին այն սեղմ շրջանակը, որոնց աւելի կը վստահէր Յիսուս, եւ որոնք աւելի սերտ կապուած էին իրենց վարդապետին: Յայրոսի աղջկան յարութեան, Այլակերպութեան եւ Գեթսեմանիի Տաղնապին ներկայ են այս երկքը միայն: Երբ Սամարացիները մերժեցին հիւրընկալել Յիսուսը եւ իր աշակերտները, դայրացան Զեբեդեան եղբայրները եւ Յիսուսէն հրաման ուզեցին որ Եղիայի պէս կրակ թափեն այս մարդոց դլխուն. (Ղկ. Թ. 54): Յիսուս յանդիմանեց անոնց յախուռն եւ վրէժխնդիր ոգին: Այս եւ այլ նման դէպքերէն, ուր այս երկու եղբայրները չափազանցեալ եռանդ կը ցուցաբերէին, կոչուեցան «Բաներգէս», այսինքն «Որդիք Որոտման», եւ այդպէս ալ ծանօթ են մեր մէջ: (Մրկ. Գ. 17):

Յակոբոս միակ առաքեալն է, որուն մահը պատմուած է Գործք Առաքելոցի մէջ: Առաքելական խումբին մէջ իրրեւ աչքի զարնող եւ եռանդուն անձնաւորութիւն մը, Հերովդէս ձերբակալել տուաւ զայն եւ գլխատեց (Գործ. ԺԲ. 1–2), չուրջ 99 թուին, Երուսաղէմի մէջ, այսպէս հանդիսանալով առաջին նահատակը առաքելական խումբին: Ըստ աւանդութեան իր մարմինը եաֆայի ծովը նետուած՝ եւ ալիքները զայն հանած են Սպանիոյ եզերք, ուր կը վայելէ մեծ ժողովրդականութիւն: Սակայն իր անունը աւելի սերտօրէն կապուած է Հայոց հետ: Ըստ աւանդութեան Յակոբոսի գլուխը բերուած է Յակոբոս Տեառնեղբայր Առաքեալին, որ Երուսաղէմի մայր եկեղեցիին առաջին եպիսկոպոսն էր, որ թաղած է այս պատուական գլուխը իր տան պարտէզին մէջ: Այս տան տեղն է որ կառուցուած է Երուսաղէմի մեր Սրբոց Յակոբեանց մայր տաճարը, որուն հիւսիսային պատի մէջ բացուած փոքր մատրան մը մէջ կը ցուցուի իր գլուխին գերեզմանը, այսինքն·ԳԼԽԱ–ԴԻՐԸ, որ իրրեւ մակդիր գործածուած է ժողովր-

դային խաւերու մէջ այս Առաքեալին համար: Կը տօնուի իր եղբօրը հետ Ս. Ծնունդը կանխող «Աւագ Տօնլրուն» իրրեւ վերջինը:

Ծոյնք՝ Ապրիլ 30: Լատինք՝ Յուլիս 25:

12. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Ամէնէն պայծառ ու խոհուն դէմքը առաքելական դասուն: Սիրոյ աշակերտը. Աստուածաբան Աւետարանիչը. Յայտնութեանց Տեսանողը:

Ցովհաննէս, հակառակ թերեւս մտքերու մէջ կապմուած հանդարտաբարոյ անձի մը պատկերին, Աւետարաններուն մէջ նախ կը ներկայանայ իրրեւ անհանգուրժող, վրէժխնդիր, կրակի եւ փառասէր երիտասարդ մը, սակայն միշտ նուիրումով լեցուն Քրիստոսի հանդէպ: Երեք տարիներու աշակերտութիւն մը Քրիստոսի դպրոցին մէջ բաւական եղաւ որ ան փոխակերպուի Աւետարանի ամէնէն չքեղ դէմքերէն մէկին: Իր մէջ ներդաշնակուած են նկարագրի մը հակադիր կարծուած գիծերը, եռանդը եւ հանդարտութիւնը, քաջութիւնը եւ բարութիւնը, մեծութիւնն եւ խոնարհութիւնը, սէրը եւ խաղաղութիւնը:

Առաքելոց մէջ կրտսերագոյնն ըլլալ կը թուի, սակայն անդրեցաւ երկարակեացն: Իր բարեմօտ բնաւորութեան, նուիրումին եւ այլ ազնիւ յատկութեանց համար արժանացած է Քիստոսի մաս նաւոր սիրոյն, այն աստիճան որ տիրացած է «Սիրելի Աշակերտ» տիտղոսին: Այս սիրոյն արժանի կացուց ինքզինք Ցովհաննէս, որ քան Քիստոսի ի պաշտպանութիւն իր ինչ ինչ մխամիտ ելոյթներով, բայց մանաւանդ Քիստոսի ձերբակալման պահերը, երբ մինա աշակերտները ձգեցին ու փախան, ինք հաւատարմօրէն հետեւեցաւ իր սիրելի վարդապետին չարչարանաց ամբողջ դիչերը՝ խաչի ճամբան՝ մինչեւ Գողգոթա, ուր արժանացաւ արդարեւ գեղեցիկ չնորհին. Քիստոս իր մայրը յանձնեց Ցովհաննէսին, եւ զայն ալ իր մօրը որդին յայտարարեց: Ու Ցովհաննէս ունեցաւ իր բարեպաշտ մօրը կողքին երկրորդ եւ նոյնքան հարազատ ու անբաժանելի մայր մը, յանձին Աստուածամօր:

Միաշաբթի առաւօտ երբ լսացաւ Քիստոսի դերեզմանին պարապ գտնուիլը, Պետրոսին հետ վազեց դէպ ի գերեզման, տեսաւ ամէն բան եւ «հաւատաց» Քրիստոսի յարութեան առաջի Յարուցեալը տեսած ըլլալու:

Առաջին եկեղեցիի «Սիւներէն» մէկն է Ցովհաննէս, Յակոբոս Տեառնեղբայր Առաքեալին եւ Պետրոսի հետ, որմէ անբաժան է

յառաջ իր անունը Գարձ Առաքելոյն սկիզբնեալը: Օրինակ ի ձնէ կապ մարդու մը բժշկութիւնը կը վերապրուի երկուքին հատուածքաղէս, որ մեծ խնդիր հանեց հրէից մէջ եւ պատճառ եղաւ երկուքին ձերբակալութեան եւ բանտ դրուելուն: Յաջորդ օր հանուեցան իրենց Ապր. Գերագոյն ժողովին առջեւ, ուր համարձակ պատասխաններ տուին, ու մեծամեծները «տեսնելով Պետրոսի եւ Յովհաննէսի համարձակութիւնը, եւ գիտնալով որ տղայ եւ առանց պղպտութեան մարդիկ են, զարմանքի մատնուած էին»: Օրինական պատճառ մը չգտնելով պատժելու պարտադրեց արգիլելն «ամենեւին չխօսիլ եւ չուսուցանել Յիսուսի անունով: Իսկ Պետրոս եւ Յովհաննէս պատասխան տուին ըսելով.— Դուք դատեցէք, մեր կարծիքս չէ՛ որ ձեզի՛ լսել, քան Աստուծոյ: Մենք չենք կրնար չդադրիլ մեր տեսած եւ լսած բաներուն մասին: Անոնք սպառնացին եւ արձակեցին զանոնք», հաշուի առնելով ժողովուրդը, որ փառք կուտար Աստուծոյ պատահած հրաշքին համար: (Գործ. Դ. 1–22):

Երուսաղէմի ժողովն յետոյ Առաքեալներ կրկին մի ու մի դրուեցան գանազան երկիրներ: Ամենազարմանալի կը պատմուի թէ Յովհաննէս ալ գացած է Եփեսոս, ուր մնացած է երկար տարիներ եւ ընդարձակած՝ Պօղոս Առաքեալին այնտեղ սկսած գործը, մինչեւ որ աքսորուած է Եղկականի կղզիներէն Պատմոս, ուր տեսած է այն խորհրդաւոր տեսիլքները, որոնք մեզի ներկայացուած են «ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ» գրքին մէջ:

Յովհաննէսի մեծագոյն փառքն է իր Աւետարանը, որ գրուած է նախորդ երեքէն տարբեր ոճով ու տարբեր ոգիով, որուն նպատակն է մեզի ներկայացնել Քրիստոսը, իբրեւ Որդի Աստուծոյ: Այս գիրքըամէնէն խորունկը ու ամէնէն հոգեւորն է Նոր Կտակարանի 27 գիրքերուն: Այս Աւետարանին մէջ Քրիստոս տեսի խոր եւ տեսի լրիւ յայտնութիւն մը կուտայ ինքզինքին եւ Աստուծոյ մասին: Յովհաննէսի Աւետարանը լրացուցիչն է առաջին երեքին: Գրեթէ գրքին կէսը յատկացուած է Յիսուսի կեանքի վերջին օրերու խօսքերուն եւ գործերուն: Հրաշալի է մանաւանդ գրքին յառաջաբանը, ուր կը ներկայացուի Քրիստոս իբրեւ Աստուծոյ «Բան»ը, այսինքն անձնաւորեալ իմաստութիւնը, որ «ի սկզբան էր. Աստուած էր. եւ Աստուած էր». Նկատելի պարագայ մըն է, որ այս տեսարանին մէջ չկան տեսանել չեն յիշատակուած ոչ ինք, ոչ իր եղբայրը եւ ոչ ալ՝ իր մայրը: Սա նախ ուղղակի կարեւոր փաստերէն մէկն է այս Աւետարանին Յովհաննէսի կողմէ գրուած ըլլալուն, եւ երկրորդ՝ իր համեստութեան ու խոնարհութեան:

Յովհաննէսի անունով Նոր Կտակարանին մէջ կան նաեւ երէք թուղթեր. առաջինը հինգ գլուխ ընդգրկած հոյակապ գրութիւն մըն է, որուն նպատակն է հաւատացեալները զգուշացնել մեղքի եւ աստուածնեղութեան դէմ, զօրացնելով իրենց հաւատքը Քրիստոս, եւ հաւատարիմ ներչնչելով անոնց՝ յաւիտենական կեանքի մասին: Բանալի բառերն են «սէր» (աւելի քան քսան անգամ գործածուած), «գիտութիւն» կամ աւելի համապօր բառեր (երեսուն անգամ) եւ «տպաւորութիւն»: Երկրորդ եւ երրորդ թուղթերը մէկական գլուխով Նոր Կտակարանի կարճագոյն գրութիւններն են, ուղղուած անհատներու. առաջինը «առ բնտրեալ Կիւրիա (Տիրուհի) եւ իր որդեակները»: Նոր Կտակարանի միակ թուղթը, որ կնոջ մը ուղղուած է. այստեղ ալ բանալի բառերը «սէր» եւ «ճշմարտութիւն» են: Երկրորդ գրուածքն է «Գայեոս սիրելիին»: Թէ Աւետարանը եւ թէ թուղթերը գրուած են Առաքեալի կեանքի վերջին տարիներուն: Իր մահը պատահած կը նկատուի 100 թուականին, չորս 95 տարեկան: Թէեւ չատ չարչարանքներ տեսած՝ բայց մահը տակի ունեցած է խաղաղ պատմութեան տակ Եփեսոսի մէջ: Կը պատմուի որ Ցերուբեան տարիքին երբ երկար չէր կրնար խօսիլ, ինկղինկի կուգար իր բանը հասարակ. «Մանկտնք սիրեցէք միմեանց»: Իր վերջերուն մըսյ վերաբերեալ ինկղինկի մը կատարուած էր, որուն աւետարանը մինչեւ կանգնած կը մնան այսօր:

Յոյնք՝ Սեպտ. 26 եւ Մայ. 8. Լատինք՝ Դեկտ. 27 եւ Մայ. 6:

13. ՄԱՏԹԻՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Կաթողիկութեան մէջ մոքսաւոր մը, տասնէն պետական հարկահաւաք պաշտօնեայ մըն էր Մատթիաս: Մոքսաւորները հրէից աչքին տաճկի մտրիկ էին երկու պատճառներով: Նախ՝ տաք պետութեան մը հրեայ պաշտօնեաներն էին, որոնք ժողովրդային խաւերուն հետ ուղղակի չփում ունէին տուրք պահանջելով եւ հայհոյուելով ժողովուրդին: Երկրորդ՝ իրենց առհմանուածէն աւելի կը պահէին իրենք ալ հարստանալու համար: Ասոնք նոյնացած էին «մեղաւորներու» հետ, եւ առհասարակ միասին կը յիշուին: Հակառակ այս իրողութեան մոքսաւորներ նպատակաւոր լոյսի ներքեւ ներկայացուած են Աւետարաններու մէջ: Օրինակ, Յովհաննէս Մկրտչի մկրտութեան ետեւ ապաշխարողներու մէջ կան նաեւ մոքսաւորներ, որոնք կը հարցնէին մտրպարէնին, թէ ինչ պարտ էին ընել: Յովհաննէս կը պատասխանէ. «Ձեզմէ հրամայուած (տուրքէն) աւելին մի առնէք» (Ղկ. Գ. 12–13): Ծանօթ

է առակը Փարիսեցիին ու Մաքսաւորին, որոնք տօթքի համար տաճար կ'երթան, ու մաքսաւորը ընդունելով իր մեղաւոր ըլլալը Աստուծմէ քաւութիւն կը հայցէ իր վրայ. եւ Յիսուս կը հաստատէ որ «Սա աւելի արդարացած իջաւ իր տունը քան փարիսեցին», որ բարեպաշտութեան ախտարն էր եբրայական չափանիշներով: Մտածել է նաեւ Զաքէոս մաքսաւորին դարձը, իր ինչքերուն կէսը աղքատներուն տալով եւ իրմէ անիրաւաբար քառապատիկ հատուցում ընելու պատրաստակամութեամբ:

Ինծմէ մէկին էր նաեւ Լեւի Ալփեանը, որ Մատթէոսի նախկին կամ հրէական անունն է: Նստած էր կափառնաումի իր մաքսատան մէջ, երբ Յիսուս անցաւ այնտեղէն: Սրտապէտ Աստուծոյ Որդին տեսաւ անոր մէջ առաքելական ատաղձ եւ պարզապէս բաւ. «Հետեւէ ինծի»: Մատթէոս ամենայն հաւանականութեամբ լսած էր Յիսուսի քարոզութիւնը կափառնաումի ժողովարանին մէջ, ու ակնառու կամ ականջալուր եղած էր անոր հրաշքներուն, եւ հետեւաբար լաւ տրամադրուած էր հանդէպ Յիսուսի, այնպէս որ երբ Անկէ կոչ ստացաւ՝ սիրով եւ պատրաստակամութեամբ «ձկեց ամէն բան» եւ Յիսուսի հետեւեցաւ:

Մատթէոս առկայն, նախ քան իր զործէն եւ ընկերային չրջանակէն հրաժարիլը, մեծ ընդունելութիւն մը սարքեց իր տան մէջ, որուն հրաւիրեց իր բոլոր պաշտօնակիցները եւ Յիսուսը իր աշակերտներով: Ասիկա զօրաւոր ապտակ էր ազգակիցներուն եւ փարիսեցիներուն կողմէ, թէ Յիսուս «մեղաւորներու եւ մաքսաւորներու հետ սեղան կը նստի», որոնց Յիսուս տուաւ իր նշանաւոր պատասխաններէն մէկը. «Առողջները բժիշկի պէտք չունին, այլ հիւանդները, գացէք եւ սորվեցէք թէ ինչ կը նշանակէ՝ ողորմութիւն կ'ուզեմ եւ ոչ զոհ» (մարդարէական խօսքը: Բայց աստէ աւելցուց Յիսուս. «Ես չեկայ արդարները կանչելու, այլ՝ մեղաւորները» (Մտթ. Թ. 9–13):

Այսչափ է մեր գիտցածը Մատթէոսի մասին Աւետարաններէն. մնացեալը կը փորձէ լրացնել աւանդութիւնը, որ վայն քարոզութեան կը ղրկէ մինչեւ Հապէշիստան, կամ Պարսկաստան ու Պարթեւաստան ուր եւ նահատակուած կը նկատուի:

Մատթէոսի անկապտելի փառքը իր Աւետարանն է, առաջին դիրքը Նոր Կտակարանի եւ յարմարադոյն օղակը Հին Կտակարանը Նորին կապող: Արդարեւ այս դրքին առաջին էջը կը բացուի յիշատակութեամբ Հին Կտակարանի «Հիմնադիր հայրերու» եւ արքայական զարմերուն, իրրեւ օրինական նախահայրերը Յիսուս Քրիստոսի «Որդւոյ Դաւիթի, Որդւոյ Աբրահամու»: Երկրորդ՝ նշանաւոր վաթսուն անդամ ակնարկութիւն կայ իր դիրքին մէջ

Հին Կտակարանի մարգարէութեանց եւ քառասուն անգամ մէջբերումներ կատարուած են անոնցմէ, երբեւ կատարումը անոնց մարգարէութեան։ Հետեւաբար բանալի բառ մըն է այս գրքին մէջ «կատարուեցաւ ըսուածը» այսինչ մարգարէին կողմէ։ Եւ «երկնքի Թագաւորութիւն» բացատրութիւնը, որ երեսուն-քառասուն անգամ կը յիշուի այս գրքին մէջ։ Նպատակն է հաստատել թէ Յիսուս Նազովրեցին ակնկալուած Մեսիան էր։ Նշանաւոր է Մատթէոսի Աւետարանին «Լերան Քարոզ»ը։ (Ե-է. գլուխներ), որ Նոր Ուխտի Օրինագիրքը կամ Սահմանադրութիւնը կարելի է նկատել, եւ որ միաժամանակ համամարդկային կրօնաբարոյական դրականութեան գագաթը կը կազմէ։

Մատթէոս մեր մէջ կը տօնուի իր երեք միւս աւետարանիչ ընկերներուն հետ, Խաչի վեցերորդ Կիրակիէն նախընթաց Շաբաթ օրը։ Յոյնք՝ Նոյ. 16։ Լատինք՝ Փետր. 24։

14. ԲԱՐԹՈՂՈՄԷՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Թէեւ մեր տօնացոյցին անցած է Բարթողիմէոս կամ Բարթուղիմէոս ձեւերով, բայց իր չիտակ անունն է ԲԱՐԹՈՂՈՄԷՈՍ, որ կը նշանակէ Թոլոմէի որդի։ Հայոցս «Առաջին Լուսաւորիչներ» յորջորջուած երկու առաքեալներէն մէկը։ Յովհաննու Աւետարանին մէջ իր առաքելութեան կոչումը կը կատարուի ՆԱԹԱՆԱՅԷԼ անուան տակ։

Փիլիպպոս Առաքեալ Յիսուսի կողմէ «գտնուելէ» յետոյ իր կարգին «կը գտնէ Նաթանայէլը» եւ կ՚ըսէ անոր.

— Ան, որուն մասին գրած է Մովսէս Օրէնքի գրքին մէջ, եւ մարգարէները -իրենց գրքերու մէջ- մենք գտած ենք արդէն։ Նոյն ինքն Յիսուսն է, Յովսէփի որդին, Նազարէթէն։

Նաթանայէլ որ Նազարէթին մօտիկ Կանա գիւղէն էր, լաւ կը ճանչնար այդ քաղաքը եւ հետեւաբար ըսաւ անկեղծօրէն.

— Իսկ Նազարէթէն կրնա՞յ միթէ բարի բան մը ելլել։ Փիլիպպոս չփորձեց տարհամոզել, այլ ըսաւ պարզապէս.

— Եկուր եւ ինքդ տես։

Երբ Յիսուս տեսաւ Նաթանայէլը, որ իրեն կուգար, ըսաւ.

— Ահա արդարեւ Իսրայէլացի մը, որուն մէջ նենգութիւն չկայ։

— Ուրկէ՞ կը ճանչնաս զիս, ըսաւ Նաթանայէլ նոյն համարձակութեամբ։

— Նախ քան Փիլիպպոս քեզ կանչելը ես քեզ տեսայ թզենիին տակ, վրայ բերաւ Յիսուս։ Թէ ինչ կը նշանակէր այդ ակնարկութիւնը մեզի համար մութ կը մնայ այսօր, բայց յստակօրէն հաս-

կցուեցաւ Նաթանայէլի կողմէ, որ անմիջապէս փոխեց իր կարծիքը առնուազն Նազարէթցի Յիսուսի մասին եւ բացագանչեց․

— Ռաբբի, դուն Աստուծոյ Որդին ես. դուն Իսրայէլի Թագաւորն ես։ «Թագաւոր Իսրայէլի» պարզապէս կը նշանակէ «Մեսիա» ակնկալուած Փրկիչը։ Այս դաւանութեամբ Նաթանայէլ կը ժառանգէ «Նախադաւան Առաքեալ» փառաւոր կոչումը։ Աստուածային նախախնամութեամբ եւ նախատեսութեամբ արժան եւ իրաւ էր, որ «նախադաւան» աղլին Առաքեալը ըլլար նաեւ առաջինը զՅիսուս «Որդի Աստուծոյ» դաւանողներուն մէջ։

Նաթանայէլի անունը կ'երեւի նաեւ առաքեալներու այն եօթնեակին մէջ, որոնք Յիսուսի յարութենէն յետոյ Գալիլիա վերադարձած էին, զԱյն վերստին տեսնելու յոյսով, սակայն սպասելէ ձանձրացած օրին մէկը ձկնորսութեան կ'ելլեն հաւաքաբար, երբ արդարեւ խորհրդաւոր պայմաններու ներքեւ արժանի կ'ըլլան յարուցեալ Փրկչի տեսութեան։

Բարթողոմէոս, ըստ աւանդութեան Իրանի բարձրաւանդակի պանդղան երկիրները քարոզելէ յետոյ կը մտնէ Հայաստանի սահմանները, եւ կը շարունակէ իրմէ առաջ հոն եկած Թադէոս Առաքեալի գործը։ Ինք ալ կը թափանցէ արքունիք եւ թագաւորի քոյրը դարձի կը բերէ, որուն պատճառով կը ձերբակալուի Հայոց Սանատրուկ թագաւորին կողմէ, սաստիկ չարչարանքներու կենթարկուի, մինչեւ իսկ մորթազերծ ըլլալով կը նահատակուի Հայաստանի հարաւ-արեւելեան մասին մէջ։ Իր գերեզմանին վրայ, ի Հաղբակ, փառաւոր տաճար մը կառուցուած էր, եւ վանք մը հաստատուած, որ այսօր աւերակոյտ մըն է միայն։

Կը տօնենք զայն Հայաստանի միւս «Լուսաւորիչ» Թադէոս Առաքեալի հետ, Յիսնակի առաջին Կիրակիի յաջորդող Շաբաթ օրը։ Յոյնք՝ Յունիս 11 եւ Օգս. 25։ Լատինք Օգս. 25։

15. ՓԻԼԻՊՊՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Առաջին կանչուած առաքեալներէն մէկը։ Երբ Յիսուս մկրտութենէն եւ փորձութենէն յետոյ Գալիլիա վերադառնալու վրայ էր «կը գտնէ Փիլիպպոսը եւ կ'ըսէ անոր. «Ետեւէս եկուր»։ Փիլիպպոս ալ Բեթսայիդացի էր, Պետրոսի քաղաքացի (Յովհ. Ա. 43–44)։ Հաւանաբար ինք ալ Յովհաննէս Մկրտչի աշակերտներէն էր նախապէս եւ ապա հետեւեցաւ Յիսուսի։

Քանիցս յիշուած է Փիլիպպոս Յովհաննու Աւետարանին մէջ ինչ ինչ միջադէպերու կապակցութեամբ, առհասարակ Անդրէասի հետ միասնաբար։

Օրինակ հացերու հրաշքի առթիւ Յիսուս նախ Փիլիպոսի կը հարցնէ, թէ ուրկէ պէտք էր հաց ճարել այս հսկայ բազմութեան համար: «Այս հարցումը ըրաւ Յիսուս, փորձելու համար զայն. բայց ինք որոշած էր իր ընելիքը» կ'ըսէ Աւետարանիչը փակագծի մէջ: Փիլիպոս կը պատասխանէ. «Երկու հարիւր դահեկանի չափ քան քան սթերլին– հաց անոգամ սիտի չբաւէ այս բազմութեան» (Յովհ. Զ. 5–7): Ապա յիշուած է կարդ մը հեթանոսներու զՅիսուս տեսնելու փափաքին առընչութեամբ, որոնք կը մօտենան նախ Փիլիպոսին, հաւանաբար քալլերուելով անոր զուտ յունական անունէն, որ կը նշանակէ «ձիաձէր», կամ անոր յունարէն դիտնալէն: Փիլիպոս եւ Անդրէաս (նշանակալից է, որ այս անունն ալ յունական է) կը ներկայացնեն զանոնք Յիսուսին: Վերջին ընթրիքի ընթացքին, երբ Յիսուս վերջին խօսքերը կ'ըներ աշակերտներուն, յաճախ կ'ընդմիջուէր աշակերտներուն կողմէ հարցումներով: Առնց կարդին է նաեւ Փիլիպոս: Յիսուս երբ կ'ըսէ. «Եթէ զիս ճանչցաք, ապա Հայրս ալ ճանչցած կ'ըլաք. ուստի այլեւս կը ճանչնաք զայն, քանի որ տեսաք զայն». Փիլիպոս կ'ընդմիջէ. «Տէր, ցոյց տուր մեզի Հայրը, եւ աւելին չենք ուզեր»: Յիսուս կը պատասխանէ. «Այսչափ ժամանակ ձեզի հետ եմ, եւ չի ճանչցա՞ր դեռ զիս Փիլիպոս. ով որ զիս տեսաւ՝ Հայրը տեսած եղաւ. եւ դուն ինչպէ՞ս կրնաս ըսել. ցոյց տուր մեզի Հայրը...» (Յովհ. ԺԴ. 7-10):

Աւանդութիւնը կ'ըսէ որ քարոզած է Փոքր Ասիոյ մէջ եւ նահատակուած խաչելութեամբ Հիերապոլիս քաղաքի մէջ:

Կը տօնախմբուի իր անբաժան ընկերոջ Անդրէասի հետ, Յաչի իննսերորդ Կիրակիին յաջորդող Շաբաթ օրը:

Ցոյնք՝ Նոյ. 14: Լատինք Մայ. 1:

16. ԹՈՎՄԱՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Առաքելութեան կանչուած ըլլալու պարագաները անյայտ են իրեն եւ ասկէ յետոյ գալիք մնացեալ հինգ առաքեալներուն, բացի վերջինէն:

Ծանօթ է իր թերահաւատութեամբ: Երբ միւս ընկեր առաքեալները ըսին, որ յարուցեալ Տէրը տեսած են, Թովմաս պնդեց, որ մինչեւ ինք ալ իր աչքերով չտեսնէ զայն եւ իր ձեռքը չմխէ անոր խոցուած կողին, չի հաւատար: Ու արդարեւ յաջորդ շաբաթ երբ կրկին հաւաքուած էին առաքեալները վերնատան մէջ, երեւցաւ Յիսուս ամենքին, եւ ապա խօսքը ուղղելով Թովմասին ըսաւ.

«Բեր մատներդ եւ դիր այստեղ, եւ տես ձեռքերս: Բեր ձեռքդ եւ մխէ կողիս մէջ, ու մի ըլլար անհաւատ, այլ՝ հաւատացեալ»: Այն ատեն Թովմաս ծունկի եկաւ ու գոչեց. «Տէր իմ եւ Աստուած իմ»: Յիսուս եղրակացուց. «Դուն տեսար եւ հաւատացիր. երանի անոնց, որոնք չտեսած պիտի հաւատան»: (Յովհ. Ի. 24–29): Սակայն հակառակ իր այս երեւութական թերահաւատութեան, որ աւելի իրապաշտութիւն մըն է քան անհաւատութիւն, առաքինի եւ քաջ առաքեալ մըն է Թովմաս:

Երբ Յիսուսի բարեկամ Ղազարոս մեռաւ, Ան կը գտնուէր Անդրյորդանան, երբ իմացաւ մահուան լուրը Յիսուս որոշեց երթալ եւ յարուցանել զայն: Սակայն առաքեալները վարանումի մատնուեցան, որովհետեւ քանի մը օրեր առաջ Հրեաներ քիչ էր մնացած որ քարկոծէին Յիսուսը Երուսաղէմի մէջ:

Այն ատեն Թովմաս առաջ անցաւ եւ ըսաւ. «Եկէք մենք ալ մեռնինք վարդապետին հետ, ու եթէ պէտք ըլլայ մեռնիլ՝ մեռնինք Անոր հետ»: (Յովհ. ԺԱ. 16)–:

Թովմաս ծանօթ է՝ յատկապէս Յովհաննու Աւետարանին մէջ՝ իբրեւ «երկուորեակ»: Եւ աւանդութիւնը իր երկուորեակ եղբայրը կը նկատէ Թադէոսը, կամ ուրիշ աշակերտ մը»:

Վերջին ընթրիքին Յիսուսի խօսքը ընդմիջողներէն մէկն ալ ինքն է հարցումով մը: Երբ Յիսուս կ'ըսէ. «Ուր երթալս դիտէք. ճամբան ալ դիտէք», ասիկա չէր համոզեր Թովմասը որ կը հարցնէ:

- Տէր, չենք դիտեր թէ ուր կ'երթաս ինչպէս ճամբան պիտի կրնանք դիտնալ: Յիսուս այս հարցումին իրեւ պատասխան՝ իր ամէնէն նշանաւոր խօսքերէն մէկը ըսաւ.

– Ես եմ ճանապարհը, ճշմարտութիւնը եւ կեանքը...» (Յովհ. ԺԴ. 4–6):

Աւանդութիւնը Թովմասը կը դրկէ այն ատենուան ծանօթ աշխարհի հեռաւորագոյն երկիրները Պարթեւաստան եւ մինչեւ Հնդկաստան, ուր արդարեւ առաքելական գործերէ ի վեր փոքր Քրիստոնէական եկեղեցի մը գոյութիւն ունեցած է, եւ որոնք կը հաւատան թէ իրենց նախահայրերը գործէ եկած են Թովմաս Առաքեալի քարոզութեամբ, որուն համար ալ իրենք գիրենք կը կոչեն «Ս. Թովմասի քրիստոնեաները»: Առաքեալի գերեզմանն ալ մինչեւ օրս կը ցուցուի այնտեղ Մատրաս քաղաքի մօտ: Նահատակուած է նետահար սպանմամբ: Կը տօնենք Թովմասը Յակոբոս Ալփեան եւ Շմաւոն Նախանձայոյզ Առաքեալներու հետ, Վերափոխման Գ. կիր.ի նախորդ Շբ. օրը: Յոյնք՝ Հոկ. 6. Լատինք՝ Դեկտ. 21 եւ Յլս. 3:

17, ԹԱԴԷՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Հայոց առաջին լուսաւորիչը եւ ամէնէն շատ անուն ունեցող Առաքեալը:

Ղուկասու Աւետարանի (Զ. 16) եւ Գործք Առաքելոցի (Ա. 13) մէջ ծանօթ է որպէս Յուդայ Յակոբեան: *Յովհաննէսի մէջ եւս կը յիշուի որպէս «Յուդա, ոչ՝ Իսկարիովտացի» (ԺԴ. 22) որ Վերջին Կտակի խօսակցութեան ընթացքին ընդմիջողներէն է հետեւեալ հարցումով. «Տէր, ի՞նչ կը նշանակէ ըսել, որ դքեզ մեզի պիտի յայտնես, եւ ոչ՝ աշխարհի»: Յիսուս անուղղակի կերպով կը պատասխանէ, որ Ինք պիտի յայտնուի զինք սիրողներուն մէջ. ընդհակառակը պիտի չերեւի երբեք սէր չունեցողներու մէջ: Իսկ Մատթէոս Աւետարանիչ զայն կը կոչէ «*Ղեբէոս *որ անուանեցաւ* Թադէոս». *(Մտթ. Ժ. 3): Մարկոսն է որ պարզապէս կը կոչէ զայն* Թադէոս *(Մրկ. Գ. 18): Կաթոլիկ եկեղեցին զայն կը նոյնացնէ Յուդայ Տեառնեղբօր հետ, որուն անունով կարճ թուղթ մըն ալ կայ ընդհանրական թուղթերու իբրեւ վերջինը. Բայց արեւելեան եկեղեցիներ չեն ընդունիր այս նոյնացումը:*

Ըստ մեր աւանդութեան Թադէոս Առաքեալ նախ կուգայ Եդեսիա, ուր ըստ Քրիստոսի խոստումին, կը բժշկէ եւ Քրիստոնեայ կը դարձնէ Աբգար Թագաւորը: Եդեսիան արդարեւ քրիստոնէական հնագոյն կեդրոններէն մէկը կ՚ըլլայ:

Թադէոս իր քարոզութիւնը առաջ կը տանի դէպի հիւսիս, կը մտնէ Հայոց Սանատրուկ Թագաւորի սահմանները, եւ դարձի կը բերէ շատ Հայեր, որոնք երախայրիքը եւ հիմքը կը կազմեն Հայց. Առաքելական եկեղեցիի: Կը թափանցէ նաեւ Արքունիք. դարձի կը բերէ Թագաւորին դուստրը, Սանդուխտը, որ կը նահատակուի իր հօր ձեռքով: Ի վերջոյ Թադէոս Առաքեալն ալ շատ մը հրաշքներ գործելէ եւ հազարաւոր հոգիներ դարձի բերելէն յետոյ, նահատակուեցաւ սուրով Արտազ գաւառի մէջ, ներկայ Պարսկական Ատրպատական գաւառի արեւմտեան կողմը ուր կը ցուցուի իր գերեզմանը մինչեւ այսօր որուն վրայ փառաւոր եկեղեցի մը կառուցուած է: Կը տօնենք զայն երկիցս նախ Ս. Բարթողոմէոսի՝ եւ ապա՝ Ս. Սանդուխտի հետ. Յոյնք՝ Օգս. 21: Լատինք՝ Հոկտ. 28:

18, 19. 20. ՅԱԿՈԲՈՍ, ՇՄԱՒՈՆ ԵՒ ՄԱՏԱԹԻԱ ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐ

Այս երեք Առաքեալներուն լոկ անունները կը յիշուին Աւետարաններու մէջ եւ իրենց մասին ոչ մէկ միջադէպ պատմուած է:

Յակոբոս ծանօթ է Ալփեան մականունով, որով կը տարբերի Զեբեդեան Յակոբոսէն, որմէ զանազանելու համար Ալփեան կը կոչուի նաեւ «Կրտսեր Յակոբոս» անունով: Լատին եկեղեցին զայն կը նոյնացնէ Յակոբոս Տեառնեղբայր Առաքեալի հետ, ինչ որ չեն ընդունիր Արեւելեան եկեղեցիներ, որոնց կարգին նաեւ մենք: Յակոբոս աւետարանը տարած կը նկատուի Պաղեստինի հարաւային ծովեզերքները եւ Եգիպտոս, ուր եւս նահատակուած կը կարծուի:

Շմաւոն, կամ յունական ձեւով Սիմոն, ծանօթ է Աւետարանի մէջ «կանանացի» մակդիրով որ կը նշանակէ «նախանձայոյզ»: Այս անունով աղանդ մը կամ կուսակցութիւն մը կար Հրէից մէջ, որոնք միջոցներու մէջ առանց խտրութիւն դնելու կ'աշխատէին օտար լուծը նետել իրենց վրայէն եւ մէջտեղէն վերցնել ուրացողները կամ օտարամոլ հրեաները: Նահատակուած կը նկատուի Պարսկաստանի մէջ: Կը տօնուին երկուքը միասին Թովմաս Առաքեալի հետ:

Մատաթիա ընտրուեցաւ առաքեալներու կողմէ մատնիչ Յուդայի տեղ, անոր մահէն յետոյ, իբրեւ մէկը որ Քրիստոսի հետեւած է Անոր մկրտութենէն մինչեւ իր համբարձումը: Եթովպիոյ մէջ քարոզած կը նկատուի: Իր յիշատակը կը կատարենք Խաչի հինգերորդ շաբթուան Երեքշաբթիին: Յոյնք կը յիշատակեն Յակոբոս Ալփեանը Հոկտ. 9-ին. Լատինք՝ կը նոյնացնեն զայն Յակոբոս Տեառնեղբօր հետ: Յոյնք Շմաւոնը՝ Մյս. 10-ին. Լատինք՝ Հոկտ. 28-ին: Յոյնք Մատաթիան՝ Օգս. 9-ին. Լատինք՝ Փետր. 24-ին:

21. ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼ

Վերոյիշեալ առաքեալներու թուով կ'աւարտի ցանկը Յիսուսի կողմէ ընտրուած «Երկոտասան Առաքեալներու»: Սակայն անոնցմէ դուրս կը յիշուին Նոր Կտակարանին մէջ նաեւ ուրիշ գործիչներ, որոնց համար եւս կը գործածուի «առաքեալ» մակդիրը: Անոնց մեծագոյնն է Պօղոս Առաքեալ, որ ծանօթ է իբրեւ «Երեքտասաներորդ Առաքեալ»: Այն աստիճան շատ գործածուած է այս մակդիրը Պօղոսի համար, որ եթէ յիշենք «Առաքեալ» բառը առանձինն, այսինքն առանց յատուկ անունի, կը հասկնանք զայն իբրեւ ակնարկութիւն իրեն. ուրեմն Պօղոս գերազանց Առաքեալն է, եւ բոլոր դարերու մեծագոյն քրիստոնէական քարոզիչը եւ գործիչը:

Ծնած է Հրէաստանէ դուրս, Կիլիկիոյ Տարսոն քաղաքը (Գործ. ԻԲ. 3), Փրկչական թուականի առաջին տարիներուն: Իր

բարձրագոյն կրթութիւնը առած է Տարսոնի յունական համալսարանին մէջ, իսկ կրօնական լրացուցիչ դաստիարակութիւնը՝ Երուսաղէմի մէջ «առ ոտս Գամաղիէլի», ինչպէս ինք կը հաստատէ (Գործ. ԻԲ. 3)։

Գամաղիէլ կ'երեւի Գործք Առաքելոցի մէջ, իբրեւ լուրջ եւ ազատամիտ ռաբբի մը, որ իր ողջամիտ եւ իրատես գաղափարներով պատճառ կը դառնայ առաքեալներու ազատումին, երբ անոնք Հրէական Բարձրագոյն Ատեանի առջեւ հանուած էին դատուելու համար։ (Գործ. Ե. 34-42)։

Թէեւ Յիսուսի գրեթէ տարեկից կամ անկէ քանի մը տարիներ փոքր, բայց ոչ մէկ նշան կայ որ Պօղոս տեսած ըլլայ Յիսուսը՝ Անոր ողջութեան ընթացքին։ Իր հրէական անունն էր Սաւուղ, յունացած ձեւով՝ Սողոս։ Պօղոս հռոմէական անունը ստացաւ Կիպրոսի հռոմայեցի կառավարիչ Սերգիոս Պօղոսը դարձի բերելէ յետոյ (Գործ. ԺԳ. 7–9)։

Պօղոս արհեստով վրանակար էր, ըստ հրէական սովորութեան, որ ծնողաց վրայ պարտք կը դնէր անպատճառ օգտակար արհեստ մը սորվեցնել իրենց զաւակներուն։ Այս արհեստը Առաքեալին շատ օգտակար եղաւ, իր ապրուստը ճարելու տեսակէտէ իր առաքելական գործունէութեան ընթացքին, առանց ուրիշներու վրայ ծանրանալու (Գործ. ԺԸ. 3, Ի. 34, Բ. Թես. Գ. 8)։

Պօղոս համադրութիւնն էր իր ժամանակի երեք գլխաւոր մշակոյթներու։ Ծնունդով եւ կրօնքով հրէայ է, ուսումով եւ լեզուով՝ յոյն. քաղաքացիութեամբ Հռովմայեցի։ Իր ժամանակին մեծագոյն պատիւ մը եւ առանձնաշնորհ մըն էր, օտարներուն համար, հռովմայեցի քաղաքացի ըլլալը, որ ամէն հպատակի չնորհուած առաւելութիւն մը չէր. կը ստանային զայն՝ ի նպաստ Հռովմի մեծ ծառայութիւն մը մատուցանելով, կամ դրամով, կամ կայսեր մասնաւոր շնորհին արժանանալով։ Պօղոսի հայրը կամ նախնիքը հռովմայեցի քաղաքացի եղած կ'երեւին. ինք իբրեւ այդ ծնած էր. (ԻԲ. 25–28)։

Իր այս գրեթէ համամարդկային կազմաւորութեամբ Ս. Պօղոս արդարեւ կատարելագոյն անձն էր քրիստոնէութիւնը հաւասար ձեռներէցութեամբ քարոզելու հրէական, յունական եւ հռոմէական երեք շրջանակներու մէջ ալ։ (Գործ. Թ. 15)։ Պօղոս իսկական «ընտիր անօթ» մըն էր քրիստոնէութիւնը տանելու յատկապէս հեթանոսներուն, եւ այդ իսկ պատճառով կոչուած է նաեւ «Առաքեալ Հեթանոսաց» (Գործ. ԻԲ. 21, ԻԶ. 3, Բ. Տիմ. Ա. 11)։

Քրիստոնէութեան հետ շփում սկսաւ ունենալ Երուսաղէմի մէջ այնպիսի ատեն մը, երբ առաքելական քարոզութիւնը իր ա–

մէնէն եռուն շրջանին հասած էր․ եւ իբրեւ արդիւնք այս իրողութեան ստեղծուած էր ոչ միայն պաշտօնական հակառակութիւն ընդդէմ նոր շարժումին, այլ նաեւ ժողովրդային դեր եւ դէմ մեծ հետաքրքրութիւն։ Սօղոս, իբրեւ կրօնքի պաշտպանը «Հայրենի Օրինաց», եւ իբրեւ փարիսեցի, տակաւ առ տակաւ ամէնէն աչքի զարնողը եղաւ հակառակորդներուն։ Ամենայն հաւանականութեամբ իր առաջին բախումը եւ բանավէճը ունեցաւ Ստեփանոսի հետ։

Կարգ մը հրեաներ, որոնք արտասահմանէն Երուսաղէմ եկած էին, օրինակ «Կիւրենացիներ — Լիբիայէն- Աղեքսանդրացիներ — Եգիպտոսէն — եւ ԿԻԼԻԿԵՑԻՆԵՐ եւ Փոքր Ասիացիներ սկսան վիճիլ Ստեփանոսի հետ, եւ չէին կրնար դիմադրել այն իմաստութեան եւ հոգիին որով կը խօսէր» (Գործ․ Զ․ 9–10)։ Այս Կիլիկեցիներուն մէջ էր հաւանաբար Սողոս․ որովհետեւ բացայայտօրէն յիշուած է, որ «Սողոս կամակից էր Ստեփանոսի սպանման» (Գործ․ Է․ 59)։ Ունկնդրած պէտք է ըլլայ նաեւ Ստեփանոսի հոյակապ եւ երկար ճառը, որ ան տուաւ իրենց Ազգ․ Գերագոյն Ժողովին մէջ, եւ որ յորդեցուց Ստեփանոսի դէմ հակառակութեան բաժակը եւ պատճառ եղաւ իր քարկոծման։

Ստեփանոսի մահէն յետոյ խիստ հալածանք մը շղթայազերծուեցաւ քրիստոնէից դէմ Սողոսի առաջնորդութեամբ․ «Սողոս վնասներ կը հասցնէր եկեղեցիին․ կը մտնէր տունէ տուն, դուրս կը քաշէր — քրիստոնեայ եղած — այրերը եւ կիները ու բանտ նետել կուտար զանոնք»։ (Գործ․ Ը․ 3)։ Քրիստոնեաներուն ձայնը ըստ բաւականին խեղդելէ յետոյ Երուսաղէմի մէջ, ներկայացաւ քահանայապետին, եւ անկէ ընծայական թուղթ խնդրեց․ որպէսզի արտասահմանի մէջ ալ աշխատի առաջքը առնելու նոր շարժումի ծաւալման, սկսելով Դամասկոսէն։ Այդ ճակատագրական ճամբորդութեան ընթացքին է, որ Սողոս կը ստանայ շնորհաց հարուածը Քրիստոսի կողմէ տեսիլքով մը, որ կը յանգի իր դարձին եւ մկրտութեան Դամասկոսի մէջ, հաւանաբար 36 թուականին։ Անկէ յետոյ իր կեանքին մնացեալ տարիները կ'ըլլան ամբողջական նուիրում մը իր հալածած կրօնքի տարածման։

Կը կազմակերպէ երեք-չորս առաքելական արշաւանքներ, որոնցմէ առաջինին ընթացքին, Կիպրոսի մէջ, կ'արձանագրէ իր մեծ յաջողութիւններէն մէկը, նախ կուրութեան դատապարտելով Եղիմաս մոգը, որ շատերը կը մոլորեցնէր, եւ ապա հաւատքի բերելով Կիպրոսի հռովմայեցի փոխ կառավարիչը — Սերգիոս Պօղոսը, որմէ յետոյ կը սկսի Սողոս կոչուիլ նաեւ ՊՕՂՈՍ։ Հաւատքի տարածման համար իր կատարած ճամբորդութիւնները կը տանի

գինը Փոքր Ասիոյ հարաւային եւ արեւմտեան բոլոր ընդարձակ նահանգները, եւ ամբողջ Յունաստանի մէկ ծայրէն միւսը։ Կը հիմնէ բազմաթիւ տեղական եկեղեցիներ այս հողամասերուն վրայ։

Այս քարոզչական առաքելութիւններէն երրորդէն յետոյ՝ Երուսաղէմ վերադարձին՝ Տաճարի շրջանակին մէջ հակառակորդ ամբոխը զինք կը շրջապատէ եւ տեղւոյն վրայ քարկոծելով վերջ պիտի տար իր կեանքին, եթէ մօտիկ զօրանոցէն հռոմէական զինուորներ չհասնէին եւ չփրկէին զայն։ Տարուեցաւ հռոմէական կառավարիչներու կեդրոն Պաղեստինեան Կեսարիա քաղաքը, ուր ազատ բանտարկութեամբ մնաց երկու տարիներ, եւ հռոմէական դատաւորը պատժի արժանի ոչ մէկ յանցանք գտնելով ուզեց արձակել զայն, բայց հրեաներ պահանջեցին որ Երուսաղէմ երթայ եւ այնտեղ կրօն. իշխանութեան առջեւ դատուի։ Սակայն գիտնալով իր գլխուն գալիքը՝ Պօղոս ըսաւ. «Կայսեր կը բողոքեմ»։ Ուստի ղրկուեցաւ Հռոմ այնտեղ դատուելու համար։ Գործք Առաքելոց Պօղոսի Հռոմ հասնելովը իր վերջաւորութեան կը բերուի սա խօսքերով. «Լման երկու տարիներ մնաց այնտեղ իր վարձքով. կ'ընդունէր բոլոր անոնք, որ կու գային իրեն. կը քարոզէր Աստուծոյ արքայութիւնը, եւ կ'ուսուցանէր Տէր Յիսուս Քրիստոսի մասին՝ անխափան եւ ազատ համարձակ» (Գործ. ԻԸ. 30-32).

Ինչ որ կը նշանակէ, թէ ազատ բանտարկութեամբ երկու տարի մնաց Հռոմ։ Դատը տեսնուեցա՞ւ թէ ոչ յայտնի չէ։ Աւանդութիւնը կ'ըսէ, որ արդարեւ առաջին այս դատին ազատ արձակուեցաւ Պօղոս եւ շարունակեց Աւետարանի քարոզութիւնը մինչեւ Սպանիա եւ այլուր. կրկին վերադարձաւ Հռոմ եւ 67 թուականին Ներոնեան հալածանքներու ատեն ձերբակալուեցաւ եւ սուրով նահատակուեցաւ։

Պօղոս Առաքեալի անունը եւ քարոզութիւնը անմահացնողները բացի իր ընդարձակ առաքելական քարոզութենէն՝ առաւելաբար իր Թուղթերն են, այսինքն տասնըչորս նամակներ, զորս ուղղած է իր հիմնած եկեղեցիներուն եւ կարգ մը անձերուն։ Այս նամակները որքան մեծ Առաքեալի ներքին ապրումներուն եւ նկարագրի գիծերուն հետաքրքրական աղբիւրներ են, նոյնքան ալ քրիստոնէական աստուածաբանութեան եւ բարոյական ուսուցումի անսպառ շտեմարան են։

Պօղոս ամբողջական նուիրումի եւ անդուլ գործունէութեան անմրցելի տիպար մը եղաւ։ Ամբողջ իր կարողութիւնը եւ զօրութիւնը ի սպաս դրաւ Աստուծոյ արքայութիւնը քարոզելու։ Եղաւ

արդարեւ եւ իրաւամբ «Ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի», ինչպէս կը սիրէ կոչել ինքզինքը իր նամակներուն սկիզբը: Ցառակօրէն ըմբռնած ըլլալով քրիստոնէական կրօնքի մաքուր եւ վսեմ ոգին, անոր տիեզերական եւ ոգեղէն բնոյթը, եւ Քրիստոսի բերած փրկութեան բարիքները անձամբ եւ ամէնէն աւելի ինք ճաշակած ըլլալով, զայն նկատեց բերուած բոլոր մարդոց համար անխտիր-հրէի եւ հեթանոսի, արուի եւ կիի, ծառայի եւ տիրոջ– ուստի այն համոզումը դոյացուց թէ այլեւս վերջ գտած է դերը հրէական ծիսական կրօնքին, եւ անոր տեղը գրաւած է Քրիստոսի բերած ոգեղէն կրօնքը, որուն կարելի է հաղորդ դառնալ լոկ հաւատքով: Այս բառը –ՀԱՒԱՏՔԸ– հիմնական տեղը կը գրաւէ անոր ուսուցման մէջ:

Հրէական ծիսապաշտութեան դէմ պայքարած ըլլալուն համար ենթարկուեցաւ չարունակական հալածանքի եւ չարչարանքներու, զորս կը թուէ իր թուղթերուն մէջ: Շուրջ հինգ տարի բանտարկուեցաւ Երուսաղէմ, Կեսարիա եւ Հռոմ. հինգ անգամ դատապարտուեցաւ ենթարկուեցաւ (իւրաքանչիւր քանակոծութիւնն կը բաղկանար 39 գաւազանի հարուածէ), երեք անգամ ճաղկուեցաւ. մէկ անգամ քարկոծուած՝ ու երեք անգամ նաւակոծութեան հանդիպած է. չարունակ կատարած է տաժանելի եւ յոգնեցուցիչ ճամբորդութիւններ: Ու կ'եղրակացնէ Առաքեալը այս չարչարանքներու թուումն մասանոյը. «Վիշտեր՝ գետերէն, վիշտեր՝ աւազակներէն, վիշտեր՝ ցեղակիցներէս, վիշտեր՝ հեթանոսներէ, վիշտեր՝ քաղաքներու մէջ, վիշտեր՝ ամայի վայրերու մէջ, վիշտեր՝ ծովու վրայ, վիշտեր՝ սուտ եղբայրներէ. յաճախ յոգնաբեկ եղած եմ, շատ անգամ անքուն, անօթի, ծարաւ եւ մերկ մնացած եմ. Զգենք այն նեղութիւնները զորս կրած եմ խուժանէն, որ չարունակ վրաս կը դիզուէր. ունեցայ մշտական մտահոգութիւններ իմ հիմնած եկեղեցիներու մասին. երբ անոնք հիւանդ են, ես ալ կը հիւանդանամ. երբ անոնք չիտակ ճանապարհէն չեղին, ես կը տառապիմ ու կը պայրանամ...» (Բ. Կորնթ. ԺԱ. 24–29):

Պօղոսի կեանքը ոչ միայն մշտական մարտիրոսութիւն մը, այլ նաեւ ու առաւելաբար իրական դիւցազնութիւն մըն է, դերապանց քան Հերակլէսինը, երբ մանաւանդ նկատի ունենանք որ այս առասպելական դիւցազնը տուժածներու, վիշապներու կամ հսկաներու դէմ կը պայքարի. Պօղոս կը մաքառի մարդկային տգիտութեան, չարութեան, նախանձի եւ նախապաշարումի դէմ. ու մանաւանդ անտեսանելի ու սատանայական «իշխանութիւններու եւ պետութիւններու դէմ, խաւարի աշխարհակալներու դէմ, չարու-

(Շար. դիմացի էջ ներքեւ:)

Գլուխ երրորդ

ԱԾԱԿԵՐՏՆԵՐ

Աւետարանական սուրբերու այս երրորդ խումբին մէջ պիտի առնենք այն դէմքերը, որոնք նախապէս յիշուած երկու խումբերու մէջ չեն մտներ: Ասոնց հետ պիտի մօտենանք նաեւ Գործք Առաքելոցի այն սուրբերը, որոնք Պօղոս Առաքեալի ԳՈՐԾԱԿԻՑ ԿԱՄ ԱԾԱԿԵՐՏ ՉԵՆ: Այս վերջիններուը պիտի կազմեն չորրորդ եւ յետին խումբը Նոր Կտակարանի սուրբերուն:

«Աշակերտ» բառը Նոր Կտակարանի մէջ ընդհանրապէս կը գործածուի Յիսուսի բոլոր հետեւողներուն համար: Երկոտասան Առաքեալները նոյնքան յաճախ կը կոչուին նաեւ «աշակերտներ»: Առաքեալներու քարոզութեամբ քրիստոնէութիւնը ընդունողներն ալ կոչուեցան «աշակերտներ»: Մենք այս բառը պիտի գործածենք առ հասարակ անոնց համար, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի շփում ունեցած են Քրիստոսի հետ եւ աւետարանական քարոզութիւն կատարած կամ Քրիստոսի ծառայութիւն մը մատուցած են:

22. ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԱԾԱԿԵՐՏՆԵՐ

Բայլ ատանկիսու Առաքեալներէն Յիսուս ընտրեց նաեւ 72 կամ եօթանասուն աշակերտներ: Ասոնք ալ զոյգ-զոյգ պրկեց Հրէաստանի զանազան կողմերը Աւետարանը քարոզելու եւ բժշկութիւններ կատարելու համար: (Ղկ. Ժ. 1–20): Աւետարանի մէջ այս խումբին պատկանողներէն ոչ մէկին անունը տրուած է. մենք ալ փորձը պիտի չընենք հաւանական ենթադրութիւններուն վրայ հիմնուելով անուններ յիշելու: Ասոնք այսպէս հաւաքաբար ոտնակոխ անցած են, հաւանաբար Յիսուսի կողմէ կատարուած հե-

---

թեանք զերմարզկային ոյժերու զէմ» (Եփս. Զ. 12): Պօղոսի թուղթերը քրիստոնէական դրականութեան առաջին գործերն են, գրուած ըլլալով մինչեւ իսկ աւետարաններէն առաջ:

Պօղոս Առաքեալը կը յիշատակենք Պետրոսի հետ, Աւտ Տօներու ընթացքին, Ս. Ծնունդէն չուրջ տասը օրեր առաջ:

Ծոյնք եւ Լատինք՝ Պետրոսի հետ Ցնս. 29: Դարձը՝ Ցնր. 25: Անանձինն Ցնս. 30:

տեւեալ հաստատումին վրայ: Ասոնք երբ քարոզութենէ վերադարձան մեծ ուրախութեամբ ըսին իրենց Վարդապետին. «Տէր, դեւեր ալ կը հնազանդին մեզի քու անունովդ»: Յիսուս պատասխանեց որ անոր համար չէ որ պէտք էր ուրախանային. «Այլ, ուրախացէք որ ձեր անունները գրուած են երկինքի մէջ (Ղկ. Ժ. 20): Իրական սրբութեան հաւաստիքը արդարեւ այս իսկ է. այսինքն վստահ ըլլալ, որ արժանացած է ինքն ալ մաս կազմելու այն յաւերժական ընկերութեան, որ «Երկինքին մէջ է»:

Եօթանասունեւերկուքին եւ Տասներկուքին քարոզչական գործունէութեանց մէջ տարբերութիւն դրեթէ չկայ: Երկուքին ալ դրեթէ նոյն իշխանութիւնը կը տրուի Քրիստոսի կողմէ: Օրինակ, Յիսուս Տասներկուքին կուտայ «Զօրութիւն եւ իշխանութիւն յաղթահարելու բոլոր դեւերը եւ բժշկելու հիւանդութիւնները»: (Ղկ. Թ. 1):

Իսկ Եօթանասունեւերկուքին կ՚ըսէ. «Որ քաղաքը որ մտնէք.. բժշկեցէք անոնց հիւանդութիւնները». (Ղկ. Ժ. 9): Ու երբ ասոնք կը վերադառնան իրենց քարոզութենէն, ինչպէս տեսանք վերեւ, ըսին. «Դեւեր ալ կը հնազանդին մեզի»:

Երկու խումբերուն քարոզութեան նիւթն ալ նոյն է. «Քարոզել Աստուծոյ Արքայութիւնը»: Թէ քարոզութեան ինչպէս պիտի երթային, կամ մարդոց ինչպէս պիտի մօտենային, երկու խումբերուն ալ դրեթէ նոյն պատուէրները կուտայ Յիսուս: Նոյն երեւոյթը կը նշմարուի մեր շարականներուն մէջ: Թէեւ երկու խումբերուն համար զատ զատ շարականներ յօրինուած են, բայց անոնք դրեթէ նոյն ոգին ունին: Օրինակ, Եօթանասունեւերկուքներն ալ կը կոչուին «Առաքեալներ» ու այս վերջիններուն շարականներուն մէջ կան բազմաթիւ ակնարկութիւններ, որոնք բացայայտօրէն կը վերաբերին Տասներկուքին: Այնպէս, որ ըստ երեւոյթին այս երկուքը մէկը միւսը լրացնող քարոզչական խումբեր են, քան թէ երկու տարբեր կարգեր. երկուքն ալ կազմուած ու ղրկուած են, այսինքն «առաքուած» են, մէկ եւ նոյն նպատակի համար: Հաւանական միակ տարբերութիւնը այն ըլլալ կը թուի, որ Տասներկուքը աւելի մնայուն, աւելի որոշ խումբ մը եղած է, որ որքան ատեն որ քարոզչութեամբ չէին զբաղած, միշտ Քրիստոսի հետ կը շրջագայէին. իսկ Եօթանասնից խումբը հաւանաբար աւելի առաձգական եղած է, այսինքն, կրնային աւելնալ կամ պակսիլ. այսօրուան կարտինալներուն կարգին պէս, որ թէեւ պէտք է ըլլայ թիւով Եօթանասուն, բայց քիչ անգամ այդ թիւի վրայ կը մնայ.

Այս երկու խումբերուն –Տաճարկուրին եւ Եօթանասունեակուրին– իսրայէլական նախատիպերը նկատուած են այս տասնեակ ապրիլները եւ Եօթանասուն կամ Եօթանասունեակ արձանները, որոնց հանդիսական իրայէլները, անապատի իրենց թափառումներու ընթացքին (Ելք. ԺԸ. 27) եւ ուր բանակեցան:

Եօթանասունեակուրը, Բնթլհէմի Մանուկները եւ Ցեղի Մանուկները եւ երկրորդ խումբ է որուց, որոնց անուններուն Աստուծոյ մէկն յայտնի է, եւ որոնց նման չատ մը ուրիշ խումբերու ալ պիտի հանդիպինք յառաջիկային:

Եօթանասնից յիշատակը կը տօնախմբենք Խաչի չորրորդ Կիրակին նախընթաց Շր. օրը: Յոյնք՝ Յնր. 4: Լատինք՝ չունին:

23. ՅՈՎՍԷՓ ԱՐԻՄԱԹԱՅԻ

Աւետարաններու մէջ այս պատուական անձնաւորութեան մասին բառածները համադրելով կ'ունենանք հետեւեալ պատկերը: «Հարուստ մարդ մը· պարկեշտ, բարեզգած եւ արդար անձնաւորութիւն մը· Յիսուսի ծածուկ աշակերտ, որ Աստուծոյ արքայութեան սկսնակալութիւնը ունէր»: (Մտթ. ԻԸ. 57–58, Մրկ. ԺԵ. 42-43, Ղկ. 50–52, Յովհ. ԺԹ. 38): Ս. Գրքի մեր թարգմանութեան մէջ կոչուած է նաեւ «ՆԱԻԱՐԱՐ», որ ուրիշ թարգմանութիւններ վերածած են երբեմն «ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ», «ԺՈՂՈՎԱԿԱՆ», այսինքն անդամ Հրէից Գերագոյն Ժողովին, Սինեդրիոնին: Ըստ այս ժամանակաշրջանի, Յովսէփ կը ներկայանայ որպէս ազնուական մը թէ՛ նիւթական կացութեամբ, թէ՛ ընկերային դիրքով եւ թէ հոգիով: Յովսէփ առաջինն է այն սակաւաթիւ «Գիծատուն»ներէն, որոնք ծածուկ կամ յայտնի կերպով աշակերտած են Յիսուսի եւ իրենց կնիքը եւ դրամը ի սպաս դրած են Քրիստոնէական դատի տարածման եւ յաղթութեան:

Յովսէփ երբ լսացաւ, որ Յիսուս արդէն իսկ մահացած է խաչին վրայ, եւ դիտնալով թէ ըստ իրենց օրէնքին այդ օր խաչին վրայ պիտի չմնար, համարձակութիւնը ունեցաւ մօտենալու Պիղատոսին եւ խնդրելու Յիսուսի մարմինը անձամբ թաղելու համար զայն. Պիղատոս չնորհեց Յիսուսի մարմինը: Յովսէփ իր այս արարքով դործնականապէս հաստատեց որ արդարեւ «բարեզգած եւ արդար» մարդ մըն էր. որովհետեւ անոնք միեւնոյն մը տէր կանդնիլ ու անոր թաղում տալը մեծագոյն բարեզգածութիւն ներէն կը նկատուէր Հրէից մէջ:

Իսկ համարձակութիւնը եւ քաջութիւնը արդար մարդու յատկանիշ է: Անարդար մարդը թէեւ կրնայ յանդուգն կամ անբեկ

ըլլալ, բայց ոչ քոչ ու համարձակ, այս բառերուն ապնուական եւ իրական իմաստով: Յովհէփ այս արարքը ունէր կը մնծնայ եւ ունէր արժէք կը առանայ երբ անդրադառնանք, որ ամէնքին լրջուած մեռոյի մը պետութենէն եւ իր ազգի բարձրատրն իշխանութենէն պատասխանատուած «յանցաւոր» մը մարմնին տէր կ'ուզէ ըլլալ, անոր պատուաւոր թաղում մը տալու համար: Յովհէփ քաւ կ'ուզէր որ իր այս արարքով առնուազն իր պաշտօնակիցներուն պայծառքը եւ թշնամանքը իր վրայ պիտի հրաւիրէր: Երկրորդ նկատելի պարագան այն է, որ Քիւտահի անվտանգնակ վախճանէն յետոյ ալ տակաւին իր յարգանքը եւ համակրանքը չէ պակրեցուցած անոր հանդէպ, եւ կ'ուզէ իր բարեկամական վերջին պարտականութիւնը կատարել երիտասարդ վարդապետի նկատմամբ, որուն համար անկնգած ակը եւ համարում ունեցած էր: Ասոր պիտի փաստ մըն է իսկական մեծութեան եւ նկարագրի ազնուութեան, որով օժտուած էր Յովհէփ:

Քիւտահի պատուաւոր թաղում մը առնել, Յովհէփ դործնականապէս կը հաստատէ Ամասարանցներուն ըսածը. «Ան միթոնած չէր իր պաշտօնակիցներուն խարհուրդներուն եւ դործերուն հետ»: Որպէս ալ Ամասարանցիները կը հաստատէ ըլլալը «ի ծա ծուկ» կը ենթադրէ, բայց Յովհէփ Պերպատան ներկայանալով եւ իր վարդապետին մարմինը ուզելով կը հաստատէ, որ հարկը պահանջած պարագային, չէր քաշուեր հրապարակ ելնելէն:

Ըստ երեւոյթին Յովհէփ ամասարանցի մը կամ քարոզիչ մը չէր Ամասիոյ Աբգարեանց. բայց ոմանք ակնկալող մըն էր այդ թաղումին երկրի վրայ ներկայանալուն եւ անոր անձամբ մաս կազմելուն: Ինք այդ արքայութիւնը գուած ըլլալ կարծած էր Գալիլեացի վարդապետին վճիռ եւ հեղինակաւոր քարոզութեանց մէջ, որուն հաւատարիմ կ'ուզէ մնալ մինչեւ իսկ Քարոզիչի մահէն յետոյ:

Հարստութիւնը եւ ընկերային բարձր դիրքը յաճախ այլասերիչ ոյժ մը ունին երեսին մէջ, առ հասարակ ենթական մեծամիտ, ամբարտաւան, նեղմտաչտ եւ եսակեդրոն խլնակի մը կը վերածեն: Պէտք է ունենալ այդ ոյժէն աւելի մեծ զօրութիւն մը դիրքը եւ դրամը մարդկային ազնուական նպատակներու ծառայեցնելու համար, քան անոնց ծառան դառնալու:

Մխիթարականը տեսնել Յովհէփի պէս ազնուական հոգիներ, որոնք չեն աւրուած նիւթի եւ փառքի այլասերիչ ազդեցութեամբ: Հետաքրքրական եւ նոյնքան սրտապնդիչ է անդրադառնալ որ նախապէս յիշուած իր երկու անուանակիցներն ալ -Յովհէփ Գեղեցիկը

եւ «Աստուածահայր» Յովսէփը՝ հակառակ աշխարհիկ կամ հոգե-
ւոր բարձրպոյն պատիւներու արժանացած ըլլալուն՝ մնացած
են անաղարտ:

Յովսէփ Արիմաթիայի արժանացաւ անխոնարհելի պատիւին
Յիսուսի աստուածային մարմինը անձամբ վար առնելու խաչէն
եւ թաղելու իր ընտանիքին համար պատրաստած նոր գերեզմանին
մէջ: Այս երջանիկ եւ արքայական պարտականութիւնը կատարելէն
յետոյ այլեւս չի լիշուիր Նոր Կտակարանի մէջ: Ուշ միջնադար-
եան աւանդութիւն մը կ'ինք կը տանի մինչեւ Անգլիա այնտեղ հիմնե-
լու Անգլիոյ առաջին եկեղեցին: Նոյն աւանդութիւնը կ'ըսէ, որ
Յովսէփ իր հետը տարած է նաեւ այն սկիհը, որ Յիսուս գործա-
ծեց վերջին ընթրիքին, Հաղորդութեան Մ. Խորհուրդը հաստա-
տելու առեն: Այս Մ. Սկիհը ապա կորսուեցաւ, բայց մնաց աւան-
դութիւնը, թէ պիտի գտնուի ամէնէն առաքինի ասպետին կողմէ:
Ուստի այս պատիւին արժանանալու համար միջնադարեան աս-
պետներ աշխատած են միշտ վերապահել առաքինութեանց մէջ:

Յովսէփի գերեզմանը մինչեւ օրս կը ցուցուի Երուսաղէմի Փրկ-
չական գերեզմանի մօտիկը մատլան մը մէջ, որ Հայոց կը պատ-
կանի: Մենք կը յիշատակենք զայն Ապրիլ 2. Կիրակիի Բ. օրը.
Յոյնք՝ Յուլիս 31: Լատինք՝ Մարտ 17:

Նկատելի պարագայ մըն է, որ Նիկոդիմոս ալ թէեւ օղնական
եղաւ Արիմաթիացիին Յիսուսի թաղման մէջ, սակայն իր անունը
չենք գտներ եկեղեցիի ոճնագոյցին մէջ:

24, 25, 26 ՂԱԶԱՐՈՍ, ՄԱՐԹԱ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ

Եղբայր եւ քոյրեր են ասոնք, որոնց նկատմամբ Յիսուս ունե
ցած է մասնաւոր սէր եւ բարեկամութիւն: Ամէն անգամ, որ Յի-
սուս Երուսաղէմ գար, առ հասարակ կ'իջեւանէր ասոնց տունը,
որ կը գտնուէր Երուսաղէմի մօտիկ Բեթանիա գիւղը, Ձիթենեաց
սարի հարաւ-արեւելեան լանջքին:

Յովհաննէսի Աւետարանի մէջ ականատեսի մը մանրամասնու
թեամբ կը պատմուի Ղազարոսի հիւանդանալը, մահը, քոյրերուն
անձկութիւնը եւ վիշտը, եւ ի վերջոյ յարութիւնը Յիսուսի ձե-
ռամբ: (Յովհ. ԺԱ. 1–44): Իր յարութենէն յետոյ Ղազարոսի մա
սին ոչ մէկ տուեալ ունինք, բայց այն հաստատումէն թէ Հրեաները
երբ կ'որոչեն Յիսուսը մեռցնել՝ կը վճռեն սպաննել նաեւ Ղազա-
րոսը, քանի որ անոր յարութիւնը մեծապէս կը նպաստէր Յիսուսի
համբաւին եւ ժողովրդականութեան տարածման: Իրենց որոշումը

գործադրեցին կամ ոչ՝ նաեւ Ղազարոսին վրայ, ոչ մէկ ակնարկութիւն կայ Աւետարաններու մէջ:

Եղբօրմէ մը եւ երկու քոյրերէ բաղկացած այս տունը կառավարողը յայտնապէս երէց քոյրը Մարթան է, գործունեայ, աշխատասէր եւ ժրագլուխ կին մը, որուն մասին Աւետարանը հետեւեալ դրուագն ունի. «Օրին մէկը Յիսուս գիւղ մը մտաւ. Մարթա անունով կին մը ընդունեց զայն իր տան մէջ: Մարթա ունէր քոյր մը՝ անունը Մարիամ, որ եկաւ ու նստաւ Յիսուսի ոտքերուն քով եւ մտիկ կ՚ընէր Անոր խօսքերուն: Մարթա զբաղուած էր շատ մը գործերով. եկաւ կեցաւ Յիսուսի առջեւ ու ըսաւ. Տէր, հոգ անգամ չէ, որ քոյրս առանձին ձգեց զիս, ուստի ըսէ իրեն, որ օգնէ ինծի: Յիսուս պատասխանեց. Մարթա, Մարթա, դուն անձկութեան մատնուած ես եւ շատ մը գործերով զբաղուած ես. սակայն կարեւորը մէկ բան մըն է միայն.– Աստուծոյ խօսքը լսել.– Մարիամ ընտրած է լաւագոյն բաժինը որ պիտի չառնուի իրմէ»: (Ղկ. Ժ. 38–42):

Աւետարանական այս հատուածէն հետեւցնելով՝ Մարթա նկատուած է գործօն քրիստոնեայի տիպարը. իսկ Մարիամ՝ Աստուծոյ խօսքը ունկնդրելու նուիրուած բարեպաշտ եւ աղօթասէր հաւատացեալի տիպարը:

Այս երեքին մէջ ամէնէն բախտաւորը Մարիամ եղաւ, ոչ միայն «լաւագոյն բաժինը» ընտրելուն՝ այլ նաեւ լաւագոյն ծառայութիւնը մատուցած ըլլալուն համար Քրիստոսին: Իր եղբօր յարութենէն յետոյ Մարիամ երջանկութիւնը ունեցաւ Յիսուսը օծելու թանկարժէք իւղով մը: Թէեւ իր օծման շարժառիթը երախտագիտական զգացումն էր, բայց Յիսուս անոր տուաւ աւելի բարձր նշանակութիւն մը, երբ ոմանք քննադատեցին այս ազնուական արարքը իբրեւ «վատնում»: Յիսուս ըսաւ. «Ինչո՞ւ կը նեղէք զայն, լաւ գործ մը ըրաւ ինծի համար... յառաջագոյն օծեց մարմինս ի նշան պատանքի: Ճշմարիտ կ՚ըսեմ ձեզի, աշխարհի որ անկիւնն ալ քարոզուի Աւետարանը, անոր ըրածն ալ պիտի խօսուի ի յիշատակ իրեն»: (Մրկ. ԺԴ. 8–9):

Սխալ է Ղազարոսի քոյրը այս Մարիամը նոյնացնել Մագդաղենացի Մարիամին՝ կամ այն անանուն մեղաւորուհիին հետ, որ նոյնպէս օծեց Յիսուսը, ինչպէս երբեմն փորձած են ընել կաթոլիկ շրջանակներու մէջ: Երեքը տարբեր անձեր են:

Աւանդութիւն մը Ղազարոսը եւ իր քոյրերը ղրկուած կը նկատէ Կիպրոս եւ այնտեղ վախճանած. Իսկ ուրիշ աւանդութիւն մը կ՚ըսէ թէ անոնք գացած են Մարսիլիա եւ այնտեղ վախճանած: Իսկ այն գերեզմանը, ուրկէ Յիսուս դուրս կանչեց չորս օրուան

մեռեալ Ղազարոսը, մինչեւ օրս ցոյց կը տրուի սորբերկրեայ տեղ մը իր դիւղին մէջ, ի Բեթանիա, որ այսօր Իսլամական խեղճուկ աւան մըն է, մէկ երկու փառաւոր եկեղեցիներով, հինէն եւ նորէն.

Մենք կը տօնենք զանոնք վերոյիշեալ Արեմտեան հետ: Ցոյնք՝ երեքը անջատաբար կը տօնեն. Ղազարը՝ Ծաղկազարդի նախընթաց օրը, մեզի պէս, Մարթան Յնր. 4–ին. Մարիամը՝ Յնր. 16–ին: Լատինք երեքը միասին Դեկտ. 17-ին:

27. ՂՈՒԿԻԱՆՈՍ ՀԱՐԻՒՐԱՊԵՏ

Թէեւ տօնացոյցին եւ մեր օրացոյցերուն մէջ գրուած է Ղուկիանոս –կամ մինչեւ իսկ կարդ մը պարագաներուն Նուկիանոս բայց չիտակ ձեւն է Ղուկիանոս: Այս անունը թէեւ չի յիշուիր աւետարաններուն մէջ, բայց անձը ներկայ է անոր էջերուն մէջ. որովհետեւ աւանդութիւնը այս անունով կը ճանչնայ այն հարիւրապետը, որ հսկեց Յիսուսի խաչելութեան գործողութեանն:

Ղուկիանոս ականջալուր եղած էր Յիսուսի բոլոր այն խօսքերուն զորս արտասանած էր Ան Յաչի ճամբուն վրայ եւ խաչափայտին վրայէն: Ու եկած էր այն եզրակացութեան, որ Յիսուս Նազովրեցին ոչ միայն ոճրագործ մը չէր այլ նաեւ անսովոր մարդ մըն էր: Յիսուսի մահուան յաջորդող հրաշալի երեւոյթները –արեւի խաւարումը, երկրաշարժը եւն.– խորապէս տպաւորեցին այս անհաչառ եւ անկողմնակալ մարդը, որ ի վերջոյ ինքնաբերաբար յայտարարեց «Արդարեւ այս մարդը արդար էր» (Ղկ. ԻԳ. 47). կամ «Այս մարդը Աստուծոյ Որդի էր» (Մթ. ԻՀ. 34):

Հին աւանդութիւն մը կը հաստատէ, որ այս հարիւրապետը եւ իր ընկերները ի վերջոյ քրիստոնեայ եղած եւ մկրտուած են եւ դացած են իրենց հայրենիքը կապադովկիա –այսօրուան Կեսարիոյ նահանգը– եւ քրիստոնէական քարոզութեան նուիրուած են, եւ այդ պատճառով ալ նահատակուած են:

Եօթանասուներկուքէն յետոյ մինչեւ այստեղ յիշուած բոլոր սուրբերը միասնաբար կը տօնենք Յաչի վեցերորդ Կիրակիին յաջորդող Երկուշաբթի օրը:

28· 29· 30· 31. ԻՒՂԱԲԵՐ ԿԻՆԵՐ
ՄԱՐԻԱՄ ՄԱԳԴԱՂԵՆԱՑԻ, ՄԱՐԻԱՄ ԿՂԷՈՎՊԱՅ, ՍՈՂՈՄԷ, ՅՈՎՀԱՆՆԱ ԵՒ ՈՒՐԻՇՆԵՐ

Յիսուսի քարոզութեան ընթացքին՝ իրեն կը հետեւէին ոչ միայն Առաքեալներ եւ աշակերտներ, այլ նաեւ կարգ մը կիներ։ Անոնց գլխաւոր գործն էր Յիսուսի եւ իր հետեւորդներուն օգնել նիւթական ծառայութեամբ։ Աւետարանի բացատրութեամբ՝ «Անոնք Յիսուսի կը ծառայէին իրենց ինչքերով»։ Աս հասարակ ունեւոր եւ երախտաւորեալ պատուական կիներ էին, որոնցմէ ոմանք «Բժշկուած էին չար ոգիներէ եւ հիւանդութիւններէ»։ Ասոնց մեծ մասը հետեւեցան Յիսուսի վերջին ու երկայն ճամբորդութեան, Գալիլիայէն դէպի Երուսաղէմ, ուր ականատես եղան Անոր չարչարանաց դէպքերուն, յատկապէս Անոր Խաչելութեան եւ Թաղման. Ի վերջոյ ասոնք եղան Անոր հրաշալի յարութեան առաջին աւետաբերները։ Ամբողջին «Իւղաբեր կիներ» կոչուած են ասոնք եկեղեցիի կողմէ, որովհետեւ Միաշաբթի առաւօտ գերեզման փութացին իրենց պատրաստած անուշահոտ իւղերով օծելու համար Քրիստոսի մարմինը։

Ասոնց մէջ ամէնէն նշանաւորն է ՄԱԳԴԱՂԵՆԱՑԻ ՄԱՐԻԱՄԸ, Գալիլիոյ Ծովակի եզերքին Մագդալա քաղաքէն։ Նախապէս ցփւահար եւ ջղագար կին մըն էր, որմէ Յիսուս «Եօթը դեւեր հանած էր»։ Խումբին ամէնէն անձնուէրը եւ առաջնորդը կարելի է նկատել զայն։ Այս կնոջ անձնուիրութիւնը վարձատրուեցաւ, որովհետեւ առաջին տեսնողը եղաւ յարուցեալ Փրկիչը եւ յարութեան աւետիսը առաջին բերողը՝ Առաքեալներուն։

Երկրորդը «ՄԻՒՍ ՄԱՐԻԱՄՆ» է, որ ծանօթ է նաեւ իբրեւ «ՄԱՐԻԱՄ ՅԱԿՈԲԱՅ եւ ՅՈՎՍԵԱՅ ՄԱՅՐ», եւ որպէս «ՄԱՐԻԱՄ ԿՂԷՈՎՊԱՅ։ Յակոբը եւ Յովսէսը, որոնց մայր կը ներկայանայ այս Մարիամը, նոյնիքն «Տեառնեղբայր» կոչուած երիտասարդներն են. Իսկ Կղէովպասը Մարիամին ամուսինն է։ Ուրեմն այստեղ բացայայտ կ'երեւի որ «Տեառնեղբայր» կոչուածները, զորս բողոքականներ կը կարծեն որ Յիսուսի հարազատ եղբայրներն են. Մարիամէն եւ Յովսէփէն ծնած, տարբեր մայր ու տարբեր հայր ունին։ Իսկ Յակոբին եւ իր եղբայրներուն «Տեառնեղբայր» կոչումէն պէտք է հետեւցնել թէ շատ մօտիկ ազգական էին Յիսուսի։ Ազգականական այդ կապը չէ ճշդուած աւետարաններուն մէջ։ Ամէնէն տրամաբանական աւանդութիւնը այն է, որ Յովսէփ ու

կղեովպաս իրարու եղբայրները եղած են. որով «Տեառնեղբայրները» Յիսուսի «Հօրեղբօրորդիները» կ'ըլլան: Արդարեւ արեւելքի մէջ երկու եղբօր զաւակները իրարու եղբայր կը ճանչցուին, քանի որ կը պատկանին նոյն ընտանիքին, յաճախ կ'ապրին մէկ եւ նոյն երդիքին տակ, եւ նոյն ընտանեկան մականունը կը կրեն:

Իւղաբերներէն անունով ծանօթ երրորդ կինն է ՍՈՂՈՄԷ, Յակոբոս եւ Յովհաննէս Առաքեալներու մայրը, եւ կինը Ձկնորսապետ Զեբեդէոսի: Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ Սողոմէ կոչուած է «Քոյր մօր Նորա» այսինքն Յիսուսի մօր Մարիամին քոյրը: Այս բացատրութիւնը բնականաբար Փիղիքական իմաստով պիտի չառնուի, այլ՝ բարոյական: Որովհետեւ Յիսուս իր մայրը յանձնած էր Յովհաննէսի խնամքին, որով Սողոմէ եւ Ս. Կոյսը Աստուածենէն յետոյ իրենց կեանքի ամբողջ մնացեալ մասը միասին ապրած էին. ուստի իրապէս իրարու քոյրեր եղան ու այդպէս ալ ճանչցուեցան ամէնքի կողմէ: Աւանդութիւնը Ս. Կոյսին եւ Սողոմէի մէջ ազգականական կապ մըն ալ կ'ուզէ տեսնել:

Իւղաբեր կիներու կարգին Ղուկաս Աւետարանին մէջ միայն յիշուած է նաեւ «ՅՈՎՀԱՆՆԱ», եւ ուրիշներ»: Յովհաննա, Հերովդէսի հարիւրապետներէն Քուզայի կինն էր: Այս հարիւրապետը կը նոյնացուի այն «թագաւորապն»ի հետ, որուն մահուան դուռը հասած որդին բժշկած էր Յիսուս, որուն վրայ հաւատացյ ինքը եւ ամբողջ իր տունը»: (Յովհ. Դ. 46-54): Ապնուական այս կինը ի նշան երախտագիտութեան իր ինչքերէն սիրով բաժին կը հանէր Յիսուսի եւ իր խումբին եւ որ միւս կանանց հետ Երուսաղէմ եկած էր:

Ասոնց բոլորին ալ վախճանին կամ այլ գործունէութեան մասին ոչինչ ըսուած է Նոր Կտակարանին մէջ: Իրենց մասին եղած աւանդութիւնները ալ այնքան ստոյգ եւ վստահելի չեն երեւիր:

Այս ազնիւ կիները, որոնք ամէնէն աւելի խոցուած ղպային իրենք կերպնք իրենց Վարդապետին խաչելութեամբ ու մահովը, միաժամանակ եղան երջանկագոյն հոգիները, քանի որ թախտն ունեցան առաջին անգամ տեսնելու իրենց աստուածային Տէրը, մեռելներէն վերստին կեանքի եկած:

Ասոնք խմբովին ներկայ են վերնատան մէջ, Հոգեգալստեան նախօրեակին, եւ մաս կը կազմեն այն 120 հոգիէ բաղկացեալ խումբին, որ կորիզը կազմեց Քրիստոնէական եկեղեցիին եւ որոնք հաւաքաբար ստացան Ս. Հոգին Պենտեկոստէի օրը:

Ասոնց յիշատակը կը կատարենք «ԻԻՂԱԲԵՐ ԿԻՆԵՐ» հաւաքական անուան տակ, Յովակիմայ եւ Աննայի հետ, Վերափոխման տասներորդ օրը: Ցոյնք՝ Իւղաբեր կիները կը յիշատակեն Մյս.

23-ին. Մագդաղենացին առանձինն՝ Յլս. 22-ին: Լատինք՝ անջատ-անջատ, Մարիամ Կղէովպան՝ Ապրիլ 9-ին: Մագդաղենացին՝ Յլս. 22-ին: Սողոմէն՝ Հոկտ. 22-ին:

32. ՅԱԿՈԲՈՍ ՏԵԱՌՆԵՂԲԱՅՐ

Յակոբոս այն օրհնեալն է, որ կը միացնէ Աւետարանի տուրքերը Գործք Առաքելոցի մէջ յիշուած տուրքերուն հետ: Իւղաբեր կիներով գուրս կուգանք Աւետարանի էջերէն եւ Յակոբոսով կը մտնենք Գործք Առաքելոցէն ներս: Յակոբոս թէեւ յիշուած է Աւետարաններու մէջ, բայց ոչ որպէս քրիստոնեայ գործիչ մը, այլ նախ եւ առեւ մէկը Քրիստոսի «եղբայրներէն»: Երկրորդ յիշուած է պատուիրելու համար իր Մայրը համանուն միւս Մարիամներէն: Այն քան նշանաւոր եւ հանդուրժանօք էր Յակոբոս նախնական եկեղեցիի մէջ, որ իր մայրը կոչուած է «Մարիամ Յակոբոս փոքրկան եւ Յովսեայ մայր», (Մրկ. ԺԵ. 49): «Փոքր Յակոբ» կոչուած էր անհամ կազմով ու տարիքով փոքր եղած ըլլալուն, եւ կամ ինչ որ աւելի հաւանական է, յարաբերաբար Յակոբոս Զեբեդեանի, որ ծանօթ էր «Մեծն Յակոբոս» յորջորջումով:

Պէտք չէ չփոթել զայն նաեւ Յակոբոս Ալփեանին հետ, որ Տաններկուքէն էր: Յակոբոսին մայրը կոչուած է նաեւ որպէս «Մարիամ Կղէովպայ», այսինքն Կղէովպասի կին Մարիամ, որով Յակոբոսի հօր անունն ալ ծանօթ է Աւետարաններէն:

Բացայայտ է Աւետարաններէն նաեւ թէ «եղբայրները դեռ չէին հաւատացած» Յիսուսի (Յովհ. է. 5): Բայց Պօղոս Առաքեալ կը հաստատէ, որ Յիսուս յետ յարութեան յատկապէս երեւցած է նաեւ Յակոբոսին (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 7): Այս երեւումը ամենայն հաւանականութեամբ պատճառ եղած է Յակոբոսի դարձին, որ իր կարգին դարձի բերած սկիզբ ըլլայ նաեւ միւս Տեառնեղբայրները, այնպէս որ, երբ կը մտնենք Գործք Առաքելոցէն ներս, կը տեսնենք որ ասոնք ալ խմբովին ներկայ են վերնատան մէջ Առաքեալներու հետ եւ մաս կը կազմեն այն հարիւր քսան հոգիներու, որոնք Ս. Հոգին առացան Հոգեգալստեան օրը: (Գործ. Ա. 14):

Յակոբոս կը յիշուի իբրեւ նախնական եկեղեցիի գլխաւոր գործիչներէն մէկը՝ Երուսաղէմի առաքելական ժողովի ընթացքին որուն որոշումը ինք կը բանաձեւէ. (Գործ. ԺԵ. 13): Քրիստոնէական եկեղեցին իր սկզբնական քայլերուն մէջ առաջացած է երկու թեւերով, զորս մեր այսօրուան բառերով կարելի է կոչել. «ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ եւ ՅԱՌԱՋԻՄԱԿԱՆ, կամ Հրէական ու հեթանո-

ական հատուածները: Վերջին այս խոսքը «հեթանոսական» պէտք է հասկնալ իր ազգագրական իմաստով եւ ոչ՝ բարոյական առումով: Առաջին խումբին պետը Յակոբոսն է, եկեղեցինը՝ Պօղոս: Պետրոս կ'աշխատի հաւասարակշռութիւնը պահել երկու թեւերուն միջեւ, յաճախ աւելի հակելով հրէական կողմը: Յակոբոսի կողմնակիցները իրենց տեսակէտները յաճախ ծայրայեղութեան տանելով կը պահանջէին որ հեթանոսութենէ դարձող քրիստոնեաները ալ պէտք է լրիւ պահեն հրէական օրէնքները, օրինակ թլփատութիւնն ու ենթարկուելն այլ բազմաթիւ ծիսական սովորութեանց, ինչ որ Պօղոս անհրաժեշտ չէր նկատեր: Յակոբոս այս պահանջքները նուազագոյնի վերածեց Երուսաղէմի ժողովին մէջ ինչ որ ամէնքի կողմէ ընդունելութեան արժանացաւ եւ իբրեւ հրահանգ ժողովի կողմէ ղրկուեցաւ հեթանոսութենէ դարձող քրիստոնեաներուն, Անտիոք:

Աւանդութիւնը Յակոբոսը կը ճանչնայ իբրեւ առաջին Եպիսկոպոսը Երուսաղէմի մայր եկեղեցիին: Ամէն պարագայի «Սիւներէն» մէկն էր առաջին քրիստոնէական եկեղեցիին, Պետրոսի եւ Յովհաննէսի հետ, ինչպէս կը հաստատէ Պօղոս Առաքեալ. (Գաղատ. Բ. 9):

Յակոբոս յիշուած է նաեւ Յովսէփոս հրեայ պատմիչի կողմէ իբրեւ «արդար» մարդ մը, այդ ածականը իր վրայ մնացած է իբրեւ մակդիր: Յայտնաւորքը կը հաստատէ որ. «Աստուած օրհնեց եւ սրբացուց զայն իր մօր որովայնէն. դինի եւ օղի չխմեց Սամուէլի նման. ոչ ալ չնչաւոր –մսեղէն– ուտէ բան կերաւ. ոչ ալ մազերը կտրուեցան, Սամսոնի պէս... Եւ անոր ծունկերը ուղտի ծունկերուն պէս կարծրացած էին յաճախակի ծնրադրութենէն»:

Իր նահատակութիւնը մանրամասնօրէն կը պատմուի հին վկայաբանութեանց մէջ: Տրուած ըլլալով, որ Յակոբոս, Քրիստոնեայ ըլլալով հանդերձ, մեծ յարգանք կը վայելէր նաեւ հրէից մէջ իր պատուիրանապահութեան եւ օրինապահութեան համար, ուստի օրին մէկը բռնադատեցին դինքը, որ երթայ տաճարի աշտարակը եւ այնտեղէն յայտարարութիւն մը ընէ ընդդէմ Յիսուսի, որպէսզի Անոր պատճառով ստեղծուած երկուութիւնը վերնայ իրենց ժողովուրդին մէջէն: Յակոբոս սակայն յայտարարեց «Յիսուս Մեսիան է եւ Աստուծոյ Որդին, որ այժմ նստած է Աստուծոյ աջ կողմը եւ պիտի գայ դատելու աշխարհը արդարութեամբ»: Շատեր հաւատքի եկան այս յայտարարութեան վրայ. իսկ ուրիշներ վեր ելան ու Յակոբոսը աշտարակէն վար նետեցին ու սկսան քարկոծել զայն. ի վերջոյ անոնցմէ մէկը թափիչի խոշոր փայտով մը փշրեց արդարին գլուխը, որ հոգին աւանդեց առ Աստուած 62 թուականին:

Այս Յակոբոսին յիշատակն ալ, Զեբեդեան Յակոբոսին պէս, սերտօրէն կապուած է մեր եկեղեցիին հետ. Նահատակութենէն յետոյ իր մարմինը բերուած ու թաղուած է իր տան պարտէզին մէջը, ուր թաղուած էր նաեւ Յակոբոս Առաքեալի գլուխը: Այս տան տեղւոյն վրայ շինուած է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան մայր տաճարը, որ այս իսկ պատճառով կը կոչուի «Սրբոց Յակոբեանց Տաճար», այսինքն «Սուրբ Յակոբներու Եկեղեցի»:

Նոր Կտակարանի մէջ Յակոբոսի անունով թուղթ մը ունինք ուղղուած առ հասարակ հրեայ քրիստոնեաներուն: Կը ջատագովէ գործնական կրօնքը, որ կը յայտնուի ԲԱՐԻ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ մէջ: Թուղթին կեդրոնական գաղափարը կը յայտնուի սա խօսքին մէջ. «Եթէ մէկը կը կարծէ որ ինք կրօնասէր է, բայց եթէ իր լեզուն չի սանձեր, ինքզինքը կը խաբէ, այդ մարդուն կրօնքը ընդունայն է: Այն կրօնքը, որ սուրբ եւ անարատ է Աստուծոյ եւ մեր Հօր առջեւ հետեւեալն է. այցելող ըլլալ որբերուն եւ այրիներուն իրենց նեղութեան մէջ, եւ անարատ պահել անձը աշխարհէն» (Ա. 26–27): Բարի գործերը կը հակադրէ հաւատքի սոսկական խոստովանութեան. «Ինչպէս որ մարմինը առանց հոգիի մեռեալ է, այնպէս ալ հաւատքը առանց գործքի մեռեալ է». (Բ. 26):

Տեառնեղբայր Յակոբոսի յիշատակը կը կատարենք իբրեւ «Աւագ Տօներ»ու առաջինը Դաւիթ մարգարէին հետ:

Յոյնք՝ Հոկտ. 23: Լատինք՝ Մայիս 1:

33. ՇՄԱՒՈՆ՝ ԱԶԳԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Մենք այս անձը պիտի նոյնացնենք «Տեառնեղբայրներէն» Սիմոնին հետ, (Մրկ. Զ.3), որուն մասին անունէն զատ ուրիշ ոչինչ գիտենք Նոր Կտակարանէն: Աւանդութիւնը զայն կը նկատէ Երուսաղէմի երկրորդ Եպիսկոպոսը, յաջորդած՝ Յակոբոսին, եւ շուրջ յիսուն տարիներ մնացած է այդ պաշտօնին վրայ: Իբրեւ քրիստոնէից պետ Հրեաներու կողմէ կը մատնուի Պաղեստինի Հռովմայեցի կառավարիչին ձեռքը, որ զինքը չարչարանքներու կ'ենթարկէ, որոնց զարմանալի համբերութեամբ կը տոկայ. ի վերջոյ Յիսուսի նման խաչի մահուամբ կը նահատակուի խոր ծերութեան մէջ, աւելի քան հարիւրամեայ: Կը տօնուի Յինանկի երրորդ Կիրակիին յաջորդող Երեքշաբթիին՝ այլ Աւետարանական եւ առաքելական դասու սրբոց հետ:

Յոյնք՝ Ապրիլ 27: Լատինք՝ Փետր. 17:

34. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԽԱՎԿԱՅ

Ստեփանոս նախնական եկեղեցիի ամէնէն շնորհալի դէմքերէն մէկն է. կրկնապէս անմահացած՝ ոչ միայն իբրեւ անոր մեծ գործիչներէն մէկը, այլ նաեւ հանդիսանալով առաջին քրիստոնեան՝ որ իր արիւնը թափած է Քրիստոսի սիրոյն համար:

Առաջին անգամ իր անունին կը հանդիպինք երբ քրիստոնէական եկեղեցին կը կատարէ իր առաջին ընտրութիւնը:

Սկզբնական շրջանին նախնական եկեղեցին փորձեց ապրիլ հաւաքական կեանք մը: Ունէին հասարակաց գանձանակ եւ հասարակաց սեղան: Հաւատացեալները իրենց ինչքերը կամ ագարակները ծախելով դրամը Առաքեալներու տրամադրութեան տակ կը դնէին: Իսկ հասարակաց սեղանին կը մասնակցէին ամէնքը առանց ոեւէ խտրութեան: Երբ խումբը մեծցաւ՝ սեղան սարքելու հարցը դժուարացաւ եւ բարդութիւններ ստեղծուեցան: Առաքեալները, որոնք հասարակաց սեղանի հոգն ալ իրենց վրայ առած էին, անդրադարձան որ այդ արգելք կ'ըլլար իրենց քարոզչական աւելի կարեւոր գործին. ուստի «Տասներկուքը կանչեցին աշակերտներու բազմութիւնը եւ ըսին. շիտակ չէ որ մենք թողունք Աստուծոյ խօսքը եւ սեղանին սպասաւորենք: Ընտրեցէք, եղբայրներ, ձեր մէջէն եօթը վստահելի մարդեր, զորս այս գործին վրայ կարգենք, իսկ մենք պաշտամունքի եւ քարոզութեան գործերով զբաղինք»: (Գործ. Զ. 1–7):

Հաւատացեալները ընտրեցին արդարեւ եօթը հոգիներ, որոնց առաջինն էր Ստեփանոս: Առաքեալներ անոնց վրայ «աղօթք ըրին եւ ձեռք դրին»: Եւ որովհետեւ անոնց պաշտօնն էր հասարակաց սեղանին սպասարկել, կոչուեցան «Սպասաւորներ», յունարէնով «Տիակոս»ներ: Ժամանակի ընթացքին երբ այս նիւթական սեղանը փոխարինուեցաւ հոգեւոր սեղանով, այս վերջին սեղանին սպասաւորներն ալ պահեցին նոյն տիտղոսը եւ եղան այսօրուան եկեղեցիի Սարկաւագները:

Ստեփանոս առաջին վայրկեանէն իսկ որակուած է «Ս. Հոգիով եւ հաւատքով լեցուած» կամ «Շնորհքով եւ զօրութեամբ լեցուած մարդ մը», սկսաւ մինչեւ իսկ հրաշքներ գործել: Հասարակաց սեղանի սպասարկութենէն դուրս ժամանակ կը յատկացնէր նաեւ քարոզչական գործին, որուն մեծ յարմարութիւն կը զգար իր մէջ, ու յատկապէս կը քարոզէր արտասահմանէն եկած Հրեաներուն: Անոնց յառաջապահները «չկարենալով դիմադրել այն իմաստութեան եւ Հոգիին, որով կը խօսէր», դիմեցին զրպարտա-

կան մլլոցներու, ամբաստանելով զայն որպէս թէ «հայհոյական խօսքեր ըսած ըլլար Մովսէսի եւ Աստուծոյ դէմ»։ դրդուեցին ժողովուրդը եւ անոնց մեծամեծները, բռնեցին զայն եւ իրենց բարձրաբերդն առեանին առջեւ հանեցին, դատելու համար։ Ու Գործք Առաքելոցի հեղինակը կ'աւելցնէ. «Առեանին մէջ նստողները երբ իրենց ակնարկները կեդրոնացուցին անոր վրայ, տեսան որ անոր դէմքը հրեշտակի երեսին պէս էր» (Գործ. Զ. 15)։

Բարձրաբերդն Առեանի մէջ Ստեփանոսի խօսած ճառը պահուած է Գործք Առաքելոցի մէջ –է դլուխ–, որ համաղրութիւն է Հին Կտակարանին, ուր Ստեփանոս քայլ առ քայլ կը հաստատէ որ խստապարանոց ժողովուրդ մը եղած են իրենց հայրերը եւ իրենք, որոնք «սպաննեցին անոնք, որոնք նախապէս պատմեցին Արդարի –Մեսիայի, Քրիստոսի– գալստեան մասին, որուն դուք ալ հիմա մատնիչները եւ սպանիչը եղաք. Օրէնք ստացաք հրեշտակներու ձեռքով եւ չպահեցիք զայն»։

Երբ լսեցին ժողովականները այս յանդիմանական խօսքերը զայրոյթով լեցուեցան եւ իրենց «ակռաները կը կճրտէին»։ իսկ Ստեփանոս երբ աչքերը վեր առաւ «Տեսաւ Աստուծոյ փառքը եւ Յիսուսը, որ Աստուծոյ աջ կողմը կեցած էր»։ ու յայտարարեց. «Ահա կը տեսնեմ երկինքը բացուած եւ Մարդու Որդին՝ Աստուծոյ աջ կողմը կեցած»։ Այս յայտարարութենէն սաստիկ դայթակղած ձեւանալով ներկաները, դերասանական ձեւով իրենց ականջները դոցեցին, յարձակեցան Ստեփանոսի վրայ, դուրս հանեցին զայն քաղաքէն ու սկսան քարկոծել։ Իսկ Ստեփանոս, որ ամէն մարդի մէջ կատարեալ հետեւող մը եղած էր Քրիստոսի, նմանեցաւ Անոր նաեւ մահուամբ, երբ թողութիւն խնդրեց իր քարկոծողներուն համար, ըսելով. «Տէր, ասիկա մեղք մի համարեր ասոնց»։ եւ ապա «Տէր Յիսուս ընդունէ իմ հոգիս», ըսելով «ննջեց»։ Սողոս –ապագայ Պօղոսը– անոր սպաննիչներէն մէկն էր։

Ըլլայ Ստեփանոսի քարոզը, ըլլայ անոր մահը, խոր տպաւորութիւն գործած պիտի ըլլայ Սողոսի վրայ, որ չկրցաւ ազատուիլ անոնց յաճախանքէն, մինչեւ որ ինք ալ դարձի եկաւ եւ չարունակեց Ստեփանոսի սկսած գործը, որ էր անջատել Քրիստոնէութիւնը Հրէական կրօնքի կաշկանդումներէն, եւ տալ անոր ազատական ու համամարդկային ուղղութիւն մը, որ Պօղոսի մեծագոյն իրագործումը եղաւ արդարեւ։

Կը տօնենք Ստեփանոսի յիշատակը Աւագ Տօներու կարգին, Դեկտ. 25-ին կամ անոր յաջորդ օրը, երբ Դեկտ. 25–ը Կիրակի կամ պահոց օր ըլլայ։ Ցոյնք՝ Դեկտ. 27 եւ Օգս. 2։ Լատինք՝ Դեկտ. 26, Մյս. 7 եւ Օգս. 3։

35. ՓԻԼԻՊՊՈՍ «ՍԱՐԿԱՒԱԳ»

Փիլիպպոս երկրորդն է այն եօթնեակին, որ ընտրուեցաւ հաստարակաց սեղանին սպասաւորելու: Ստեփանոսի մահէն յետոյ «մեծ հալածում» մը չղթայաղերծուեցաւ Երուսաղէմի մէջ, ընդդէմ քրիստոնէից, «եւ ամէնքն ալ ցրուեցան Հրէաստանի եւ Սամարիոյ վիւղերը բացի Առաքեալներէն»: Այս «ցրուեալներուն» մէջ էր նաեւ Ստեփանոսի ընկերը եւ պաշտօնակիցը Փիլիպպոս, որ Սամարիա գնաց եւ սկսաւ հոն քարոզել (Գործ. Ը. 4–40): Փիլիպպոս քարոզչական գործունէութեան մխացուցած էր նաեւ հրաշագործութեան շնորհը, այնպէս որ չոտեր հաւատացին, դարձի եկան ու մկրտուեցան, եւ այսպէս ապատղրուեցան կախարդանքէն Սիմոն անուն մոգի մը, որ իր ազդեցութեան տակ առած էր Սամարիոյ բնակչութիւնը: Մինչեւ իսկ ի վերջոյ Սիմոն մոգ եւս հաւատաց ու մկրտուեցաւ:

Երբ Երուսաղէմի մէջ Առաքեալները լսեցին որ Սամարացիք դարձի եկած են, անոնց ղրկեցին Պետրոսը եւ Յովհաննէսը, որոնք աղօթեցին եւ «ձեռք դրին անոնց վրայ», ու մկրտեալները ստացան նաեւ Ս. Հոգի:

Սիմոն մոգ տեսնելով որ Առաքեալներու ձեռք դնելովը մարդիկ Ս. Հոգի կը ստանան, դրամ առաջարկեց անոնց խնդրելով որ այդ իշխանութիւնը իրեն ալ տան: Սաստիկ զայրացաւ Պետրոս եւ ըսաւ. «Կորսուէ ասկէ. որովհետեւ Աստուծոյ պարգեւները դրամով չեն գնուիր». (Գործ. Ը. 20):

Աստուծոյ հրեշտակին թելադրութեամբ Փիլիպպոս լքաւ դէպի հարաւ, Գազայի կողմերը, ուր հանդիպեցաւ Եթովպիոյ թագուհիին «Հզօր ներքինիին», որ Երուսաղէմ ուխտի եկած՝ կը վերադառնար իր երկիրը:

Փիլիպպոս մօտեցաւ ներքինիի կառքին եւ տեսաւ որ Ան Ս. Գիրք կը կարդար եւ հարցուց.

– Կը հասկնա՞ս արդեօք կարդացածդ:

– Ինչպէս կրնամ հասկնալ ըսաւ ներքինին, եթէ մէկը չբացատրէ ինծի: Ու խնդրեց որ իր կառքը ելլէ եւ նստի իր մօտ: Կարդացածը Եսայի Մարգարէի հետեւեալ հատուածն էր.

«Ոչխարի պէս սպանդանոցի առաջնորդուեցաւ.
Ինչպէս գառնուկը անմռունչ կը մնայ իր խուզիչին առջեւ,
Այնպէս ալ ինք բերանը չի բանար:
Իր խոնարհութեան համար ոչ ոք արդարութիւն ըրաւ անոր.
Ով պիտի պատմէ անոր զալիքը.
Քանզի անոր կեանքը կը վերնայ երկրէն». (Ես. ԾԳ. 7–8):

– Կ՚աղաչեմ, ըսաւ Ներքինին, որո՞ւն համար կ՚ըսէ Մարպարէն այս խօսքերը. իրե՞ն համար, թէ ուրիշի մը համար:

Ու Փիլիպպոս այս համարէն ճամբայ ելնելով սկսաւ աւետարանել անոր Յիսուս Քրիստոսի մասին: Երբ այսպէս խօսելով կ՚երթային, հանդիպեցան ջուրի մը, եւ Ներքինին ըսաւ.

– Ահաւասիկ ջուր, ի՞նչ բան կ՚արգիլէ ինծ մկրտուելէ:

- Եթէ կը հաւատաս բոլոր սրտովդ կրնաս մկրտուիլ, ըսաւ Փիլիպպոս:

– Կը հաւատամ թէ Յիսուս Քրիստոս Աստուծոյ Որդին է, ըսաւ Ներքինին: Ու հրամայեց կեցնել կառքը, իջան երկուքն ալ կառքէն, ու Փիլիպպոս մկրտեց զայն: Ներքինին չարունակեց իր ճամբան «ուրախութեամբ»:

Իսկ Փիլիպպոս իր քարոզչական գործը առաջ տարաւ նայն ջրջանի ծովեզերեայ քաղաքները մինչեւ Պալեստինեան Կեսարիա, ուր հաստատուեցաւ վերջնականապէս: Երբ Պօղոս Առաքեալ վերջին անգամ Երուսաղէմ կը վերադառնար իր առաքելական ջրջագայութենէն, իջեւանեցաւ անոր տունը, եւ այդ առթիւ կը յիշուի թէ Փիլիպպոս ունէր «չորս կոյս աղջիկներ, որոնք մարգարէական շնորհով օժտուած էին»(Գործ. ԻԱ. 8)–:

Փիլիպպոս Սարկաւագի կամ «Աւետարանիչի» վախճանի մասին պրեթէ ոչինչ դիտենք:

Կը տօնենք զայն Յաչի հինգերորդ Կիրակիին յաջորդող Երեքշաբթի օրը, այլ Նոր Կտակարանի սրբոց հետ:

Ցոյնք՝ Հոկտ. 11: Լատինք՝ Յնս. 6:

36. ԿՈՌՆԵԼԻՈՍ ՀԱՐԻՒՐԱՊԵՏ

Առաջին հեթանոսը որ քրիստոնեայ եղաւ: Թէեւ տակէ առաջ տեսանք Ղուկիանոս հարիւրապետը, որ հաւատաց Յիսուսի ընթացքին, բայց անոր մկրտուած ըլլալը եւ այլ պարագաները չեն ներկայացուած Նոր Կտակարանին մէջ. իր մասին մեր գիտցածը աւանդութենէն է: Տեսանք նաեւ Եթովպիոյ Թագուհիին ներքինին, որ թէեւ «Եթովպացի» ըսուած է, բայց այդ պատճառ մը չէ, որ չհեթադրուի որ ազգով հրեայ մըն էր, քանի որ Երուսաղէմ եկած էր «երկրպագանելու համար». (Գործ. Ը. 27): Արտասահմանի Հրեաները կը կոչուէին անունով այն երկրին ուր հաստատուած էին. «Լիբէացի, Կիպրացի, Կիլիկեցի» եւն.:

Կոռնելիոս հաստատուած էր Պաղեստինը կառավարող Հռոմայեցի կուսակալներու կեդրոն Կեսարիա քաղաքը, մօտիկը այսօրուան Հայֆա քաղաքին: «Իտալացի» կոչուած դունդէն հարիւրապետ մըն էր: Հաւանաբար այն բարեպաշտ հեթանոսներէն էր,

որոնք տեսնելով հրէական կրօնքի մէջ դանուած ճշմարտութեան լոյսը, հրաժարած էին իրենց բնիկ կրօնքէն եւ աստուածներէն ու կը պաշտէին ճշմարիտ Աստուածը: Կոռնելիոսի մասին բսուած է. «Բարեպաշտ եւ երկիւղած մարդ մըն էր ամբողջ տունովը, ողորմութիւն կը բաշխէր ամենքին ու Աստուծոյ աղօթք կ'ընէր ամէն առեն». (Գործ. ժ. 1–2):

Օր մը Աստուծոյ հրեշտակը կ'երեւի իրեն ու կ'ըսէ. «Աղօթքդ եւ բարեգործութիւններդ Աստուծոյ առջեւ բարձրացան եւ ընդունելի եղան. արդ Յոպպէ մարդ ղրկէ եւ կանչել տուր Պետրոս անունով մարդ մը, որ կը բնակի Սիմոն անունով խաղախորդի մը տունը, ծովին մօտիկը»: Արդարեւ մարդ կը ղրկէ Կոռնելիոս եւ կանչել կուտայ Պետրոս Առաքեալը, որ իր կարգին նոյն օրը տեսիլք մը ունեցած էր, որուն իմաստը Կոռնելիոսին կանչուելէն յետոյ միայն հասկցաւ: Այսինքն չքաշուիլ երբեք Աւետարանը քարոզելէ նաեւ հեթանոսներուն, եւ անոնցմէ ալ նորադարձներ ունենալէ: Գործք-ի բացատրութեամբ՝ «ոչ ոք խառնակ կամ անսուրբ համարել» ծիսական իմաստով:

Երբ Պետրոս հասաւ, Կոռնելիոս արդէն իր տունը հրաւիրած էր «իր ազգատոհմը եւ կարեւոր բարեկամները» եւ կը սպասէր իրեն: Այնքան պարզ, հիմնական ու հետաքրքրական է Պետրոսի այս առթիւ խօսած քարոզը, որ կ'արժէ նոյնութեամբ առաջ բերել:

«Ճշմարտութեամբ վերահասու եղած եմ, որ Աստուած խտրութիւն չդներ մարդոց մէջ. այլ հոգ չէ թէ մարդ մը որ ազգի մէջ ալ ըլլայ, եթէ երկիւղած է եւ արդարութիւն կը գործէ, ընդունելի է Անկէ: Աստուած իր խօսքը ղրկեց Իսրայէլի որդիներուն խաղաղութեան աւետիսը տալու համար Յիսուսի Քրիստոսի միջոցաւ, որ Տէրն է ամէն բանի: Դուք արդէն լսած պիտի ըլլաք այն բաներու մասին որոնք պատահեցան Իսրայէլի մէջ, սկսելով Գալիլեայէն, Յովհաննէսի մկրտութենէն յետոյ, այսինքն Նազարէթի Յիսուսի մասին, զոր Աստուած օծեց իր Սուրբ Հոգիով եւ զօրութեամբը, որ չրջեցաւ բարիք գործելով եւ բժշկելով բոլոր անոնք որ բռնուած էին Սատանայէն, որովհետեւ Աստուած Անոր հետ էր: Ու մենք վկայ ենք այն ամէնուն որ ըրաւ Երկրաստանի եւ Երուսաղէմի մէջ. ի վերջոյ սպաննեցին զԱյն խաչելով: Սակայն Աստուած յարուցին տուաւ Անոր երրորդ օրը, եւ արտօնեց որ երեւի Ան, ոչ թէ ամէնքին, այլ մեղի վկաներուս, զոր Աստուած յառաջագոյն ընտրած էր, որոնք կերանք ու խմեցինք իրեն հետ յարութենէն յետոյ: Ու պատուիրեց մեղի քարոզել ամէնքին եւ վկայել, թէ Նա է Աստուծմէ սահմանուած դատաւո-

րը ողջերուն եւ մեռելներուն: Բոլոր մարգարէները անոր մասին իրենց վկայութիւնը տուած են, թէ մեղքի թողութիւն պիտի ունենան բոլոր անոնք, որ կը հաւատան Անոր (Գործ. ժ. 34–43):

Երբ Պետրոս կը խօսէր «Սուրբ Հոգին իջաւ բոլոր լսողներուն վրայ»: Յատկապէս զարմանքի եկան այն Հրեայ քրիստոնեաները, որոնք Պետրոսի ընկերացած էին, երբ տեսան որ հեթանոսներուն վրայ ալ Սուրբ Հոգիի շնորհը իջաւ:

Այնատեն Պետրոս նշանակալից ակնարկ մը նետելով իրեն հետեւող հրեայ քրիստոնեաներուն վրայ, ըսաւ. «Կրնա՞նք արգելք ըլլալ որ ասոնք չմկրտուին նաեւ ջուրով, երբ անոնք ալ մեզի պէս Ս. Հոգին ընդունեցան: Ու հրամայեց որ մկրտեն զանոնք: Տա-մը երդիքին ներքեւ հաւաքուած եւ հեթանոսներէ բաղկացած այս փոքր խումբը եղաւ այն փոքրիկ ճիւնապնդուկը, որ մինչեւ այսօր կը զլոլի ու կը մեծնայ մեր երկրագունդի ամբողջ տարածքին վրայ:

Կոռնելիոսի մասին աւանդութիւնը կ'ըսէ որ Սկեպիոն անուանով քաղաք մը գացած ու քարոզած է, այնտեղ թէեւ չարչարանքներու ենթարկուած՝ բայց խաղաղ վախճան մը ունեցած է:

Կը տօնենք զայն Ցիսնակի Գ. Կիրակիին յաջորդող Գշ.ին այլ սուրբերու խումբի մը հետ: Ցոյնք՝ Սեպ. 13: Լատինք՝ Փետր. 2:

Գլուխ Զորրորդ

ԳՈՐԾԱԿԻՑՔ ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏՔ ՊՕՂՈՍԻ

Նոր Կտակարանի սուրբերու այս վերջին բաժնին մէջ կը համադրուին Գործք Առաքելոյն եւ Առաքելական Թուղթերու մէջ յիշուած այն քրիստոնեայ դործիչները, որոնք ծննդոյդի անցած են, եւ որոնք դրեթէ ամբողջութեամբ կապուած են Պօղոս Առաքեալի հետ, իբրեւ անոր դործակիցները կամ աշակերտները:

37. ԱՆԱՆԻԱ

Մկրտիչը Պօղոս Առաքեալին Դամասկոսի մէջ:

Սողոս Դամասկոսի ճամբուն վրայ ունեցած փայլակնային տեսիլքէն յետոյ, դրեթէ կուրացած մտած էր քաղաք: Երեք օր ոչ կերաւ ոչ ալ խմեց, այլ աղօթքով ու խոկումով անցուց: Երրորդ օրն է, որ Աստուած կը թելադրէ Անանիային որ երթայ եւ պէտք եղածը իմացի անոր: Երբ եւ ինչ պարադաներու տակ քրիստոնեայ եղած է Անանիա, ոչինչ ըսուած է. բնիկ Դամասկոսցի էր թէ Հրէաստանէն դացած, այդ ալ յայտնի չէ. իրականութիւնը այն է, որ Փրկչի համբարձումէն քանի մը տարիներ յետոյ բաւական թիւով քրիստոնեաներ դտնուած են այնտեղ, որ հալածիչ Սողոս պէտք կը դդայ Երուսաղէմէն յետոյ իր հալածողական դործունէութիւնը տարածել նաեւ Դամասկոսի մէջ:

Անանիա դիտնալով հանդերձ, որ Սողոս հալածիչ մըն էր, Աստուածային հրահանգին հնազանդելով դնաց այն տունը ուր կը մնար Սողոս: Ձեռքերը դրաւ անոր վրայ եւ ըսաւ. «Սաուղ եղբայր, Տէրը դրկեց զիս, այն Յիսուսը որ երեւցաւ քեզի հոս դալուդ ճամբուն վրայ, որպէսզի տեսողութիւնդ վերստանաս եւ Սուրբ Հոդիով լեցուիս»: Երբ Անանիա ձեռքերը դրաւ Սողոսի դլուխին «Անոր աչքերէն կեղեւի պէս բաներ մը թափեցան եւ իր տեսողութիւնը վերագտաւ ու մկրտուեցաւ: Գործ. Թ. 15–19:

Այսչափ է մեր դիտցածը Անանիայի մասին Նոր Կտակարանէն: Յայտաւուրքը սակայն կ'աւելցնէ, որ իբրեւ քրիստոնեայ ձերբակալուած եւ դատաւորի առջեւ հանուած է, որ ըսաւ իրեն. «Կը տեսնեմ որ պատկառելի եւ իմաստուն մարդ մը կ'երեւիս, ուստի ջարդարանքով պարապ տեղ կորուստիդ պատճառ մի ըլլար,

այլ պոհէ մեր աստուածներուն»: Անանիա կը պատասխանէ. «Զեմ պոհեր եւ երկրպագութիւն չեմ ըներ ձեր խուլ, համր եւ անզգայ աստուածներուն, այլ կը պաշտեմ Յիսուս Քրիստոսը, իմ ճշմարիտ Աստուածս, որ մեղի դիտութեան լոյս եղաւ, զոր տեսանք մեր աչքերով եւ չօշափեցինք մեր ձեռքերով, եւ որ մեզ ապառնի կռապաշտութեան մոլորութենէն»: Կ'ենթարկուի ամօթալի չարչարանքներու. ի վերջոյ քարկոծումով կը կնքէ իր կեանքը:

Մենք՝ Խաչի Ե. Կիրակիի յաջորդ Գշ.ին: Յոյնք՝ Հոկտ. 1–ին. Լատինք՝ Ցնր. 25–ին:

38. ԲԱՐՆԱԲԱՍ

Քրիստոնէական նախնական եկեղեցիի գլխաւոր դործիչներէն է Բառնաբաս, եւ եղաւ Պօղոսը իր առաքելական ճամբուն մէջ առաջնորդողը: Ծնած է Կիպրոս, բայց քրիստոնէական թատերաբեմին վրայ կ'երեւի Երուսաղէմի մէջ, ուր ունի եղբայր մը կամ քոյր մը եւ եղբօրորդի մը յանձին Մարկոս Աւետարանիչի: Ինք «Ղեւտացի» էր, այսինքն քահանայական ցեղէ: Ունէր ագարակ մը, զոր ծախեց եւ դրամը բերաւ յանձնեց Առաքեալներուն, օգտագործուելու համար եկեղեցիի հասարակաց պէտքերուն:

Իր անունը նախապէս Յովսէփ էր, զոր Առաքեալները փոխեցին Բառնաբասի, որ կը նշանակէ «Որդի մխիթարութեան»: Այս փոփոխութիւնը կատարուեցաւ հաւանաբար նկատի ունենալով իր բնաւորութիւնը, որ եղած է անկեղծ, տաքուկ, ջուարթամիտ ու հազորդական, ինչպէս կ'երեւի իր առաջին գործունէութեան ընթացքին, որ արձանագրուած է Գործք Առաքելոցին մէջ:

Առաքեալներ երբ խմացան որ Անտիոքի մէջ հեթանոսներ ալ դարձի եկած են, իբրեւ ներկայացուցիչ ղրկեցին Բառնաբասը, որ ատոյդ տեղեկութիւն բերէ իրենց այս մասին: «Երբ եկաւ Անտիոք, տեսաւ Աստուծոյ շնորհը որ տրուած էր նաեւ հեթանոսներուն, ուրախացաւ Բառնաբաս եւ կը մխիթարէր ամէնքն ալ, որ սրտի յօժարութեամբ հաւատարիմ մնան Տիրոջ, որովհետեւ ջուարթամիտ մարդ մըն էր, եւ լեցուն՝ Սուրբ Հոգիով եւ հաւատքով». (Գործ. ԺԱ. 22):

Բառնաբասն էր, որ դարձի եկած Սօղոսը ներկայացուց Առաքեալներուն, «որոնք կը վախնային անկէ –իրրեւ նախկինն հալածիչէ մը– եւ չէին կրնար հաւատալ թէ դարձի եկած էր: Բայց Բառնաբաս առաւ զայն ու բերաւ Առաքեալներուն, եւ պատմեց թէ ինչպէս Տէրը տեսաւ եւ խօսեցաւ Անոր հետ. ու Դամասկոսի մէջ ալ համարձակութեամբ քարոզեց յանուն Յիսուսի». (Գործ. Թ. 26–27):

Երբ Պօղոս Երուսաղէմէն իր հայրենիքը վերադարձաւ, դարձեալ Բառնաբասն է, որ մինչեւ Տարսոն գնաց եւ Պօղոսը գտնելով Անտիոք բերաւ. եւ ամբողջ տարի մը միասնաբար քարոզչական գործունէութիւն ունեցան կայսրութեան այդ մեծ քաղաքին –Անտիոքի– մէջ, ուր այս առթիւ առաջին անգամ բլլալով Քրիստոսի հետեւորդները «ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ» կոչուեցան: (Գործ. ԺԱ. 25–26):

Քրիստոնէական քարոզչութեան մէջ նոր ուղի մը բացուեցաւ, երբ Անտիոքի դպրաւոր մտաւորական գործիչները, որոնք ծանօթ են «ՄԱՐԴԱՐԷ ԵՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏ» տիտղոսներով, եւ որոնց գլուխն է Բառնաբաս եւ կրտսերագոյնը՝ Սողոս, Ս. Հոգիէ ներշնչուած որոշեցին կազմակերպել քարոզչական արշաւանքներ դէպի հեռաւոր երկիրներ: Այս պաշտօնը եւ պարտականութիւնը յանձնեցին Բառնաբասի եւ Սողոսի: Վերոյիշեալ խումբի մարդիկը «պահեցողութիւն եւ աղօթք ընելէ յետոյ իրենց ձեռքերը դրին անոնց –Բառնաբասի եւ Սողոսի– վրայ եւ արձակեցին»:

Այսպէս սկսաւ Պօղոս Առաքեալի առաջին քարոզչական առաքելութիւնը, ուր գլխաւորը եւ առաջնորդը պաշտօնապէս Բառնաբասն է: Անտիոքէն նաւելին Բառնաբասի հայրենիքը՝ Կիպրոս, որուն ամբողջ երկայնքին, արեւելքէն արեւմուտք, քարոզեցին եւ հասան Պափոս, այսօրուան Պաֆը, որ կղզիի Հռովմայեցի կառավարիչներուն կեդրոնն էր: Այստեղ ունեցան իրենց մեծագոյն յաջողութիւնը, նախ չէզոքացուցին մոլորեցուցիչ եւ խաբեբայ Եղիմաս մոգը, զոր կուրութեան դատապարտելով, եւ ապա գարձի բերին կղզիի Հռովմայեցի Բղեշխի տեղակալը, Սերգիոս Պօղոսը. «Իմաստուն մարդը»: Այս կէտէն սկսեալ Սողոս կը կոչուի Պօղոս, այդ անունը հաւանաբար փոխ առնելով Հռովմայեցի կառավարիչէն:

Կիպրոսէն անցան Փոքր Ասիա, այսօրուան Անթալիոյ մօտիկ Պերգէի ճամբով: Այս ճամբորդութեան ընթացքին իրենց հետ է նաեւ Բառնաբասի եղբօրորդին Մարկոս Աւետարանիչը, որ կամ անհանգստանալով եւ կամ ճամբորդութեանց դժուարութեան չդիմանալով, վերադարձաւ Երուսաղէմ: Բառնաբաս ու Պօղոս միասին չարունակեցին իրենց քարոզչութիւնը մինչեւ այսօրուան Գոննիա, ուր կապ մը բժշկեցին, որուն վրայ ապշելով տեղացիները խորհեցան, որ «Աստուածներ մարդկային կերպարանքով իրենց իջած են. Բառնաբասը կը կոչէին Դիոս, այսինքն Զեւս կամ Արամազդ, հաւանաբար իր պատկառելի կերպարանքին համար: (Գործ. ԺԴ. 11–12): Երկակայ քաղաքներ եւս աւետարանելով Անթալիայի վրայով վերադարձան Անտիոք:

Բառնաբաս Պօղոսի հետ ներկայ եղաւ Երուսաղէմի առաքելական ժողովին, ուր գլխաւոր խօսողները կամ տեղեկաբերները եղան, հեթանոսներու մէջ իրենց կատարած առաքելական գործունէութեան եւ յաջողութեանց մասին: Ժողովի որոշումները Անտիոքի եկեղեցին բերողները եղան Բառնաբաս եւ Պօղոս. Ժողովի կողմէ նշանակուած ուրիշ երկու ներկայացուցիչներու հետ, որոնք կը կոչուէին Շիղա եւ Յուդա:

Ժամանակ մը յետոյ Պօղոս առաջարկեց Բառնաբասին երկրորդ քարոզչական ճամբորդութեան մը ելլել: Բառնաբաս փափաքեցաւ դարձեալ իրենց հետ առնել իր եղբօրորդին Մարկոսը: Պօղոս համաձայն չգտնուեցաւ, առարկելով, որ ան առաջին ճամբորդութեան ատեն՝ գործը կիսատ ձգած եւ ետ դարձած էր: Այս անհամաձայնութեան վրայ Բառնաբաս Մարկոսը առնելով Կիպրոս վերադարձաւ: Այս կէտէն սկսեալ Բառնաբաս այլեւս չյիշուիր Գործքի մէջ: Աւանդութիւնը կ'ըսէ որ առաջին Եպիսկոպոսը եղած է Կիպրական եկեղեցիին, որ իր առաքելական հանգամանքին վրայ հիմնուելով, մինչեւ օրս ալ ինքնագլուխ կամ անկախ եկեղեցի մըն է: Նահատակուած կը նկատուի Կիպրոսի Սալամինա քաղաքին մէջ: Կը յիշատակենք զայն այլ «Առաքեալներու» հետ Խաչի Ե. Կիր.ի յաջորդ Գշ.: Յոյնք եւ Լատինք՝ Յնս. 11

39. ՇԻՂԱ կամ ՍԻՂՈՒԱՆՈՍ

Մէկ եւ նոյն անձի այս կրկնակ անունները մեր տօնացոյցին անցած են իբրեւ երկու տարբեր անձեր: Նոյն շփոթութիւնը կայ նաեւ յունաց օրացոյցին մէջ. բայց մենք բացայայտօրէն վստահ ենք, որ այս զոյգ անունները մէկ անձի սեպհական են. Շիղա իր եբրայական անունն է, իսկ Սիղուանոսը՝ անոր յունական ձեւը:

Շիղա առաջին անգամ կ'երեւի Գործք Առաքելոցի մէջ, երբ Երուսաղէմի ժողովի կողմէ իբրեւ ներկայացուցիչ կ'ընտրուի ուրիշ ընկերոջ մը հետ, ժողովի որոշումները Պօղոսի եւ Բառնաբասի հետ Անտիոք տանելու համար: Արդարեւ Անտիոքի մէջ Շիղա եւ իր ընկերը «շատ մը խօսքերով մխիթարեցին եղբայրները եւ հաստատեցին զանոնք:» Ատեն մը մնացին Անտիոք, մինչ ընկերը վերադարձաւ Երուսաղէմ, «Իսկ Շիղայի հաճոյ թուեցաւ այնտեղ մնալ»:

Պօղոս երբ տեսաւ որ Բառնաբաս չկրցաւ ընկերանալ իր մտադրած երկրորդ ճամբորդութեան, այն ատեն իր ընտրութիւնը կա-

յացուց Շիղայի վրայ եւ միասին ճամբայ ելան Անտիոքէն՝ դէպի Հիւսիս. մտան Կիլիկիա, եւ սկսան քրիստոնէական բջիջներ ստեղծել ամէնուրեք իրենց ճամբու ընթացքին: Այցելեցին Պօղոս Առաքեալի նախապէս հիմնած եկեղեցիները Գոնիայի շուրջ. Յառաջացան մինչեւ Անգարայի կողմերը եւ ապա արեւմուտք դառնալով անցան այսօրուան Էսկիշէհիր եւ Գիլեճիկի վրայով հասան Տրովադա, ուրկէ նաւ առնելով անցան Եւրոպական ցամաքամաս, Մակեդոնիա, սկսելով այսօրուան Գավալլայէն, որ այն ատեն կը կոչուէր Նոր քաղաք (Նէապոլիս):

Մակեդոնիոյ Ֆիլիպպէ քաղաքին մէջ բանտարկուեցան Շիղա եւ Պօղոս, բայց ազատուելով բանտէն շարունակեցին իրենց շրջագայութիւնը ամբողջ Յունաստան, Հիւսիսէն Հարաւ, Սելանիկ Աթէնք եւ Կորնթոս, ուրկէ դարձեալ Փոքր Ասիա անցան, Եփեսոս, եւ անկէ նաւ առնելով ուղղակի վերադարձան Երուսաղէմ:

Այս ճամբորդութեան ընթացքին Սելանիկի մէջ վերջին անգամ կը յիշուի Շիղա (Գործ. ԺԷ. 4), որմէ յետոյ այլեւս իր հետքը կը կորսուի: Կը յիշատակուի սակայն Պօղոս Առաքեալի Բ. Կորնթացւոց թուղթին մէջ (Ա. 19) թէ Կորնթոսի մէջ Աւետարանը քարոզուած է Պօղոսի, Շիղայի եւ Տիմոթէոսի կողմէ: Թեսաղոնիկեցիներու գրուած Պօղոսի երկու թուղթերուն սկիզբը գրուած է նաեւ Շիղայի անունը, որպէս թէ երկուքին կողմէ գրուած ըլլային: Մինչեւ իսկ Պետրոսի առաջին թուղթի հետեւեալ հատուածէն հետեւցնելով՝ այդ ալ կրնայ գրուած նկատուիլ Շիղայի կողմէ, թելադրուելով անշուշտ Առաքեալին կողմէ. «Սեղուանոս հաւատարիմ եղբօր ձեռքով, կարծեմ թէ փոքր ի շատէ գրեցի ձեզի՝ մխիթարելու համար զձեզ...» (Ա. Պետր. Ե. 12):

Նկատելի պարագայ մըն է, որ Գործք Առաքելոցի մէջ ան կը յիշուի միշտ իբրեւ ՇԻՂԱ, իսկ Առաքելական թուղթերուն մէջ՝ իբրեւ ՍԻՂՈՒԱՆՈՍ: Իր վախճանի մասին գրեթէ ոչինչ գիտենք: կը կարծուի, որ Ֆիլիպպէի առաջին եպիսկոպոսը եղած՝ եւ այնտեղ վախճանած ըլլայ: Մենք կը տօնենք Խաչի Ե. Կիր.-ի յաջորդ Գշ. օրը, ուրիշ «Առաքելոց» հետ: Յոյնք՝ Յլս. 30: Լատինք՝ Յլս. 13:

Լատին Եկեղեցին կը յիշատակէ զայն Սիլաս անուան տակ:

40. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐԿՈՍ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՉ

Մեր տօնացոյցին մէջ այս ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ եւ ՄԱՐԿՈՍ անուններն ալ նկատուած են երկու տարբեր անձեր եւ ըստ այնմ անցած են օրացոյցի: Կրկնակ անունով ծանօթ այս անձը առաջին անգամ

կ'երեւի Գործք Առաքելոցի մէջ, երբ Պետրոս Առաքեալ բանտէն ազատուելով ասոնց տունը կուգայ. «Եւ Պետրոս... եկաւ տունը Մարիամին, մօրը Յովհաննէսին, որ կոչուէր Մարկոս (Գործ. ԺԲ. 12): Ակէ նախ կը հետեւի, որ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ եւ ՄԱՐԿՈՍ նոյն անձին երկու տարբեր անուններն են, մէն եբրայական, միւսը՝ յունա-հռովմէական: Այս կրկնանուէիւնը կը նչմարուի Քրիստոնէական եկեղեցիի առաջին գործիչներուն մեծ մասին վրայ: Վերոյիշեալ հատուածէն կը հետեւի նաեւ թէ իր մայրն ալ ծանօթ անձնաւորութիւն մըն էր նորածին եկեղեցիի մէջ, եւ թէ, ինչ որ աւելի կարեւոր է, իրենց տունը նախնի քրիստոնէից ղլխաւոր հաւաքավայրերէն մէկն էր, որովհետեւ վերոյիշեալ մէջբերումին կը յաջորդէ սա խօսքը. «Ուր շատեր հաւաքուած էին եւ կ'աղօթէին»:

Ուրեմն Մարկոս Երուսաղէմացի է, եւ եղբօրորդի Բառնաբաս Առաքեալի, ինչպէս կը հաստատուի Պօղոս Առաքեալի կողոսացւոց թուղթէն, ուր ողջոյն կը ղրկէ նաեւ «Մարկոս, եղբօրորդի Բառնաբասի» (Դ. 10): Երբ Բառնաբաս ու Պօղոս Երուսաղէմ եկան, Անտիոքի հաւատացեալներուն նիւթական նուէրը բերելով Երուսաղէմի աղքատ եկեղեցիին, վերադարձին իրենց հետ առին նաեւ «Յովհաննէսը, որ Մարկոս կոչուած էր». (Գործ. ԺԲ. 25): Ու իրենց առաջին ճամբորդութեան ընկերացաւ նաեւ Մարկոս, իբրեւ «պաշտօնեայ», այսինքն օգնական, սակայն հապիւ Փոքր Ասիա մտած էին, երբ վերադարձաւ Երուսաղէմ, ինչ որ տհաճութիւն պատճառեց Պօղոսի, եւ այդ պատճառով ալ չուզեց անոր ընկերակցութիւնը իր երկրորդ ճամբորդութեան. որուն վրայ Բառնաբաս ու Մարկոս վերադարձան Կիպրոս, ուր ամենայն հաւանականութեամբ չարունակեցին իրենց սկսած աւետարանչական գործը: Պօղոսի թուղթերուն մէջ կը տեսնենք, որ հաչտուած են իրարու հետ: Հռովմի մէջ իր բանտարկութեան ընթացքին Պօղոսին հետ է Մարկոս, ինչպէս վերը տեսանք, որմէ ողջոյն կը ղրկէ Առաքեալը Կողոսայի եկեղեցիին, ուր կը ղրկուի Մարկոս քարոզչական առաքելութեամբ:

Տիմոթէոսի ղրած երկրորդ թուղթին մէջ Պօղոս կը թելադրէ իրեն, որ «Մարկոսը քեզի հետ միասին բերես, որովհետեւ ինծի անհրաժեչտ օգնական մըն է» (Բ Տիմ. Դ. 11):

Մարկոսին անունը անմահացնողը՝ եւ Քրիստոնէական եկեղեցիի մատուցած մնայուն ծառայութիւնն է իր ղրած Աւետարանը: Չորս Աւետարաններու մէջէն թէեւ համառօտագոյնը՝ բայց միաժամանակ հնագոյնն է. կը կարծուի որ ղրած է թելադրանքով եւ առաջնորդութեամբ Պետրոս Առաքեալի, որ զինք կը կոչէ

իր առաջին թուղթին մէջ «Մարկոս՝ որդի իմ» (Ա. Պետր. ե. 13)։ Գրած կը համարուի հեթանոսներու՝ յատկապէս Հռովմայեցիներուն համար։ Քրիստոսը կը ներկայացնէ իբրեւ հզօր անձնաւորութիւն մը խօսքով ու մանաւանդ գործքով. իր ոճը պարզ, հատու եւ համառօտ է։ Կը յիշատակենք 4 Աւետարանիչներու հետ, Յայտ. Զ. կիր. ի Շբ. օրը։ Ծոյնք եւ Լատինք՝ Ապր. 25-ին։

41. ՂՈՒԿԱՍ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՉ

Այս սքանչելի անձնաւորութեան անունը երկու-երեք անգամ միայն յիշուած է ամբողջ Նոր Կտակարանի մէջ, այդ ալ Պօղոսի թուղթերու մէջ՝ պանապան ուրիշ անուններու կարգին։ Առաջինը Փիլիմոնի ուղղեալ Պօղոսի կարճագոյն թուղթին մէջ իբրեւ իր «գործակիցը» (24րդ համար) եւ Կողոսացւոց գրուած թուղթին մէջ իբրեւ «Ղուկաս սիրելի բժիշկ» (Դ. 14)։ Այլուր Առաքեալը կը հաստատէ որ ամէն ոք հեռացած է իրմէ. «Ղուկաս միայն ինծի հետ է». (Բ. Տիմ. Դ. 10)։ Այս մէջբերումներէն կը հետեւցուի որ Ղուկաս բժիշկ էր արհեստով եւ Պօղոս Առաքեալի ամէնէն հաւատարիմ եւ անձնուէր գործակիցներէն մէկը։ Աւրպարեւ Գործք Առաքելոցի ԺԶ. գլուխի 11րդ համարէն սկսեալ դէպքերը կը ներկայացուին, առաջին դէմքով, ինչ որ կը նշանակէ թէ դրողը մասնակից եւ ներկայ է պատահարներուն։ Արդ, ծանօթ է որ Գործք Առաքելոցի հեղինակը նոյնինքն Ղուկաս է։ Ուրեմն կը հետեւցուի որ Պօղոսի երկրորդ ճամբորդութեան ընթացքին, Տրովադա քաղաքէն սկսեալ, Ղուկաս ընկերացած է Պօղոս Առաքեալի ճամբորդութեանց մինչեւ անոր չորրորդ եւ մեկի ծանօթ վերջին ճամբորդութիւնը դէպի Հռովմ։ Իր անունէն եւ այլ պանապան պարագաներէն կը հետեւցուի որ Ղուկաս Հրեայ մը չէր, այլ՝ հեթանոսութենէ դարձած քրիստոնեայ մըն էր։

Ղուկասի մեկի ձգած անկին ժառանգութիւնն է իր անունով ծանօթ Աւետարանը եւ Գործք Առաքելոցը։

Շիտակ չենք նկատեր Աւետարաններէն մէկը միւսին վերադաս նկատելը։ Անոնցմէ իւրաքանչիւրը այնքան կարեւոր է որքան միւսները. մէկը այնքան կատարեալ է որքան մէկալները ու մէկը այնքան անհրաժեշտ է որքան միւս երեքը։ Վերջապէս անոնցմէ իւրաքանչիւրը իր ուրոյն պեղեցկութիւնը, ինքնայատուկ համը եւ հոտը ունի, ինչպէս վարդը եւ մեխակը, չուշանը եւ ոսկեծաղիկը ունին իրենց ուրոյն փառքը եւ փայլը։ Ղուկասի Աւետարանը, իբրեւ դրականութիւն եւ իբրեւ պարունակութիւն, պեղեցկութիւն ու կատարելութիւն է ծայրէ ի ծայր, Յիսուսի ման-

կութեան գողտրիկ դրուագներէն մինչեւ Էմմաուսի թախծոտ
ճամբորդները: Սրտագրաւ են Բարի Սամարացիի եւ Անառակ Որ-
դիի անփոխարինելի առակները. Համամարդկային է աղքատնե-
րուն, տկարներուն, խոնարհներուն, կիներուն, մանուկներուն եւ
մեղաւորներուն հանդէպ ցոյց տրուած մասնաւոր հետաքրքրու-
թեամբ մեր Փրկչին կողմէ: Փրկութիւնը բանալի բառ է այս ա-
ւետարանին մէջ: Աղօթքը գերազանց տեղ կը գրաւէ այստեղ: Հա-
մաքրիստոնէական նախնադոյն շարականները այս Աւետարանէն
առնուած կամ ներշնչուած են. «Աւէ Մարիա». «Մեծացուսցէ»
«Փառք ի բարձունս» եւ ուրիշներ:

Անփոխարինելի է Ղուկասի ծառայութիւնը Քրիստոնէական
եկեղեցիին իր «Գործք Առաքելոց» գրութեամբ, որ շարունակու-
թիւնը եւ երկրորդ հատորն է իր Աւետարանին, եւ առաջին, այս-
պէս ըսենք, եկեղեցական պատմութիւնը: Առանց այս թանկար-
ժէք Գիրքին, շատ բան մութի մէջ պիտի մնար Քրիստոնէական ե-
կեղեցիի ծագման, ծնունդին եւ առաջին քայլերու մասին: Կը
ներկայացնէ նախ եկեղեցիին արմատաւորուիլը եւ տարածուիլը
Պաղեստինի սահմաններուն մէջ, կեդրոն ունենալով Երուսաղէմը,
եւ ապա անոր տարածումը մերձակայ երկիրներ –Սուրիա, Կիպ-
րոս, Փոքր Ասիա, Յունաստան եւ մինչեւ Հռոմ, իբրեւ կեդրոն-
ներ ունենալով Անտիոքը եւ Եփեսոսը:

Ղուկաս, հակառակ իր աննշմար մնալուն Նոր Կտակարանի
էջերուն մէջ, ամէնէն նշանաւոր գործիչներէն մէկն է նախնական
եկեղեցիին: Կը յիշատակենք զայն իր Աւետարանիչ ընկերներուն
հետ, Խաչի Զ. Կիր. Եր. օրը Յոյնք եւ Լատինք՝ Հոկտ. 18:

42. ՏԻՄՈԹԷՈՍ

Պօղոս Առաքեալի ամէնէն անձնուէր աշակերտը եւ գործակի-
ցը, որուն կը հանդիպի իր երկրորդ ճամբորդութեան ընթացքին
Գոնիայէն ոչ շատ հեռու Լիւստրա կոչուած քաղաքին մէջ: Արդէն
քրիստոնեայ էր ան Պօղոսի հանդիպած ատեն. «Որդի հաւատաց-
եալ հրեայ կնոջ մը եւ հեթանոս հօր մը»: Իբրեւ վստահելի եւ
առաքինի անձ մը «վկայուած էր Լիւստրայիներու եւ Գոնիացինե
րու կողմէ»: Պօղոս փափաքեցաւ զայն ալ առնել իր հետ իր ճամ-
բորդութեան ընթացքին. ուստի «թլփատեց զայն այն հրեանե-
րուն համար, որոնք այն տեղերն էին. վասնզի ամէնքն ծանօթ
էր անոր հօր հեթանոս ըլլալը»: (Գործ. Զ. 1-3): Ծանօթ են նաեւ
անունները Տիմոթէոսի մեծ մօր Լաւոդիայի եւ մօրը՝ Եւնիկէի,
որոնք իրմէ առաջ քրիստոնեայ եղած էին եւ որոնց մայրական
հոգածութեան ներքեւ Տիմոթէոս մեծցաւ ու աճեցաւ քրիստոնէա

կան հաւատքին մէջ (Բ. Տիմ. Ա. 5)։ Հեթանոսութեան ու հրէութեան հետ ունեցած իր կրկնակ կապերով եւ մաքուր կրօնական դաստիարակութիւն մը ստացած ըլլալու առաւելութեամբ, Տիմոթէոս եղաւ յարմարագոյն առաղձը Պօղոսի ձեռքը, որուն վրայ յատուկ հոգածութիւն ցոյց տալով՝ այս երիտասարդէն կազմեց իր լաւագոյն գործակիցը եւ քրիստոնեայ առաքինի եւ անձնուէր գործիչներէն մէկը։ Պօղոս կապուած է անոր հայրական մեծ խանդաղատանքով, զոր կ'արտայայտէ իր թուղթերուն մէջ, եւ զոր կը կոչէ ոչ միայն «սիրելի որդի», այլ նաեւ եղբայր ու գործակից իր աշխատանքներուն մէջ։ Պօղոս Ղուկասէն ու Տիմոթէոսէն աւելի մտերիմ ու հաւատարիմ ոչ ոք գտած է։ (Բղդ. Հոմ. ԺԶ. 21. Ա. Կոր. 7, 17)։ Իր թուղթերէն ոմանց դրողը կամ խմբագրողը եղած է նոյնինքն Տիմոթէոս, եւ հետեւաբար իր անունն ալ կցուած է Պօղոսի անուան՝ այս նամակներուն սկիզբը. (Բ. Կոր. Ա. 1. Փիլ. Ա. 1. Կող. Ա. 1)։ Իսկ նոյնինքն Տիմոթէոսի ուղղուած են Պօղոսի թուղթերէն երկուքը, որոնք չատ օգտակար թելադրութիւններ կը պարունակեն ամէն հաւատացեալի առ հասարակ, բայց յատկապէս եկեղեցիի պաշտօնեաներուն, այդ պատճառով իսկ կը կոչուին ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ, Տիտոսի թուղթին հետ։

Պօղոս Առաքեալի կողմէ իրեն յանձնուած առաքելութիւններէն էին, օրինակ, քաջալերը հանդիսանալ Թեսաղոնիկեցիներուն հալածանքներու ընթացքին (Ա. Թես. Գ. 2) հաստատել նորահաստատները իրենց հաւատքին վրայ Կորնթոսի մէջ (Ա. Կոր. Դ. 17)։ Ի վերջոյ Պօղոս թողուց զայն Եփեսոսի մէջ, իր գործը չարունակելու համար. (Ա. Տիմ. Ա. 8), որուն առաջին եպիսկոպոսը եղաւ, եւ այնտեղ ալ մարտիրոսացած կը համարուի։

Կը տօնենք զայն Պօղոսի այլ աշակերտներու հետ, Յայի Ե. Կիր.ի յաջորդ Երկ.ին։ Յոյնք՝ Յնր. 22. Լատինք՝ Յնր. 24։

43. ՏԻՏՈՍ

Պօղոս Առաքեալի ուրիշ անուանի գործակիցը, զոր կը կոչէ. «Սիրելի որդի ըստ հասարակաց հաւատքի» (Տիտ. Ա. 1)։ Իսկ այլուր՝ «եղբայրս, հաւասարս եւ գործակիցս» (Բ. Կոր. Բ. 13, Ը. 23)։ Պօղոսի կողմէ իրրու պատգամաւոր ղրկուեցաւ Կորնթոս՝ նուիրահաւաքութիւն կատարելու Երուսաղէմի եկեղեցիին համար։ (Բ. Կոր. Ը. 16–18)։ Տիտոս կարող եւ վստահելի անձ մը եղած է (Բ. Կոր. ԺԲ. 18)։

Պօղոս երբ Բառնաբասի հետ Երուսաղէմ. Ժողովին մասնակցելու կ'երթար, իր հետ առած էր նաեւ Տիտոսը, իրրեւ լաւագոյն

նմոյշ մը հեթանոսութենէ դարձող քրիստոնեայի մը, որ թլփատուած չըլլալով հանդերձ, ոչինչով պակաս էր թլփատուած քրիստոնեայէ մը (Գաղ. Բ. 1-5):

Ի վերջոյ Տիտոս կրեաէ կղզի դրկուեցաւ Պօղոսի կողմէ, այդ տեղի նորակազմ եկեղեցիի վերատեսչութիւնը ստանձնելու ու սկսուած գործը ընդարձակելու համար (Տիտ. Ա. 5): Պօղոսի վերջին տարիներուն արդէն իսկ Հռոմի է, եւ անոր կողմէ որոշ առաքելութեամբ պացած է Դալմատիա, Ատրիական ծովու եզերքին: Ի վերջոյ վերադարձած կ'երեւի Կրեաէ, որուն առաջին Եպիսկոպոսը կը համարուի Տիտոս:

Պօղոս Առաքեալի թուղթերէն մէկը ուղղուած է Տիտոսին, որ հաւատացեալներու յատուկ յորդորներ պարունակելով հանդերձ յատկապէս եկեղեցիի պաշտօնեաներուն վերաբերեալ յուշմունքներ եւ թելադրանքներ ունի իր մէջ: Ըստ այս թուղթի ուսուցմանն, եկեղեցականին հիմնական պարտականութիւնը պիտի ըլլայ «լրացնել ինչ որ կը պակսի» եկեղեցիի մէջ: Իսկ՝ հոգեւորականը պիտի լինի.

> «Անարատ... ոչ յանդուգն, ոչ պայրացկոտ, ոչ անարբդող, ոչ ապտակող, ոչ ագահ. այլ՝ հիւրասէր, բարեսէր, խոնարհ, արդար, սուրբ, ժուժկալ. ուղիղ վարդապետութեան վերա կացու, որպէսզի կարենայ ողջամիտ ուսուցմամբ մխիթարել լսողները, եւ կշտամբել հակառակորդները». (Տիտ. Ա. 7-9):

Զօրաւոր չեշտ մը կը դրուի այս թուղթին մէջ բարի գործերուն վրայ, առանց սակայն սորվեցնելու որ մարդ բարի գործերով մեայն կը փրկուի. ընդհակառակը կ'ըսէ Առաքեալը.

> «Ոչ թէ բարի գործերով է, որ կ'արդարանանք, այլ Աստուծոյ ողորմութեամբ, աւազանի միջոցաւ մեր վերատին ծննդեամբը, եւ Ս. Հոգիի նորոգիչ զօրութեամբը... Որպէսզի մեր Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի շնորհքովը արդարացած՝ կարենանք ժառանգորդները լինել յաւիտենական կեանքի»

(Տիտ. Գ. 5-8): Մենք Տիտոսի յիշատակը կը տօնենք Տիմոթէոսի հետ, վերեւ յիշուած թուականին: Ցոյնք՝ Օգս. 25: Լատինք՝ Յնր. 4 եւ Փետր. 6:

44. ՈՆԵՍԻՄՈՍ

Ոնեսիմոս թէեւ վերջինն է յանուանէ մեր տօնացոյցին անցած աւետարանական սուրբերուն, սակայն վերջինը չէ ոչ Նոր Կտակարանի սուրբերուն եւ ոչ ալ՝ Պօղոսի աշակերտներուն: Կան տակաւին բազմաթիւ ուրիշ անուններ եւ տեղեր Նոր Կտակարանի մէջ

որոնք կը հաւատանք, թէ Աստուծոյ սուրբերու բանակին մաս կը կազմեն երկինքի մէջ: Անոնցմէ ոմանց պիտի անդրադառնանք ըստորեւ:

Ընեսիմոս խոնարհագոյնն է Պօղոսի աշակերտներուն, որովհետեւ ստրուկ մըն էր, որ արժանացաւ Պօղոսի հոգածութեան եւ հայրութեան: Այս ստրուկը կողոսայի մէջ բնակող իր տիրոջ Փիլիմոնի տունէն փախած էր Հռոմ, ուր հանդիպեցաւ Պօղոսին եւ կրկնապէս ազատագրուեցաւ: Նախ քրիստոնեայ եղաւ, ազատուելով մեղքի եւ ստրկութեան խայթէն, եւ ապա կը հաւատանք թէ արժանացաւ նաեւ իր երկրաւոր տիրոջ Փիլիմոնի ներումին: Ընեսիմոսի այս վախուստը եւ Պօղոս Առաքեալի հանդիպումը ոչ միայն իր փրկութեան պատճառ եղաւ, այլ նաեւ Քրիստոնեայ եկեղեցիին շահեցուց Պօղոսի թէեւ ամէնէն կարճ ու՝ ամէնէն անձնական՝ բայց միաժամանակ ամէնէն զօրաւոր եւ զոհար մէկ նամակը՝ «ԹՈՒՂԹ ՓԻԼԻՄՈՆԻ»: Տրուած ըլլալով որ Ընեսիմոսի մասին մեր ունեցած տեղեկութեան գրեթէ միակ աղբիւրը այս թուղթն է, եւ մեզ կը տրուած ըլլալով անոր կարճութիւնը եւ կարեւորութիւնը, նոյնութեամբ առաջ կը բերենք զայն:

«Պօղոս, կապեալ Յիսուս Քրիստոսի, եւ Տիմոթէոս եղբայր, Փիլիմոն մեր սիրելիին եւ գործակիցին, ընչացս նաեւ Ափփիա քոյր (Փիլիմոնի տիկինը) եւ Արքիպպոս մեր զինակիցին (հաւանաբար երէցը կողոսայի) եւ առանին եկեղեցիդ, շնորհք ձեզի եւ խաղաղութիւն մեր Հայր Աստուծմէն եւ Տէր Յիսուս Քրիստոսէն:

«Աստուծոյ գոհութիւն կը մատուցանեմ ամէն առեն երբ կը յիշատակեմ քեզ աղօթքներուս մէջ, երբ կը լսեմ քու հաւատքդ եւ սէրդ զոր ունիս Տէր Յիսուսի եւ բոլոր սուրբերու (քրիստոնեաներու) հանդէպ. թող այդ քու հաւատքիդ հաղորդակցութեամբը արժանի ըլլաս խորապէս հասկնալու այն բարութիւնը (առաւելութիւնը) զոր ունիս Յիսուս Քրիստոսի հաւատալով եւ միանալով: Մեծապէս ուրախացայ եւ մխիթարուեցայ իմանալով քու սէրդ, եղբայր, որ հաստատացեալները քեզմով զսպած են իրենց խաղաղութիւնը:

«Ուստի, թէեւ այն համարձակութեամբը, զոր ունիմ ի Քրիստոս, կրնայի քեզի հրահանգել անհրաժեշտը, սակայն քեզի հանդէպ ունեցած սիրոյս համար պիտի աղաչեմ քեզի, ես, ծերացած Պօղոսը, եւ հիմա կապեալս Յիսուս Քրիստոսի համար, պիտի աղաչեմ քեզի որդւոյս ՈՆԵՍԻՄՈՍԻ համար, զոր ծնայ կապանքներուս մէջ (զարմի բերի զայն իմ այս բանտարկուած վիճակիս մէջ): Այս, Ընեսիմոսի համար, որ

երբեմն անպիտան էր քեզի համար, բայց հիմա պիտանի է թէ քեզի եւ թէ ինծի, եւ զոր կը ղրկեմ քեզի, խնդրելով որ ընդունիս զայն իբրեւ իմ մէկ մասնիկս, զոր թէեւ կ'ուզէի մօտս պահել, որպէսզի քու տեղդ ինծի օգտակար ըլլար Աւետարանի համար այս կապերուս մէջ. բայց առանց քու կամքիդ չուզեցի ոչինչ ընել, որպէսզի քու բարիքդ ստիպողական չըլլայ, այլ յօժարակամ։

«Եւ թերեւս այս պատճառով մեկնեցաւ քեզմէ ժամանակի մը համար, որպէսզի յաւիտենապէս ունենաս զայն, ոչ որպէս ստրուկ, այլ ստրուկէն աւելի վեր մէկը, այսինքն իբրեւ սիրելի եղբայր, եթէ ինծի համար եղբայր մըն է ան այլեւս, որչափ առաւել պիտի ըլլայ նաեւ քեզի, թէ մարմնապէս եւ թէ Տիրոջմով։ Եթէ զիս քեզի հաղորդակից կը նկատես, ընդունէ զայն այնպէս՝ ինչպէս պիտի ընդունէիր զիս։ Եթէ քեզի դէմ յանցանք մը գործած է, կամ պարտական մնացած է, այդ ինծի հաշուէ։ Ես, Պօղոս, ստորագրութիւնս կը դնեմ, թէ ես պիտի հատուցանեմ չըսելու համար, որ դուն քու անձդ ինծի պարտական ես։ Այո, եղբայր, ուրախացուր զիս, եւ փարատէ անձկութիւնը ի Քրիստոս իմ որդիս։ Վստահ ըլլալով քու հնազանդութեանդ գրեցի քեզի։ Որովհետեւ գիտեմ թէ խնդրածէս աւելին պիտի ընես։

«Միաժամանակ ինծի համար սենեակ մը պատրաստէ, որովհետեւ այնպէս կը յուսամ, որ ձեր աղօթքներուն շնորհիւ Աստուած զիս ձեզի պիտի պարգեւէ։ (Կը յուսամ շուտով բանտէն ազատիլ եւ ձեզի գալ)։

Ողջոյն կուտայ ձեզի Եպափրաս, բանտակիցս ի Քրիստոս Յիսուս, նոյնը կ'ընեն Մարկոս, Արիստարքոս, Դեմաս եւ Ղուկաս, գործակիցներս։ Մեր Տէր Յիսուսի շնորհքը ձեր ոգիին հետ ըլլայ»։

Այս նամակին հետ գրեց Պօղոս նաեւ մեր այսօրուան ունեցած «ԿՈՂՈՍԱՑԻՈՑ ԹՈՒՂԹԸ» եւ երկուքը միասին յանձնեց իր գործակիցներէն, ՏԻՒՔԻԿՈՍԻ, եւ Ոնեսիմոսն ալ անոր ընկերացնելով ղրկեց Կողոսս, որ կը գտնուէր Փոքր Ասիոյ Եղէաճանի շրջանը, այսօրուան Տէնիզլիէն ոչ շատ հեռու։ Կը գրէ Պօղոս այդ թուղթին վերջաւորութեան մէջ. «Մեզի վերաբերեալ լուրերը պիտի ստանաք Տիւքիկոս սիրելի եղբօրմէն եւ հաւատարիմ օգնականէն ու գործակիցէն Տիրոջ գործին մէջ, զոր (Տիւքիկոսը) ղրկեցի ձեզի որպէսզի տեղեակ ըլլաք մեր մասին եւ մխիթարուիք

սրտով։ Անոր կ՚ընկերանայ նաեւ Ոնեսիմոս սիրելի եւ հաւատարիմ եղբայրը, որ ձեզմէ մէկն է (Կողոսացի է)։ Այստեղ եղածները անոնք ձեզի պիտի պատմեն. (Կող. Դ. 7–9)։

Աւանդութիւնը Ոնեսիմոսը քարոզութեան կը ղրկէ զանազան վայրեր, իր տիրոջ մահէն յետոյ։ Երբ Հռովմայեցի դատաւորին առջեւ կ՚ելլէ դատուելու համար, վերջինիս հարցումին թէ ո՞վ ես դուն, կը պատասխանէ. «Ես երբեմն մարդու ծառայ էի, դրամով գնուած. այժմ Աստուծոյ ծառան եմ, Քրիստոսի արիւնով գնուած՝ եւ ազատօրէն դարձած»։ Սաստիկ չարչարանքներով կը նահատակուի։ Յոյնք՝ Նոյ. 22։ Լատինք՝ Փետր. 16։

ԱՅԼ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ ՊՕՂՈՍԻ

Մեր տօնացոյցը Ոնեսիմոսի անունէն յետոյ կ՚աւելցնէ. «ԵՒ ԱՅԼՈՑ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑՆ ՊՕՂՈՍԻ»։ Արդարեւ բազմաթիւ են Պօղոսի յանուանէ յիշատակուած աշակերտները, որոնց կը հանդիպինք Գործք Առաքելոցի՝ բայց մանաւանդ իր Թուղթերուն մէջ։ Մենք հաշուած են անոնցմէ բացի վերոյիշեալներէ, աւելի քան քառասուն անուն։ Գոնէ համառօտիւ յիշատակենք անոնցմէ գլխաւոր նկատուածները, որոնց մասին քիչ շատ ծանօթութիւններ ունինք Գործք Առաքելոցէն կամ Պօղոսի Թուղթերէն։

1.— Վերեւ տեսանք արդէն անոնցմէ մէկը, ՏԻՔԻԿՈՍը, որ առհասարակ Պօղոսի Թղթատարն է զանազան եկեղեցիներուն։

Բացի վերոյիշեալ Թուղթէն յիշուած է, որ տարած է նաեւ «Եփեսացւոց Թուղթը» (Եփս. Զ. 21–22), եւ Տիմոթէոսինը (Բ. Տիմ. Զ. 12)։ Հաւանաբար Եփեսացի է, որ ընկերացաւ Պօղոսի այս քաղաքէն դէպի Մակեդոնիա –Կորնթոս– Երուսաղէմ ճամբորդութեան (Գործ. Ի. 4)։

2-3 — ԱԿԻՒՂԱՍ ԵՒ ՊՐԻՍԿԻՂԱ, այր եւ կին պատուական ամոլ մը, Պոնտացի, բայց կ՚ապրէին Հռովմ, ուրկէ վտարուեցան սակայն երբ Կղօդիոս կայսր 49 թուին հալածեց հրեաները Հռովմէն։ Եկան ու հաստատուեցան Կորնթոս, ուր գտաւ զիրենք Պօղոս երբ առաջին անգամ այդ քաղաքը այցելեց եւ որովհետեւ այս ամոլն ալ արհեստով վրանակար էր, Պօղոսի պէս, ուստի Պօղոս «յարեցաւ» անոնց (Գործ. ԺԸ. 1), եւ միասին կ՚աշխատէին։ Անկէ յետոյ եղան Պօղոսի անձնուէր բարեկամները եւ գործակիցները, որոնց մասին միշտ գովեստով եւ գնահատանքով կ՚արտայայտուի Առաքեալը. կ՚ըսէ օրինակ անոնց ակնարկելով. «Որոնք իմ տեղս իրենց պարանոցը մատուցին, որոնց գովեստը կը խօսիմ ոչ միայն ես, այլ հեթանոսներու բոլոր եկեղեցիները» (Հռմ. ԺԶ. 3)։ Անոնց տունը հաւաքավայր էր հաւատացեալներու, այսինքն

«Առտնին Եկեղեցի» մըն էր: Արժանի էին ասոնք որ անցնէին միասնաբար նաեւ մեր տօնացոյցի մէջ, ինչպէս անցած են միւս եկեղեցիներուն մօտ:

4.– ՈՆԵՍԻՓՈՐՈՍ, ուրիշ շատ պատուական բարեկամ ու գործակից Պօղոսի, հաւանաբար իրարու ծանօթացան Եփեսոսի մէջ Երբ Պօղոս Հռոմի մէջ երկրորդ անգամ բանտարկուած էր, հետեւեալը կը գրէ իր աշակերտ Տիմոթէոսին. «Սա գիտցիր, որ Փոքր Ասիացիները ամէնքն ալ հեռացան ինծմէ... Սակայն Աստուած իր բարիքները առատացնէ Ոնեսիփորոսի տան վրայ, որ շատ անգամ հանգստացուց զիս եւ իմ կապանքներս ամօթ չի սեպեց. այլ՝ երբ Հռոմ եկաւ պնդագոյն փնտռեց ու գտաւ զիս. Թող Տէրը ողորմութիւն ընէ անոր –դատաստանին օրը: Իսկ թէ որչափ օգտակարութիւն ունեցաւ ան ինծի Եփեսոսի մէջ, այդ դուն ինքնին քաջ գիտես» (Բ. Տիմ. Ա. 15–18, Դ. 19):

5.– ԵՐԱՍՏՈՍ, կոչուած է Կորնթոսի «Շահապը». այս տիտղոսը նոյնն է «սահապ» կամ «սահիպ» արաբերէն բառին հետ, որ անցած է նաեւ Թրքերէն լեզուին: Ս. Գրոց անգլերէն թարգմանութիւնները այս բառը կը վերածեն որպէս «գանձապետ»: Ի՞նչ ալ ըլլայ բառին ստոյգ իմաստը՝ սա բացայայտ է, որ բարձր դիրքի տէր անձնաւորութիւն մըն է, որ ամօթ չսեպեց Պօղոսին գործակից կամ աշակերտ ըլլալը. նախ ղրկուեցաւ Մակեդոնիա, եւ յետոյ՝ Պօղոսի ընկերացաւ դէպի Եփեսոս ճամբորդութեան, ապա վերադարձաւ իր քաղաքը Կորնթոս. (Գործ. ԺԹ.22, Հռմ. ԺԶ. 23 Բ. Տիմ. Դ. 20):

6.– ԱՊՈՂՈՍ, Աղեքսանդրացի. բանիբուն, ուսեալ եւ «ճարտարաբան» հրեայ մը, որ «զօրաւոր էր սուրբ գրոց գիտութեան մէջ» եւ Եփեսոս գալով «կեռար հոգւով, կը խօսէր ու կ՚ուսուցանէր ճշմարտութեամբ Յիսուսի մասին». բայց տեղեակ էր լոկ «Յովհաննէսի մկրտութեան»: Ակիւղաս եւ Պրիսկիղա իրենց մօտ առին զայն եւ «ճշմարտագոյնը» սորվեցուցին անոր: Եփեսոսէն անցաւ Կորնթոս, ուր մեծ ճարտարութեամբ քարոզեց աւետարանը եւ ոռոգեց ու ընդարձակեց Պօղոսի սկսած գործը: (Գործ. ԺԸ. 24–28):

7.– ԱՐԻՍՏԱՐՔՈՍ, Սելանիկցի. շատ հաւատարիմ գործակից մը, որուն կեանքը մահուան վտանգին ենթարկուեցաւ, երբ Պօղոսի դէմ ուժգին հակառակութիւն ծայր տուաւ Եփեսոսի մէջ (Գործ. ԻԹ. 29), բայց ազատուելով շարունակեց իր գործակցութիւնը Պօղոսին, որուն Հռոմ ճամբորդութեան ընկերակիցներէն մէկն է (Կող. Դ. 10):

8.– ԵՊԱՓՐԱՍ, Կողոսացի. հաւանաբար ակսողը այս քաղաքի քրիստոնէական համայնքին: Զինքը կը տեսնենք Հռոմի մէջ բանտակից կամ օգնական Պօղոսի (Կող. Ա. 7, Դ. 12).

9–12 ՍՏԵՓԱՆԷՍ, ՓՈՐՏՈՒՆԱՏՈՍ, ԿՐԻՍՊՈՍ, ԳԱՅԻՈՍ. չորսն ալ Կորնթացի եւ ուղղակի Պօղոսէն մկրտուած, առաջին եւ երեքը՝ ամբողջ ընտանեօք, որոնք կը նկատուէն «առաջին պտուղ Աքայեցւոց» եւ որոնք «իրենք զիրենք հաւատացեալներու ծառայելու տրամադրած էին»: Պօղոս կը յանձնարարէ Կորնթացիներուն, որ «Այսպիսիներուն հնազանդ ըլլան». ինչ որ կ'ենթադրէ թէ եկեղեցիի մէջ բարձր դիրք ունէին: Առաջին երկուքը ուրիշ ընկերոջ մը հետ այցելած են Եփեսոս, որոնց գալուն համար ուրախ եղայ» կ'ըսէ Առաքեալը, ու կ'աւելցնէ. «որովհետեւ ձեր պակասութիւնը անոնք լրացուցին, քանզի հանդարտեցուցին իմ եւ ձեր հոգին. արդ գիտցէք այսպիսիներուն արժէքը (Ա. Կոր. ԺԶ. 15–18): Այս նամակն ալ ատոնց ձեռքով ղրկեց Եփեսոսէն Կորընթոս: ԿՐԻՍՊՈՍ Կորնթոսի հրէից ժողովրդապետն էր. իսկ ԳԱՅԻՈՍ՝ Պօղոսի «Ասպնջականը». հաւանաբար նոյն անձն է, որուն ուղղած է Յովհաննէս Առաքեալ իր Գ. Թուղթը:

13-14 ՂԻՆՈՍ եւ ԿԼՈՊԻԱ. որոնցմէ ազգոյն կը ղրկէ Պօղոս Տիմէթոսին (Բ. Տիմ. Դ. 21) եւ որոնց մասին ուրիշ ոչինչ գիտենք նոր կտակարանէն. սակայն աւանդութիւնը Ղինոսը կը նկատէ Հռոմի առաջին եպիսկոպոսը յետ Պետրոսի. իսկ Կլոդիան՝ անոր մայրը:

15–16 ՏՐԻՓՈՍԱ եւ ՏՐԻՓՈՆԱ «վաստակաւորներ ի Տէր» (Հռոմ. ԺԶ. 12): Թէեւ ասկէ զատ ոչինչ գիտենք իրենց մասին, բայց կը կարծուի որ երկուորեակ անձնուէր քոյրեր եղած են, որոնց անուններըը կը նշանակեն եղեր «Սիրուն եւ Քնքոյշ»:

17–18 ԱՆԴՐՈՆԻԿՈՍ եւ ՅՈՒՆԻԱ, այր ու կին կամ եղբայր ու քոյր կը նկատուին: Պօղոս Առաքեալ, զանոնք կը կոչէ «իմ ազգականներս ու գերեկիցներս, որոնք ծանօթ են առաքելական չքնաղակ նեղուց մէջ, եւ որոնք ինձմէ առաջ քրիստոնեայ եղան՝ (Հռոմ. ԺԶ. 7):

19.- ՓԻԼԻԼ, զոր կը կոչէ Առաքեալը «քոյր մեր, որ սպասաւորն է կենքրայի եկեղեցիին», եւ կը յանձնարարէ Հռոմայեցի քրիստոնեաներուն, որ զայն «ընդունին յանուն Տիրոջ եւ արժանի սրբոց եւ օժանդակ եղէք անոր ինչ գործի որ կանչէ ձեզ, քանզի ան ալ շատերուն օգնական եղած է, մինչեւ իսկ ինծի»:(Հռոմ.ԺԶ. 1–2): Հաւանաբար «Առ ՀՌՈՎՄԱՑԵՑԻՍ» Թուղթը այս կնոջ ձեռքով ղրկուեցաւ իր հասցէին, Կորնթոսէն: Վերոյիշեալ կենքրա քաղաքը Կորնթոսի նաւահանգիստն էր:

20.— ԴԻՈՆԵՍԻՈՍ ԱՐԻՍՊԱԳԱՑԻ, Աթենացի մտաւորական մը որ պէտուր հաւատացողը եղաւ՝ Պօղոսի Աթէնքի մէջ կատարած ոչ այնքան յաջող առաքելութեան մը ընթացքին (Գործ. ԺԷ. 34): Ապա եղած է, ըստ աւանդութեան, Աթէնքի առաջին Եպիսկոպոսը: Դիոնեսիոսը կը տօնենք Յոկի է. Կիրակիի նախընթաց Երեքշաբթի օրը, «երկոտասան վարդապետաց» հետ, այն սխալ ենթադրութեան վրայ, թէ «Դիոնեսիոս»ի անունով ծանօթ միստիկական աստուածաբանական գրուածքները, որոնք կարեւոր տեղ մը կը պրաւեն հին եկեղեցական մատենագրութեան մէջ, Արիսպագացիին գործերն են: Այսօր, բացայայտօրէն հաստատուած են, որ անոնք ե. դարուն գրուած գործեր են: Եթէ այս սխալ կարծիքը կալմուած չըլլար, Արիսպագացին պիտի յիշատակուէր Պօղոսի աշակերտներու շարքին մէջ միայն, ինչպէս եղած է արդարեւ Յունի ե. Կիրակիի Եղ.ին, երբ կը տօնուի Պօղոսի գլխաւոր աշակերտներէն Տիմոթէոսի եւ Տիտոսի հետ:

Եւ տակաւին բազմաթիւ ուրիշ աշակերտներ, որոնց անունները միայն յիշատակուած են Պօղոսի Թուղթերուն կամ Գործք.ի մէջ. օր. Զենոն, Արտեմաս «օրինական գլխիր», Կրեսկէս, Կարպոս, որուն քով ձգած էր Պօղոս, Տրովադա, իր «փիլոն»ը, այսինքն ծանր ձմրան վերարկուն, զոր բերել կը յանձնարարէ Տիմոթէոսին: Սոսթենէս, ժողովրդապետ հրէից Կորնթոսի մէջ, Տրոփիմոս, զոր ձգած է «հիւանդացին ի Միլիտոս. Երուզոս եւ Պուդէս: Յիսուս, որ անուանուեցաւ Յուստոս. Նիմֆա, Արքիպպոս, եւ տակաւին քսան անուններ լոկ Հռոմէացիոց Թուղթի ԺԶ. գլուխին 5-16 համարներուն մէջ, որոնց ոմանց կը գրկէ Պօղոս իրրեւ իրեն ծանօթ դէմքերու: Ասոնց մէջ է, օրինակ, «ընտրեալ» Ռուֆոսը, Յիսուսի խաչը կրող Սիմոն Կիւրենացիի որդիներէն մէկը, մինչ ըլլալով Աղեքսանդրը, որոնք յիշուած են նաեւ Մրկ. ԺԵ. 21-ի մէջ: Ակնարկուած է նաեւ ասոնց մօրը, զոր Պօղոս կը նկատէ նաեւ իր մայրը (Հռոմ. ԺԶ. 13): Սոսիպատրոս, «ազգական» Պօղոսի: ՏԻՐՏԻՈՍ, որ գրած է Առ Հռոմայեցիս Թուղթը, իրրեւ քարտուղար:

Ասոնցմէ շատ շատերը յանուանէ յիշատակուած են Յոյն եւ Լատին օրացոյցներու մէջ, ինչպէս նաեւ մեր յայսմաւուրքներուն մէջ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Մուտք եւ Ներածութիւն 5-30

Ա. ՆԱԽԱՀԱՐՔ

1 Ադամ 33
2 Աբէլ 36
3 Սէթ 39
4 Ենովս 39
5 Ենովք 39
6 Նոյ 43
7 Մելքիսեդեկ 46

Բ. ՆԱՀԱՊԵՏՔ

8 Աբրահամ 49
9 Իսահակ 52
10 Յակոբ 54
11 Յովսէփ 58

Գ. ԱՆԱՊԱՏԻ ԱՌԱՋՆՈՐՆԵՐ

12 Մովսէս 61
13 Ահարոն 66
14 Եղիազար 67
15 Յեսու 67

Դ. ԴԱՏԱՒՈՐՆԵՐ

16 Բարակ 68
17 Գեդէոն 70
18 Յեփթայէ 72
19 Սամսոն 74
20 Դաւիթ Թագաւոր 76

Ե. ԳՈՐԾԻՔ ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐ

21 Սամուէլ 81
22 Եղիա 84
23 Եղիսէ 88
24 Յովք 91

Զ. ԴԻՐՔ ՈՒՆԵՑՈՂ ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐ

25 Եսայի 95
26 Երեմիա 96
27 Եզեկիէլ 100
28 Դանիէլ 103
29 Ովսէ 106
30 Յովէլ 107
31 Ամովս 108
32 Աբդիու 110
33 Յովնան 110
34 Միխիէ կամ Միխիա 111
35 Նաւում 113
36 Հաբակում 115
37 Սոփոնիա 115
38 Անգէ 116
39 Զաքարիա 117
40 Մաղաքիա 119

Է. ԶԱՆԱԶԱՆ ՀԻՆ ՈՒԽՏԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

41-43 Երեք Մանկունք 122
44 Եզրաս 123
45 Մակաբեանները 124
46 Եղիազար Քահանայ 127
47 Շամունէ եւ իր եօթը Որդիները 128
Եզրակացութիւն 131

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Մուտք 136

Ա. ՆԱԽԱԿԱՐԱՊԵՏՔ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

1–2 Յովակիմ եւ Աննա 137
3 Հայր Յովսէփ 139
4 Ս. Կոյս Մարիամ 141
5–6 Զաքարիա - Եղիսաբեթ 143
7 Յովհաննէս Մկրտիչ 146
8 Մանկունք Բեթլեհէմի 149

Բ. ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐ

9 Պետրոս 152
10 Անդրէաս 155
11 Յակոբոս 156
12 Յովհաննէս 157
13 Մատթէոս 159
14 Բարթողոմէոս 161
15 Փիլիպպոս 162
16 Թովմաս 163
17 Թադէոս 165
18 Յակոբոս Ալփեան 165
19 Շմաւոն-Սիմոն Կանանացի 165
20 Մատաթիա 165
21 Պօղոս Առաքեալ 166

Գ. ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ

22 Եօթանասնեակու աշակ. 171
23 Յովսէփ Արիմաթացի 173
24 Ղազարոս 175
25–26 Մարթա եւ Մարիամ 175
27 Ղուկիանոս Հարիւրապետ 177
28 Իւղաբեր կիներ 178
29 Յակոբոս Տեառնեղբայր 180
30 Շմաւոն, Ազգական Քրիստոսի 182
31 Ստեփանոս Նախավկայ 183
32 Փիլիպպոս Սարկաւագ 185
33 Կոռնելիոս Հարիւրապետ 186

Դ. ԳՈՐԾԱԿԻՑՔ ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏՔ ՊՕՂՈՍԻ

34 Աւետիս 189
35 Բառնաբաս 190
36 Շիղա կամ Սիղուանոս 192
37 Մարկոս Աւետարանիչ 193
38 Ղուկաս Աւետարանիչ 195
39 Տիմոթէոս 196
40 Տիտոս 197
41 Ոնեսիմոս 198
42 Այլ աշակերտք Պօղոսի 201
Բովանդակութիւն 205
Այբուբենական ցանկ 207

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ - Այբուբենական ցանկ -

1 Աբդիու 110
2 Աբեթնագով 122
3 Աբէլ 36
4 Աբրահամ 49
5 Ադամ 36
6. Ահարոն 66
7 Ամովս 108
8 Աւետիս 189
9 Աշակերտք Պօղոսի 201
10 Անգէ 116
11 Անդրէաս 155
12 Աննա 137
13 Բառնաբաս 190
14 Բարակ 69
15 Բարթողոմէոս 161
16 Բեթլեհէմի Մանուկներ 149

17 Գեղէոն 70
18 Դանիէլ 103
19 Դաւիթ 76
20 Եզեկիէլ 100
21 Եզրաս 123
22 Եղիա 84
23 Եղիազար Հիւպետ. 67
24 Եղիազար Հիւ. 127
25 Եղիսաբեթ 143
26 Եղիսէ 88
27 Եւովս 39
28 Եւովհ 39
29 Եսայի 95
30 Երեմիա 98
31 Եօթանասնեկրկու աշակ. 171
32 Զաքարիա Մարգարէ 117
33 Զաքարիա Հայր Մկրտչի 143
34 Թադէոս 165
35 Թովմաս 163
36 Իսահակ 52
37 Իւղաբեր կիներ 178
38 Կոռնելիոս 186
39 Համբակում 115
40 Ղազարոս 175
41 Ղուկաս 195
42 Ղուկիանոս 177
43 Մակաբեանները 124
44 Մաղաքիա 119
45 Մատաթիա 165
46 Մատթէոս 159
47 Մարթա 175
48 Մարիամ Ս. կոյս 141
49 Մարիամ Հոյր Ղազարի 175
50 Մարկոս 193
51 Մելխիսեդեկ 46
52 Միսաէլ 122
53 Միքիա 111
54 Մովսէս 61
55 Յակոբ Նահապետ 54
56 Յակոբոս Ալփեան 165
57 Յակոբոս Զեբեդեան 156
58 Յակոբոս Տեառնեղբայր 180
59 Յեսու 67
60 Յեփթայէ 72
61 Յովակիմ 137
62 Յովբ 91
63 Յովել 107
64 Յովհ. Աւետարանիչ 157
65 Յովհաննէս Մկրտիչ 146
66 Յովնան 110
67 Յովսէփ, Հայր 139
68 Յովսէփ Արիմաթացի 173
69 Յովսէփ Գեղեցիկ 58
70 Նաւում 113
71 Նոյ 43
72 Շամուէլ 128
73 Շիղա կամ Սիղուանոս 192
74 Շմաւոն կամ Սիմոն Կանանացի 165
75 Շմաւոն, Ազգական Քրիստոսի 182
76 Ոճեսիմոս 198
77 Ովսէ 106
78 Պետրոս 152
79 Պօղոս 166
80 Սամուէլ 82
81 Սամսոն 74
82 Սեդրակ 122
83 Սէթ 39
84 Սոփոնիա 115
85 Ստեփանոս 183
86 Տիմոթէոս 196
87 Տիտոս 197
88 Փիլիպպոս Առաքեալ 162
89 Փիլիպպոս Սարկաւագ 185

EKSPRES MATBAASI
Tel : 22 23 61